

T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**GECEKONDU ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ: ANKARA  
GÜLTEPE MAHALLESİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Özlem Ersavaş

Ankara-2009

T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**GECEKONDU ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ: ANKARA  
GÜLTEPE MAHALLESİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Özlem Ersavaş

Tez Danışmanı  
Prof. Dr. Erol Demir

Ankara-2009

T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**GECEKONDU ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ: ANKARA  
GÜLTEPE MAHALLESİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erol Demir

Tez Jürisi Üyeleri

**Adı ve Soyadı**

**İmzası**

Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Aytül Kasapoğlu

.....

Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Erol Demir

.....

Ankara Üniversitesi  
Doç. Dr. M. Muhtar Kutlu

.....

Tez Sınavı Tarihi

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ**  
**ANKARA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(21/12/2009)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin  
Adı ve Soyadı

Özlem Ersavaş

İmzası

## ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezimi değerli bilgi ve katkılarıyla yönlendiren, tüm çalışmam boyunca yardımını ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Erol Demir'e teşekkürü bir borç bilir, saygılarımı sunarım.

Tez çalışmam konusunda değerli öneri ve görüşlerini esirgemeyen değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Aytül Kasapoğlu'na ve Sayın Doç. Dr. Muhtar Kutlu'ya teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca çalışmamın her aşamasında emeği geçen, yardımlarını ve katkılarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Dilek Kolaylı, Erkan Doğanay, Burcu Aksu, Özgür Avcu, Nergis Özcan, Deniz Yüksel Çot, Ercan Ataçay'a ve her zaman her konuda desteğini esirgemeyen değerli aileme teşekkür ederim.

Özlem Ersavaş

|  |    |
|--|----|
| İçindekiler.....   | 1  |
| Tablo listesi.....   | IV |
| <b>BÖLÜM I</b>   |    |
| 1. GİRİŞ .....   | 1  |
| 1.1. Problem.....  | 3  |
| 1.1.1. Araştırmanın Değişkenleri.....  | 8  |
| 1.2. Amaçlar.....  | 8  |
| 1.3. Araştırmanın Soruları .....   | 9  |
| 1.4. Metodoloji.....   | 10 |
| 1.4.1. Veri Toplama Teknikleri .....   | 12 |
| 1.4.2. Evren ve Örneklem.....  | 14 |
| <b>BÖLÜM 2</b>   |    |
| Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve.....   | 16 |
| 2.1. Kuramsal Çerçeve.....   | 17 |
| 2.1.1. Chicago Okulu.....  | 18 |
| 2.1.1.1. Wirth'in Kentlilik Yaklaşımı .....  | 26 |
| 2.1.2. Yeni Marksistler: Harvey ve Castells'e Göre Kentsel Mekânda Farklılaşma ve<br>Ayrışma ..... | 31 |
| 2.1.3. Oscar Lewis'in Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı.....   | 44 |
| 2.2. Kavramsal Çerçeve.....  | 49 |
| 2.2.1. Slam.....   | 49 |
| 2.2.1.1.Sosyal Karmaşa (Social Disorganiation) .....   | 58 |
| 2.2.2. Azgelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Yoksulluk Mekâmi Olarak Gecekodu<br>Kavramı .....        | 62 |

|  |    |
|--|----|
| 2.2.2.1. Azgelişmiş Ülkelerde Yoksul Yerleşmeleri.....   | 63 |
| 2.2.2.2. Gecekondulaşma ve Gecekondu .....   | 67 |
| 2.2.2.2.1. Azgelişmiş Ülke Kentlerinin Yoksulluk Mekânı Olarak Gecekondu Mahallesi Özellikleri ..... | 73 |
| 2.3.2. Türkiye’de Gecekondulaşma ve Dönüşümü.....  | 81 |
| 2.3.2.1. Erken Dönem Klasik Gecekondu Yerleşmeleri .....   | 81 |
| 2.3.2.2. 1980 Sonrası Gecekondu Alanlarının Dönüşümü.....  | 87 |
| 2.3.2.2.1. Gecekondu Ailesinin ve İşgücü Piyasasındaki Konumunun Değişimi .....                      | 90 |
| 2.3.2.2.2. Yoksullaşan Gecekondu Alanları.....   | 95 |
| 2.4. Sonuç .....   | 99 |

### BÖLÜM 3 BULGULAR

|   |            |
|---|------------|
| <b>3.1. Gültepe Mahallesi Kuruluşu ve Fiziksel Yaşam Koşulları .....</b>                                  | <b>106</b> |
| <b>3.1.1. Gecekondu Mahallesi Kuruluşu ve Gelişimi .....</b>  | <b>106</b> |
| 3.1.2. Mahallenin ve Konutların Fiziksel Yapısı.....  | 110        |
| 3.1.2.1. Konutlarda Bulunan Kolaylıklar ve Yaşam Koşulları .....  | 113        |
| 3.2. Gültepe Mahallesi Sosyo-Ekonomik, Demografik Yapısı ve toplumsal Yapı İçindeki Sınıfsal Konumu ..... | 118        |
| 3.2.1. Katılımcıların Genel Profili .....   | 118        |
| 3.2.1.1. Demografik Özellikleri.....  | 118        |
| 3.2.1.2. Kökenleri.....   | 119        |
| 3.2.2. Hane Yapısı .....  | 121        |
| 3.2.3. Mahalle Halkının Eğitim Durumları .....  | 128        |
| 3.2.3.1. Hane Halkı Reisi ve Eşinin Eğitim Düzeyi.....  | 128        |
| 3.2.3.2. Çocukların Eğitim Durumu.....  | 129        |

|   |     |
|---|-----|
| 3.2.4. İşgücü Piyasasındaki Konumları ve Çalışma Durumları.....   | 135 |
| 3.2.4.1. İşgücü Piyasası ve Çalışılan İş Kolları.....   | 135 |
| 3.2.4.1.1. Çalışan Çocuklar.....  | 146 |
| 3.2.4.2. Hanelerin Gelir Düzeyi ve Geçimini Sağlama Durumları.....  | 147 |
| 3.3. Gecekonuda Sosyal Organizasyonun ve Sosyo-Ekonomik, Kültürel Yapının Değişimi.....                       | 153 |
| 3.3.1. Mahallede Değişen Yaşam Koşulları .....  | 156 |
| 3.3.2. Mahallede Hemşehrilik İlişkileri ve Dayanışma Ağları .....   | 161 |
| 3.3.2.1. Hemşehrilik Mahalledeki Yerleşim ve Konut Edinme Biçimine Etkisi..                                   | 165 |
| 3.3.2.2. Yeni Konut Edinme Biçimi: “Konut İşgali”.....  | 168 |
| 3.3.2.3. Çalışma ve İş Bulma Sürecinde Hemşehrilik Ağlarının Etkinliği.....                                   | 171 |
| 3.3.3.Sosyal Organizasyonun Çöküşü ve Sosyal Karmaşa .....  | 174 |
| 3.3.3.1. Hemşehrilik İlişkileri İçinde Gelişen Suç İlişkilerinin Sosyal Yaşama ve Organizasyona Etkileri..... | 180 |
| 3.3.3.1.1. Mahallede Çocuk Suçluluğunun Artışı.....   | 184 |
| 4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....  | 189 |
| 5.KAYNAKÇA.....   | 204 |
| 6. ÖZET.....  | 208 |
| 7. ABSTRACT.....  | 210 |
| 8. EKLER  |     |
| Ek 1: Anket Formu   |     |
| Ek 2: Mülakat Örneği  |     |

## TABLO LİSTESİ

|          |   |     |
|----------|---|-----|
| Tablo 1  | Konutların Niteliği.....  | 111 |
| Tablo 2  | Konutların Mülkiyet Durumu .....  | 112 |
| Tablo 3  | Evde Bahçeye Sahip Olma.....  | 113 |
| Tablo 4  | Su, Elektrik, Isınma, Tuvalet Koşullarına Sahip Olma .....  | 113 |
| Tablo 5  | Sahip Olunan Dayanıklı Tüketim Malları ve Araçlar .....   | 114 |
| Tablo 6  | Konutların Oda Sayısı.....  | 116 |
| Tablo 7  | Görüşülen Kişinin Hane Halkı İçindeki Konumu .....  | 119 |
| Tablo 8  | Görüşülen Kişilerin Yaşları .....   | 119 |
| Tablo 9  | Ankara'ya Sonradan Yerleşenlerin Geldikleri Yerler .....  | 120 |
| Tablo 10 | Ankara'dan Önce Yaşanılan Yerin Özelliği .....  | 120 |
| Tablo 11 | Mahalleye Yerleşme Tarihi.....  | 121 |
| Tablo 12 | Hane Yapısı.....  | 123 |
| Tablo 13 | Hane Yapısına Göre Hanedeki Çocuk Sayısı .....  | 125 |
| Tablo 14 | Oda Sayısına Göre Hane Büyüklüğü .....  | 126 |
| Tablo 15 | Hane Reisi Erkeğin Eğitim Düzeyi .....  | 128 |
| Tablo 16 | Hane Reisi Eşinin Eğitim Düzeyi .....   | 129 |
| Tablo 17 | Hanedeki Çocuk Sayısına Göre Zorunlu Eğitim Dönemindeki Çocukların Okula Gitme Durumu .....             | 130 |
| Tablo 18 | Hane Reisi Eğitim Durumuna Göre Zorunlu Eğitim Dönemindeki Çocukların Okula Gitme Durumu .....          | 131 |
| Tablo 19 | Hane Reislerin Eğitim Durumuna Göre Kız Çocukların Eğitimlerini Devam Ettirme Yönündeki Tutumları ..... | 131 |

|  |     |
|--|-----|
| Tablo 20 Hane Reislerin Eğitim Durumuna Göre Erkek Çocukların Eğitimlerini Devam Ettirme Yönündeki Tutumları ..... | 132 |
| Tablo 21 Hane Büyüklüğüne Göre Çalışan Kişi Sayısının Dağılımı.....  | 136 |
| Tablo 22 Hane Reisi Eşinin İşi .....   | 137 |
| Tablo 23 Hane Reisinin Çalıştığı Sektör .....  | 138 |
| Tablo 24 Hane Reisinin (Erkek) İşi .....   | 139 |
| Tablo 25 Eşler Dışındaki Çalışanların Hanedeki Konumu .....  | 140 |
| Tablo 26 Hane Reisi İşine Göre Diğer Çalışan Kişinin İşi .....   | 141 |
| Tablo 27 Hane Reisinin İşine Göre Eğitim Düzeylerinin Dağılımı .....   | 144 |
| Tablo 28 Hane Reisi İşine Göre Çocukların Çalıştıkları İşlerin Dağılımı.....                                       | 146 |
| Tablo 29 Hane Reisi İşine Göre Gelir Dağılımı .....  | 148 |
| Tablo 30 Hane Reisinin Çalıştığı İşe Göre Gelirin Geçimi Sağlama Durumu.....                                       | 148 |
| Tablo 31 Hane Reisinin, Aylık Gelirinin İhtiyacı Karşılammaması Karşısındaki Tutum.....                            | 150 |
| Tablo 32 Hane Reisi İşine Göre Yardım Alma Durumu .....  | 151 |
| Tablo 33 Mahallede Son Yıllarda Yaşanan En Önemli Değişim.....   | 155 |
| Tablo 34 Mahalledeki En Önemli Eksik .....   | 156 |
| Tablo 35 Sosyal Güvence Türüne Göre, Eksik İhtiyaçların Karşılanması.....  | 157 |
| Tablo 36 Alınan Yardımlar .....  | 159 |
| Tablo 37 Mahalle Dışına Çıkma Sıklığı.....   | 160 |
| Tablo 38 Ankara'nın Yerlisi Olma Durumuna Göre, Hemşehrilik Gruplarının Dayanışma Düzeyi .....                     | 162 |
| Tablo 39 Ankara'nın Yerlisi Olma Durumuna Göre Hemşehrilikten Faydalanma Düzeyinin Dağılımı .....                  | 163 |

|  |     |
|--|-----|
| Tablo 40 Ankara'nın Yerlisi Olma Durumuna Göre, Mahalledeki İlk Konutu Edinme Biçimi.....              | 166 |
| Tablo 41 Ankara'nın Yerleşme Durumuna Göre Hane Reisinin Mevcut İşinin Dağılımı.....                   | 172 |
| Tablo 42 Hane Reisinin İşine Göre İş Bulmada Yardımcı Kanalların Ne Olduğu.....                        | 173 |
| Tablo 43 Ankara'nın Yerlisi Olma Durumuna Göre Etkin Rol Oynayan Hemşehri Grubu .....                  | 176 |
| Tablo 44 Ankara'nın Yerlisi Olma Durumuna Göre, Hemşehrilik Dışındaki Diğer Dayanışma İlişkileri ..... | 177 |
| Tablo 45 Mahalledeki En Önemli Sorunlar.....   | 178 |
| Tablo 46 Mahallede Çıkan Kavga-Huzursuzluk Nedenleri.....  | 179 |
| Tablo 47 İşlenen Suç Karşısında Sergilenen Tutum .....   | 180 |
| Tablo 48 En Sık İşlenen Suça Göre Suça Karşı Gösterilen Tepkinin Dağılımı....                          | 181 |
| Tablo 49 Seymenler Karakolu 2006 Suç İstatistikleri.....   | 183 |
| Tablo 50 Hane Reisi Eşinin, Çocuklarının Okul Hayatından ve Sosyal Yaşamlarından Haberdarlığı.....     | 185 |
| Tablo 51 Hane Reisinin Çocukların Okul Hayatı ve Sosyal Yaşamından Haberdarlığı.....                   | 186 |
| Tablo 52 Bu Mahallede Yaşamın Çocukların Geleceğine Etkisi.....  | 187 |

## **BÖLÜM I**

### **1. GİRİŞ**

Kent araştırmalarındaki betimlemenin karmaşıklığının, kentleşme sürecinde yaşanan toplumsal, ekonomik, siyasi, kültürel değişimlerin ve eşitsizliğe dayanan sınıflı yapının kentsel mekânda sürekli yeniden üretilmesinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kentleşme sürecinde yaşanan değişimlere paralel olarak süren mekânsal farklılaşma sonucunda, kentlerdeki farklı sosyal sınıfların iş ve konut alanlarını birbirinden farklılaşmış, ayrırmıştır (Park ve Burgess, 1984: 15-17).

Mekânsal farklılaşmanın sonucunda ortaya çıkan yoksul yerleşmeleri ile zengin yerleşmeleri arasındaki eşitsizlikler, kentlerin gelişmesi sürecinde daha da belirginleşmiş ve bu ayırım keskinleşmiştir. Kentlerin büyümesi ve gelişmesi sürecinde iş alanlarının değişmesi, toprak değerlerinin farklılaşması sonucunda yoksul yerleşmeleri kentlerin belli bölgelerinde yoğunlaşıp, kent için çoğu zaman bir “sorun” olarak görülmüş, bunun karşısında orta ve üst sınıfların yaşadığı konut alanları izole ve korunaklı alanlara kaymıştır.

Mekânsal farklılaşma ve bu farklılıkların kentsel alanda yeniden üretilmesi süreci aynı zamanda bu farklılaşmaların en yoğun yaşandığı gecekondu bölgelerinin de dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Gecekondunun dönüşümü, toplumların kendine özgü sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel koşullarının etkisiyle şekillenmiş ve her ülkede birbirinden farklılık gösteren süreçler içinde yaşanmıştır. Farklı biçimlerde ve koşullarda yaşanan bu süreçler, kentsel alanların organizasyonunu, kentleşme sürecini ve kentlerdeki toplumsal yapıyı da farklılaştırmıştır. En belirgin farklılık gelişmiş ülke ve azgelişmiş ülke kentleşmesi arasında yaşanmıştır.

Gelişmiş ülkelerde görülen şehir içi yoksul yerleşmeleri ile azgelişmiş ülkelerin kentlerinin çevrelerinde gelişen gecekondu yerleşmeleri bu iki farklı kentleşme süreçlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Fakat günümüzde azgelişmiş ülkelerde, gelişmiş ülke yoksul yerleşmelerine benzer şehir içi yoksulluk yuvaları da (slums) ortaya çıkmıştır.

Gecekondu alanları ve şehir içinin gözden düşerek yoksullaşmış şehir içi yerleşmeleri ile azgelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de iki tür yoksulluk alanı olduğu söylenebilir. Bu iki yoksulluk alanı birbirinden farklı yaşam biçimleri, sosyo-ekonomik, kültürel ve fiziksel olarak birbirinden ayrı koşulları olan bölgeler olarak tanımlanmıştır (bkz: Keleş, 2000: 29-31; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 37; Erder, 2000; Kıray, 1998).

Bu çalışmanın konusunu, kentsel mekânın farklılaşması sürecinde, çöküntü bölgesine dönüşmüş gecekondu alanlarının, şehir içi yoksulluk yerleşmelerine (slamlara), benzer özellikler göstererek dönüşmesi, klasik gecekondulaşmadan ayrılarak slamlaşması oluşturmaktadır. Gecekonduyunun dönüşüm süreci, azgelişmiş ülkelerde yaşanan kentsel değişimler kapsamında değerlendirilecektir. “Gecekonduyunun slamlaşması” olarak tanımladığımız dönüşüm, gelişmiş ülkelerdeki şehir içi yoksul yerleşmelerini tanımlamak için kullanılan “slam” kavramı ile birlikte ele alınacak, gecekondu alanlarının bu alanlarla olan benzer ve farklı yönleri incelenecektir.

Çalışmanın probleminin, amaçlarının ve yönteminin açıklanmasından sonra, İkinci Bölüm’de kuramsal ve kavramsal çerçeve çizilmiştir. Bu bölümde ele alınan kuramlar ve kavramlar, Üçüncü Bölüm’de yer alan bulguların değerlendirilmesi ve tartışılmasında yol gösterici olmuştur.

Kuramsal çerçeve içinde, Chicago Okulu'nun kent kuramları ve Wirth'ün "kentlilik" yaklaşımı, Yeni Marksist yaklaşım içinde Harvey ve Castells'in kentsel mekânın farklılaşması tartışmaları ve Oscar Lewis'in "yoksulluk kültürü" yaklaşımı ele alınmıştır. Kavramsal çerçevede, slam alanları ve özellikleri, gecekondu alanlarının özellikleri ve yoksulluk kavramları irdelenmiştir.

İkinci Bölümde ele alınan kuram ve kavramlar, az gelişmiş ülke kentleşmesi ve gelişmiş ülke kentleşmesi arasındaki farklı ve benzer yönleriyle tartışılmıştır. Bu tartışmalar ışığında çalışmanın konusu kapsamında yer alan az gelişmiş ülkelerin yoksul yerleşmelerinin genel hatlarıyla tanımı yapılmış ve özellikleri açıklanmıştır.

Üçüncü Bölüm'de, Gültepe Mahallesi'nin toplumsal dönüşümü incelenmiştir. Gecekonduyunun slamlaşması çerçevesinde incelenen mahallenin geçirdiği sosyo-ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşümler tartışılmış, ortaya çıkan toplumsal yapının özellikleri çizilmeye çalışılmıştır.

### **1.1. Problem**

Sanayi Devrimi'nden sonra başlayan modern kentleşme süreci ile dünya tarihinin en hızlı değişim sürecine girmiştir. Toplumsal, ekonomik, sınıfsal ve kültürel yapının bu hızlı dönüşümü kısa zaman içinde birbirine bağlı pek çok sorunu, olguyu, süreci, yapıyı da ortaya çıkarmıştır.

Bu sorunların en başında, göçen nüfusun barınma sorunu gelmiştir. Kentlerdeki konutların gelen nüfusun barınma ihtiyacını karşılayamaması sonucunda göçmenler, kentlerin çevrelerindeki boş arazilere gecekondularını yaparak kendi çözümlerini üretmiştir. Gecekondu alanlarının ortaya çıkışı ile birlikte az gelişmiş ülke kentlerinin değişimi bambaşka bir sürece girmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra diğer az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de 1950'lerin başlarında hızlı ve plansız kentleşme süreci yaşanmaya başlamıştır. Kapitalistleşme sürecinde uygulanan liberal politikaların etkisiyle kentler, kırsal alanlardan kopup gelen nüfusun barınma ve iş ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Bu süreçte, tarımda yaşanan gerilemeler sonucunda kırsal alanlarda ortaya çıkan işsizlik, ekonomik zorluklar ve maddi yetersizliklerle kentlere gelen göçmenler kentlerin çevrelerindeki devlete ait boş arazileri işgal ederek kendi çaba ve imkânlarıyla gecekondularını inşa etmişlerdir (Keleş, 2003: 47-48; Kıray, 1998: 95).

Enformel yollarla kurulan gecekondular, zamanla yeni kentlilerin, kente tutunma sürecinde geliştirdikleri yoksullukla mücadele yöntemleri, kentlere taşıdıkları veya kentte oluşturdukları kırsal ilişki ağları ve değişen sosyo-ekonomik, siyasi süreçlerin de etkisiyle kentleşme sürecinin en dinamik alanları haline gelmiş

ve sürekli bir dönüşüm içerisinde olmuştur (Kıray, 2003; Karpat, 2003; Keleş, 2000; Gilbert ve Gugler, 1992).

Gecekondulaşma sürecinde, aynı bölge ya da köyden gelen, konutlarını birbirine yakın yerlere yapan göçmenler, öncelikle konut alanlarının ve kendilerinin güvenliğini sağlamak, yerleşim yerlerinin su, elektrik, alt yapı gibi hizmetlerden faydalanmak için, dayanışma ilişkileri kurmuşlardır. Bu süreçte hemşerilik ilişkilerinin etkinliği, dönüşüm süreçlerinde de belirleyici rol oynamış ve farklı biçimlere bürünmüştür. Bu dayanışma ilişkileri, yeni kentlilerin, kırsal yaşantılarını, ilişkilerini kentlere taşımış, kente uyum sürecinde yalnızlık dışlanmışlık gibi psikolojik sorunlar ile işsizlik, yoksulluk gibi kentsel sorunlar karşısında ortak çözüm yolları üreterek, kentsel yaşama geçişi daha kolay hale getirmiştir. Hemşerilik ilişkileri kırdan kente göçlerin sürmesinde de önemli rol oynamıştır. Bunun sonucunda kentlerde güçlenen hemşerilik ağları, yeni kentlilerin iş olanaklarına ulaşmada başvurdukları bir kanal olmanın yanında, gecekonduyunun meşrulaşma sürecinde, kent yönetimi, siyasi gelişmeler ve hak aramada kullanılan baskı aracı görevini de görmüştür (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; Erder, 2000; Kurtoğlu, 2004).

Gecekonduyunun ticarileşmesi süreciyle beraber gecekondu alanlarının farklılaşması süreci de başlamıştır. Kentlerin büyümesi ile değer kazanan gecekondu alanları kentlerin birer parçası haline gelip zenginleşirken, fiziksel koşulları, kentsel hizmetlere yakınlığı gibi nedenlerle değeri düşen arazilere kurulu gecekondu alanları daha da yoksullaşmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; Erder, 2000).

Bu dönemde kuşkusuz, değişen toprak değerlerinin yanında, en belirleyici ve dönüştürücü etkenler, 1980 sonrası sürecin işleyiş biçimi olan; sosyal yatırımların yerini sermaye ve kar hedefli yatırımların alması, küresel pazara entegre olma çabası

ile uygulanan liberal politikalar, özelleştirmeler, hükümet ve kent politikalarının egemen sınıfların çıkarına göre belirlenmesi sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımındaki uçurumlar olmuştur. Bu dönemde neo-liberal politikalarla birlikte, sosyal devlet olgusunun da zayıflaması sonucunda işsizlik ve yoksulluk artmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

Hemşehrilik ağlarının işleyişinden faydalanamayan, uzun süre işsiz kalıp marjinalleşen, dolayısıyla yoksullaşan kesimlerin sınıfsal açıdan da konumu farklılaşmıştır. 1980 sonrası dönem yeni kentsel yoksulluğu ortaya çıkarmıştır. Sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel yapıdaki bu değişimler sonucunda, günümüz gecekondular artık homojen yoksul yerleşmeleri değildir.

Kentlerde uzun süreli işsizlik ve sosyal haklardan yoksunluk ile yaşamını sürdürmeye çalışan, ekonomik, sosyal ve siyasal olarak sistemden dışlanmış, hemşerilik gibi dayanışmacı, dönüştürücü kapasiteye sahip ilişki ağlarına girememiş ya da bu ağların işleyişinden faydalanamamış kesimler, “sosyal dışlanma”, “marjinalleşme” ile kentin en yoksul kesimi haline gelmişlerdir (Kıray, 2003; Buğra ve Keyder, 2005; Erder, 2001; Işık ve Pınarcıoğlu, 2000). Böylece, kentle bütünleşememiş, kentlerin genişlemesi sürecinde arazi değeri düşmüş, kentsel hizmetlerden uzak kalmış bölgeler, kentin en yoksul kesimlerini barındıran yerler olarak, yeni kentsel yoksulluğun yaşandığı bölgeler haline gelmiş ve çöküntü bölgelerine dönüşmüştür. Çöküntü bölgesine dönüşen ya da araştırmanın ana kavramı olarak, “slamlaşan” gecekondular, “klasik gecekondular” tanımından ve hem ilk dönem gecekondularından, hem de 1980 öncesi gecekondularından; gündelik yaşam, ilişki ağları, kentle ilişkiler, yoksullukla mücadele yöntemleri gibi pek çok konuda farklılıklar göstermektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; 95-98).

Bu konuda yapılan kent araştırmaları, azgelişmiş ũlkelerdeki gecekondu alanlarının, gelişmiş ũlkelerin yoksul yerleşmeleri olan slamlara benzer özellikler taşıyabileceğini fakat birbirinden farklı özellikte yerleşmeler olduğunu ortaya koymaktadır (Karpas, 2003: 52; Keleş, 2000: 376; Kırays, 1998: 94; Işık ve Pınarcıoğlu, 2000: 39).

Slam alanları gelişmiş ũlkelerdeki yoksulluk yuvalarıdır ve çoğunlukla Şehir içindeki eskimiş, çok katlı, eski, genellikle dũřũk lũnlũ yapılarıdır. Birden fazla aile bir arada yaşayabilir. Slam alanlarında oturanlar, gecekondu aksine kentlidir. Nũfus yoğunluğu da gecekondu alanlarında olduğundan çok daha fazladır.

Slam alanları, kentin en yoksul kesimini barındıran, kişiler ve komşuların birbirine gũvenmediđi, nũfusunun bũyũk çoğunluğunun suçlu olduğu ve kanunsuz işlerle uğraştığı, sosyal karmaşa ve dũzensizliđin hâkim olduğu, eğitimin ve çalışma koşullarının dũřũk, işsizliğin yũksek olduğu, devlet ve gũvenlik gũlerine gũvensizliđin hâkim olduğu, sosyal olarak dışlanmış, marjinalleşmiş işgal ile yerleşilen hastalıklı alanlar olarak grũlmektedir (Flanagan, 1993: 20; Anderson, 1928; Whyte, 1942, Keleş, 2000: 376).

Slam alanları kentin izole edilmiş, toplumun tortusunu barındıran alanlar olarak grũlũr ve diğer kentsel alanlarla arasında geçirimsiz bir ilişki vardır (Ward, 1984). Gelişmiş ũlkelerin Şehir içi yoksul yerleşmelerinin özelliklerinin son yıllarda azgelişmiş ũlkelerdeki ve Tũrkiye’deki kũntũ bölgesine dnũřmũř olan gecekondu alanlarında da gözlemleniyor olması, araştırmanın probleminin çıkış noktasını oluşturmuştur.

Bu sũrelerden hareketle, araştırmanın problemi, bir dönem “klasik gecekondu” kapsamı içinde yer alan, ancak daha sonraları toplumsal dnũřũm

geçirerek slamlanan eski gecekondu bölgesinde sosyal oluşumun nasıl karakterize edilebileceğidir.

Bu nedenle, “gecekonduyunun slamlaması” olarak kısaca tanımlanan problemin alanı, mevcut literatür ve kavramların ışığında, gecekondu günümüzde nasıl bir dönüşüme uğradığı ve gecekondu mahallesinin “slam” dönüşme sürecinin hangi koşullar altında gerçekleşip ortaya nasıl bir sosyo-ekonomik ve kültürel yapının çıktığını açıklamaktır. Araştırmanın problemi kapsamında, kentlerde yoksulluğun en dezavantajlı haliyle yaşandığı, kentle bütünleşemeyip, marjinalleşmiş, kente yabancılaşmış ve sosyal olarak dışlanmış gecekondu bölgelerinin sosyo-ekonomik, sınıfsal ve kültürel dönüşümü, kentlerin gelişim sürecinde ortaya çıkan mekânsal farklılaşmalar, konut alanlarının ve kentsel nüfusun ayrışması süreçleri ile birlikte ele alınmıştır. Gecekonduyunun slamlama süreci, kentsel mekan farklılaşması sürecinde ekonomik, toplumsal, kültürel ve sınıfsal olarak ele alınırken, yoksulluk, yoksulluk kültürü, sosyal organizasyonsuzluk, suç ve suçluluk, sosyal dışlanma kavramları da yol gösterici olacaktır.

### **1.1.1. Araştırmanın Değişkenleri**

Çalışmada, slam alanlarına dönüşen gecekondu alanlarının, klasik gecekonduyla ayrılan sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıkları ele alınmaktadır. Bu süreçte, gecekondu alanının toplumsal yapısına, ekonomik, sosyal ve kültürel organizasyonunun dönüşümüne neden olan, yoksulluk, enformelleşme süreçlerinin dönüşümü ve enformel sektör, sosyal dışlanma, kentsel mekanın farklılaşması, ilişki ağlarının dönüşümü, suç ilişkileri, konutların fiziksel koşulları, toplumsal organizasyonun çöküşü ve sosyal karmaşa araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak ele alınmıştır.

## **1.2. Amaçlar**

Araştırmada, gecekondu bölgelerinin slamlaşması incelenecektir. Altındağ İlçesi içinde bulunan, 1950'li yılların başında kurulan Gültepe Mahallesi'nin Ankara'daki ilk gecekondu bölgelerinden biri olmasına rağmen, apartmanlaşmaya doğru gelişme gösteremeyip çöküntü bölgesine dönüşmesini, slamlaşmasını, sınıfsal, kültürel ve sosyo-ekonomik olarak araştırmak temel amaçtır. Çalışmanın amacı kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

## **1.3. Araştırmanın Soruları**

### **1.3.1. Mahallenin kentsel mekân içindeki konumu ve fiziksel koşulları nasıldır?**

- 1.3.1.1. Gecekondu mahallesi nasıl kurulmuştur?
- 1.3.1.2. Mahallede fiziksel koşullar ve konutların durumu nasıldır?
- 1.3.1.3. Mahalle sakinlerinin konut ve arazi mülkiyeti durumu nasıldır?
- 1.3.1.4. Mekânsal değeri ve konumu değişen gecekondu bölgesinin, buna bağlı olarak geçirdiği sosyo-ekonomik ve kültürel değişimler nasıl olmuştur?
- 1.3.1.5. Mahallenin, kentsel olanaklar ve fırsatlara ulaşılabilirliği hangi düzeydedir?
- 1.3.1.6. Günümüzde, gecekondu bölgesinin kentsel mekândaki konumu ve kentle bütünleşme düzeyi nasıldır?

### **1.3.2. Bölge sakinlerinin temel toplumsal özellikleri nasıldır?**

- 1.3.2.1. Aile yapısı özellikleri nelerdir?
- 1.3.2.2. Mahalle sakinlerin iş gücü piyasasındaki konumları nasıldır?
- 1.3.2.3. Sakinlerin iş bulma yolları nasıldır?
- 1.3.2.4. Mahallede yoğun olarak çalışılan iş kolları nelerdir?
- 1.3.2.5. İşsizlik düzeyi nedir?
- 1.3.2.6. Mahalle sakinlerinin eğitim düzeyi nasıldır?

1.3.2.7. Toplumsal yapı içindeki sınıfsal konumları nedir?

### **1.3.3. Mahallede sosyal organizasyon ve toplumsal ilişkiler nasıldır?**

1.3.3.1. Gecekonduyunun dönüşüm sürecinde, bölgede kökene ve hemşeriliğe dayalı ilişki ağlarının dönüşümü nasıl olmuştur?

1.3.3.2. Mahallede hemşerilik, akrabalık ilişkileri nasıl sürdürülmektedir?

1.3.3.3. Hemşeriliğin, mahalledeki sosyal organizasyon ve yaşam biçimi üzerinde etkisi nasıldır?

1.3.3.4. Hemşerilik ile beraber, sosyal organizasyonu düzenleyen ilişki ağları nasıl işlemektedir?

1.3.3.5. Kentsel yaşamı, güvenliği ve sosyal yaşamın işleyişini düzenleyen kurumların mahalledeki etkinliği nasıldır?

1.3.3.6. Mahallede toplumsal yaşamı düzenleyen kurumların eksikliğini ve yürütücülüğünü hangi ilişkiler ve örgütlenmeler sağlamaktadır?

### **1.3.4. Gecekondu bölgesi olarak kurulmuş olan bölge, günümüzde gecekondu bölgelerinden nasıl farklılaşmış ve nasıl slamlamıştır?**

1.3.4.1. Bölgenin, kentin gelişme ve büyüme sürecinde, mekânsal konumundaki ve kentsel tabakalaşma içindeki değişimi nasıl olmuştur?

1.3.4.2. Mahallede sosyo-ekonomik ve kültürel yapı, hangi koşullarda ve hangi ilişki-örgütlenmelerin etkisi altında değişime uğramıştır?

1.3.4.3. Mahallede sosyal organizasyondaki değişimler neler olmuştur?

1.3.4.4. Mahalledeki yoksulluğun boyutları ve yaşam koşulları nasıl değişmiştir?

1.3.4.5. Mahallede yoksulluğun yoksulluk kültürüne dönüşmesi süreci yaşanmakta mıdır?

#### **1.4. Metodoloji**

Gecekondu alanlarının dönüşümü, yalnızca Türkiye’de değil, tüm gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde, ekonomik ve sosyal değişimler sonucunda yaşanan bir süreçtir. Bu nedenle, Türkiye’de gecekondu dönüşümü incelenirken, kuramsal literatürde daha önce yapılmış çalışmalar ve ortaya konulmuş kavramlar yol gösterici olacaktır. Fakat bununla birlikte, araştırmanın problemi belirlenirken, her ülkedeki yoksul yerleşmelerinin kendi toplumsal ve kültürel yapısı içinde, farklı şartlar altında olduğu ve geliştiği göz önüne alınmıştır. Buradan yola çıkarak, gecekondu, Türkiye’ye özgü bir olgu olması ve kendine özgü sosyo-ekonomik ve kültürel dinamiklerin etkisi altında gerçekleşen dönüşüm sürecinin de yine Türkiye’nin sosyo-ekonomik ve kültürel koşullarına göre olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanında en başta da belirttiğimiz gibi, gelişmiş ülkelerin kentleşme süreci ile azgelişmiş ülkelerin kentleşme sürecinin birbirinden farklı olarak yaşanması, ortaya çıkan kent ile ilgili kavram ve olguların da birbirinden farklı anlamlar taşıyacağı göz önüne alınmıştır. Bu nedenle, gelişmiş batı ülkelerinde şehir içi yoksul yerleşmeleri için kullanılan “slam” kavramı ile azgelişmiş ülkelerde ve özellikle Türkiye’deki yoksul yerleşmeleri için kullanılan “slam” kavramı arasında farklılıklar olduğu şüphesizdir.

Kentlerin en dinamik alanları olan gecekondu alanlarının günümüzdeki dönüşümünü betimlemeye yönelik olarak ortaya konulan araştırmanın yöntemi tasarlanırken öncelikle, daha önce yapılmış gecekondu ve slam araştırmalarının ışığında araştırılacak temel değişkenler belirlenmiştir. Slam alanları, kuramsal ve kavramsal çerçevede de tartışıldığı gibi, gelişmiş ülkelerin şehir merkezlerini üst sınıfların terk etmesi sonucunda yoksulluk yuvalarına dönüşmesi ile oluşmuştur. Bu

çalışmada, Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerin eski kent merkezindeki slamlama süreci değil, bu ülkelerin kentleşme sürecinin başından beri gecekondu olarak varlığını sürdüren, eski gecekondu alanlarındaki slamlama incelenmiştir. Araştırma kapsamında, slamlamanın özellikleri olan, kuramsal ve kavramsal çerçevede ortaya konulmuş olan sosyal karmaşa, suçun artışı, yoksulluk ve yoksulluk kültürü, sosyal dışlanma, konut koşulları ve konut edinme yolları, toprak değerlerinin düşüklüğü ve arazi koşullarının elverişsizliği, ilişki ağlarının işleyişinin, günümüzde çöküntü bölgelerine dönüşmüş olan gecekondu alanlarındaki varlığı ve etkinliği yol gösterici olmuştur. Bu süreci net olarak gözlemleyebilmek ve doğru araştırma alanını seçmek araştırmanın en önemli aşamasını oluşturmaktadır.

Araştırmanın konusuna uygun alanın seçilmesinde göz önüne alınmış olan kıstasların başında seçilmiş olan alanın, kuruluşunun en başından beri gecekondu alanı olması gelmektedir. İkinci dikkat edilen husus, gecekondu alanının sosyo-ekonomik, kültürel ve sınıfsal yapısının dönüşüm sürecini, kentleşme sürecindeki dönüşümler ile birlikte ele alabilmek için eski bir yerleşme alanı tercih edilmesidir. Ankara’da bu iki özelliği gösteren pek çok gecekondu mahallesi bulunmaktadır. Bu nedenle, alanın belirlenmesinde ön gözlemler yapılarak diğer gecekondu alanlarına göre daha farklı özellikler gösteren, engebeli ve elverişsiz bir araziye kurulmuş olması dolayısıyla toprak değeri düşük ve imara elverişsiz, suç oranı yüksek, açıkça çöküntü bölgesi özelliği gösteren, Ankara’nın Altındağ ilçesine bağlı Çiçin bölgesinin Gültepe Mahallesi seçilmiştir.

Gültepe Mahallesi’nin seçiminde, yapılan ön görüşmelerin de büyük ölçüde etkisi olmuştur. Arazi ve toprak değeri, konut koşulları konusunda elverişsiz özelliklere sahip bölgede, aynı zamanda suç oranı da kentin tümüne göre oldukça

yüksektir. Bu konuda Altındağ Emniyet Müdürlüğü ile yapılan görüşmelerde, bölgede suç oranının yüksek olduğu belirtilmiştir.

Yapılan bu ön görüşmeler sonucunda, bölgenin, kentin çevresindeki diğer gecekondular alanlarından farklılıklar gösterdiğine dair ipuçları alınmış ve uygulama alanı olarak Gültepe Mahallesi belirlenmiştir.

#### **1.4.1. Veri Toplama Teknikleri**

Alan araştırması, 2007 yılının Mayıs ve Ağustos ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, Mayıs ayında üç kez mahalleye gidilmiş, ön görüşmeler, gözlemler yapılmış, ön bilgiler alınmıştır. Bunun yanında, Altındağ Belediyesi ve Altındağ Emniyet Müdürlüğü'ne de gidilerek Mahalle ile ilgili görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmanın konusunu oluşturan, gecekondular alanlarının dönüşümü ve slamlaşması, çok boyutlu ve karmaşık bir süreci içerdiğinden nitel ve nicel teknikler bir arada kullanılmıştır. Araştırma'da gözlem ve derinlemesine mülakat yapılmış, ayrıca hazırlanan anket formu uygulanmıştır.

Anket formu, demografik özellikler, ekonomik ve sınıfsal yapı, sosyal ve gündelik yaşamdaki belirleyici ilişkiler, ağlar, kent ile ilişkiler ile mahallenin ve konutun fiziksel koşullarını ölçmeye yönelik bölümlerden oluşmaktadır. Anketler ile toplanan veriler SPSS ile analiz edilmiştir.

Anket çalışması Temmuz ve Ağustos ayında uygulandıktan sonra mahalledeki, özellikle uzun süredir yaşayan kişilerle, 1980 öncesi ve sonrasında yaşanan değişimi anlamak, ilişki ağları ve gündelik yaşam konusunda daha detaylı analiz yapabilmek için mahallenin esnafından, muhtardan ve mahalle sakinlerinden 10 kişiyle derinlemesine mülakat yapılmıştır. Derinlemesine mülakat yapılan kişiler,

özellikle uzun zamandır mahallede yaşayan, mahallenin geçirdiği dönüşümlere tanık olmuş mahalle sakinlerinden seçilmiştir.

Mahallenin farklı kesimlerinin görüşlerine ulaşabilmek açısından, farklı yaş gruplarında ve farklı iş kollarında çalışan 10 kişi ile görüşülmüştür. Görüşülen kişilerden üç kişi hurdacı, üç kişi mahalle esnafı, ikisi ev hanımı ve ikisi de işportacılık ve geçici işlerde çalışmaktadır. Bu kişilerin dışında, Muhtar ve Emniyet Müdürlüğündeki bölgeden sorumlu kişiler ile de derinlemesine görüşülmüştür. Ayrıca bu süreçte, mahallenin fiziksel koşulları, kentsel hizmetlerden faydalanma düzeyi ve gündelik ilişkiler ortaya koyulurken yapılan gözlemler ve tutulan notlardan da faydalanılmıştır.

#### **1.4.2. Evren ve Örneklem**

Araştırmanın evreni, çöküntü bölgesine dönüşmüş gecekondur alanıdır. Araştırmanın bir yüksek lisans tezi olması ve mahallenin en homojen kesiminin hane sayısı dikkate alınarak 60 hanenin örnekleme dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır.

Araştırmanın örnekleme tekniği, alanda rastlantısal örneklemedir. Önce alanın sınırları belirlenmiş sonrasında konut-hane sayısına göre seçim yapılmıştır.

Gecekondur alanlarının slamlaşmasını ve dönüşümünü incelemek için seçilen Gültepe Mahallesi'nde 60 haneye anket uygulanmıştır. Mahallede 30 sokak bulunmaktadır fakat mahallede başlamış olan kentsel dönüşüm ile yıkılan gecekondular ve sokaklar nedeniyle yeniden oluşturulmaya çalışılan sokak numaraları ve adresler karışmıştır. Sokakların dar ve kısa olduğu mahallede, bir sokakta bulunan ev sayısının en fazla 14 olduğu gözlemlenmiştir. Mahalledeki hane sayısı belirlenmeye çalışılırken muhtar, evlerini kentsel dönüşüme verip mahalleden taşınan ve onların yerine mahalleye yerleşen hanelerin kayıtsız olmalarından dolayı

hane sayısının da ne kadar olduğunu bilinmediğini belirtmiştir. Bu nedenle anket formunun uygulanmasında: her sokaktan en fazla üç en az bir hane ile görüşme yolu izlenmiştir. Sokakta görüşülecek haneler belirlenirken, sokakta ilk görüşülen ve sonrasında her görüşülen haneden sonra üç ev atlanmıştır.

Mahallede anket uygulanırken her sokaktan en az bir tane anket yapılmaya dikkat edilmiştir. Her sokaktan anket yapmak aynı zamanda, yakın sokaklarda oturan hemşeri gruplarının hepsine ulaşabilmeyi sağlamıştır.

Araştırmanın analiz birimi “hane”dir. Anket formu, hanede yaşayan yetişkin erkek veya kadınlara uygulanmıştır.

Katılımcıların, 36’sı hane reisi (erkek), 23’ü hane reisi eşi (kadın) ve 1’i de yetişkin erkek çocuktan oluşmaktadır. Bir hanede hane reisinin bulunmaması ve hane reisi eşinin sağlık sorunları nedeniyle yetişkin erkek çocuk ile görüşülmüştür.

## **BÖLÜM 2**

### **KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE**

Bu bölümde, gelişmiş ülkelerin şehir içindeki yoksulluk alanları olan slam yerleşmelerinin sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri ortaya konulmakta, bundan sonra, çalışmanın konusu olan gecekondu alanının slamlaşması sürecinde, kent içi slamlarından farklı ve benzer yönleri tartışılmaktadır.

Çalışmanın konusu, sürekli bir değişim içinde olan kentlerin dinamik yapısı içinde gecekondu alanının slamlaşması; kent yoksulluğunun yeni biçimlerini, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerdeki yoksul yerleşmelerini, slam ve gecekondu alanlarının mekânsal farklılaşma sürecinde değişen konum ve koşullarını ortaya koyan, açıklayan kuramsal yaklaşımlar ışığında ele alınmaktadır. İç içe geçmiş pek çok ekonomik, sosyal, kültürel ve sınıfsal değişkenlerin etkisiyle sürekli şekillenen bu süreçte, günümüze kadar yaşanan değişimler, kentsel alanların yapısını, yoksulluk alanlarının kent içindeki sosyal, sınıfsal, ekonomik ve kültürel konumunu da farklılaştırmıştır. Bu farklılaşma süreci gecekondu alanlarının dönüşümünü de kaçınılmaz hale getirir.

Gecekondu alanlarının ve kentleşme sürecinin dönüşümünü açıklarken kullandığımız kavramlar ve konuya yaklaşımımızı belirleyen kuramsal açıklamalar kapsamında, yoksulluk-yoksulluk kültürü, enformelleşme ve enformel sektör, sosyal dışlanma, kentsel mekanın farklılaşması, ilişki ağları, suç ilişkileri, konutların koşulları ve sosyal karmaşanın ortaya çıkışı çeşitli yönleriyle değerlendirilmiştir.

## 2.1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bir giriş niteliği taşıması açısından, yola çıkılan kuramsal yaklaşımların araştırmanın konusuyla olan ilişkisine kısaca değinmek faydalı olacaktır. Öncelikle kent içinde konut alanlarıyla ilişkili biçimde mekânsal farklılaşma tartışmalarına yer verilmiştir. Bu tartışmalar içinde konut alanlarının farklılaşmasına bağlı olarak yaşanan, kentsel alanda toplumsal sınıfların ayrışması, dağıtılması ve sınıfsal yapının kentsel mekânda yeniden inşası süreci açıklanmıştır. Bu süreç aynı zamanda kentsel kaynakların, ekonomik ve sosyal olanakların da yeniden dağıtım sürecini içermektedir. Bu dağıtım süreci, toplumsal sınıfların kentsel alandaki hiyerarşik düzenlemesine paralel bir eşitsizlik ile gerçekleşmekte ve farklılaşan mekânların sosyo-ekonomik, sınıfsal ve kültürel özelliklerini de belirlemektedir. Kentsel mekânın toplumsal sınıflar arasında paylaşımı, yerel yönetimlerin ve devletin bu sürece etkisi ve kentsel kaynakların paylaşımı içersinde gündelik yaşamın örgütlenmesi ve eşitsizliklerin yeniden üretilmesi Kuramsal Çerçeve’de ele alınmıştır. Bu sürecin ve kentin dinamik yapısının açıklanmasında, Chicago Okulu’nun kentsel büyüme modelleri ve kentin gelişim sürecindeki mekânsal farklılaşmalar; Yeni Marksist yaklaşım içinde Harvey ve Castells’in, kentsel mekân incelemeleri, Oscar Lewis’in, “yoksulluk kültürü” kuramlarından yola çıkılmıştır. Kentlerin gelişim sürecinde, değişen sosyo-ekonomik, kültürel ve sınıfsal yapıların etkisiyle nüfusun ayrışması, yeniden sınıflanması, dağılımı, yoksulluğun farklı boyutlar kazanması ve bu farklılaşmaların konuta yansımaları incelenmiştir.

### 2.1.1. Chicago Okulu

Chicago Okulu doğa bilimlerinin prensiplerini uygulayarak kentsel alanı analiz etmiştir. Chicago Okulu'nun önemli temsilcilerinden Park ve Burgess (1925), "The City" adlı çalışmalarında Chicago Okulu'nun kent yaklaşımını ortaya koymuşlardır.

Park ve Burgess'e (1925) göre, şehir sadece fiziksel bir mekanizma ve yapay bir yapı değil, insanların yaşamsal süreçlerinden biri olan doğanın bir ürünü ve insan doğasının özelliklerinden birisidir. Şehir, uygar insanın doğal yaşam alanıdır. Bu nedenle her kültürel alan kendine özgü özellikler ile gelişir. Kent yaşamı ve kültürü daha çeşitli ve karmaşık bir yapıdır. Şehir insanların alışkanlıklarına göre değişen bir süreç olarak fiziksel bir organizasyonda bulunan kültürel yapılanma süreçlerine sahiptir.

Ulaşım ve iletişim yolları, kentte daha fazla hareketlilik ve kentsel nüfusun daha büyük bir yapılanma içine girmesi sürecini ortaya çıkarır. Bu, şehrin ekolojik organizasyonunda başat faktördür. Şehir, ekolojik ve coğrafi bir birim olmanın yanında, aynı zamanda ekonomik bir birimdir (Park ve Burgess, 1925: 2).

Park ve Burgess (1925), "The City" adlı çalışmalarında rekabet ve ekonomik etkenlerin şehrin büyümesi sürecinde artan nüfusun dağılımını kontrol eğiliminde olduğunu ve bu etkenlerin kentin yeniden organizasyonunda önemli payı olduğunu belirtmiştir. Bu süreçlerde en belirgin süreç iş ve sanayi sektörlerinin, avantajlı alanlar arayarak, çevrelerinde belirli bir nüfusu toplamaları şeklinde gelişir. Bu alanlar şehirlerin yeni gözde alanları haline gelir ve yoksul sınıflar bu arazinin artan değerine ekonomik olarak ulaşamamaları nedeniyle bu yeni alanların dışında kalır.

Bunun sonucunda yoksul sınıfların yoksulluk mekânları olan gecekondu alanları büyüme sürecine girer. Bu alanların kent içindeki büyümesi, dezavantajlı ve kısır bir büyümedir. Kentsel mekanda, orta-üst konut alanları, yoksulluk alanları, iş-sanayi alanlarının gelişme ve bölünme süreçleri devam ederken, kentsel mekân, içinde yaşayanların karakteri ve niteliklerine benzer özelliklere bürünür. Kentin bu ayrılmış parçalarının tümü, içinde barındırdığı nüfusun izlerini taşır. Bu etkileşim aynı zamanda mahallelerin kentsel alan içindeki coğrafi organizasyonunu da belirleyen bir faktördür. Bu süreçte birbirinden farklılaşmış ayrılmış alanlar, kentsel yaşamdan izole edilmiş nüfusun yaşadığı alanlar ve üst gelir gruplarının iş ve yaşam alanları eş zamanlı olarak gelişerek şehri şekillendirir (Park ve Burgess, 1925: 17).

Flanagan (1993)'a göre, Chicago Okulu kent ve konut alanlarındaki mahallelerin (neighbourhood) hepsini doğal birer alan olarak ortaya koymuştur (natural area). Bu “doğal alanlar” belli fiziksel özellikleriyle kendisine yakın olan diğer bölgeden ayrılabilen, ortak sosyo-ekonomik ve kültürel bir yapıya sahip, sosyal kontrolü sağlayan ortak değerler ve normlara sahip nüfusun yaşadığı, genel bir bakışla çevresindeki diğer bölgelerden ayrılan kendine özgü davranış modellerini içinde barındıran alanlardır. Bu alanların değişimi ve farklılaşması, içinde bulunduğu sosyal sistemin değişimlerine paralel olarak gelişir. Doğal alanların nüfusu ölümle, doğumlar ve göçlerle değişime uğrar. Göçle gelmiş olan yeni bölge sakini, içinde bulunduğu alanın normlarına göre sosyalleşir ve uyum sağlar. Flanagan'a göre, kentsel alanı canlı bir organizma olarak ele alan Chicago Okulu, kent içindeki nüfusun yer değiştirmesini doğal alanların işlevlerinin de değişimine etki eden en önemli faktör olarak görür. Bununla birlikte, kentsel nüfus da, kentsel alanda sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklara göre sürekli bir ayrışma ve yeniden sınıflama

süreci içindedir. Bu şekillenme sürecinde kentsel çevre, yapısal ve sosyal olarak farklı sosyal grupların yaşadığı alanların bir bütünü olarak bir mozaik özelliği göstermektedir. Diğer bir deyişle kentlerde, farklı toplumsal tabakalardaki grupların konut alanlarının birbirinden ayrılması ve kendi içinde homojen alanların oluşması, kentlerin sınıfsal ve mekânsal farklılaşmasını açıkça göstermektedir. Bu ayrılmış alanların her biri farklı bir toplumsal grubu barındırır. Bu gruplar arasındaki sosyo-ekonomik uçurum ne kadar derinse, konut alanları arasındaki mesafe de o kadar uzak olur. Yine başka bir açıdan daha ifade etmek gerekirse; birbirinden ayrılmış konut alanlarının kentteki mekânsal konumlandırılması, yakın sosyo-ekonomik statüdeki grupların konut alanlarının birbirine yakın olması şeklinde gerçekleşir. Bu, kentsel ayrışma (urban segregation) sürecidir (Flangan, 1993: 20-45)

Kentsel ayrışmayı içinde barındıran gelişme süreci, kentsel alanda sürekli bir çatışma, rekabet, işlevsel birimlerin kendi aralarında yer değiştirme, sınıflaşma ve yeniden örgütlenme ile birlikte tanımlanmıştır (Park ve Burgess, 1925).

Park ve Burgess (1925) ayrılmış alanların ortaya çıkışını şöyle özetlemiştir. Şehir ortamında mahalle toplumun homojen küçük birimi olma özelliğini kaybetmek eğilimindedir. İletişim ve ulaşım olanakları insanların birçok farklı dünyada aynı anda yaşama şansı tanır. Bu koşullar mahallenin sürekliliğini ve mahalle samimiyetini yok etme eğilimindedir.

Kentsel yaşamda birey, toplumsal hayatını birbirinden farklılaşmış pek çok alanda sürdürür. İkamet ettiği, çalıştığı, boş zamanlarını değerlendirdiği alanlar birbirinden farklılaşmış, ayrı özelliklerdeki kentsel mekânlardır. Bu süreçte kentsel mekânlar da nüfus ve işlev olarak birbirinden ayrılarak, kentin yeniden organizasyonunu inşa eder (Cohen, 1999: 25).

Diğer taraftan, göçmenlerin ve etnik grupların yaşadığı kentsel alanlar -getto gibi- izolasyonlarını koruma ve kendi içlerindeki dayanışma gücünü arttırma eğilimindedir. Nüfusun dağılımının fiziksel ve duygusal mesafeleri birbirini etkiler ve toplumsal örgütlenme sınıf ve etnik kökene dayalı örgütlenmeler biçiminde gerçekleşir. Her kent etnik kökene dayalı ayrışmaları barındırır. Bunun anlamı farklı organizasyon veya farklı etnik kimliklerle de olsa her şehrin ayrılmış izole alanlarının özellikleri, o şehrin kendi nüfusu, gelişme süreci, ekolojik ve coğrafi koşullarına göre gelişir (Park ve Burgess, 1925: 14-19).

Chicago Okulu için, kentsel alanı şekillendiren en önemli etkenler işbölümü ve rekabet olarak ortaya konulur. Sanayinin örgütlenmesi kentsel mekânın örgütlenmesi sürecini de şekillendiren bir süreçtir. Endüstriyel rekabet ve iş bölümü, ticaretin kolaylaştığı koşullar içinde gelişir. Bu koşullar göz önüne alındığında, kentsel mekânın organizasyonunun, öncelikle ticaretin kolay şekillenebileceği, Pazar dolaşımının kolay sağlanabileceği bir organizasyon etrafında şekillenmesi gerektiği ortaya koyulmuştur. Açık bir pazar olarak şehir, kişiler kendi özgürlüğü ile ürünlerini satabileceği, pazar ekonomisine dâhil olarak kendi özgürlüğünü sağlayabileceği bir ortam hazırlar.

Sanayinin ve iş alanlarının örgütlenmesi ile mesleki örgütlenmeler ve bölünmeler, kişilerin ilgi alanları ve uzmanlıkları ayrışması, kişilerin kendine uygun meslekleri seçerek bu alandaki gelişmelerine olanak sağlar. Kentsel rekabet ortamı içinde bireyler arası rekabette öne geçmenin yolu, kendi öznel becerilerini geliştirmektir. Mesleklerin ve işbölümünün üretime etkisi, sosyal gruplar değil meslek grupları yaratmak üzerinedir. İş ve meslek örgütlenmeleri benzerliğe, ortaklık temeline dayanan örgütlenmelerdir. Bu yönüyle, komşuluğa dayalı mahalle

örgütlenmesinden farklı yapıya sahiptirler. İşbölümüne, mesleğe ve yapılan işlere göre belirlenen bireylerin kentsel yaşam içindeki karakteristik özellikleri de içlerinde buldukları meslek gruplarının ortaya koyduğu bireysel özelliklere göre şekillenecektir.

Şehir bu özellikleri ile birlikte yaşayan, canlı bir yapıya sahiptir. Bu nedenle fiziksel yapısı ve kültürel düzeni içindeki keyfi değişimlere bir sınırlandırma getirmek için şehir planları gereklidir. Şehrin yapılaşmasını düzenleyen kurallar, aynı zamanda nüfus dağılımının ölçülü ilerlemesini öngören planlamalar ile birlikte uygulanarak, konut ve sanayi bölgelerinin bulunduğu şehrin sınırlarını ortaya koyar. Kentsel mekânın kuruluşu, kentsel çevrenin düzenlenmesi ve karakteri, nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu ve şehir içindeki dağılımına göre belirlenir. Bu nedenle Chicago Okulu kentsel alanın planlamasında, nüfusun etkilerini ön planda tutar. Fiziki coğrafya, kentsel alanın doğal avantajları ve dezavantajları, ulaşım yolları, kent planının genel hatlarını ortaya koyan etkenlerdir (Park ve Burgess, 1925: 19).

Chicago Okulu'nun ekolojistleri, konut alanlarının bu farklılaşması sürecini incelerken, kentsel mekânın planlanmasına yönelik ekolojik büyüme kuramları geliştirmişlerdir. İlk olarak, Burgess'in (1924) geliştirdiği erken dönemde ortaya atılan temel kentsel büyüme modeli olan "ortak merkezli çemberler kuramı"nı (concentric zone theory) ele alalım. Bu model konusunda Flanagan (1993), "biyolojik bir benzetmeyle ağaçların yaşlarını gösteren gövdelerindeki halkalar gibi", kentlerin de çevrelerine doğru halka biçiminde genişleyerek yayıldığını belirtir. Bu büyüme sürecinde, ticaret ve sanayi bölgeleri en içte yer alır, bu bölge kentin çekirdeğini oluşturur ve kentsel tabakalaşma dışarıya doğru halkalar şeklinde gelişir. Bir sonraki halka ortadan kalkmak üzere olan işyerleri istilasına uğramış (invasion)

geçiş bölgeleridir (zone in transation), düşük sosyo-ekonomik statüdeki, çoğunlukla merkezdeki işlerde çalışan kesimin yaşadığı konut alanları, bu bölgelerin dışındaki halkada yoğunlaşır. Dördüncü halka sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek konut alanlarını oluştururken, beşinci halka da kentin dışında kurulmuş banliyöleri kapsar. Konut alanlarının farklılaşması ve konut hiyerarşisi bu modelde içten dışa doğru örgütlenmiştir. En düşük sosyo-ekonomik düzeydeki konutlar şehir merkezinin çekirdeğine yakın yerlerde konumlanmışken, kentin dışına doğru gidildikçe, konutların sosyo-ekonomik düzeyi yükselmekte ve en dış bölgelerde üst sınıf konut alanları yer almaktadır. Bu noktada, konut alanlarının farklılaşmasına ters orantılı olarak, kentsel arazilerin ve emlak değerlerinin merkezde en pahalı olması ve dışa doğru bu değerlerin düşmesi çelişkisi göze çarpar. Keleş (2000), bu çelişkiyi, kent merkezinde mülk sahibi olamayan işçilerin ve yoksul kesimlerin, üst gelir gruplarına ait mülklerde çalıştıkları ve yine onlara ait mülklerde ancak yüksek kira bedelleri karşılığında oturabildiklerini belirterek açıklamıştır.

Şehir içinin orta sınıflar tarafından terk edilmesi ve yoksul kesimlerin şehir içine yerleşme süreci ya da kente gelen maddi birikimi olmayan göçmenin iş sahalarına yakın olmak için bu alanlarda yaşamaya başlaması, bir dönem orta sınıfın yaşadığı şehir içi konut alanlarının zamanla yoksullaşmasını, slamlaşmasını ortaya çıkarır. Zukin'e (1980) göre, kentsel alandaki temel işlerin ve yönetimin merkezileşmesi ile farklı alanlardaki uzmanlaşmamış iş olanaklarının dağıtım süreci eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Bu süreçle birlikte iş olanaklarına yakın olmak isteyen düşük sosyo-ekonomik düzeydeki kesimlerin konut alanları ticaret ve sanayi merkezlerinin çevresinde yoğunlaşırken, yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki kesimler ulaşımın gelişmesi ile kentin belli dış bölgelerine doğru kayan, yalıtılmış ve

korunaklı konut alanlarını oluşturma eğilimindedir. Bu süreçte nüfusun belli kesimlerinin ayrıştırılmış konut alanlarına kayması ile onların yerine geçen nüfusun kentsel alandaki hareketliliğinden doğan bu ardıllık süreci (invasion-succession), kentsel nüfusun sürekli bir hareketlilik ve rekabet içinde olduğunu göstermektedir (Zukin, 1980). Burgess da, kentsel alandaki ayrışma sürecini, sosyal ve kültürel rekabet olarak tanımlar. Kentin merkezi olan ve iş sahalarının da merkezi olan şehir içi (inner-city), orta sınıfların daha büyük ve konforlu konutlarda yaşamak için şehrin dışına doğru göçmesiyle yerini bu iş olanaklarına yakın olmak isteyen daha yoksul kesimlere bırakır. Orta sınıfların şehir içini terk etmesiyle, kente maddi birikimi çok az olarak göçmüş nüfus, işyerlerine yakın bu alanlarda yaşamaya başlar. Bu nüfus, maddi olarak birikime ve yeterli gelir düzeyine sahip oldukça, önce görece daha yüksek düzeydeki konut alanları bölgesine, oradan da üst düzey konut alanlarının bulunduğu bölgeye geçiş yapma eğilimindedirler. Sosyo-ekonomik düzeyin yükselmesine bağlı olarak, bir sonraki yüksek ölçekli konut alanına geçiş yapmak olarak tanımlanabilecek bu hareketlilik, yukarıda açıklanmış olan Burgess'ın tek merkezli çemberler modeline göre, içten dışa doğru gerçekleşen bu hareketlilik, aynı zamanda, konut alanları arası kentsel hiyerarşide ve sınıfsal yapıda aşağıdan yukarıya bir toplumsal hareketliliktir.

Ortak merkezli çemberler kuramına pek çok eleştiri gelmiştir. Keleş'in (2000) de belirttiği gibi, bu kuram özellikle az gelişmiş ülke kentlerinin düzensiz büyümeleri göz önüne alındığında uygun ve gerçek bir büyüme modeli olamamaktadır. Bununla birlikte, kuramın kentsel büyümeyi fazlasıyla basitleştirmiş ve çok düzenli bir büyüme modeli oluşturmuş olması yöneltelen diğer eleştirilerdir.

Flanagan, Hoyt'un (1939) araştırmaları sonucunda, ortak merkezli çemberler kuramına benzer olarak ortaya koyduğu kuramı aktarmıştır. Bu kurama göre, konut alanları birbiri ardına ayrışmış alanlar olarak değil, iş alanlarının kent içindeki dağılımına göre ayrışarak konumlanmıştır. Hoyt, yüksek gelirli st sınıfların konut alanları ile bu kesimin çalıştığı yüksek düzey işlerin ve sektörlerin şehrin dışında birbirine yakın alanlarda gelişeceğin belirtmiştir. Bu gelişim biçimi nüfusun ayrışma biçimidir ve bu süreç yüksek gelirli kesimin yeni konut alanlarının konumlanmasına göre şekillenir. Yüksek gelirli grupların yeni konut alanlarına taşınması ile boş kalan eski alanlar, bir alt düzey gelir grubu tarafından doldurulur. Bu konut alanları arası hareketlilik aynı zamanda sosyal hiyerarşının sürmesini de sağlar. Burgess'in kuramında olduğu gibi, ardıllık (invasion-succesion) bu modelde de geçerlidir ve ayrışma süreci yine sosyal sınıflar arasında yer değiştirme, birbirinin yerini alma biçiminde ilerlemektedir. Nüfusun ayrışmasında en belirleyici olan, bu modelde de, konut alanlarının farklılaşması ve st gelir grubuna ait konut alanlarının gelişimidir (Flanagan, 1993: 45-46).

Cohen, Chicago Okulu'nun evrimci teoriden yola çıkararak kent kuramları ortaya koyduğunu belirtmiştir.

Cohen'e göre, özetle, Tönnies'in cemaat (gemeinschaft) toplumundan cemiyet (gesselschaft) toplumuna geçişteki yakın kişisel ilişkilerin, duygusal grup değerlerinin baskınlığının ve sürekliliğinin yerini, bireyin çıkar ve egosunun baskın olduğu rasyonel ve kişisel olmayan kesintili ilişkiler toplumunun alması, Durkheim'in mekanik olarak nitelendirdiği, sınırlı iş bölümünün, uzmanlaşmanın az olduğu toplumdan, uzmanlaşmış bireylerin, işbölümünün ve farklılığının ortaya çıkardığı karmaşık, fakat bu farklılıkların, işbölümünün sonucu olarak uyumlu bir

bütün olarak organik topluma geçiş kuramı ve Maine'nin ortaya koyduğu statü toplumundan, sözleşme toplumuna geçiş kuramları Chicago Okulu'nun geliştirdiği görüşün temelini oluşturmaktadır (Cohen, 1999: 21-23).

#### **2.1.1.1. Wirth'in Kentlilik Yaklaşımı**

Chicago Okulu kuramcılarında, Wirth'in "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlilik" (Urbanism as a Way of Life, 1938) makalesinde ele aldığı kent ve kentlileşme kuramı, kentsel nüfusun özelliklerine bağlı olarak ayrışması ve bu nüfusun kentsel mekândaki dağılımı işlenecektir.

Wirth'e göre, sanayileşmiş ölkelerde kırdan kent toplumuna geçiş tek bir kuşak içinde gerçekleşmiş ve toplumsal yaşamı kökten değiştirmiştir. Kent birdenbire ortaya çıkmayıp, bir gelişme sürecinin ürünüdür. Önceki topluluklarda egemen olan tarıma, tımara, köye dayanan izleri taşır. Bu duruma kırsal yaşamın etkin olduğu bölgelerden insanların göç etmesi de rol oynamıştır. Bu nedenle Wirth, kentsel ve kırsal kişilik tipleri arasında kesin ve farklı dönüşümlerin beklenmemesi gerektiğini belirtmiştir (Wirth, 2002: 78).

Kentin olanakları, çekici güçlerin etkisiyle kırsal alanlardan kentlere doğru göçenler, kentsel yaşam biçimini benimserler. Bununla birlikte Wirth, kentlileşmenin yalnızca göç ile kente gelip yerleşmekle son bulan bir süreç olmadığını, kentteki yaşamıyla birlikte bireyin kente özėü kurumsal yapılar, iletişim ve ulaşım olanakları ile şekillenen kent yaşamının nitelikleri doğrultusunda yaşam biçiminin de değiştirmesi ile süreceğini belirtir (Wirth, 2002: 79).

Wirth, kentli yaşam biçiminin özelliklerini ve kentlileşmeyi, kentsel alandaki büyük ve yoğun nüfusun aynı zamanda heterojen bir özellikte olması olarak

tanımlamıştır. Bu özellikler aynı zamanda hem kentsel nüfusun kendi içinde farklılaşması hem de kentsel mekân içinde dağıtılması sürecini de ortaya çıkarır.

Nüfus arttıkça kentlerde yaşanan insanların birbirini tanınması ve birebir ilişki kurmasının yerini geçici, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı ikincil ilişkiler alır. Wirth bu ilişkileri yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak için birbirine ihtiyacı olan insanların kurduğu parçalı, yüzeysel ve geçici ilişkiler olarak tanımlar. Bu ilişkilerin en görünür biçimi farklılaşmış nüfusun mesleki uzmanlık alanlarıdır. Uzmanlaşma sonucunda ortaya çıkan işbölümü farklılaşmış kentsel nüfusu bir arada tutan etkidir. Nüfusun farklılaşması Wirth'e göre farklılıkların ifade edilme biçimini de değiştirmiştir. Ortak çıkarlar çevresinde oluşturulan grupların temsilcileri iletişim araçları yoluyla kendi sesini diğer kesimlere duyurur, temsilcinin gücü aynı zamanda adına hareket ettiği grubun gücüdür. Wirth'ın bu açıklamaları kentlerde farklılaşan nüfusun, kendi farklılıkları doğrultusunda kümelenmiş olduğu sonucunu da ortaya koyar (Wirth, 2002: 92).

Bu nüfusun kentsel alandaki yoğunlaşması beraberinde kentsel mekânın paylaşılmasındaki rekabeti ortaya çıkarır. Wirth, Mekânsal organizasyonu kentleşme içinde tanımladığı işbölümü ve yoğunluk etkisi altında gelişen bir rekabet süreci çerçevesinde ele almıştır. Kentsel bir alanın sanayi-ticaret alanlarına yakın olması, o alanın yerleşim alanı, oturma alanlarından ekonomik ve toplumsal etkenlerle birbirinden ayrılır.

Kentlerde iş ve konut alanlarının birbirinden ayrılması eğilimi ile kümelenme, nüfusun yukarıda da açıklanmış olan farklılıkların oluşumu doğrultusunda ayrışma ve kentsel alanda dağıtılması süreci yaşanır. Wirth bu süreçte hem kentsel alanın hem de ayrılmış nüfusun özelliklerinin birbiri üzerinde karşılıklı

olarak belirleyici olduğunu söyler. Bir alanın arazi değeri, kira bedeli, kentsel hizmetlerden faydalanma düzeyi, sağlık, saygınlık, estetik, gibi avantajlı, kirlilik, gürültü, duman gibi dezavantajlı özellikleri o kentsel alanın değerini ve mekânsal farklılaşmadaki konumunu belirler. Farklı özelliklerle birbirinden ayrılmış olan nüfus kümelerinin çalıştıkları işler, ırksal ve etnik kökeni, toplumsal statüleri, tercihleri ve önyargılar da nüfusun ayrışması ve dağıtılmasını belirler. Kentsel yaşamın belirleyici özellikleri olan yoğunluk, farklılık ve uzmanlaşmanın yanında, bu farklılıkların sürekli etkileşimi toplumun karmaşık yapısını arttırıcı rol oynar. Kentsel yaşamda fiziksel ilişkiler yakın toplumsal ilişkiler uzaktır (Wirth, 2002: 91).

Kısaca, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri birbirine yakın kesimler ayrı yaşama eğilimindedir. Toplumsal yapının kentsel alandaki ayrışması sürecinde, sosyo-ekonomik düzeyi, statüsü yüksek nüfus kesimlerinin, kentin değeri yüksek ve avantajlı özelliklere sahip alanlara yerleştiğini ve toplumsal tabakalaşmaya göre bu dağıtımın gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kentsel alandaki bu ayrışma-dağılım sürecinde ve yoğun nüfusun birbiriyle ilişkisini düzenlemede kentin denetim mekanizmaları devreye girer. Wirth'in başından beri vurguladığı heterojenlik, bu süreçte büyüyen ve yoğunlaşan nüfusun ayrışması ile ortaya çıkan toplumsal farklılaşmayı daha da karmaşık hale getirir. Pek çok farklı insan tipinin bir arada yaşaması farklı toplumsal gruplar, statüler arası yüksek bir hareketliliği de ortaya çıkarır. Wirth, bireyin değişken geliri, statüsü ve diğer gruplarla ilişkilerinin doğrudan çalışılan yer ve oturulan yerin niteliğini etkilediğini ve bireyin toplumsal konumu değiştikçe bu durumun kentsel alandaki yaşam alanına da yansıdığını belirtir (Wirth, 2002: 100-101).

Bu heterojenlik kentlerin nüfusunun artması ve kentlerin gelişmesi sürecinde de devam eder. Kent nüfusunun artmasını etkileyen en önemli faktör kırsal alandan gelen göçlerdir. Bu göçler ile pek çok farklı kültürden, sosyo-ekonomik yapıdan, farklı düşünce ve inançtan insanlar kentlerde bir araya gelmiştir ve bu süreçte Wirth, kentin kültürel, tarihsel ırksal özellikleri “eritme potası” işlevi gördüğünü belirtmiştir. Wirth’e göre kent, bu özelliğinin yanında biyolojik ve kültürel bir kaynaşma alanı” ve bireysel farklılıkların gelişmesine uygun bir ortam olarak tanımlamaktadır. Bireysel farklılıkların artması ile kültürel, düşünsel, mesleki ayrışmaları ve kutuplaşmaların sonucunda yeni toplumsal farklılıkların ortaya çıkacağı söylenebilir. Wirth’e göre bu ortaya çıkan yeni farklılaşma normları, kırsal kesime özgü akrabalık bağları, komşuluk ilişkileri ve topluluk yaşamından kaynaklanan davranış biçimleri yok olacak ya da zayıflayacaktır (Wirth, 2002: 89).

Buraya kadar açıklananlara ek olarak Wirth, kentlileşmenin, kentlerin değişik biçimlerini anlamaya yönelik olarak incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Bir turizm kentinin gelişme süreci, sanayi kentinden, başkentten daha farklı yollar izleyecektir. Ayrıca farklı ekonomik kaynakları olan ya da coğrafi konumu farklı olan kentlerin gelişim süreçlerinin de birbirinden farklı olacağını belirtmiştir. Sanayi kentinin, başkentten, liman kentinin bir iç kentten farklı özelliklerde gelişeceğini belirtmiştir. Bunun yanında, Wirth, metropoliten bir kent içindeki dengeli gelişen sanayi bölgesinin, dengesiz gelişen sanayi bölgesinden; banliyönün de iç kentten farklı toplumsal özellikleri olduğunu vurgular. Wirth’in bu açıklamalarına göre, kentin nüfusunun heterojenliğinin yanında, kentsel alanın da heterojen bir yapısı olduğu söylenebilir.

Wirth bu süreçte, farklı bireylerin oluşturdukları grupların sosyo-ekonomik yapı içindeki işlevlerini yerine getirirken, bireysel farklılıkları da törpüleyerek, kişisel bağlar yerine ekonomik ve sosyal rollerden kaynaklanan bağları güçlendirdiğini belirtir. Bu yapı, kentin devamını sağlayan işleyişin de yeniden üretilmesini sağlar. Wirth'e göre bireylerin kişisel farklılıklarının yerini ekonomik ve sosyal rollerinden kaynaklanan farklılıkların alması, kentsel yaşamda ve ayrışmada sınıfsal yapının belirleyiciliğini ortaya çıkaracaktır. Ortaya çıkan bu yapı, kentin kamusal alanlarının, yerleşim ve çalışma mekânlarının, toplumsal sınıfsal grupların kent içindeki hareketlilikleri ve gereksinimleri doğrultusunda şekillenmesi sonucunu doğurur. Kentte yaşayan ve kentlileşen bireyler bu süreçte, içinde buldukları toplumsal grubun özelliklerini ve farklılıklarını, kişisel özellikleri ve farklılıklarının üstünde tutarak toplumsal rolleri üzerinden hareket edecektir. Kentsel yaşam içindeki birey, var olmak ve türlü amaçlara ulaşabilmek için ortak çıkar ve amaçlar çevresinde örgütlenen toplumsal örgütlenmelere dahil olmak, pek çok sosyal ilişki ve iletişim kurmak zorundadır. Kentli birey kendini ancak bu şekilde eylemlerini ve kentsel yaşamını devam ettirebilir (Wirth, 2002: 104).

Birey kent toplumunda yalnızlaştığı için bu ilişki ve gruplara dahil olma zorunluluğunu duyarken, toplumsal örgütler de toplumsal denetim ve kentteki etkinliklerini arttırabilmek için donanımlı bireylere ihtiyaç duyar. Wirth, kentte iletişim araçlarını elinde tutan kesimlerin yarattığı simgelerin diğer insanların yaşamlarını yönlendirdiğini belirtir. Bu koşullar altında birbiriyle iletişim halindeki kalabalığın artması aynı zamanda iletişimin herkesi ilgilendiren en alt düzeydeki temel konular üzerinde gerçekleşmesi sonucunu doğurur. Wirth, iletişim ve

teknolojinin, kentlileşmenin geleceğine yön veren en önemli unsurlar olduğunu savunur.

### **2.1.2. Yeni Marksistler: Harvey ve Castells'e Göre Kentsel Mekânda Farklılaşma ve Ayrışma**

Bu bölümde, Harvey ve Castells'in ortaya koyduğu kapitalist kentin gelişmesi ve yeni kent modellerinin ortaya çıkma süreçlerini açıklayan kuramsal çalışmalar, ağırlıklı olarak "konut"un ve konut alanlarının farklılaşmasının açıklanması ekseninde ele alınmıştır. Harvey ve Castells'in kuramsal çalışmalarına geçmeden önce Marks'ın kentsel alan ve toprak mülkiyeti ile ilgili açıklamalarına kısaca değinmek yararlı olacaktır. Marks, kırsal ile kent ayrımını "en büyük maddi ve zihinsel işbölümü" olarak tanımlamıştır. Bu iş bölümü sonucunda kentler, sınıflı yapının en belirgin ve keskin olarak ortaya çıktığı alanlardır. Kentler aynı zamanda, nüfusun, üretim araçlarının, sanayinin, eğlencenin bir merkezde toplanma olayıdır.

Hem Harvey hem de Castells'in kuramsal çalışmalarındaki analizlerinde önemli rol oynayan, kentlerdeki mekânsal farklılaşmalarda belirleyici olan kentsel arazilerin kullanımı ve toprak mülkiyeti konusunda yol gösterici bir açıklama olarak, Marks'ın "toprak rantı" konusundaki açıklamalarına da kısaca değinmek yararlı olacaktır. Marks, toprağın mülkiyetinden doğan toprak rantını açıklarken, "toprağın kullanımı için ödenmiş fiyat olan toprak rantı"nı bir "tekel fiyatı" olarak tanımlar (Marks, 1993: 122-137). Toprak rantı nüfus ile birlikte artar; demiryolları (ulaşım yolları), güvenliğin artması, ulaşım araçlarının çoğalması ile artar; toplumsal yapıdaki herhangi bir değişiklik, toprağın da değerini dolaylı ve dolaysız olarak etkiler (Marks, 1993: 122-137). Marks'ın açıkladığı bu faktörler, Harvey ve Castells'in kuramsal çalışmalarında da yer aldığı gibi, günümüzde kentsel toprakların

değerini etkileyen, kentsel rantı belirleyen koşullardır. Kısaca değinilen bu açıklamalarla birlikte, bu bölümde, Harvey ve Castells'e göre, "sınıfsal çatışmaların alanı olan kentler"de mekânsal farklılaşma ve konut alanlarının farklılaşması sürecinin gelişimi ele alınacaktır.

Mekânsal farklılaşma kuramının klasik tanımı, benzer yaşam biçimleri, ekonomik ve kültürel özellikleri taşıyan insanların birbirlerine yakın yaşama eğilimi göstermesidir (Harvey, 1992). Harvey bu genel tanımda geçen "benzer"liğin ve farklılaşmanın içinde bulunduğu "mekânsal farklılaşma kuramı"nın, toplumsal yapı ile ilişkisini ortaya koymuştur.

Harvey, kentlerdeki sınıfsal yapıyı ve kentsel alandaki eşitsizliklerin yeniden üretilmesini, mekânsal farklılaşma ve konut alanlarının farklılaşması ile birlikte ele alarak, açıklamıştır. Harvey, aynı sınıftan insanların birbiriyle yakın yaşama eğiliminde olduğunu savunur. Bu nedenle Harvey, mekânsal farklılaşma ve toplumsal yapı ilişkisini, sınıf yapılanmasının her tarihsel yapı içinde farklı biçimlerde gerçekleştiğini, Marks'ın sınıf kavramının tarihsel koşullar içinde değerlendirilmesinden yola çıkarak sınıfın güncel yapılanmasına öncelik vererek ortaya koymuştur. Harvey'e göre kentsel mekânın farklılaşma kuramı ancak kentsel yapı içindeki sınıflaşmanın doğru ortaya koyulmasıyla açıklanabilir. Bu nedenle Harvey, mekânsal farklılaşma tartışmasına geçmeden önce günümüz kentlerinde sınıfsal yapıyı değiştiren, yapısını etkileyen faktörleri analiz ederek, bu sürecin mekâna yansımaları açıklar.

Harvey, sınıf yapılanmasının, var olan toplumsal yapı içinde, farklı biçimlerde ortaya çıkacağını savunur. Erken kapitalizmi yaşayan ülkelerde, Harvey'in, "tortul ögeler" olarak adlandırdığı toplumsal gruplar ile birlikte daha

karmaşık bir toplumsal yapının ortaya çıkacağını belirtir. Marks, görece daha karmaşık toplumsal yapıya sahip olan bu ülkelerde, emek-sermaye ilişkisinin, toplumun bileşeni olan diğer gruplar çevresinde biçimlenebileceğini belirtmiştir. “Tortul ögeler” kavramına Harvey, feodal düzenden kalan, kapitalist toplumsal yapının bir parçası olarak devam edebilen toprak sahibi aristokratları, köylüleri ve etnik grupları örnek vermiştir. Bu gruplar alt sınıfa dönüşüp, toplumsal yapının bir parçası olabilmektedirler. Marks’ın sınıf kavramı içinde, Harvey’in “tortul ögeler” olarak adlandırdığı gruplar, bu çalışmanın araştırma konusuna dâhil olan, özellikle az gelişmiş ülke kentlerindeki karmaşık toplumsal yapı içindeki farklı etnik gruplar ve gecekondü bölgelerinde yaşayan, vasıfsız işgücünü oluşturan, uzun süreli işsizlik yaşayarak yoksullaşan kırsal kökenli nüfusun, kentsel sınıfsal yapı içindeki kavramsal yeri konusunda açıklayıcı yer tutmaktadır.

Harvey, yeni sınıfsal örgütlenmelere etki eden faktörleri, toplumsal dinamiklerden, teknolojik ve tüketimdeki değişimlerden ortaya çıkan zorunluluklar olduğunu belirtmiştir.

Bu faktörlerden ilki olan “emeğin bölünmesi ve uzmanlaşması”nı Harvey, teknik ve ekonomik değişimler karşısında, ortaya çıkan örgütlenmelerin toplumsal yapıya da yansıdığını, bu süreçten sonra hem sermaye-işveren sınıfı hem de proletarya-çalışan kesim içinde pek çok uzmanlaşmaya dayalı tabakanın ortaya çıktığını belirtmiştir. Sınıf kavramı daha karmaşık bir yapıyla kentsel yaşamdaki yapıyla kentsel yaşamdaki yapıya da yansır. Bir diğer önemli etken kapitalist düzende tüketim toplumuna dönüşme sürecinde ortaya çıkan farklılaşmalar tüketim sınıfının toplumsal farklılaşmaya etkisidir. Harvey’in Marks’tan aktardığı kapitalizmin devamı için yaratılan yeni toplumsal istek ve ihtiyaçların sistemin

devamını sağlayan yeni mekanizmaları da yarattığını belirtir. Bu yeni mekanizmalar ve bu mekanizmalarla kapitalist sistemin devamını sağlayan tüketiciler sınıfı da toplumsal yapı içindeki farklı tabakalaşma biçimlerini doğurur. Böyle bir toplumsal yaşamın devamı için kuşkusuz, sermaye-emek arasındaki iktidar ilişkisini düzenleyen kurumlar ve bu sistemi yöneten kesimlerin ele aldığı otorite yetkisi toplumsal ilişkilerin farklılaşma ve tabakalaşma üzerinden sürdürülmesini sağlayan rolü üstlenirler.

Harvey, sürekli değişen toplumsal yapı, iletişim, tüketim, teknolojik hız karşısında adapte olabilen, yerleşim ve yaşam biçimlerini, tüketimlerini bu hızlı değişime göre adapte edebilen bir nüfusun olarak ortaya çıktığını söylemiştir. Kentlerde, “devingenlik olanaklarının” örgütlenişini, toplumsal sınıflar arasında, egemen ve sermayedar sınıf lehine, eşit olmayan biçimde dağıtılmasının sınıfsal yapıyı ve farklılaşmayı sürdürme olanağı verdiğini ve bunu coğrafi olarak da kentsel mekânda yaratabildiğini ortaya koyar. Kentsel mekândaki bu eşitsizlikler ve farklılıklar, birbirine benzer toplumsal kesimlerin bir arada yaşayarak yalnızca kendilerine tanınan benzer devingenlik olanaklarına ve fırsatlara ulaşabilme olanağı verip, sınıflı toplumsal yapıyı ve bu yapı içinde ulaşabildiği kadar donanıma sahip olabilen bireylerin sınıfsal konumunu da kuşaktan kuşağa aktarır, kentsel mekândaki toplumsal farklılaşmayı yeniden üretir.

Şehirdeki sınıfsal çatışmalar, sermayenin öncelikleri ve çıkarına göre şekillenen bir süreçle sonuçlanır. Konut alanları ortak deneyimlerin paylaşıldığı, yaşam biçimlerinin sürdürüldüğü ve korunduğu, çalışma ve eğitim konusunda benzer bir yapıyı içinde barındıran yaşam alanlarıdır. Sosyal eşitsizlikler ve sosyal göstergeler şehrin kentsel mozağı içinde yeniden üretilir, bu durum da farklılıkların

ve sınıflı toplumun sürmesini, yeniden üretimini sağlar. Kentsel mekânın farklılaşması, toplumsal sınıflaşmanın, kentlerdeki somutlaşmış biçimidir.

Benzer statü ve işlerde çalışan, benzer sosyo-ekonomik özellikler gösteren grupların yaşadıkları kentsel mekânda işgücü yeniden üretilir. Farklı sosyo-ekonomik ve işgücü piyasasındaki statü özelliklerine sahip grupların kendi benzerleriyle birlikte yaşadığı kentsel mekânlar aynı zamanda tüketim alışkanlıkları açısından da kendi içinde benzer, diğerlerinden farklı özellikler gösterir. Harvey, “eğitimin tüketimi” örneğini vererek, özellikle Amerika kentlerinde mekânsal farklılaşma ile eğitim olanaklarına ulaşabilme arasında çok sıkı bağlar olduğunu belirtmiştir. Harvey, mekânsal farklılıkların tüketim alışkanlıkları üzerindeki etkisini açıklarken ayrılmış grupların tüketim biçimini dış faktörlerin etkisiyle şekillendirilen bir süreç, bireyin bağımsız seçimlerinin yerini içinde bulunduğu grubun yaşam biçimi, ideoloji ve bilinci doğrultusunda şekillenen bir hal aldığını savunmuştur.

Harvey (2003), kentin mekânsal biçiminin ve buna bağlı olarak toplumsal yapının değişmesini, istihdam fırsatlarının ve ulaşım yollarının konumunun değişmesine bağlar. Bunun sonucunda, farklılaşan konut alanlarının dengesiz ve eşitsiz gelişimine paralel olarak, kentsel alandaki fırsat ve gelir eşitsizlikleri de çoğalarak yeniden üretilir. Kentsel yapının bir parçasında ya da bir parçanın işlevinde ortaya çıkan bir değişiklik, kentin diğer kesimlerini ve bütün bir kentsel yapıyı da etkiler. Kentler büyüdükçe bu etki artar. Kent içindeki farklı grupların geliri yalnızca kazanılan gelir üzerinden değil, kentsel sistem içindeki “gizli mekanizmalar” tarafından da belirlenir. Kentteki toplumsal grupların kentin kıt kaynaklarına ulaşımındaki kolaylıklar, sahip olunan mülkün artan ya da azalan değeri, ulaşım ve yatırım alanlarının yönünün değişmesiyle değişen kentsel arazilerin

değerleri toplumsal gruplar arasındaki gelir dağılımını da etkiler. “gerçek gelirin kentsel alandaki yeniden dağıtımı” olarak açıklanan bu süreçte, yukarıda da dile getirilen, kıt kaynaklar, temiz hava, su, gürültüye uzaklık, ulaşım koşulları gibi etkenlerin yanında, güvenliğin sağlanması ya da yaşanan yerin güvenliği, huzur sosyal kontrol ve organizasyonun düzenli olması da belirleyici faktörlerdir. Kent içindeki bir grubun kentsel hizmetlere, kıt kaynaklara, herhangi bir gürültü kirliliğine ya da çevre kirliliğine yol açan kaynağa yakınlığı ya da uzaklığının değişimi, güvenliği o grup için sosyal konum ya da gelirin dağıtımında da önemli değişimleri ortaya çıkarır. Harvey’in “dışsal etki” olarak tanımladığı etkiler kentin büyüme sürecinde gelirin yeniden dağıtılmasında temel mekanizmaları oluşturur. Bu etkiler kentlerdeki konut alanlarının konumunun değişmesi sürecinde, toplumsal davranışlarda, tüketim biçiminde ve nüfusun dağılımında da belirleyici rol oynar. Bu ön kabul ile kentlerde taşıma ve ulaşım ağlarının gelişim yönünün değişimi ile kentsel toprakların kullanım biçimi ve değeri de değişecektir ve bu yöne doğru yeni mekânsal düzenlemeler ortaya çıkacaktır. Kentsel hizmetlere yapılan yatırımlar, özellikle maddi olarak zenginleşen toplumlarda kentlerdeki eşitsizliklerin ve siyasi yapıların da etkisiyle “gelir üstünlüğü” sağlama çabasına döner. Kentin büyümesi sürecinde konut alanlarının konumunun değişme biçimi aynı zamanda gelir dağılımına göre ve üst sınıfların çıkarlarına göre gelişen konut alanlarını ortaya çıkarır.

Kentteki mekânın yeniden organizasyonu ve değişen kentsel koşullara en hızlı uyum sağlayan kesim, mülk ve sermaye sahibi olan varlıklı ve eğitilmiş üst sınıflardır. Değişen kentsel değerler ve yatırımlara göre hareket edebilen bu kesim için eşitsizliklerin artması, kendi farklılıkları ve çıkarlarını korumak için kullanılır.

Harvey, Amerika'da özel otomobile sahip olma oranındaki artışı, karayollarına ve ulaşım yollarına yapılan yatırımların gelişmesinin ve üst sınıfların banliyölere kayan yeni konut alanlarının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte banliyölere kayan bu yeni konut alanları, alt gelir grubundaki kesimlerin konut ihtiyacını karşılamak yerine, üst sınıfların taleplerini karşılamak amacıyla arz edilmiş ve kentlerin zengin kesimlerinin konut alanları haline gelmiş yatırımlardır. Bu hareketlilikle birlikte, yeni konut fırsatlarından faydalanamayan yoksul kesimlerin konut alanları iş alanlarına yakın bölgelerde bulunan kent merkezlerinde kümelenmiş ve şehir içi kentlerin yoksul kesimlerinin yaşadığı konut alanları haline gelmiştir.

Daha önce, kentsel yapının bir parçasındaki değişimin, kentin diğer parçalarını ve sonuçta kentsel sistemin tümünü etkilediğini belirtmiştik. Bu süreçle birlikte eşzamanlı olarak gelişen bir başka değişim de iş alanlarının farklılaşması olmuştur. Banliyölere kayan üst sınıfların konut alanları, iş alanlarının niteliğinin de farklılaşmasını ortaya çıkarmıştır. Yeni işyerlerinin banliyölerde gelişmesi, ulaşım hizmetlerinden faydalanamayan yoksul kesimlerin, yeni iş fırsatlarına ulaşamamasına ve bunun yerine kent merkezinde durgun ve eski sanayi bölgelerindeki vasıfsız işlerde çalışmak zorunda kalmalarına neden olmuştur (Harvey, 2003; 62). Bu noktada söylenmesi gereken, daha önce de belirtildiği gibi, kentin büyümesi ile şekillenen paylaşım-bölüşüm-tüketim ilişkileri, sermayenin ve egemen sınıfların yararına göre şekillenen adaletsiz bir yapıdadır.

Harvey, kentlerdeki gelirin yeniden dağıtılmasındaki eşitsiz koşulları ve konut alanlarının farklılaşması ile ortaya çıkan genel görünümü özetlemiştir. Harvey'e göre, öncelikle yeni iş olanaklarının banliyö bölgelerine kayması ile kent içlerinde işsizlik artış eğilimindedir, bu durum karşısında kent içinde yaşayan kesim,

yeni iş olanaklarına ulaşır banliyölerde iş bulsa dahi yüksek ulaşım giderleri ödemek zorunda kalmaktadır. Son olarak, banliyölere göç edemeyen ve ucuz konut arzının eksikliğinden dolayı konut edinemeyen düşük gelirli kesimler, kent içindeki yüksek kirali konutlarda yaşamak zorunda kalmaktadır.

Harvey, genel görünüşün bir özetini yaptıktan sonra, özel mülkiyetin mülkiyet haklarını, kentsel alandaki hızlı değişim süreci içersinde tartışmıştır. Harvey, mülkiyet hakkının değerini belirleyen faktörleri arazi değerlerini etkileyen kentsel değişimler ile birlikte açıklamıştır. Bölümün başında kısaca özetlenen ve buraya kadar tartışılan Marks'ın açıkladığı "toprak rantı"nın belirleyici faktörleri olan demografik hareketler, ulaşım ve yatırımların etkisi, toplumsal ve sosyal değişimlerin, arazi ve toprak değerlerine etkisi, günümüz kentsel arazilerin değerlerinin değişiminde de belirleyici rol oynamaktadır. Bu etkenlere ek olarak Harvey, "gizli mekanizmalar" olarak adlandırdığı, ortak çıkar gruplarının kentsel mekândaki ve siyasal alandaki pazarlık süreçlerini tartışmıştır. Harvey, kabaca, kentlerde gelirin yeniden dağıtılması ve kentsel hizmetlerden yararlanma konularını kapsayan bu süreçte, baskın olan grubun zengin sınıflar olduğunu ve bu pazarlıkların yoksulların zararına işlediğini ortaya koymuştur. Ellerinde farklı kaynakları, mülkiyet ve iş alanları konusunda avantajları bulunan gruplar, diğer gruplara göre daha baskındır. Bunun sonucunda kentsel kaynakların kullanımı bu güç ilişkilerine ve sınıfsal yapıya göre üstün olan gruplara öncelik sırası verir (Harvey, 2003: 85-86). Konut alanlarının farklılaşması sürecinde de tartışıldığı gibi, üst sınıfların yaşadığı alanların, bu öncelikleri elde etmesi sonucunda, Harvey, "kent merkezinin banliyö tarafından sömürülmesi" sonucunu ortaya atar. Toplumsal sınıflar arası çatışma olarak da algılanabilecek bu süreçte, Harvey, bazı grupların tamamen pazarlık

dışında bırakıldığını belirtmiştir. Bu gruplar, kentsel mekanın paylaşımında ve kentsel hizmetlerin dağıtımında seçme şansına sahip değildir. Kentsel olanakların paylaşımında sosyo-ekonomik düzeye göre gerçekleşen dağıtım süreci sonunda yoksullar, “geride kalanlar ile yetinir”.

Bu gruplar sınıfsal yapının en altında yer alan kaybedenlerdir ve kentlerin en yoksul alanları olan slamlardaki konut alanlarında toplanmışlardır. Slamlardaki konut alanları çoğunlukla eskimiş, köhneleşmiş ve terk edilmiş konutlardan oluşur. Slam alanlarında yaşayanlar, kentsel hizmetlerden faydalanma ve gelirin yeniden dağıtılmasında en dezavantajlı konumda bulunan ve bu kaynaklardan en az faydalanan kesimi oluşturmaktadır. Bunun yanında, gerçek gelire etki eden, kentsel ve sosyal hizmetler, çevre ve yaşam güvenliği, kentsel yaşama katılma çok düşük düzeydedir. Bu kesimlerin hem rekabet ve hak aramak için kullanacağı kanalları ve araçları yoktur hem de kentsel hizmetler ile düzenlemelerin dışında kalan gruptur.

Kısaca özetlemek gerekirse, Harvey, konut alanlarının farklılaşması, kentsel hizmetlerin ve gelirin yeniden dağıtımını içinde barındıran kentin büyüme ve gelişme sürecini; egemen sınıfların mülkiyet haklarını, kentsel hizmetlerden faydalanma önceliklerini, sınıfsal çıkarlarını ve gelir üstünlüğünü korumaya dayalı eşitsiz ve adaletsiz bir sistemin şekillendirdiğini ortaya koyar. Üst sınıfların kentsel alandaki hareketleri, alt sınıfların konut, gelir ve istihdam koşullarını belirler. Başka bir ifadeyle, düşük gelirli grupların kentsel alandaki hareketleri, konut, istihdam ve kentsel hizmetlerden yararlanma düzeyleri, kentlerdeki arazilerin ve mülklerin değerleri üst sınıfların talepleri ve önceliklerine göre belirlenir (Harvey, 2003; Zukin, 1980).

Castells, kenti, konut, ulaşım, eğitim, sağlık gibi tüketim araçlarının kapitalist mantık içerisinde ve devletin hâkim sınıfların yararına gelişen müdahalesiyle yeniden dağıtım ve örgütlenmesi süreci olarak ele alır. Bu süreçte farklı toplumsal sınıfların konut, altyapı gibi politikaların üretilme sürecindeki güç ilişkileri belirleyici olmaktadır (Castells, 1977; Zukin, 1980). Toplumsal eşitsizliği sınıflı toplumun en belirgin özelliği olarak nitelendiren Castells'e göre, eşitsizliği ve gelir dağılımını belirleyen koşullar artık yalnızca ekonomik değildir. Castells'in "dolaylı gelir" olarak tanımladığı ve Harvey'in de "gerçek gelir" olarak nitelendirdiği, konutun durumu ve kent içindeki konumu, eğitim, sağlık, güvenlik, ortak tüketim ve hizmetlerden faydalanma olanaklarını kapsayan toplumsal bir bölüşüm, kentlerdeki sosyo-ekonomik durumun belirleyicisidir. Kentlerdeki toplumsal sınıflar ve sınıflar arası ayrımların da belirleyicisi olan bu koşullar, yüksek gelirli sınıflara sağlanan kullanım önceliği ile pek çok yeni kentsel eşitsizlikleri de beraberinde getirmiştir.

Kapitalist kentlerdeki toplumsal eşitsizlikleri, ortak tüketim malları üzerinden açıklayan Castells, öncelikle bu eşitsizliklerin en belirgin biçimde görüldüğü konut alanındaki eşitsizlikler ve konut alanları arası farklılıklara değinmiştir.

Konutun günümüz kapitalist kentlerinde yalnızca barınma ihtiyacını karşılayan bir araç olmaktan çıkıp, toplumsal konum ve statüyü de belirleyen bir gösterge haline gelmesiyle, bu alanındaki eşitsizliği doğuran nedenler yalnızca gelir düzeyinden değil, sahip olunan sosyal statü ve sınıfsal aidiyetten de kaynaklanmaktadır. Kişinin yaşadığı konut alanı aynı zamanda, içinde bulunduğu toplumsal sınıfa ayrılmış konut alanıdır. Konutlara ulaşabilme ve konut edinebilmedeki bu ayırım, Castells'e göre, sermayenin şekillendirdiği ve siyasi-ideolojik araçların hiyerarşisi altında gerçekleşir Castells bu ayırım sürecini, "konuta

ulaşma yollarının dzenli olarak bankerlerin ahlaki seşimlerine bağlı olmasıyla ortaya çıkar” diyerek açıklamaktadır (Castels, 1977; 36).

Konuttaki eşitsizliklerin devletin müdahalesiyle ortaya çıkan sosyal konutlarda daha da belirgin hale geldiğini belirten Castells’e göre sosyal yatırımlar, sanayi alanına yapılan yatırımlardan sonra gelmekte ve yeterli kara ulaştıktan sonra özel sektöre devretme mantığı içersinde gelişmektedir. Bu durum, daha önce de belirtildiği gibi, devletin kente müdahalesinin egemen sınıfların yararına olmasından kaynaklanmaktadır. Bu şartlar altında ortaya çıkan kamu konutlarında, konuta ulaşma ltleri (daha düşük düzeyde de olsa), özel konut pazarına göre belirlenmektedir (Cooke, 1990). Ortaya atılan bu “yeni seçim ltleri”, kirayı ödeyebilecek dzenli gelire sahip olma, aile büyüklüğü, sosyal güvenlik sistemine dâhil olmak gibi şartları kapsamakta ve Castells’e göre bu yönüyle “gelir, istihdam ve eğitime dayalı eşitsizliği kamu konutlarında tekrar pekiştirmektedir (Castels, 1977: 37). Konut alanındaki bu ayırım, toplumsal yapı içersindeki pek çok grubu dışarıda bırakmaktadır. Geçici işlerde çalışanlar, enformel sektörde çalışanlar, işsizler, gençler, engelliler gibi sosyal güvenlik sistemine dahil olmayan ve “marjinal” kategorisinde nitelendiren kesimler için sosyal konutlara ulaşım engellenmiştir. Bu kesimler için konut edinebilme ya da barınabilme yalnızca kentlerin eskimiş ve kötü koşullara sahip mahallelerinde, slam bölgelerinde mümkün olmaktadır. “Geçiş bölgeleri” (citiés de transit) olarak görülen bu alanlar, sosyal tabakalaşmanın en altında olan “marjinal” kesimlerin uzun yıllar yaşadığı alanlar olmaktadır (Castells, 1977: 35-36).

Konuta ulaşabilme sürecindeki bu eşitsizliklerin yanında, konut alanları arası eşitsizliklerin gelişmesi de hâkim sınıfların kendi yararları doğrultusunda şekillenen

bir süreçtir. Castells'e göre, konut alanları yalnızca bir "ihtiyaç karşılama" aracı değil, hem toplumsal ilişkilerin sürdüğü hem de sınıfsal yapının yeniden üretildiği alanlardır. Kentsel alanlardaki sınıfsal eşitsizlikler, konut alanları arasındaki eşitsizlikleri de pekiştirmektedir. Kentsel düzenlemeler değiştikçe konut alanlarının da işlevinin değiştiği kentlerde, bu düzenlemeler hâkim sınıfların çıkarlarının önceliklerine göre belirlenir. Castells'e göre, iletişim ve ulaşımın örgütlenmesi, iş alanları ile konut alanlarının birbirinden ayrılması ile ortaya çıkan işbölümünden kaynaklanır. Bu süreçte, çeşitli iş kollarının merkezden uzaklaşması ile ulaşımın ve iletişimin de yeniden organizasyonu gerekli hale gelmiştir. Ulaşımın, iş kollarının mekânsal yayılması ile birlikte, kentlerdeki sermaye sahibi büyük firmaların kontrolü doğrultusunda, yeni konut alanları da büyük alışveriş ve ticaret merkezlerinin çevresinde gelişmektedir. Mekânsal olarak farklılaşan konut alanlarının bu ayrışma süreci, toplumsal yapıyı "sınıflandırmakta" ve sosyal statülerin göstergesi haline gelmektedir (Castells, 1977: 42).

Bu noktada Castels, kapitalist kentlerin örgütlenmesi sürecinde, sermayenin ve devletin müdahalesi ile şekillenen, daha katı sınıflamalara ve eşitsizliklere dayalı olarak ortaya çıkan yeni kent modelini açıklamıştır. Bu süreçlerle birlikte ortaya çıkan yeni kent modelini Castells, "monopolville (tekelci kent)" olarak adlandırmaktadır. Bu yeni kent modelinin temel özellikleri kısaca, sınırlı ve standart hale gelen (getirilen) ortak tüketim ve gündelik yaşam; tek bir mantıktan idare edilen totaliter bir yapı; devletin denetim mekanizmaları ile sermayenin hâkim hale gelmesi sonucunda ortaya çıkan yeni toplumsal eşitsizlikler olarak tanımlanmıştır.

Harvey ve Castells'in kuramsal çalışmalarının ışığında, buraya kadar tartışılanlar üzerinden, araştırmanın konusu olan "slam alanları"nın toplumsal

eşitsizlik ve mekânsal farklılaşma sürecindeki konumunu vurgulamak için şöyle özet bir değerlendirme yapılabilir: Hâkim sınıfların yararına işleyen ve devletin kente müdahalesi ile üst düzey konut alanları çevresinde gelişen ulaşım hizmetleri, yeni iş ve ticaret alanları eşitsizliklere dayalı sınıflı yapıyı yeniden üretmektedir. Bu konut alanlarının statü ve sınıf göstergesi olmasının altında yatan neden yalnızca bu konut pazarına ulaşabilme değil, özellikle yoksul kesimler için iş alanlarına da ulaşabilme anlamına gelebilmektedir. Yeni konut alanları çevresinde gelişen iş kollarına ulaşamayan, kentin merkezinde yaşayan kesimler, görece daha düşük düzeylerdeki işlerde istihdam edilmektedir. Bununla birlikte, hem Harvey'in hem de Castells'in değindiği, özellikle şehir içindeki slam alanlarında yaşayan kesimler için iş olanakları yalnızca kendi konut alanlarındaki vasıfsız işler olmaktadır. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, toplumsal sınıfların, ortak tüketim mallarına, konut pazarına, istihdam olanaklarına, kentsel hizmetlere ve kaynaklara "ulaşabilirliği" ve bu grupların kentsel alandaki hareket alanı, hiyerarşik olarak azalmaktadır. Toplumsal tabakalaşmanın en altında yer alan, kentin slamlarında yaşayan kesim için konut piyasasına ve buna bağlı olarak istihdam olanaklarına ulaşamamakta ve geçici, enformel işlerde çalışmakta ya da çalışmamaktadır. Bu grubun bir üstünde bulunan, düşük ölçekli konut alanlarında yaşayan kesim ise ulaşım giderleri nedeniyle yalnızca kendi çevresindeki iş olanaklarına ulaşabilmektedir. Bu koşullar bir üst sınıfa doğru gidildikçe esnemekte ve hareket alanı genişlemektedir. Yüksek gelirli sınıflar, kendi konut alanları çevresinde gelişen yeni iş kolları, yapılan iletişim ve ulaşım yatırımları ve sahip oldukları özel ulaşım araçları ile bu hiyerarşinin en üstünde yer almaktadır. Bu yapı içerisinde en dezavantajlı konumda olan bölgeler slam alanlarıdır. Bu bölgeler, gerek devletin sosyal konut projelerinde ve kentsel

hizmetlerinde gerekse kente yapılan yatırımlarda göz önünde bulundurulmayan grupların yaşadığı alanlardır. Sonuç olarak söylenebilir ki, kentsel yatırımlardan farklı düzeylerde faydalanan ve eşitsiz koşullarda gelişen konut alanları, kentlerdeki eşitsiz ve sınıfsal yapının yeniden üretilerek sürdürüldüğü alanlardır.

### **2.1.3. Oscar Lewis'in Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı**

Oscar Lewis (1968), yaptığı araştırmalar sonucunda ailede kuşaktan kuşağa geçen bir yaşam şekli olarak “yoksulluk alt kültürü”nü ortaya koymuştur.

Lewis (1968), yoksulluk kültürünü, ekonomik yetersizliklere bağlı olarak yaşanan yoksulluktan farklı, uzun süreli psikolojik, toplumsal ve ekonomik yoksunluklar sonucunda ortaya çıkan bir yaşam biçimidir. Oscar Lewis, uzun süreli yoksulluğun, işsizliğin, kötü şartlardaki konut alanlarında yaşamının sonucunda gelişen yoksulluk kültürü ile yoksullaşma arasındaki keskin ayrıma vurgu yapmaktadır. Lewis'e göre, yoksulluk kültürü çoğu zaman toplumsal değişmelerin ağır bastığı dönemlerde ortaya çıkar. Yoksulluk kültürünü en fazla benimseyenler büyük bir hızla gelişen toplumlardaki aşağı tabakalardır. Şehirlere göçen topraksız köylüler, geleneksel ilişkilerdeki göçmenlerden çok daha hızlı benimserler (Lewis, 1968: L-LI).

Lewis'e göre, yoksulluk kültürü, yoksulluktan farklı olarak kuşaklar arasında aktarılacak bir yaşam biçimine dönüşerek kalıcı hale gelir. Lewis, kültürün insanlara, kuşaktan kuşağa aktarılan alışkanlıklar, çözüm yolları ve yaşam kalıpları sunduğu düşünüldüğünde, yoksulluk kültürü de bu mekanizmaları içinde barındırarak bir sonraki kuşaklara kaldığını, bu nedenle yoksulluk kültürünü ortadan kaldırmanın, yoksulluğu ortadan kaldırmaktan çok daha zor bir süreç olduğunu söyler. Bu nedenle yoksulluğu uzun süreli ve dezavantajlı koşullarda yaşayan tüm toplumlarda,

yoksulluk kültürünün benzer özelliklerle ortaya çıktığını ortaya koyar (Lewis, 1968: LII).

Lewis, yoksulluk kültürünü doğuran koşulları, kapitalizm içinde ücretli işçilik, kar amaçlı üretim, sürekli işsizlik, düşük ücretler, sosyo-politik ve ekonomik örgütlenmenin (isteyerek veya hükümet baskısıyla) dar gelirli tabaka için sağlanamaması, toplumsal aidiyet duygusunun eksikliği, bütünlükten yoksun bir topluluk içinde akrabalık bağlarının azalması olarak tanımlar. Lewis yoksulluk kültürünü doğuran diğer koşullar arasında, “yoksulluğu kişisel yetersizlikle ilişkilendiren değer yargısı”nı vurgulamıştır. Bu koşulu Lewis, kapitalizmdeki toplumsal sınıflaşmalar içinde üst sınıfların kazanımları ve başarılarının karşısında alt sınıf ve düşük gelirli kesimlerin başarıya ulaşmasının imkânsızlığı ve hayal kırıklığı ile ilişkilendiren yansıma olarak tanımlar (Lewis, 1968: LVI).

Yoksulluk kültürünü yoksulluktan ayıran en belirgin koşullar yaşam biçiminde kendini gösterir. Lewis, yoksulluk kültürünü yaşayan kesimlerin, okuma yazma ve öğrenim düzeylerinin çok düşük, sendika ve siyasi partilere katılımlarının çok düşük, hastane, banka, alışveriş merkezlerine gitmeyen, polisi, güvenlik güçlerini sevmeyen, hükümete, devlete güvenmeyen kesim olduğunu belirtmiştir. Bu koşullar, yoksulluk kültürünü yaşayan kesimlerin, siyasi ve sosyal hareketlere alet edilme potansiyelini de yükseltmektedir.

Lewis, yoksulluk kültürünün yaşandığı konut alanlarının da belirgin özelliklerini sıralamıştır. Lewis’e göre, yoksulluk kültürünün yaşandığı bölgelerde çok kötü bir yapılaşma vardır. Kiralar düşük ya da dondurulmuş, ikamet süresi uzundur. Bu bölgelerde aile veya hemşehrilik bağları olan gruplar barındığında köy topluluğuna benzer gündelik yaşam görülür. Yaşanılan bölgedeki toprak üstünde hak

iddia etme, dışarıdaki bölge veya kesimlerle ilişkiler geliştiğinde veya düşük ücretle kiralık bulma sıkıntısı gibi sorunlar karşısında birlik, ortak hareket etme üzerine gruplaşmalar oluşur. Birliktelik ve örgütlenme çoğu zaman kendi yaşamları ile ilgili sorunlar veya çıkar birlikleri üzerinde gerçekleşir (Lewis, 1968: 35-40).

Sosyal kurumların ve devlet kurumlarının yoksulların sorunlarını çözmede yetersiz kalması sonucunda, bu kurumlara ve devlete olan güvenin bitmesi ve yoksulların sorunları karşısında kendi çözüm yolları ve mekanizmalarını-yöntemlerini geliştirmesi de yoksulluk kültürünün özelliklerindedir.

Lewis, yoksulluk kültürünü yaşayan yoksullar arasında işbirliği ve birliğin olmadığını belirtmiştir. Bunun temel nedeni, düşük ücretlerle geçinmeye çalışan, sürekli işsizlikten kaynaklanan mülk edinemeyen ve para-yiyecek stoku yapamayan kesimlerde, kişisel yaşam kaygılarını daha ön plana çıkar ve işbirliğini azaltır. Lewis, bu koşullarda yaşayan ailelerin özel eşyalarını rehin vererek, komşudan veya tefeciden borç para alarak, eski giysi veya eşyalarla ihtiyaçlarını karşılayarak yaşadığını ortaya koymuştur. Lewis, kentlerde yoksullar için kurulan yardım sistemlerinin yoksulluk kültürünü ortadan kaldırmak yerine daha da derinleştirdiğini savunmaktadır. Kentsel yönetimlerin uyguladıkları yardımlar ile yaşamaya alışan insanları, yarı aç yarı tok yaşatarak bu yoksulluk ve umutsuzluk duygusunun ortadan kaldırılamayacağını, aksine, arttırarak devam ettirdiğini belirtmiştir.

Yoksulluk kültürünün yaşandığı kesimlerde, en büyük risk grubunu çocuklar oluşturmaktadır. Yoksulluk kültürü içinde bulunan ailelerdeki çocuklar, bir önceki neslin tüm değer ve davranışlarını benimser, psikolojik durumları nedeniyle hayatı değiştirme fırsatlarını göremez ve yakalayamazlar. Lewis'e göre ailelerde en önce göze çarpan, çocukların çocukluk dönemlerini yaşamadan erken cinsiyet rolleri ve

herhangi bir yerde çalışma gerekliliği ile karşılaşmalarıdır. Ailelerde karmaşık, nikâhsız birliktelikler, sınırlı ve kısıtlı eşyalarla, olanaklarla yaşama zorunluluğu ve anne merkezli bir aile yapısı olduğunu ortaya koymuştur (Lewis, 1968: LVI).

Lewis'e göre, yoksul olan herkesin yoksulluk kültürü içinde olduğu söylenemez. Orta sınıf mensubu bir ailenin, grubun yoksullaşması ile yoksulluk kültürü içine gireceğini söylemek yanlış olur. Bunun gibi Doğu Avrupa'da yaşayan yoksul Museviler ve Yahudilerin de yoksulluk kültürü içinde olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Çünkü bu kesimler, din ve inançların verdiği bir aidiyet ve yaşam biçimi geliştirmişlerdir. Lewis, yoksuların bir süre yoksulluk yuvalarında yaşaması sonrasında ve yoksullukla beraber, ideolojik ve psikolojik etkenlerin birleşmesi ile bir yoksulluk kültürünün ortaya çıktığını savunur. Yoksulluk kültürünün çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri daha fazladır bu nedenle bir sonraki kuşaklara aktarılır. Slamlarda yaşayan çocuklar, içinde buldukları bu alt kültürün değerlerini ve davranışlarını çok daha kolay benimserler (Lewis, 1998).

Lewis'a göre, yoksulluk kültürü içindeki insanlar yüksek düzeyde marjinalleşme, güçsüzlük-acizlik, sömürülme ve ait olamama gibi bir durum içersindedir. Kendi yaşadıkları yere yabancılaşmış, mevcut kurumların kendi ihtiyaç ve gereklerini karşılamadığını ve görmezden geldiği düşüncesi içersindedirler. Etnik ve ırk ayrımcılığına maruz kalma da yoksulluk kültürü içersinde görünen bir etkidir. Lewis'a göre değişken olan bu etken, Meksika'nın slamlarında yaşayanlar için geçerli olmasa da, Amerika'da yoksulluk kültürünü yaşayan Siyahiler, ırk ayrımcılığını tüm dezavantajlarıyla yaşar durumdadır (Lewis, 1998).

Yoksulluğun kültür haline gelmesi tartışmalarında, dışsal glerin etkilerine göre şekillenen yoksulluğun, yoksulların davranışları üzerinde kültürel değişimlere

yol açması ile ortaya çıkan sürecin belirleyiciliğine odaklanılmıştır. Bu dışsal etkilerin belirlediği yoksulların yaşam koşulları, düşük ücretler, kronik işsizlik, işsizlikten kaynaklanan çok düşük gelirle hayatını sürdürme, mülksüzlük, korunmasızlık, yiyecek ve temel ihtiyaçlar için para sıkıntısı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu koşullar yoksulların, ekonomik sisteme katılma olanaklarını yok etmektedir (Lewis, 1968).

Amerika'da yoksulluk kültürü; sapkın davranış güdülerini olan yoksulların, yaşamlarını toplumun vergileri ile sağlanan yardımlarla sağlayan, çok düşük ücretli işlerde çalışan, evlilik dışı çocuk sahibi olmanın sıkça görüldüğü, herhangi bir amaç gütmeyip, aldıkları yardımlarla hayatını sürdürmeyi düşünen kesimlerin yaşam biçimi olarak görülmektedir (Hulme, Shepherd, Moore, 2001).

Yoksulluk kültürü, Lewis'in da açıkladığı gibi maddi ve manevi yoksullukların da ötesinden kaynaklanan bir yaşam biçimidir. Yoksulluk kültürünün yaşandığı, kentlerin yoksulluk yuvaları bu yaşam biçiminin her gün yeniden üretildiği mekânlardır. Bu alt kültürün belli bir mekânda yaşanıyor olması, o alana yerleşen ailelerin veya kişilerin zaman içerisinde, çevresel koşulların etkisiyle ve yaşanılan yerin dezavantajları sonucunda bu yaşam biçimine entegre olup yoksulluk kültürünü benimsemelerini de beraberinde getirir. Yoksulluk kültürünün, aynı zamanda bu kültürü yaşayanlarca kabul edilen ve yeniden üretilen normları, davranış kalıpları ve yaşam biçimi ile sisteme kilitlemiş, dirençli, yıkılması ve ortadan kaldırılması zor bir kentsel yoksulluk biçimi olduğu da söylenebilir.

## **2.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE**

Kavramsal çerçevede, bölümün başında da belirtildiği gibi, ilk ortaya çıkışından günümüze kadar türlü değişime uğrayan, araştırmanın temel kavramları olan ve özellikle gecekondunun dönüşümü ve slamlaşması sürecinde önemli olan gecekondular, kentleşme-kentlilik, slam, sosyal organizasyon-sosyal karmaşa, yoksulluk kavramları ele alınmıştır. Bu kavramların açıklanması ve birbiriyle ilişkisi, gelişmiş ülkelerdeki ve azgelişmiş ülkelerdeki kentsel gelişim süreçleri ve biçimleri arasında yaşanan farklılıklar gözetilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Kavramların işaret ettiği olguların, farklı gelişim düzeylerindeki ülkelerde ve farklı kültürlerde kazandığı sosyo-ekonomik, sınıfsal ve kültürel anlamlar, incelenen literatürde açıklanan özellikleri çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

### **2.2.1. SLAM**

Kuramsal çerçevede, gelişmiş ülkelerde sanayi devrimiyle birlikte, kentsel alanın farklılaşması sürecinde konut alanlarının ayrışması sonucunda üst sınıflar tarafından terk edilen eski kent merkezlerinin yoksul yuvalarına, slamlara dönüşmesi tartışılmıştır. Bu bölümde slam alanlarının sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı, tartışılan özelliklerle birlikte bütün olarak ele alınacaktır.

Gans (1991), şehir içi yoksul yerleşmelerinin (slamları) sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri ile bu mekânların barındırdığı nüfusun özelliklerini tanımlamıştır. Gans, bu çalışmasında, “Chicago Okulu” bölümü içinde incelenen Wirth’ün “kentlilik yaklaşımı” çerçevesinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Gans (1991, kentsel mekândaki nüfusun ayrışması ve yoksulluk mekanları olarak slamların oluşmasındaki nedenleri ortaya koymuştur. Gans’a göre, eğer insanların yaşadıkları yeri seçebilme şansı ve konutlara ulaşma gücü varsa, kendi talepleri doğrultusunda

çevre şartlarını belirleyebilirler fakat alım gücü ve seçebilme şansı olmayan kesimlerin yaşam biçimleri, içinde buldukları şartlara uyum sağlamak zorunluluğunu getirir. Seçme ve istek özgürlüğü sosyal bir hak olarak değil, sosyal yapı içinde kişilerin bulunduğu konumdan kazanılmış bir haktır. Pek çok özellik bu hakların genişliğini belirler. Bu belirleyicilerden en önemlisi sosyal, ekonomik ve kültürel tüm anlamlarıyla mensup olunan sınıftır. Kentlerde farklı grupların yaşam biçimlerini analiz ederken kullanılan tanımlamaların başında sınıf ve yaşam döngüsü (life-cycle) özellikleri göz önüne alınır. Şehir içinde, çocuksuz ve bekâr yaşayanlar içinde buldukları yaşam döngüsü aşamasında ve sınıfsal olarak bir alt kültür niteliğinde olmalarından dolayı komşuluk ve mahalleden bağımsız olarak yaşamlarını geçirirler. Şehir içindeki nüfusun mahrum ve yoksunluğunun nedeni de yine bu sınıfsal durumuyla bağlantılı olan düşük ekonomik gelirden kaynaklanır.

Kişiler ve grupların davranış kalıpları ve alışkanlıkları da farklı konut alanlarında gelişen bu sınıfsal ve sosyal özellikler içinde şekillenir. Gans'a göre kişisel özelliklerin yanında ayrılmış konut alanlarına özgü sosyal organizasyonlar, ekolojik süreçlerle birlikte kentsel yaşam biçimini şekillendirir. Ait olunan grubun ürettiği sosyal ve kültürel normlar, kişilerin tercihleri ve davranışlarında belirleyicidir. Eğitim, ekonomik gelir, tüketim alışkanlıkları ve yerleşme fırsatları sosyo-ekonomik sistem içindeki bireylerin konumuna göre değişir. İçinde bulunulan çevre ve konut alanlarının şartları kentteki yaşam biçiminin analizinde önemli rol oynar.

Slam teriminin kökenini araştıran Davis (2007) "slum" teriminin ilk kez, "haraç alıp vermek", yasadışı ticaret yapmak" eylemleriyle eş anlamlı olarak kullanıldığını bulmuştur. 19. Yüzyıl'ın başında yoksulların yaşadığı yer anlamından

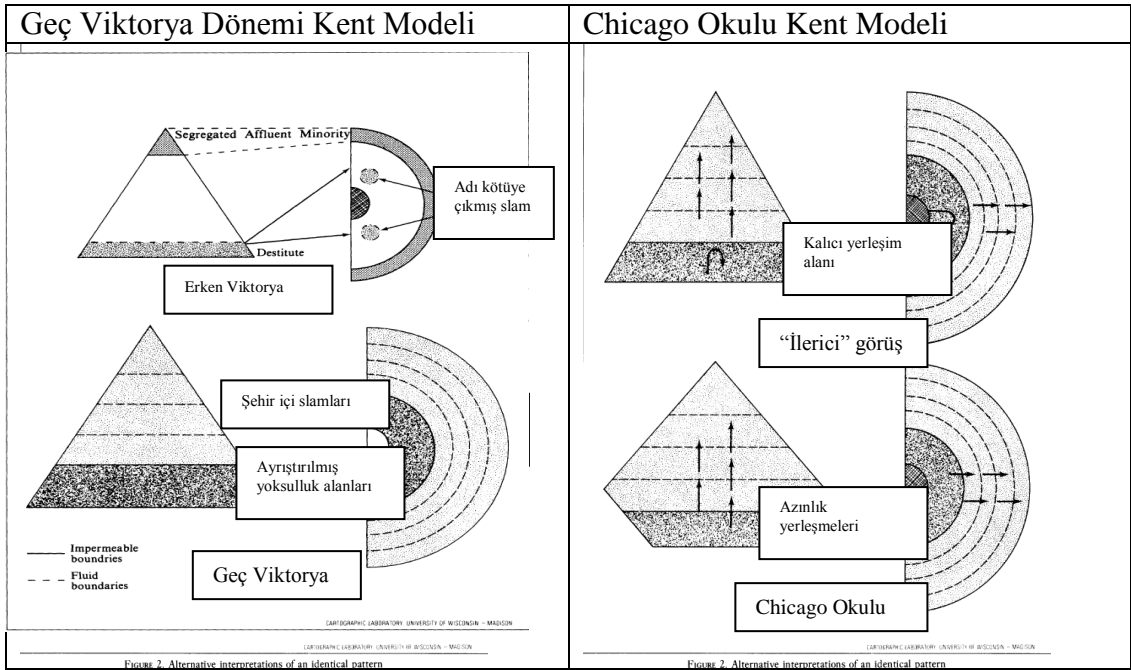
çok suç eylemlerinin karşılığı olarak kullanılan slam, bu yüzyılın ortalarında yoksulların yaşadığı alan anlamı kazanmış ve çoğunlukla suç ve kötü yaşam koşullarının yaşandığı alanları nitelemek için kullanılır olmuştur (Davis, 2007: 37).

Davis (2007), Charles Booth'un slamların ortak özelliği olarak ortaya koyduğu “viran evler, aşırı kalabalık, hastalık, yoksulluk ve ahlak düşkünlüğünün bir karışımı” tanımının genel bir yargı halini aldığını belirtmiştir. Viktorya döneminde, şehir içinin yoksul yerleşmeleri aynı zamanda, “pis arka sokaklarda, suç meyilli insanların yaşadığı” toplumsal bir tortu olarak da tanımlanmaktadır (Davis, 2007: 38).

Ward (1984), kapitalist şehirlerin şekillenmesi ve sınıfsal ayrımların kente yansımaları sürecini, zenginlerin şehrin özel yerlerine doğru yerleşmeye başlamasıyla, zengin ve fakir arasında sınıf farklılığının arttığını belirterek açıklamıştır. Kentlerde sanayi devriminden sonra ortaya çıkan sermaye birikimi ile farklılaşan toplumsal sınıfların farklılaşmış konut alanları oluşmuştur. Bu erken dönemde kentlerde yaşayan en yoksul gruplar, yeni ve yüksek maliyetli konut alanlarına ulaşamamış, orta sınıfların boşalttıkları eski kent merkezi yoksulların yerleştikleri alanlar olmuştur. Bu erken dönemdeki farklılaşmalar içinde, Viktorya Dönemi kentlerinin kent planı, Şekil 1’de ele alınmıştır (Ward, 1984). Bu dönemlerde, zengin kesimlerin şehrin dış alanlarındaki özel yerlere çekilmesi ile “şehir içi slamları” ortaya çıkmıştır. Bu alanlar, yoksulların yaşadığı köhneleşmiş eski kent merkezidir ve özellikle erken dönemde şehir içi slamları, kentlerin diğer konut alanlarından izole edilmiştir. Charles Booth, Londra ve pek çok benzer şehirde yaptığı araştırmalarında, Erken Viktorya döneminde yoksul ailelerin slamlarda kötü koşullarda yaşadığını vurgulamıştır. Bu araştırmalar şehir içi slamlarının büyük bir hızla çoğaldığını da

ortaya koymuştur. Geç Viktorya döneminde ise çoğu önemli sosyal problemler, şehrin tümüyle değil, slamlarla birlikte ortaya konulmuştur. Slamlar, üst sınıflar tarafından şehirlerin suç ve hastalık saçan alanları olarak görülmeye başlanmıştır.

Şekil.1: 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başı Kent Modelleri



Kaynak: Ward, 1984: 24

Şekil 1’de, Chicago Okulu, gelişmiş ülkelerin sosyal grupların bölgesel düzenlemesini, şehir içinden, şehrin dış bölgelerine doğru yaşanan hareketliliğe işaret ederek ortaya koymuştur. Slamlar, kentlerin izole edilmiş alanlarıdır ve şehrin geçirimsiz bölgesidir. İlerici görüşe göre, daimi yerleşim alanı olan “tortu” alanları ile kentin diğer alanları arasında geçirimsiz bir ilişki vardır (Ward, 1984).

Anderson'a (1928) göre, bu süreçte, şehirlerin toplumsal açıdan birbirine yakın alanları eklemlenip, şehre entegre olurken, toplumsal tabakalaşmadaki farklı uçlardaki gruplar birbirine daha da yabancılaşmıştır. Bu süreçte en yoksul yaşam alanları yani slamlar şehrin genel yaşamından uzaklaşmıştır. Slamlar, şehrin bir parçası, şehirle beraber hareket eden bir parça da olsa pek çok kesim tarafından hastalık kaynağı olarak görülmüştür. Flanagan (1993: 20)'a göre de, şehir pek çok toplumsal tabakaya bölünmüş olsa da en çok yabancılaştırılmış ve izole edilmiş kesim kentin yoksulları olmuştur.

Anderson (1928), modern şehrin gelişimiyle birlikte, kentsel alanların az avantajlı ve çok avantajlı olarak ayrılması ile kente yeni gelenler, daha önceden gelmiş, az avantajlı bölgelerde işgal ile oturmaya başladıklarını belirtmiştir. Anderson'a göre kente gelen yoksullar kendilerine en yakın olan sınıfın yanına, slamlarda yaşayanların yanlarına giderek kentte yaşamaya başlarlar. Slam işgal meselesidir ve bu nedenle modern şehrin nüfus artışının merkezidir. Çoğu araştırma, şehre gelenlerin giriş kapısı olarak kendilerini slamlarda bulduğunu gösterir.

Yoksulluk yerleşmesi olarak slam tanımı Birleşmiş Milletler'in 2002 toplantısında tartışılmış ve genel hatlarıyla özellikleri çizilmiştir. Bu tanım, gecekondü mahallelerini sosyo-ekonomik veya toplumsal özelliklerini dışarıda bırakarak yalnızca yasal ve fiziksel açıdan tanımlamıştır. Düşük gelirli kesimlerin yaşadığı ve düşük yaşam koşulları slamların özellikleri olarak ortaya koyulmuştur (BM, 2003: 8).

Slamların işlevini açıklayıcı bir örnek olarak, John Turner'ın Peru'da yaptığı araştırma, köyden kente göçenlerin ilk önce şehir içinde, iş alanlarına yakın alanlarda kurulu olan düşük kirali, yaşam koşulları düşük şehir içi yoksul yerleşmelerine

geldiğini, buralarda çalışıp para biriktirebilenlerin çevrede ucuz arazilere kurulu alanlardaki konutlarda mülk edinmeye çalıştıklarını ortaya koymuştur (akt; Davis, 2007: 45).

Şehirlerin geçiş alanları olan slamların sosyal yapısını Zorbaugh, şöyle tanımlamıştır: “Slam alanları, özgürlük ve bireysellik alanlarıdır, kişiler komşularını ne tanır ne de birbirine güvenir. Birkaç kenarda kalmış aile dışında, yerli nüfusun büyük bir kısmı, gelip geçici, suçlu, kanunsuz işler yapan kişilerdir. Şehre servet ya da ün yapmak için gelenler de tam olarak Amerikan yaşamının bir parçası olamaz ve ucuz yaşamak için slamlardaki konut alanlarına yerleşir. Burası ayrıca istenmeyen yabancı uyruklu grupların, göçmenlerin de ilk konaklama yeridir (Zorbaugh, 1942’den akt: Whyte, 1942).”

Lloyd, farklı slam profilleri olduğunu belirtmiştir. Şehir içi slamları veya ilk yerleşim bölgelerinde ve çevresinde kurulan yerleşimler ile boş şehir arsalarına kurulan alanlarda, kutu, demir plakalar ve kaplarla oluşturulan evler, güvenli ve sağlıklı olmayan evleşme yöntemleri slam alanlarını ortaya çıkarır (Lloyd, 1979: 15). Fakat slam alanlarını tanımlamak için, Anderson (1928) yoksulluk ya da eskimiş evlerin yalnız başına yeterli olmadığını belirtmiştir. Slam alanları, sosyal karmaşıklığın, düşük ahlakın ve geçişliliğin bir toplamıdır.

Karpat da slam alanlarının özelliklerini özetlemiştir. Karpat’a göre, slam alanlarının özellikleri şöyledir: yoksulluk, köhne konutlar, alt sınıf insanların kalabalık bir yoğunlaşması, yüksek suç ve boşanma oranı, şiddet ve yabancılaşma, tecrit, normal kabul edilen dünyayla didişme, kent insanlarından kopma, düşük öğretim düzeyi, aile parçalanması, kimlik kaybı, çocuk suiistimali, cinsel hayâsızlık,

ırk ayrımı, çetecilik, polisten nefret ve son zamanlarda kent eşkıyalarının bir kaynağı olarak düşünölmektedir (Karpata, 2003: 51).

Gelişmiş ölkelerde yoksulluk saçan ve suç merkezi olarak tanımlanan şehir içi slamları, her zaman ücra ve yabancı olarak görölmüş ve “sosyal uçurum” vurgusu zamanla slam koşullarını tanımlamada önemli bir kavram haline gelmiştir. Sosyal uçurum, slamların kent toplumundan dışlanmışlığını belirtmektedir (Masterman, 1902, akt; Ward, 1984).

Bu dışlanmışlık içindeki şehir içi slamlarını Gans (1991), bireylerin yaşadığı heterojen bir yapı olarak tanımlanmasının, daha önceki sosyal yapıdan sökülmüş, yeni bir sosyal yapı geliştiremeyen ve bu nedenle sosyal karmaşaya (anarcy) yol açan, bekâr ve ilişiksiz yaşayan birey tanımı açısından doğru olduğunu belirtmiştir. Şehir içi, gelişmiş batı kentlerinin yoksullaşmış nüfusunu barındıran, kentin genelinden farklı olarak, kendi sosyal ve kültürel özellikleri olan alanlar haline gelmişlerdir.

Gans (1991), şehir içi nüfusunun sosyal ve kültürel bağlarını ve slam olarak tanımlanan bu alanlarda yaşayan nüfusu analiz etmiştir. Yoksul ve dezavantajlı grupların yaşama alanını seçme şansına sahip olmadığı için oldukça kalabalık olan şehir içinde izole edilerek yerleştirilirler.

Gans’a göre şehir içi slamları, beş farklı özellik gösteren nüfusu barındırır. Bu nüfus kısaca, bekâr yaşayan çocuksuz bireyler, öğrenciler, sanatçılar, yazarlar, eğlence sektöründe çalışanlar gibi “kozmpolit” bir grubu; bekâr ve çocuksuz olarak kente göçmüş ve ekonomik gelirlerine göre kent içindeki hareketlilikleri artan grubu; kırsal alanlardan kente göçmüş ailelerden oluşan, akraba ve hemşehrileriyle beraber kapalı bir yaşam içersinde kırsal yaşam biçimini sürdüren grubu; psikolojik olarak

ezilmiş, dışlanmış, farklı etnik kökenden gelmiş dezavantajlı durumda olan ve şehir içinin çöküntü alanlarına yerleşen grubu; sosyal ilişkilerin dışında kalmış, kendi ekonomik ve sosyal düzeyini yükseltmeyen ve ekonomik olarak geriye doğru giden grubu içinde barındırır (Gans, 1991). Gans'ın bu tanımlaması şehir içinde heterojen bir yapının varlığını ortaya koyar fakat bu farklı özelliklerdeki nüfus gruplarının kendi ayrılmış alanlarında birbirinden uzak ve farklı yaşamlar sürdürdüğü göz önüne alındığında bir arada yaşayan heterojen kentli nüfus tanımı eksik kalmaktadır. Bu nüfus grupları içinde özellikle kırsal kesimden göçmüş ve akrabalık ilişkileri çevresinde yaşamını sürdüren grubun yaşama biçimi daha önceki bölümlerde Wirth'in tanımladığı kentlileşme biçiminden çok uzaktır.

Akrabalık, formel yolların ve kurumların yetersizliği, kendi ilişki ağları dışındaki her şeye karşı duyulan güvensizlik bu homojen grubun özelliğidir. Birbirinden ayrı yaşayan bu farklı tipte gruplar aynı zamanda kendi sosyal ilişkilerini ve kentsel yaşamın etkilerine karşı kendi koruyucu kalkanlarını da kurarlar. Bu homojen gruplarda büyüyen çocuklar da bu ilişki ağları içerisinde belirli sosyo-ekonomik ve kültürel etkiler altında yetişirler. Yoksul ve dezavantajlı olmanın sonucu olarak kentin bu alanlarına yerleşen grupların yaşadığı alanlarda ailelerin kontrolü, genç ve çocuklar için belirleyici rol oynar. Çocuksuz, bekâr ya da kozmopolit olarak tarif edilen gruplar, mahallede aileler tarafından kurulan ve sürdürülen bu belirleyici etkilerin daha dışında kalırlar. Bu gruplar için şehir içi, diğer gruplardan daha çok geçiş bölgesi özelliği gösterir. Gans, kendi yaşam alanını seçemeyen grupların yerleştiği, heterojen nüfuslu geçiş konutlarında yaşayan, homojen bir komşuluk ilişkisi içermeyen, yüksek hareketliliğin olduğu şehir içi

alanlarında, birebir ilişkilerin yerini sadece yüzeysel, sosyal ilişkilerin ve karmaşanın aldığı belirtir (Gans, 1991).

Slamların sosyal organizasyonsuzluğu yalnızca suç üzerinden tanımlanmamıştır. Slam alanları, aileler ya da bireylerin birbirinden uzak durarak yaşadığı güvensizliğin öne çıktığı, sosyal kontrol ya da otoritenin olmadığı alanlardır. Kilise-cami, okul, aile, mesleki gruplar, yerel yönetim ve kent hayatıyla doğrudan ilişkiler kesilmiştir. Birliktelik düşüncesi ya da kültürel bir ortak geçmiş yoktur. Bireylerin statüleri ya da vatandaşlık sorumlulukları, geleceğe dair planları ya da umutları yoktur, günü yaşamak üzerinden sürdürülen bir yaşam biçimi vardır. Pek çok sosyal bilimci, şehrin suç ve hastalık kaynağı, yoksul ve marjinal grupların yaşadığı, güvenlik güçleri ve şehrin kurumsal yapılarının müdahale edemediği ya da görmezden geldiği yerler olan slamlarda, o yere özgü organizasyon ve kendi sosyal örgütlenmeleri olduğu konusunda birleşmiştir (Whyte, 1942). Sosyal karmaşanın tartışıldığı bölümde de açıklandığı gibi, bu özgün organizasyonlar çoğunlukla, suç çeteleri ve bölgede hakim olan enformel ilişkiler tarafından kontrol edilmektedir. Bu nedenle slamlar, sosyal düzensizlik-karışıklık (social disorganization) üzerinden tanımlanmıştır.

### 2.2.1.1. Sosyal Karmaşa (Social Disorganiation)

Buraya kadar yapılan tanımlar ve ele alınan kuramlar çerçevesinde, özellikle şehir içi slamların önemli göstergesi olarak tanımlanan sosyal düzensizlik<sup>1</sup> (social disorganization) kavramı biraz daha yakından incelenecektir. Sosyal düzensizlik, çalışmanın da esas konusunu oluşturan, “gecekonduyunun dönüşümü” sürecinde ele alınan temel değişkenlerden birisidir. Kentsel alandaki sosyo-ekonomik ve kültürel yaşam biçiminin, koşulların değişimi, o alanlardaki sosyo-ekonomik organizasyonların da değişimini beraberinde getirir. Bu nedenle, sosyal organizasyonun değişimi aynı zamanda, yaşanan konut alanlarının sosyo-ekonomik ve kültürel dönüşümünün de göstergesidir.

Bu sosyal uçurumların, yabancılaşma ve izolasyonun sonucunda, Wright, Mills, Robert Park, Wirth gibi pek çok sosyal bilimci, şehrin suç ve hastalık kaynağı, yoksul ve marjinal grupların yaşadığı, güvenlik güçleri ve şehrin kurumsal yapılarının müdahale edemediği ya da görmezden geldiği yerler olan slamlarda, o yere özgü organizasyon ve kendi sosyal örgütlenmeleri olduğu konusunda birleşmiştir (Whyte, 1942’den akt. Sampson, 2001: 99). Sosyal bilimciler, slamları, sosyal düzensizlik-karışıklık (social disorganization) üzerinden tanımlamışlardır.

Hızlı ve düzensiz büyüme sonucunda ortaya çıkan sosyal karmaşa-organizasyonsuzluk- (disorganization) ve çöküntü (disintegrative), kırsal kesimin ve göçmenlerin suçları engelleyen sosyal kuralların işleyişini öğrenmesinin ve uygulamasının önüne geçmiştir. Jansen, sosyal düzensizliğin en önemli göstergesi olarak görülen suç ve suçluluğun, sosyo-kültürel kurallar ve kanunlar doğrultusunda organize olan toplumlarda engellendiğini ve kalıcı bir davranış halini almadığını

---

<sup>1</sup> Sosyal karmaşa ve sosyal organizasyonsuzluk aynı anlamlarda kullanılmıştır.

fakat toplumsal kurallar dışında, kişisel ve küçük grupların çıkarına göre örgütlenen, sosyal karmaşanın hüküm sürdüğü alanlarda, kalıcı, izin verilen ve desteklenen bir hal aldığını belirtir (Whyte, 1942'den akt. Sampson, 2001: 102).

Garf Jansen (2003), sosyal karmaşa ve organizasyonsuzluğu, kriminolojinin türü olarak, bir bölgede aile, okul, yerel yönetim gibi toplumsal kurumların etkisinin ve işlevinin yok olması sonucunda pek çok farklı suç türü ve en önemlisi çocuk suçluluğunun yaşandığı, toplumsal ve kişilerarası güvenin ve iletişimin olmadığı bir durum olarak tanımlamıştır. Sosyal karmaşanın olduğu bölgeler şehir içlerindeki slam alanlarıdır ve bölgede sosyal koruma ya da polisin etkisi yoktur, yaşam oldukça karışıktır ve kuralsızlık hâkimdir.

Düşük gelirli kesimin yaşadığı, kentin hastalıklı bölgesi, suç yuvası, çöküntü bölgesi gibi özellikler tüm slamlara genellenmiş olsa da, slamların arasında farklı yerleşim biçimleri ve sosyal ilişkiler de gözlemlenmiştir. Zorbaugh (1983), oda evlerden oluşan slam bölgesini tanımlarken, bu bölgenin bireysel ilişkilerin çok az olduğunu ya da hiç olmadığını, nüfusun çok yüksek olduğunu ve yüksek oranda bir sosyal düzensizlik olduğunu belirtmiştir. Bu bölge çoğunlukla bekârların bir arada yaşadığı nüfus hareketliliğinin çok fazla olduğu alandır. Zorbaugh'a göre, slam alanları, toplumsal kuralların çökmesi ile birlikte bölgede hâkimiyet kurmuş pek çok çıkar grubunu barındırır, slamların kendi gangsterleri, çeteleri vardır. Bu gruplar kendi üyeleri ve gündelik yaşam üzerinde önemli rol oynarlar (Zorbaugh, 1983: 157).

Diğer yanda, Chicago'nun North Side bölgesindeki slamlarda yaptığı çalışmayla Dr. Lendino, gruplar halinde yaşayan ailelerin çok girift sosyal ilişkiler içinde, sosyal gruplaşmaların olduğu bir sosyal organizasyon içinde olduklarını belirtmiştir. Whyte (1942), İtalyan slam bölgesi "Cornerville"de yaptığı çalışmada,

çocukların aileden uzaklaşması ile sosyal düzensizliğin arttığını belirtmiştir. Whyte, ailenin sosyal organizasyon üzerindeki etkinliğinin azalmasıyla, çocukların yaşadıkları çevrenin kötü şartlarına ve suç işlemeye daha çok meyilli hale geldiğini belirtir. Ailelerin birbiriyle, çocukla ve toplumsal yaşamla ilişkisinin kesilmesiyle çeteler tarafından organize edilen suç organizasyonları çocukların davranışları ve ahlakı üzerinde hakim olmaya başlamaktadır (Whyte, 1942'den akt. Sampson, 2001: 102).

Az gelişmiş ülkelerin slam alanlarında yaşanan sosyal karmaşanın suç ile ilişkisi Latin Amerika örneğinde ortaya koyulmuştur. Dünya Bankası'nın "Latin Amerika'da Kentsel Yoksulluk" raporunda, Latin Amerika slamlarında şiddetin, gündelik yaşamın rutin bir parçası, normalleştirilmiş bir olgusu haline geldiği belirtilmiştir (Fay, 2005: 125). Latin Amerika'da şiddet konusunda yapılan görüşmelerde yerli halk şiddetin pek çok türü olduğunu belirtmiştir. Şiddetin türleri olarak, politik, ekonomik, kişiye uygulanan fiziksel şiddet, aile içi şiddet, çetelerin uyguladığı şiddet yöntemleri belirtilmiştir (Fay, 2005: 126). Bu nedenle gündelik yaşamın ve sosyal düzenin her alanına girmiş olan şiddet, yalnızca fiziksel anlamda değil slamlarda yaşayan kesimler üzerinde sosyal ve ekonomik anlamda da baskı kuran bir mekanizma olarak ele almak gerekir. Sosyal ve ekonomik yapı içinde çetelerin gündelik yaşamı baskı altına almak amacıyla uyguladığı fiziksel ve psikolojik şiddet, aile içinde çocuk ve kadına karşı uygulanan şiddet, politik anlamda yönetim ve kolluk güçlerinin uyguladığı psikolojik ve sosyal şiddet, ekonomik ve toplumsal yaşamdan dışlamaya yönelik uygulanan toplumsal şiddet slam alanlarındaki iç içe geçmiş şiddetin ve suçun farklı boyutlarını oluşturur. Bu veriler ışığında az gelişmiş ülkelerin slam alanlarındaki şiddet ve suç, farklı toplumsal grupların-

çetelerin, kendi kurallarını koymak ve bölgelerinde egemenlik sağlamak için kullandıkları bir araç haline gelmiştir.

Ailelerin yoğunlukta olduğu slam bölgelerindeki sosyal organizasyonsuzluğu Cohen farklı bir açıdan tanımlamıştır. Cohen'e göre, komşuluk ve ilişkilerin olduğu alanlardaki sosyal organizasyonsuzluk, hiçbir organizasyonun olmadığı anlamına gelmez. "Suç ve çocuk suçluluğuna karşı ortak bir etki veya toplumsal baskının yokluğu"nu kabul ederek, "organizasyon eksikliğinin", "organizasyon yokluğu" ile karıştırılmamasını önerir. Cohen, benzer düşünen, benzer çıkar ilişkileri içindeki grupların kurduğu, geniş ve pek çok koldan uzanmış enformel bir organizasyonun varlığına işaret eder.

Sutherland da Cohen'in önerdiği tanımlamaya benzer olarak, "farklılaşmış sosyal organizasyon" teorisinde bireyin sosyal ilişkileri ile şekillenen sapkın davranışlara yönelme eğilimleri ile açıklamıştır. Farklılaşmış sosyal organizasyonda suç ya da sapkın davranışlar planlı, öğrenilmiş ve toplumsal olarak kabul edilmiş kanun ve kurallarının dışında, belli gruplarca belirlenmiş farklı kurumsal kurallar içinde şekillenir (Sampson, 2001: 95). Shaw ve McKay'ın "sosyal disorganizasyon" (social disorganization) teorisinde toplumsal kurumların çöküşünün özellikle gençler üzerinde kontrolsüzlüğe yol açtığını, suçun bir kültür haline gelerek aktarıldığını belirtir. "Bu alanlarda zayıflayan toplumsal ahlak ve normların yerini çete gruplarının belirlediği kurallar hâkim olur ve bu gruplar, gençleri suça yöneltmede, gençler arasında suçun yayılmasında baskın grup haline gelir (Sampson, 2001: 95).

Sosyal organizasyon tartışmaları içinde, Sweester; Sutherland, McKay, Lindesmith'in tartışmalarından yola çıkarak komşuluk ilişki ağlarındaki farklılaşmadaki etkenleri açıklamıştır. Sosyal karmaşa ya da farklılaşmış sosyal

organizasyonun olduğu alanlarda, bölge sakinlerinin tanıdık-ortak ilişki ağları fazlasıyla değişmiştir. Komşuluk, çoğu bölge sakini için farklıdır. Aile temelli komşuluk dışında, mekânsal olarak tanımlanmış kişiler arası tanışıklığa dayanan komşuluk, aile birimleri arası komşuluk ilişkisinin yerine geçmiştir. Suç kültürünün ve kanunlara karşı gelerek yaşama biçiminin sıkça görüldüğü alanlarda komşuluk ve dayanışma ilişkileri de suç üzerinden örgütlenen bir yapıya dönüşmüştür. Bu durum en çok suçun görüldüğü alanlardaki pek çok gencin suç ilişkilerinin içine çekilmesini de beraberinde getirir (Sweester, 1942'den akt. Matsueda, 2006).

Kısaca özetlemek gerekirse, sosyal organizasyonsuzluk ve karmaşanın hüküm sürdüğü alanlar, kentlerin yoksul, kentsel hizmetlerden ve kurumlardan faydalanmada geri planda kalmış, istihdam olanaklarına rahatça ulaşamayan kesimlerin yaşadığı slam alanlarıdır. Yaşamlarını sürdürmek için yeterli gelir ve eğitime sahip olmayan gruplar, kentin yoksul ve dışlanmış kesimlerinin yaşadığı slam alanlarındaki enformel yaşam biçimine dahil olup, toplumsal kural ve düzenleyici mekanizmaların yokluğu sonucunda ortaya çıkan suç ve çıkar gruplarının belirlediği kural ve organizasyonlar içinde yaşamaya başlarlar. Bu alanlardaki yaşam biçimi ekonomik gelirin, eğitimin yetersizliği ile birleştiğinde, kendine özgü kuralları, normları, ilişki ağları olan ve toplumca “sapkın” olarak kabul edilen davranışların normal görüldüğü alanlar haline gelir.

### **2.2.2. Az gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Yoksulluk Mekânı Olarak Gecekondu Kavramı**

Bir önceki bölümde incelenen, şehir içi yoksul yerleşmeleri olarak sosyal, ekonomik, kültürel ve sınıfsal yapısı tartışılan slam alanları, daha önce de belirtildiği gibi sanayi devriminden sonra modern sanayi kentlerinde ortaya çıkmış ve

gelişmiştir. Slam alanları, kentin bütününden farklı özellikler gösteren fakat kentlerin gelişimlerinden bağımsız düşünülme-yen yoksul yerleşmeleridir. Sanayi devriminin başlangıç noktası olan gelişmiş batı ülkeleri ve bu ülkelerin kentlerinin gelişimi, azgelişmiş ülkeler için model olmuş ve çoğu azgelişmiş ülke kendi gelişimini bu modeller üzerinden sağlamaya çalışmıştır.

Gelişmiş ülkelerde kentleşme, sanayileşmenin sonucu ve bu sürece paralel olarak gelişirken, azgelişmiş ülkelerde kentleşme süreci çoğunlukla sanayileşmeden kopuk yaşanmıştır. Bu nedenle, azgelişmiş ülkelerdeki yoksul yerleşmeleri, gelişmiş ülkelerdeki yoksul yerleşmelerinden daha farklı özellikleri, oluşum biçimlerini, ilişkileri ve ağları içinde barındırır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

Azgelişmiş ülke kentleşmesinin yoksulluk mekânları incelenirken, öncelikle şehir içi slamları ile kent çeperindeki yoksulluk alanları arasındaki farklılıklar karşılaştırmalı olarak ele alınarak bu iki farklı kavram daha net ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Sonrasında, azgelişmiş ülke kentlerinin yoksulluk mekanları olarak gecekondu mahallelerinin (squatter yerine kullanılmıştır) özellikleri ele alınmıştır.

#### **2.2.2.1. Azgelişmiş Ülkelerde Yoksul Yerleşmeleri**

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra azgelişmiş ülkelerde başlayan kentleşme süreci, hem kentlerde hem de kırsal alanda pek çok sosyo-ekonomik ve kültürel değişimleri de beraberinde getirmiştir. Karpat'a göre, 20. yüzyıl başlarındaki ekonomik krizler sonucunda, Üçüncü Dünya ülkelerinin sosyo-ekonomik yapısında ortaya çıkan değişimler, Üçüncü Dünya ülkelerini gelişmiş ülkelere bağımlı hale getirmiş ve dünya pazarındaki, sosyo-ekonomik yapıdaki değişimler, azgelişmiş ülkelerde sanayi merkezlerine doğru göçü harekete geçirmiştir (Karpat, 2000: 40). Karpat, Üçüncü Dünya ülkelerinin kentlerinde, göçmenlerin yerleştiği alanlarındaki

barınma sorununa çözüm olarak ortaya çıkan gecekonduların yerleşmelerinin, kentleşme sürecinin bir parçası olduğunu ve Üçüncü Dünya ülkelerinde aynı gelişme sürecini ve benzer özellikleri gösterdiğini söylemiştir (Karpas, 2003: 30). Azgelişmiş ülkelerde kentlere doğru hızla süren göçün sonucunda benzer amaçlarla ve nedenlerle kentlerin çevrelerinde ortaya çıkan yoksul yerleşmelerinin, kentsel yoksulluğun yaşandığı alanlar olarak giderek çoğalmıştır.

Dünyadaki yoksul yerleşmelerinin genel durumuna bakılacak olursa, 1970'lerden bu yana, dünya kent nüfusunun artışı sağlayan en önemli etken Üçüncü Dünya ülkelerinin kentlerinin çevrelerinde kurulan "gecekondular bölgeleri" olmuştur.

Davis'e göre, azgelişmiş ülkelerin kentlerinin çevrelerini sarıp hızla büyüyen bu alanlarla birlikte gelişen Üçüncü Dünya'nın kentleşme süreci, bir yandan Kuzey Amerika ve Avrupa'daki gelişmiş ülke kentlerinin gelişim sürecine paralel özellikler gösterirken, bir yandan da bu ülkelerdeki kentleşme, sanayileşmeden, hatta gelişmenin kendisinden bile kökten ayrılmıştır. Afrika, Latin Amerika, Ortadoğu ve Asya'nın bazı bölümlerinde kentleşme, teknolojinin, ulaşımın, sanayileşmenin gelişmesini izleyen bir süreç olmaktan çok, küresel çapta 1970'lerin sonlarında yaşanan borç krizinin ardından 1980'lerde, IMF öncülüğünde, Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomisinin yeniden düzenlenme çabalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Davis, 2007: 54).

Gelişmiş ülkelerin kentleşme sürecinin, sanayileşme süreci ile beraber gitmesi ve kentleşmenin "gelişme" anlamına gelmesine karşın, azgelişmiş ülkelerin kentleşme hızının sanayileşmeden çok daha fazla olması sonucunda, kentleşmenin anlamı, "yoksulluk", "çarpık" ve "plansız" gibi kavramlarla açıklanır hale gelmiştir.

Gelişmiş ülke kentleşmesi ile azgelişmiş ülke kentleşmesi birbirine benzer süreçler yaşamış olsalar da arada çok önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Azgelişmiş ülkelerdeki kentleşme sürecine ve sanayileşme ile ilişkisine daha yakından bakmak için, Davis (2007)'in ortaya koyduğu verilere göz atmak faydalı olacaktır. Davis'e göre, Üçüncü Dünya ülkelerindeki kentleşme süreci, ücretlerin düşmesine, fiyatların yükselmesine ve kentlerde tavana vuran işsizlik oranına rağmen, 1980'ler ve 1990'ların ilk yıllarındaki göç yıları boyunca gelişmesini sürdürmüştür. Azgelişmiş ülkelerde, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel örgütler ve gelişmiş ülkeler tarafından desteklenen, tarımda daralma ve köylülükten çıkarma politikaları sonucunda, kırsal alandaki işsizlik hızla artmıştır. Kırsal alanda işsiz kalan tarım işçileri için şehirlerde iş bulmak da artık çok güç hale gelmiş olmasına rağmen, gecekondu bölgelerine göç hızlanarak devam etmiştir (Davis, 2007: 20-21).

Dünya Nüfus Enstitüsü araştırma verilerine göre, Güneydoğu Asya'da 1950–75 yılları arasında kentsel nüfus 23 milyondan 72 milyona çıkmıştır (Goldstein,1978, akt; Costello, 1987). Davis (2004), Afrika ekonomisinin her yıl %2 ila %5 oranında küçülmesine rağmen, Fildişi Sahili, Tanzanya, Gabon ve benzeri ülkelerdeki şehirlerin nüfusunun %5 ila %8 oranında arttığını belirtmiştir. Lloyd (1979), azgelişmiş ülkelerde kentlere süren göçlerin sonucunda, kalabalık şehirlerdeki büyük çoğunluğun yoksul bölgelerinde yaşadığını, 1960'larda Manila ve Cakarta'da nüfusun dörtte birinin, Meksika City'de üçte birinin, Ankara ve Lima'da ise yarısının bu bölgede yoğunlaştığını söylemiştir. Bunun sonucunda yukarıda da belirtildiği gibi, kentlerde yoksul kesimlerin yaşadığı denetimsiz konut alanları, orta ya da üst gelirli

kesimin yaşadığı konut alanlarına göre çok daha hızlı gelişmiştir (Laquian, 1979; Salih, 1982; akt: Costello, 1987).

Kentleşmenin bu hızlı dönemlerinden sonra günümüz kentleşmesinin sayısal verilerine bakılacak olursa, 2001 yılında kentlerde yaşayan nüfusun %31,6'sı yetersiz koşullardaki konut alanlarında yaşamlarını sürdürdüğü görülmektedir (BM, 2003). Azgelişmiş ülkelerde yoksul yerleşmelerinde yaşayanların oranı %73 iken bu oran gelişmiş ülke kentlerinde %6 olarak ölçülmüştür. Günümüzdeki verilerle, Rio de Janerio favellalarında 1 milyon kişi, Kamboçya'nın Phnom Penh kentinin dörtte birine işaret eden 230 bin kişi yaşamaktadır (BM, 2003: 80-82). Birleşmiş Milletler'in raporunda ayrıca, 2000-2010 yılları arasında azgelişmiş ülkelerdeki kentlerin büyüme yüzdeleri verilmiştir. Bu sayısal verilerden bazıları şöyledir: Somali'deki kentsel nüfusun büyüme oranı %5,69, Hindistan'da %2,39, Brezilya'da %1,75, Nijerya %5,99, Türkiye'de %1,51, Peru'da %2'dir (BM, 2003: 250-255). Bu verilerle birlikte yine aynı araştırmada, alt yoksulluk sınırının altında bir gelirle yaşayan nüfusun oranları da verilmiştir. Yukarıda kentleşme büyüme hızını verdiğimiz ülkelerin bu verileri şöyledir: Bangladeş Cakarta'da %44,3, Peru Cajamarca'da %60, Türkiye Ankara'da %14,9, Hindistan Delhi'de %16, Nijerya Lagos'da %53, Brezilya Rio de Janerio'da %17 olduğu ortaya çıkmıştır (BM, 2003: 280-285).

Buraya kadar açıklanan azgelişmiş ülkelerde gecekondunun oluşum süreci ve bu kentsel olgunun büyüklüğüne bakarak, azgelişmiş ülke kentleşmesine damgasını vuran olgunun “gecekondur” ve gecekondunun dönüşüm süreci olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

#### 2.2.2.2. Gecekondulaşma ve Gecekondu

Az gelişmiş ülkelerde, gecekondu patlaması ile kendini gösteren kentleşme sürecinin benzerlikler göstermiş olduğu belirtilmiş olsa da, bu çalışmada, gecekonduların, her ülkenin kendi sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı içinde, farklı koşullar altında ve farklı özellikler göstererek ortaya çıktığı ve değişimlerinin de kendine özgü olacağı göz önüne alınan önemli bir noktadır.

Bir önemli nokta da, kentlerde yaşanan yoksulluğun ve yoksul yerleşmelerinin artık tek biçimde ve aynı şartlar altında yaşanmamasından kaynaklanan, yoksul yerleşmeleri ile ilgili “slam” ve “gecekondu” kavramların birbirini yerine kullanılmasıdır.

Slam kavramının açıklandığı bölümde olduğu gibi, gecekondu kavramı da açıklanırken, kavramların ilk ortaya çıkışından günümüze kadar geçen sürede sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlere paralel olarak, kavramların uğradıkları değişimler göz önüne alınarak kelime anlamından çok işaret ettiği olguya göre değerlendirilmiştir. Çünkü kentleşme sürecinin gelişmiş kentlerde ortaya çıktığı ve kentlerdeki yoksulluğun da ilk olarak o ülkelerde yaşandığı göz önüne alındığında, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki kentleşme sürecindeki farklılıklara özgü kavramların da geç ortaya çıktığı söylenebilir. Bu süreçte, az gelişmiş ülkelerde yaşanan kentleşme sürecine bağlı toplumsal değişimlerin, gelişmiş ülkelere özgü tanım ve kavramlarla açıklanmasını ortaya çıkarmış ve bununla birlikte farklı kavramların birbirini yerine kullanılmasını doğurmuş olduğu da söylenebilir. Kimi sosyal bilimciler kavramlar arasındaki kesin ayrıma dikkat çekerken, kimi sosyal bilimciler bu kavramların kökenini ve çıkış noktasını araştırırken bu ayrımı dikkate almamışlardır. Çalışmanın araştırma konusu, “gecekondunun slamlaşması”

olduğundan, kavramsal çerçevede “slam” başka bir başlık altında tartışılmış olsa da, bu iki kavram arası farklılığa, karşılaştırmalı olarak yine kısaca değinilecektir. Sonrasında az gelişmiş ülkelerdeki gecekondu yerleşmelerinin sosyo-ekonomik ve toplumsal yapısı ele alınacaktır.

Bu iki kavramın işaret ettiği olgunun değişim süreci, aralarındaki ilişki ve farklılık konusunda öncelikle Davis’in (2007) incelemesini ele almak açıklayıcı olacaktır. Davis, yoksul yerleşmelerini “kent merkezinde yaşayan yoksulların” mekânları (slum) ve “korsan kentleşme” (gecekondu alanları) olarak birbirinden farklı özellikler içeren mekânlar olarak incelemiştir. Davis (2007), 1970’li yıllardan bugüne geçen süreçte, Üçüncü Dünya kentlerinin yoksullarının, kentlerin çevrelerindeki gecekondu bölgelerinde yaşadıklarını belirtir. Üçüncü Dünya kentlerinde ortaya çıkan ve yayılan gecekondu bölgeleri, kentlerin çevrelerindeki çoğunlukla kamu arazisine ait alanlara izinsiz olarak yapılmış, düşük sıhhi ve yaşam koşullarına sahip konut alanları olarak açıklanır.

Birleşmiş Milletler’in 2003 yılında yayınladığı *Challenge of Slums* raporunda, yoksul yerleşmeleri, “gerileyen alanlar” (declining areas) ve “gelişmekte olan yerleşim yerleri” (progressing settlements) başlıkları altında incelenmiştir. Raporda gerileyen alanlar, “eski şehir merkezi slamları” (old city centre slums) ve “yeni slam konutları” (new slum estates) olarak tanımlanırken, gelişmekte olan alanlar, “gecekondu alanları” (squatter settlements) ile “yarı-yasal alanlar” (semi-legal subdivisions) olarak ele alınmıştır (BM, 2003: 80-85).

Yapılan bu ayırım, gecekondu alanları ve şehir içi yoksul yerleşmesi olarak slam alanlarının kentsel yoksulluğun yaşandığı alanlar olmasına rağmen, aralarındaki farklılıklara da dikkat çekmektedir.

Raporda ortaya koyulan slam alanları, slam kavramının sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinin incelendiği bölümde de ortaya koyulduğu gibi, şehir merkezinin köhneleşmiş alanları ve yoksulluk yuvasına dönüşmüş eski şehir merkezindeki yerleşmelere işaret etmektedir. Azgelişmiş ülke kentlerinin “gecekondu” yerleşmeleri ise daha önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi, azgelişmiş ülkelerde hızlı ve plansız kentleşme süreci ile birlikte ortaya çıkarak, her ülkede, o ülkeye özgün koşullar altında gelişmiş ve dönüşmüştür.

Karpat, azgelişmiş ülkelerin gecekondu isimlerinden örnekler vermiş ve bu isimlerin, ülkelerin özgün koşullarını tanımladığını belirtmiştir.

“Gecekondu (Türkiye); favela (Brezilya); barriadas (Peru); villas miseria (Arjantin); ciudades asilas (Kolombiya); colonias proletarias (Meksika); corralones, pueblos jovenes (Peru); barridas brujas (Panama); poblaciones callampas (Şili); cantegriles (Uruguay); rancheros (Venezüella); barrios de los pobres (Ekvador); basti (Kalküta-Delhi); chawls (Bombay); ahatas (Kampar); cheris (Madras); sarija (Bağdat-Irak); bidonville (Fas); goubivilles (Tunus) (Karpat, 2003: 35).”

Karpat’ın aktardığı bu tanımlamalara bakıldığında, gecekondu alanları, her ülkenin özgün koşulları içinde gelişmiştir. Bu alanların barındırdığı nüfus özellikleri, barınakların yapıldığı malzemeler, ortaya çıkış hızı ve yaşam koşulları her ülkedeki yoksul yerleşmelerinin farklı adlandırılmasını da ortaya çıkarmıştır.

Göçmenlerin, azgelişmiş ülkelerdeki kentsel yaşama ilk başladıkları yerler olan gecekondu alanları, yoksulların kalıcı olarak yerleşmek için yaptığı konutları olsa da, bazı sosyal bilimciler tarafından “geçiş bölgesi” olarak değerlendirilmiştir. Sağlık ve sosyal ihtiyaçların, güvenlik ve koruma güçlerinin etkin olmadığı bu alanlarda, işsizlik ya da iş olanaklarından uzakta olmak göçmen için birinci olumsuz

etkidir (Costello, 1978). Bir diğerk olumsuz etki de kuşkusuz yaşanan çevre ve konut şartlarının elverişsizliğidir. Bu konuda Davis, az gelişmiş ülke kentlerinde, gecekondu alanlarını etkileyen ortak bir kent sorunu olarak, altyapı sisteminin kentleşmenin karşısında yetersiz kaldığını ve kentlerin gecekondu bölgelerinin kamu ve sağlık hizmeti kuruluşlarından, sosyal hizmetlerden yoksun olduğunu belirtmiştir (Davis, 2007). Bunun yanında önemli bir nokta da gecekondu alanlarının kentlerin elverişsiz şartlardaki ucuz arazilere inşa edilmiş olmasıdır. Davis'e göre, kentli yoksul kesim, aşırı dik tepe ve bayırlar, nehir kıyıları ve sel yatakları gibi tehlikeli ve normal şartlarda yapılaşmanın imkânsız olduğu bölgelere yerleşmek zorunda bırakılmaktadır. Benzer şekilde, rafinerilerin, kimyasal fabrikaların, zehirli atıkların, tren yollarının ve otobanların kenarında gürültü ve kirlilik kaynağına yakın bölgeler gecekondulaşmanın en hızlı yayıldığı alanlardır (Davis, 2007: 43-45).

Birleşmiş Milletler'in, *Challenge of Slums* (2003) raporuna göre, gecekondu yerleşmelerinin özelliklerini tanımlamıştır. Raporda, gecekonduyun tanımının içeriği şöyledir: "aşırı kalabalık, az gelişmiş ya da gayri resmi yapılanma, temiz suya ve sağlık hizmetlerine yeterince ulaşamama, sosyal güvence eksikliği (BM, 2003)".

Az gelişmiş ülkelerin gecekondu alanlarında yukarıda da değinilen pek çok olumsuz koşulların bir araya gelmesi ile yaşanan yoksulluk, göçmenlerin kendi yoksullukla mücadele yöntemlerini geliştirmeleri zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu mücadele yöntemlerinin başında, kentleşme sürecinde devam eden göçlerin yönünü belirleyen ve dayanışma ağlarının temelini oluşturan akrabalık ilişkileri gelmektedir. Bu konuda Costello, çoğu az gelişmiş ülkede, kırdan kente göç sürecinde belirleyici olanın akrabaların gidiş yönü olduğunu ve kentlerin gecekondu bölgelerinde hane ilişkilerinin yüksek oranda dayanışmaya dayandığını belirtmiştir

(Costello, 1987). Lloyd'a göre de, yoksul ülkelerin kentlerinde yaşanan ekonomik ve sosyal eşitsizlikler karşısında, kente göçen yoksullar, olumsuz şartlarda yoksullukla, işsizlikle ve kentteki sorunlarla başa çıkmak için kendi dayanışma ilişkilerini oluşturmuşlardır (Lloyd, 1979: 14). Costello'ya (1987) göre, bu yerel dayanışma ilişkileri, yoksul göçmenlerde, varsıllara göre daha güçlüdür. Bu dayanışma ilişkileri, kentlerde yalnızca gelir yetersizliğinden değil, kentsel alandaki hizmetlerden faydalanmadaki eşitsizliklerden, kentsel sistemin dışında kalma, iş ve ortak tüketim araçlarına ulaşamamaktan ortaya çıkmıştır. Daha önceki bölümlerde de açıklandığı gibi, kentlerdeki sınıfsal yapının en altındaki yoksul kesimlerin, kentteki hareket alanı kısıtlıdır. İş olanaklarına, hizmetlere, konut pazarına ve ortak tüketim araçlarına ulaşamayan bu kesimin yaşadığı yoksulluğun boyutları değişmiş ve az gelişmiş ülke kentlerinde yeni bir yoksulluk ortaya çıkmıştır. Bu yeni kentsel yoksulluk az gelişmiş ülkelerde kendiliğinden ortaya çıkmış bir durum değildir. Yeni kentsel yoksulluğun temelinde, gelişmiş ülkelerin küresel çapta az gelişmiş ülkelere uyguladığı ekonomik ve sosyal politikalar yatmaktadır.

Yeni kentsel yoksulluk, özellikle az gelişmiş ülke kentleşmesinde yoksulluğun yeni biçimlerini kapsayan bir tanım haline gelmiştir. Davis'in (2007) Balogun'dan aktardığına göre, Dünya Ticaret Örgütü ve IMF'nin az gelişmiş ülkelerin ekonomilerine müdahale ederek 1980'li yıllarda uygulamaya koyduğu, tamamen özelleştirmelere dayanan ve sosyal devletin çöküşünü hızlandıran "Yapısal Uyum Programları" sonucunda, Afrika, Asya, Latin Amerika'da açlık ve yoksulluk hızla artmıştır. Davis'e göre, bu süreç Üçüncü Dünya Ülkeleri için yalnızca kırsal kesimden göç eden yoksul nüfus açısından değil, "uyum" politikalarının baskıları ile yerinden edilen ve güçsüzleştirilen eski kentli açısından da "gecekonduların

kaçınılmaz bir geleceğe dönüştüğü yıllar” olduğunu belirtmiştir (Davis, 2007: 185-190. Davis, Birleşmiş Milletler araştırmacılarının, *Gecekondular Semtleri* (2003) raporunda, 1980’li ve 1990’lı yıllarda, yoksulluk ve eşitsizliğin artmasının başlıca nedeninin devletin geri çekilmesi olarak açıkladıklarını belirtir (Davis, 2007). Kuşkusuz “devletin geri çekilmesi” denen bu süreç, IMF ve Yapısal Uyum Programları politikalarının, köylülükten çıkarma, özelleştirme ve devleti küçültme gibi liberal politikaların sonucu olarak, sosyal devlet kavramının bitirildiği süreçtir. Davis, 1980’lerin sonuna gelindiğinde, yoksul kesimin büyük çoğunluğunun, çiftlik ve köylerde değil, kentlerin yoksulluk yuvalarında ve gecekonduarda olduğunu belirtmiştir (Davis, 2007: 202).

Davis, yeni kentsel yoksulluğunun, işgücü ve çalışma koşulları üstündeki etkisini açıklarken, Üçüncü Dünya ülkelerinde 1980’lerde yaşanan ekonomik sıkıntıların hanelerde iş ve istihdam rollerinin de değiştiğini belirtmiştir. Bu süreçte özellikle bireylerin hayatta kalma yöntemleri ve kadınların hüneleri önem kazanmıştır. Davis, Çin’de ve sanayileşme sürecindeki Güneydoğu Asya şehirlerindeki kadınların montaj hatlarında ve fabrikalarda çalıştığını, bunun karşısında, sanayisiz Latin Amerika ve Afrika’da bu iş olanaklarının olmaması sonucunda, kadınların enformel işlerde çalışmak zorunda kaldığını belirtmiştir (Davis, 2007) Afrika’da kadınlar tarafından işletilen ruhsatsız meyhaneler, işporta tezgahları; Latin Amerika’da üçüncü sınıf enformel işler kadınların yeni kentsel yoksulluk sonucunda başvurduğu işler olmuştur. 1990’ların başında Birleşmiş Milletler raporuna göre, “geçiş sürecindeki ülkelerde” yaşayan “aşırı yoksullar”ın sayısı 14 milyondan 168 milyona çıkmıştır” (Davis, 2007: 36).

Kentlerde, kırsal göçmenlerin maddi imkânsızlıkları sonucunda ortaya çıkan gecekonduların gelişimi ve dönüşümünde en önemli belirleyici yoksulluğun artması olmuştur. Yukarıda da açıklanan ekonomik ve toplumsal değişimler sonucunda, günümüzdeki yoksulluk yalnızca gelir azlığından kaynaklanmamaktadır. Küresel çaptaki müdahalelerle azgelişmiş ülkelerin çöken ekonomileri, buna bağlı olarak farklılaşan toplumsal yapı içinde yeniden şekillenen sınıfsal yapı içinde oluşan uçurumlar, kentsel sosyal hizmetlerin ve sosyal devletin koruyuculuğunun ortadan kalkması ile kentlerdeki yoksullar daha zor koşullar altında yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Tüm bu değişimlere paralel olarak gecekonduların da sosyo-ekonomik ve kültürel dönüşümler geçirmiştir. Azgelişmiş ülkelerin kentlerinin çevrelerinde oluşan “gecekondular kuşakları” azgelişmiş ülkelerde yaşanan kentsel büyüme süreçlerinde ya değişim geçirerek kente eklenmiş ya da kentsel çatışma alanları haline gelmiştir (Erder, 2001: 32-36).

#### **2.2.2.2.1. Azgelişmiş Ülke Kentlerinin Yoksulluk Mekânı Olarak Gecekondular Mahallesi Özellikleri**

Önceki bölümlerde de ortaya koyulan Azgelişmiş Ülkelerin yoksulluk mekânlarının genel özelliklerini bu başlık altında kısaca özetlemek toparlayıcı olacaktır.

Gecekondular mahallelerinin başta gelen özelliklerinden biri, kentlerin alt gelirli, yoksul nüfusunu barındırmasıdır (bkz: Keleş, 2000; Kıray, 1998; BM, 2003). Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde başlayan hızlı kentleşme süreci ile kırsal alanlardan kentlere göçenler, yeterli maddi kaynak ve imkâna sahip olmadıklarından şehirlerdeki formel konut piyasasına girememiş ve şehirlerdeki konut alanları, hızla kentlere göçen nüfusu barındırmada yetersiz kalmıştır. Bu

koşullar altında kentlere göçenler, azgelişmiş ülkelerin kent çevrelerindeki boş arazileri izinsiz kullanarak, işgal ederek kendi imkânlarıyla ve ucuz malzemelerle konutlar yaparak barınma sorunlarına kendi çözümlerini üretmişlerdir. Azgelişmiş ülke kentlerinde yıllarca süren kentlere göç sonucunda kentlerin çevrelerindeki araziler gecekondularla dolmuş ve gecekondular alanları hızla artan nüfusları ile kentlerin en kalabalık alanları haline gelip azgelişmiş ülke kentlerinin en önemli sorunu olmuştur (Potter ve Lloyd, 1998; Işık ve Pınarcıoğlu, 2000; Erder, 1996; Kıray, 1998).

Bu türlü yapılaşan konut alanları mevcut literatürde, “kaçak yapılaşma”, “marjinal konut alanları”, “kendiliğinden yapılaşma” (self-help veya self-built settlements; spontaneous settlements; marginal settlements; squatter areas; shanty towns) tanımlarıyla nitelendirilmiştir (BM, Challenge Of Slums, 2003: 21). Gecekondular alanlarının en belirgin ve ortak özelliklerinden biri, enformel konut piyasasının hakim olduğu alanlar olmasıdır.

Keyder, erken dönem gecekondulaşma evresinde yaşanan kaçak yapılaşmayı, kamu veya özel arazi üzerinde işgalcilik ile inşa edilme süreci olarak tanımlamıştır. Bir başka işgalcilik veya kaçak yapılaşma biçimi de imar izni olmayan park-bahçe gibi alanlarda gerçekleşen yapılaşmadır. Farklı biçimlerde gerçekleşen kaçak yapılaşmalar, Üçüncü Dünya kentlerinde yaşanan hızlı nüfus artışı sürecinde önemli pay sahibi olmuştur (Keyder, 2006: 172).

Gecekondular mahallelerinin günümüze kadar olan dönüşüm süreçlerindeki belirleyici olan etkenlerin başında, yüksek nüfusu barındıran alanlar olmaları nedeniyle özellikle seçim dönemlerinde politikacıların oy kaygılarıyla gecekondular affı, tapu verilmesi, formal hizmetler sağlanması, maddi yardımlar yapılması benzer

süreçler yaşayan az gelişmiş ülke kentlerinin çoğunda yaşanmıştır. Bu süreçler, gecekondu alanlarının kimini yarı-yasal statülere taşımış, kısmen kentsel hizmetlere kavuşturmuş, fakat en çok da siyasette araç olarak kullanılıp spekülâtif alanlara dönüştürmüştür. Gecekondu alanlarında yaşanan toplumsal, siyasi ve ekonomik dönüşümler karşısında, bu alanlarda yaşayan nüfus için, kentsel hizmetlerden pay alma, formel hizmetlere ve arsa-konut sahipliğine ulaşma gibi konularda ortak hareket etme zorunluluğu ortaya çıkar. Ortak çıkarlar ve kendi yaşamlarının güvenliğini sağlamak konusunda çoğunlukla yerel yönetimler ve politik süreçlere karşı birlik olarak hareket etmek gecekondu alanlarında politik ve sosyal örgütlenmeler oluşturmanın esas nedenini oluşturur (Işık ve Pınarcıoğlu, 2000; Davis, 2006; Erder, 1996, BM-Challenge Of Slums, 2003; Keleş, 2000).

Bu süreçler sonrasında gecekondu alanlarında kiracılardan daha şanslı konumda olan gecekondu sahipleri veya dışarıdan gecekondu sahibi olarak bu alanlardaki rantlardan faydalanan, bu yollarla gelir elde eden fırsatçı kesimlerin de etkileriyle gecekondu piyasasındaki dengeler değişmiştir. Bu alanlarda yaşayan kiracılar ve gecekondu sahipleri arasındaki maddi gelir farklılıkları hatta belirgin ekonomik eşitsizlikler ortaya çıkmıştır (Davis, 2006; Işık&Pınarcıoğlu, 2000).

Gecekondu mahallelerin kentsel mekândaki konumları, kentlerdeki mekânsal farklılaşma ve ayrışma sürecinde, kentsel alanların maddi güce ve sınıfsal tabakalaşmaya göre şekillendirilmesi sonucunda, alt gelirli kesimlerin yaşadığı bu alanlar, kentlerin eğimli arazileri, çöp depolama alanları, tren veya araçyolu gibi gürültülü ve arazi değeri düşük bölgelerde kurulmuştur. Kentlerin en çok göçü alan alanları ve göçmenlerin kentsel yaşama ilk başladıkları alanlar olan gecekondu bölgeleri ilk yıllarda geçici yerleşmeler olarak tanımlanmış fakat Türkiye’de olduğu

gibi pek çok az gelişmiş ülke kentinde genişleyerek günümüze kadar gelmiştir (BM-Challenge Of Slums, 2003; Kıray, 1998; Işık&Pınarcıoğlu, 2000; Gibert ve Gugler, 1992, Flanagan, 1993).

Çoğunlukla küçük, az odalı ve ucuz, düşük kalitedeki metaryaller kullanılarak yapılmış konutlarda, kalabalık nüfuslu ailelerin oturması da bu alanların ortak özellikleri arasındadır. Gibert ve Gugler'a göre, elverişsiz çevre ve yaşam koşulları ile birlikte yoksulluğun en büyük göstergelerinden biri de ev ve konut durumudur. Çoğu Üçüncü Dünya ülkesinde yoksulluğun konuta yansımaları görmek kolaydır. Oda yoğunluğu, fiziksel kalite gibi etkenler açısından bakıldığında, yüksek bir nüfus, Avrupa ya da Kuzey Amerika standartlarıyla kıyaslandığında kabul edilemeyen standartlarda yaşamaktadır. Gilbert ve Gugler, az gelişmiş ülke kentlerindeki oda ve hanelerin durumunu açıklarken, Bombay'daki hanelerin %77'sinde bir odada 5 kişinin, Nijerya'da bir odada 4,1 kişinin yaşadığını belirtmişlerdir (Gibert ve Gugler, 1992: 116-117). Konutlardaki bu nüfus yoğunluğu, tek bir odanın hem yatak odası, hem yemek odası hem oturma odası olarak kullanılmasının yanında o konutlarda yaşayan insanlar için yeterli yaşam alanına sahip olamama, tuvalet, temiz su gibi sıhhi imkânların yetersiz kalması gibi sorunları da içinde barındırarak düşük yaşam standartlarının koşullarını daha da zorlaştırır (BM, 2003).

Az gelişmiş ülkelerin yoksul yerleşmelerinin diğer bir ortak özelliği, bu alanların temel kentsel ve kamu hizmetlerinden yoksun olmaları veya sınırlı derecede faydalanıyor olmalarıdır. Sağlık hizmetleri, elektrik, temiz su, çöp toplama sistemi, ulaşım yolları ve düzenli sokaklar, park-bahçe gibi alanlara dair hizmetler gecekondu mahallelerinde eksik veya yetersizdir (BM, 2003). Gecekondu alanları üzerindeki genel yönetimlerin politikasının bu konuda bilinçli bir yöntem olarak sürdürüldüğünü

belirten Lloyd, yönetimlerin bu alanları gözmezden gelme politikası izleyerek bu alanlardaki kötü şartların, göçle gelen kesimler için, buralara yerleşmelerinde caydırıcı olabileceği düşüncesi içinde hareket ettiğini belirtmiştir. Fakat uygulanan bu politikalar göçü engelleyememiştir. Bu yok saymanın bir diğer etkisi, bu alanlardaki hizmet eksikliği ile birlikte çoğalan yapılaşmaların da görmezden gelinmiş olması sonucunda, gecekondu alanlarındaki kaçak ve yetersiz koşullardaki yapılaşmanın artışı hızlandırmış olmasıdır (Lloyd, 1979: 49-50). Tüm bu fiziksel koşullar ve kamu hizmetlerinin yokluğu veya eksikliği bu alanların sağlıklı, eksik yaşam koşullarını pekiştirmekte ve kentsel mekândaki yoksulluğun yeniden üretmektedir.

Gecekondu alanlarında yaşanan yoksulluk, gelir yoksulluğundan farklı olarak kapasite yoksunluğu ve sosyal dışlanmışlığı da içinde barındıran bir yoksulluk olarak yaşanır. Temel ihtiyaçlar, artık yalnızca yiyecek, su, giyim, barınak değil, bunlarla birlikte eğitim, sağlık, politik süreçlere ve kamusal yaşama katılım, güvenlik ve saygınlık kriterlerini de kapsamaktadır. Bu kapsam açıklanırken önemli bir noktanın da altı çizilmiştir. Tüm dünyada toplumsal yapının, tüketim doğrultusunda şekillenmesi ile değişen yaşam biçimlerine bağlı olarak değişen bu kapsam, her ülke ve kültürün kendi değerlerine, normlarına göre farklılık gösterir. Her kültürün veya coğrafyanın kendi normları, ihtiyaçları ve değerleri bu kapsamda da farklılıkları ortaya çıkarabilir (Hulme, Shepherd, Moore, 2001).

Yoksulluğun değişen koşullarının ve yaşam biçiminde yarattığı etkilere göre bu alanlardaki yoksulluk, öncelikle kapasite (capability) yoksunluğuna işaret eder. Bunun yanında, sağlık, yaş, cinsiyet, sosyal ve ekolojik çevre bu yoksulluğu belirleyen diğer önemli etkenlerdir. Yoksulluğun yalnızca ekonomik değil sosyal ve

kültürel yönüne de dikkat çeken bu nokta, kentsel alanda kaynakların, gelirin, hizmetlerin ve fırsatların paylaşımındaki eşitsizlikten kaynaklanan bir yoksunluk olarak da açıklanabilir. Bir ailenin veya aynı bölgede yaşayan bir grubun, saldırı ve tehlikelere açık yaşam koşulları içerisinde olmasına bağlı olarak, yaşanılan yerin güvensizliği de gecekondulu alanlarındaki yoksulluğun göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Az gelişmiş ülkelerdeki gecekondulu alanlarının ortak bir diğer özelliği, işsizlik sorununun en çok bu bölgelerde yoğunlaşmış olmasıdır. Bu süreçte, kentlere göçen nüfusun az gelişmiş ülkelerin kentlerindeki formel iş alanları için yeterli eğitim ve vasıfa sahip olmaması ve mevcut iş olanaklarının kentlerdeki işgücü potansiyali karşısında yetersiz kalması sonucunda, göçmenler, enformel iş alanlarına yönelmiştir. Demir (1995), kapitalizmin evrilmesiyle az gelişmiş ülke metropollerinde ortaya çıkan işçileşme süreçlerinin değiştiğini belirtmiştir. Enformel sektör, yasal koruma ve güvenceden uzak, kişisel girişimler ve düzensiz çalışma koşullarını ifade eder. Enformel sektör işportacılıktan, kayıtsız çalışan işçiliğe veya kayıtsız zanaatkarlığa kadar çok geniş bir faaliyet alanını kapsar (Demir, 1995: 71). Enformel sektörün ortaya çıkışı ve hızla gelişmesi, az gelişmiş ülkelerde yaşanan “aşırı kentleşme” ile paralel olarak gelişmiştir. Göç eden kesimleri istihdam etmede yetersiz kalan formel sektörün karşısında enformel sektör, bu boşluğu doldurarak, göçmenlerin kentteki yaşamlarını sürdürebilmelerine olanak sağlamıştır (Demir, 1993: 38).

Az gelişmiş ülkelerde enformel sektörün hızlı yükselişi ile formel iş alanlarını da etkilemiştir. Kentlerde yoksulluk karşısında kendi çözümlerini üreten kesimlerin işgücü piyasasına yönelik olarak ortaya koyduğu enformel işler, zamanla enformel

bir ekonomiyi ortaya çıkarmıştır. Enformel sektörün hızlı yükselişi, formel sektör ile eklemlenmesi sürecini de ortaya çıkarmıştır. Demir (1993), enformel sektörün, azgelişmiş ülke metropollerinin genişleyen sektörü olmasına rağmen, gelişmiş ülkelerde de varlık gösteren bir alan olarak görüldüğünü belirtmiştir. Enformel ve formel sektörler üretim, tüketim ve işgücü alanlarında birbirine eklemlenen biçimde gelişmeye girmiş ve formel sektör, üretimdeki karını, işgücünden tasarrufu enformel sektör eliyle yapar hale gelmiştir. Formel sektörün lehine gelişen bu süreçte, firmalar üretimlerin belli bir kısmını desantrilize ederek maliyetlerini düşürmektedir. Formel sektörün üretiminin bir kısmının enformel faaliyetlere kayması aynı zamanda kentlerde düşük gelirle çalışan kesimler için iş olanaklarının da artması anlamına gelmektedir (Demir, 1993, 37).

Azgelişmiş ülkelerin gecekondulu alanları, sosyal dışlanmışlık, işsizlik, sosyal olanakların eksikliği gibi koşulların yanında suç ve suçluluğun da yüksek oranda görüldüğü alanlar olarak tanımlanmaktadır. Devlete ve güvenlik güçlerine güvenmeme, gecekondulu mahallelerine devletin ve kolluk kuvvetlerinin hizmetleri bilinçli olarak getirmemesi veya aksatması görüşünün hakim olduğu azgelişmiş ülkelerin gecekondulu mahallelerinde (bkz. Davis, 2006: 83-84), bu alanların yönetimler tarafından görmezden gelinmesi, yok sayılması tutumu sonucunda bu güvensizlik daha da pekişmiştir. Maddi imkânsızlıklar, düşük eğitim düzeyi, formal kentsel yaşamın dışında kalma gibi sorunlarla karşı karşıya kalan gecekondulu alanlarında suç oranlarının orta ve yüksek konut alanlarına göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir (BM, 2003).

Genel hatlarıyla ortaya koyulan azgelişmiş ülke kentlerinin çevrelerinde kurulan, yoksulluk mekânları olan gecekondulu mahalleleri, benzer özelliklerinin

yanında her kentin, ülkenin, kültürün öznel koşullarına göre farklı dönüşümler ve eğilimler göstermiştir. Bu nedenle, gecekonduların Türkiye'ye özgü koşulları ve günümüze kadar yaşanan değişimler, bir sonraki bölüm olan "Türkiye'de Gecekondulaşma ve Dönüşümü" başlığı altında daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

### **2.3.2. TÜRKİYE’DE GECEKONDULAŞMA VE DÖNÜŞÜMÜ**

Az gelişmiş ülkelerdeki yoksul yerleşmelerine benzer nedenlerle ortaya çıkan Türkiye’deki gecekondu alanları ilk kuruluşundan bugüne kadar sosyo-ekonomik, sınıfsal ve kültürel açıdan birçok değişim geçirmiştir. 1950’li yıllarda kırlardan kentlere doğru başlayan göç süreci ile ortaya çıkan gecekondu, günümüze kadar pek çok değişime uğramış olmakla birlikte, 1980’lerden sonra bambaşka bir yapıya bürünmüştür. 1980’lere kadar “klasik gecekondulaşma” olarak tanımlanan süreç, bu tarihten sonra türdeş olmayan, farklılaşmış toplumsal, ekonomik, kültürel yapıları, ilişki ağlarını içinde barındıran, karmaşık bir gecekondulaşma biçimi olarak gelişmeye başlamıştır (bkz: Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; Keleş, 2000; Erder, 2001). Bu iki dönem arası farklılıklar göz önüne alınarak gecekonduyun dönüşüm süreci, Türkiye’nin siyasi ve ekonomik olarak önemli bir kırılma noktası olmasından dolayı, 1980 öncesi ve sonrası dönem olarak incelenecektir.

#### **2.3.2.1. Erken Dönem Klasik Gecekondu Yerleşmeleri**

Türkiye’de ilk gecekondu yerleşmeleri, diğer az gelişmiş ülkelerde yaşanan süreçlerde olduğu gibi, 1950’li yıllarda kentlere göçün başlamasıyla birlikte; kentlerin çevrelerindeki boş hazine arazilerine, en düşük bütçeyle ve göçmenlerin kendi çabalarıyla “barınma amaçlı” inşa edilen “enformel” yerleşmeler olarak ortaya çıkmıştır (bkz: Erder, 2001; Kıray, 1998; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001). Göçmenler, kendi emeği ile veya yerleştikleri alandaki hemşehrilerinin, akrabalarının yardımıyla, hazine arazisi ya da özel mülk olan alanları işgal ederek en ucuz yoldan konutlarını edinmişlerdir. Düşük standartlarda ve ucuz malzemelerle yapılan bu konutlar, çoğunlukla tek katlı yapılardır (Keleş, 2000; Kıray, 1998; Karpat, 2002).

Gecekonduyun oluşumu ve gecekondu alanlarının gelişmesi sürecinde üstünde önemle durulması gereken en önemli etkenler enformellik ve hemşehrilik ilişkileri olmuştur. Yaşanan yoğun göç ile beraber kentlerdeki hizmetler ve devletin gücü, gelen nüfusun konut, altyapı, sağlık, ulaşım, istihdam gibi ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz ve etkisiz kalmıştır. Bu nedenle, kente göçen nüfus, yaşamlarını sürdürebilmek ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kendi çözümlerini bulmak zorunda kalmıştır. Işık ve Pınarcıoğlu (2001: 50), gecekonduyu, tamamen enformel biçimde ortaya çıkmış ve enformel yollarla gelişmiş bir olgu olarak açıklar. Bu enformel süreçlerin oluşması ve gelişmesinde en belirleyici rolü de şüphesiz hemşehrilik ilişkileri ve ağları oynamıştır. Gecekondu alanlarında oluşan bu enformel ilişki biçimleri, hem barınma hem de iş bulma gibi ortak sorunlara çözümü, enformel yöntemler geliştirerek bulmuşlardır. Kırsal ilişkilerin kentlere taşınması, kentlerde kendi güvenliğini sağlama, maddi yetersizlikler, sosyal dışlanma, yabancılaşma gibi psikolojik sorunlar karşısında göçmenlerin ürettikleri bu çözüm yolları bir kalkan görevi görmüştür.

Hemşehrilik ağlarının işleyişinin ve etkinlik alanlarının değişmesinin incelenmesi gecekonduyun dönüşümünün anlaşılmasında önemli yer tutmaktadır. Fakat gecekondulaşma sürecinde ortaya çıkmış ve iç içe geçmiş olan enformellik ve hemşehrilik ilişkileri birbirinden bağımsız ele alınamaz. Hemşehrilik ilişkileri gecekonduyun dönüşüm sürecinde farklı biçimlere bürünmüş ve enformel ağlara dönüşmüştür. Bu enformel yollar ve dayanışma ilişkileri göçmenlerin yoksullukla mücadele yöntemleri olmuştur. Hemşehrilik ilişkilerinin etkinlik alanları, gecekondu alanlarının gelişmesi ile genişlemiş ve gecekondu alanlarında toplumsal, kültürel, ekonomik yaşamın normlarını belirleyen temel mekanizma haline gelmiştir.

Kente gelen akrabalar, birbirine yakın yerlere yerleşerek, konut edinme sorunu başta olmak üzere, kentle ilk tanışmada yaşanacak her türlü maddi ve manevi sorunla başa çıkmada dayanışma ilişkilerinin sağladığı kolaylıklardan faydalanmışlardır. Diğer taraftan, kente daha önceden gelmiş göçmen için de, akrabalarının-hemşehrilerinin kendilerine yakın bölgelere yerleşmesi, genişleyen ve gelişen bir topluluk olmanın getirdiği avantaj ile kentsel alandaki etkinliğini ve gücünü arttırmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 117).

Kentlerde yasadışı yollarla kurulan gecekondu alanları, meşrulaşma ve kentle bütünleşme süreçlerine kadar elektrik, su gibi ihtiyaçlarını ve kentsel hizmetlerini karşılarken de enformel yolları kullanmışlardır. Kentlerdeki iş olanaklarına ulaşamayan, maddi olanakları kısıtlı, yeterli eğitime sahip olamayan yeni kentliler, geçimlerini sağlamak için vasıfsız ve kayıtsız işlere, enformel iş piyasalarına yönelmişlerdir. Bu süreç, işe giren hemşehrilerin birbirlerine yardım etmesi, aynı iş kolunda çalışmasını sağlaması gibi dayanışmalar ile gelişmiştir. Enformel iş piyasası da tıpkı enformel konut piyasası gibi göçmenlerin kentte tutunabilme sürecinde yoksullukla başa çıkma yöntemlerinden biri olmuştur (bkz: Keleş, 2000; Kıray, 1998; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; Erder, 2000).

Kentsel mekanda hemşehrilik ilişkileri farklı kamusal alanlarda örgütlenen ve çeşitlenen ilişkiler olmuştur. Erder (2006: 199) enformel konut alanlarında komşuluk ile kurulan ve gelişen ilişkilerin, kente göçün en zor aşaması olan konut edinme, arazi işgali ve meşruiyeti sağlama sürecinde zorunlu hale gelen dayanışma ilişkileri ile geliştiğini ve farklı kamusal alanlara taşınarak dönüştüğünü belirtmiştir. Hemşehrilik ilişkileri, geleneksel anlamda komşuluk ilişkileri kurularak ev içinde, hemşehriler arası sosyalleşme, iletişimi ve dayanışmayı güçlendirme ilişkilerini

güçlendirme amacıyla mahallelerdeki hemşehri kahvehanelerinde süren ve güçlenen bir süreç izlemiştir. Erder (2006), hemşehri kahvehanelerinin gecekondu bölgelerindeki toplumsal yaşam içindeki önemini vurgularken, iş bulma sürecinde hemşehrilerin aynı meslek gruplarında yoğunlaşmasını sağlayan kamusal mekan olarak tanımlamıştır. Benzer bir işlev gören diğer kamusal alan da hemşehri dernekleridir. Bu dernekler, hemşehrilerin ortak kırsal kültürlerini yaşattıkları, iş ve sosyal fırsatları paylaştıkları, dayanışma ve cemaat ilişkileri kurdukları mekanlar olarak gecekondu bölgeleri içinde önemli işlev görmektedir. Bir diğer önemli işlevi de politik baskı aracı görmek olan derneklerin etkinlik alanı, temsil ettiği nüfusu arttıkça kent içindeki diğer hemşehri grupları arasında avantajlı konuma yükselir (Erder, 2006: 203-204).

Bu sürecin anlamı, hemşehri dernekleri, yalnızca gecekondu bölgelerinin kamusal otoriteler ile mücadelesinde değil aynı zamanda kent içindeki diğer gecekondu bölgeleri arasında süren kentsel hizmetlerden faydalanma mücadele içinde avantaj kazanma açısından da önemli işlev görmektedir (Erder, 2006: 204).

Klasik gecekondunun, en çok tartışılan konularından birisi, kente göçmüş olan kırsal kökenli nüfusun sınıfsal konumunun ne olduğudur. Kırdan kente gelen göçmenin yaşadığı en önemli değişimin öncelikle ekonomik olduğunu belirten Karpat, tarımsal faaliyetten kopan nüfusun artık köylü olmadığını belirtmiştir (Karpat, 2003: 73). Kıray'a göre de, tam olarak kentlileşemeyen, yetersiz sanayileşme ile çoğunlukla hizmet sektörü ve enformel sektöre kayan nüfus artık köylü de değildir (Kıray, 1998: 91-92). Kentlerde ekonomik zorluklar karşısında çalışma ve iş konusunda aile üyelerinin rollerinde esnemeler olmuştur, hane reisinin gelirinin yetersi olması ya da hane reisinin işsiz kalması sonucunda, kadınların ve

çocukların da çalışması normal karşılanmaktadır. Kentlileşmeden çok kent ile kır arasında kalmış bir yaşam biçimi süren gecekondu nüfus, kendine özgü koşullarını içinde barındıran yeni bir yaşam biçimi oluşturmuş, gecekonduleşmişlerdir. Kapalı bir topluluk hayatının sürdüğü klasik gecekondu yaşam biçiminde, bu nüfus kentlerde kurdukları kendi konut alanlarında, kırsala özgü örf ve adetlerini de sürdürmektedir.

Erken dönemde, gecekondu yerleşmelerine geçici olarak bakılmış, göçmenlerin kente adaptasyonu ve kentlileşmesi ile birlikte bu bölgelerden iyi koşullardaki kentsel konut alanlarına doğru bir hareketliliğin olacağı düşünülmüştür (Kıray, 1998: 91). Bu dönemde gecekondu yerleşmeleri; çoğunlukla kırsal alanlardan kente gelmiş yoksul kesimin yaşadığı türdeş yerleşmeler olarak görülmüştür. Hızlı kentleşmeyle birlikte, kente doğru süren göçleri emerek, kentlerin çevrelerinde hızla çoğalan gecekondu alanları ilerleyen süreçte kentlerin nüfusunun önemli bir oranını barındırır hale gelmiş ve kentlerin kalıcı bir parçası olmuştur. (bkz: Karpat, 2003; Şenyapılı, 2000).

Gecekonduyun dönüşümünde pek çok iç içe geçmiş ilişkiler, siyasi gelişmeler ve sosyo-ekonomik değişimler belirleyici olmuştur. Keyder, erken dönemde yaşanan klasik gecekonduleşmanın özellikleri arasında enformel bir birliktelik olarak ortaya çıkan kolektif mücadeleleri ele almıştır. Bu kolektif mücadeleler, gecekonducuların konutlarına ve mahallelerine meşruiyet kazandırmak, kentsel hizmetlerden faydalanmak amacıyla örgütledikleri birlikteliklerdir (Keyder, 2006: 178). Dayanışmaya dayalı ilişkiler ve ağlar, göçmenlerin kent yaşamının pek çok alanında da etkisini göstermiştir. Kır-kent arasında kalmış bu kentsel alanlarda yaşanan gündelik hayatın işleyişi ve kontrolü de çoğu zaman bu ilişki ve ağların işleyişinin

kontrolü altında olmuştur. Gecekondu alanlarının kentsel hizmetlerden faydalanma ve meşruluğunu kazanma sürecinde de hemşehrilik ağları yerel yönetimlere baskı aracı görevini görmüştür. Hemşehrilik ilişkileri, gecekondu yerleşmelerinin çoğalmasıyla, meşruluğunun kazanma, kentsel hizmetlerden faydalanmak için geliştirilen ve etkinlik gücü genişleyen, ekonomik ve sosyal dayanışmanın yanında siyasi bir güç de kazanan ilişki biçimine dönüşmüştür. Bu süreci etkileyen en önemli faktör, kentlere göçün sürmesi ile birlikte gecekondu alanlarının kentsel nüfusun önemli bir oranını barındırması ve bununla birlikte de seçim dönemlerinde oy potansiyeli yüksek alanlar haline dönüşmesi olmuştur. Seçim dönemlerinde politikacıların, gecekondu alanlarında oy alabilmek için çıkarttığı imar afları ile gecekondu tapular dağıtılmış ve işgal ile konut edinmiş olan göçmenler, seçim dönemlerinde dağıtılan bu tapular ile ev sahibi haline gelmişlerdir. Bu politik süreçler aynı zamanda gecekondu bölgelerinin kentsel hizmetlere kavuşma ve meşrulaşma süreçlerini de hızlandırmıştır.

Hem siyasi çıkarlar doğrultusunda işleyen süreçlerin etkisi hem de kentlerin çevresinde kurulu gecekondu alanlarının, kentlerin genişlemesi sürecinde değişen toprak değerlerinin etkisiyle rant ve ticarileşme süreci başlamıştır. Spekülatörlerin yanında gecekondu sahipleri de bu ticarileşme sürecinden faydalanabilmek için birden çok gecekondu yapıp satmaya ya da işgal yoluyla edindikleri arsa hakkını satmaya başlamışlardır. Bu süreçten sonra gecekondu yalnızca barınma amaçlı kullanılan ve “kullanım değeri” olan konutlar değil, kar ve rant aracı haline gelip, “değişim değeri” kazanan kentsel metalar haline gelmiştir (bkz: Kıray, 1998, Karpat, 2003, Işık ve Pınarcıoğlu, 2000; Erder, 2001). Gecekondu ticarileşmesi sürecinin erken dönemi ile birlikte, gecekondu sahipleri için bu rantlar önemli gelirler

getirmiştir. Bu süreçte, gecekonduya bakış açısı da değişime uğramıştır. İlk kuruluş yıllarından ticarileşme sürecine kadar, kırsal kesimden göçmüş yoksul kesim olarak tanımlanan gecekondu, bu dönemden sonra haksız kazançlar elde eden, fırsatçı ve işgalci gibi tanımlamalarla ifade edilmeye başlanmıştır (Erder, 2001, Işık ve Pınarcıoğlu, 2000).

Hemşehrilik ve akrabalık ilişkilerinin “kentlileşme” sürecinde çözülmesi ve zayıflamasının beklenmesine karşın, Türkiye’de bu ilişkiler ve ağlar da kentlileşmiş ve yeni, daha gelişmiş, daha etkin boyutlara ulaşmıştır. Gerek ticari, gerek siyasi süreçlerde olsun, gecekonduyun dönüşümündeki her aşamada enformellik ve hemşehrilik, devletin ve kentsel formel hizmetlerin eksikliğini doldurmuştur. Bu enformel süreçler, ilişkiler ve ağlar, 1980’lere kadar genişlemiş, ticarileşmiş, siyasileşmiş ve güçlü kesimler kentle bütünleşip kentsel sisteme entegre olurken, diğer bir kesim kentin dışında kalmaya devam etmiştir. 1980’lere gelirken, gecekondu alanları ilk ortaya çıktığı gibi tek tip, yoksul ve homojen olmaktan yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. Fakat 1980 sonrasında yaşanan ülkedeki sosyo-ekonomik ve kültürel değişimler ile birlikte, dışa açılma ve müdahaleci ekonomik programlar sonucunda gecekondu alanları da ekonomik ve toplumsal bir evrime uğramış ve en hızlı dönüşümler bu yıllardan sonra yaşanmaya başlamıştır.

#### **2.3.2.2. 1980 Sonrası Gecekondu Alanlarının Dönüşümü**

1980’lere kadar yaşanan toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimlerin etkisiyle şekillenen kentleşme süreci, 1980’lere gelindiğinde, kentleşme sürecinin ilk yıllarına göre oldukça karmaşık, çarpık bir yapıya bürünmüştür. Bu değişim sürecini en çok etkileyen şüphesiz, her az gelişmiş ülkede olduğu gibi, kentlerin çevrelerinde kurulan gecekondu alanlarının kendi değişimleri ile birlikte kenti de etkilemiş ve

değiştirmiş olmalarıdır. Kentler, gecekondularıyla kuşatılmıştır. Bu kuşatılmayı daha açık ifade etmek gerekirse, kentler, kırsal yaşam biçiminin, dayanışmaya dayalı ilişki ağlarının, enformel sektörün ve yoksul yeni kentlilerin kuşatması altındadır. Bu nedenle kuşkusuz, özellikle 1980 sonrasında, kentlerin büyümesi ve topraklarının gelişmesi sürecinde bu alanların konumu, değeri, yoksulların kentsel yaşamdaki konumu ve ilişki ağları en belirleyici rolü oynayacaktır.

Gecekondularının kazanç alanları haline dönüşmesiyle, kentlerin çevrelerinde kurulu yoksul kesimin yerleştiği bu alanlar arasında farklılaşmalar ve tabakalaşmalar meydana gelmiştir. Kentlerin genişlemesi ile değişen toprak değerlerine bağlı olarak geliştiğini belirttiğimiz bu süreç ile kentlerin yakınlarına kurulmuş görece daha avantajlı olan gecekondular bölgeleri hemşehrilik ilişki ağlarının etkileri ile kentsel hizmetlere kavuşmuş, formel yollara ulaşabilme gibi pek çok faktörle kente eklenmiş ve sosyo-ekonomik olarak da avantajlı duruma gelmiştir. Erder, kentlerde gelir dağılımında, eğitim, istihdam olanaklarına ulaşmada eşitsizliğin göstergesi olan konut alanlarının sınıfsal yapının ve tabakalaşmanın en önemli göstergesi olduğunu belirtmiştir.

1980 sonrası sürece damgasını vuran koşullar, ülkedeki neo-liberal politikaların etkisi, sosyal yatırımların yerini sermaye ve kar hedefli yatırımların alması, özelleştirmeler, hükümet ve kent politikalarının egemen sınıfların çıkarına göre belirlenmesi sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımındaki uçurumlar olmuştur. Bu uçurumlar kentlerdeki toplumsal sınıflar arası ayrışmayı da keskinleştirmiştir. Bu süreçte zengin ve yoksul kesimlerin konut alanları birbirinde ayrılırken, gecekondular bölgeleri de sosyo-ekonomik olarak birbirinden farklılaşmaya başlamıştır. Kentlerde toplumsal tabakalaşma ve sınıfsal ayrışma da artık yalnızca üst gelir ve alt gelirli

grupların yaşadığı alanlar arasında değil, kentsel yaşama benzer sosyo-ekonomik koşullarla başlayan gecekondu alanları arasında yaşanmaya başlamıştır. Gecekondu alanları artık türdeş yoksul yerleşmeler değildir, kentlerin büyümesi ile değer kazanan arazilerdeki gecekondu alanları kentlerin birer parçası haline gelip zenginleşirken, fiziksel koşulları, kentsel hizmetlere yakınlığı gibi nedenlerle değeri düşen arazilere kurulu gecekondu alanları daha da yoksullaşmıştır (Erder, 2000; Keleş, 2000; Işık ve Pınarcıoğlu, 2000). Bu dönemde kuşkusuz, değişen toprak değerlerinin yanında, en belirleyici ve dönüştürücü etken hemşehrilik ağlarının işleyişi ve etkinliğinin gücü olmuştur.

1980'lere kadar gelinen süreçte gecekondu alanlarının, hemşehrilik ilişkilerinin de etkisiyle enformel biçimde ticarileştiğini belirtmiştik. 1980 sonrasında yaşanan süreçte ise, rant ve güç ilişkilerine dayanan bir yapıya bürünen hemşehrilik ağlarının işleyiş biçimi ve bu ilişki ağlarının dönüşümü gecekonduyun çok farklı bir evrim sürecine girmesini de beraberinde getirmiştir. Işık ve Pınarcıoğlu, 1980 sonrasında yaşanan bu ticarileşme sürecini, yalnızca toprak değerleri ve rantlara bağlı olarak şekillenen ekonomik bir değişim değil, bununla birlikte, toplumsal yapıyı, kültürel normları ve ilişki biçimlerini de dönüştüren bir mekanizma olarak ele almıştır. "nöbetleşe yoksulluk" adını verdikleri bu döngüde gecekonduyun ticarileşmesi sürecinde göçlerle gelen hemşehrilerin konut edinme süreci de ticarileşmiş ve sonradan kente gelen göçmenlerin barınma sorunu, önceden gelenler için önemli bir gelir kapısı olmuştur. Bu süreçte, kentlerin gecekondularına yerleşen kesimler, kurdukları dayanışma ağları sayesinde hem enformel işgücü piyasasına girebilmiş hem de gecekondu alanlarının kent içinde değişen toprak değerleri ile ortaya çıkmış rantlar sayesinde yüksek gelirler elde etmişlerdir (Işık ve Pınarcıoğlu,

2001: 77-81). Çoğunlukla 1980 öncesinde gecekondularına yerleşen kesimler, imar afları ile elde ettikleri mülkiyet haklarını özellikle 1980 sonrasında, kendinden sonra kente gelen göçmenlere, hemşehrilerine kiralamışlardır. Işık ve Pınarcıoğlu'nun "nöbetleşe yoksulluk" olarak tanımladıkları bu sistem, daha sonraları yasal yollarla elde edilmiş haklara da gerek duyulmadan işleyen bir sistem haline gelmiştir. Bu sistem kentteki yoksulların, yoksullukla başa çıkma yöntemlerinden birisidir. İşleyişi tamamen kurulan cemaat tipi hemşehrilik ağlarının gücünden kaynaklanan bu sistem aynı zamanda Işık ve Pınarcıoğlu'na göre sistemin zayıf noktalarını kullanarak geliştirilen bir dönüştürme kabiliyetidir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 77).

Hemşehrilik ağlarının dayanışmacı biçiminin, 1980 sonrasında, ortak çıkarlar doğrultusunda oluşturulan ağların ve gecekondularının kente ilişkisinin artmasına paralel olarak çoğalan rant ve kazanç elde edebilme fırsatları üzerine kurulan enformel işleyişlerin devamını sağlamak yönünde evirildiği söylenebilir. Bu noktadan sonra hemşehrilik ilişkileri bir anlamda, kentsel mekânda göçmenlerin işgalden ve aflardan elde ettiklerini kara çevirme koşullarını belirleyen ve işleyiş biçimi "kendinden sonra gelen üzerinden zengin olma"ya dayanan bu hiyerarşik yapıyı düzenleyen, temeli etnik kökene dayanan güç ilişkilerine dönüşmüştür.

#### **2.3.2.2.1. Gecekondular Ailesinin ve İşgücü Piyasasındaki Konumunun Değişimi**

1950'lerden sonra gecekondularında yaşamaya başlayan gecekondular aileleri, kentleşmenin ilk yıllarında, "geçiş ailesi" olarak tanımlanmıştır (Kongar, 2002: 590). Kentsel yaşama gecekondularında başlayan kır kökenli aileler hem geleneksel kırsal yaşam biçimlerini sürdürmekte hem de kentsel yaşama uyum

sağlamaya çalışıyorlardı. Kongar, gecekondu ailesinin kırsal aile ile benzerlikler taşıdığını, özgürlükler konusunda kırsal aileye göre çocukların iş ve eş seçiminde daha özgür davranılmasına rağmen, kadınların işe girmesi veya aile ilgili hemen tüm kararlarda babanın baskın rolü olduğunu belirtmiştir (Kongar, 2002: 590).

1980 sonrasında, istihdam alanlarının daralması, ücretlerin düşmesi ve devletin sosyal alandaki etkinliğini geri çekmesinin yanında, ortaya çıkan yeni tüketim kalıpları da ailelerin yaşamlarını, gelire duydukları ihtiyacı arttırarak daha fazla kişinin çalışmasını zorunlu hale getirmiştir (Demir, 1993: 4). Geçim stratejisi olarak enformel sektör, düşük gelirli ailelerde daha çok aile bireyinin iş piyasasına girerek aile gelirini yükseltmesine de olanak sağlamıştır.

Kentlerdeki iş imkanlarının değişmesi, gecekondu ailelerinin formel iş piyasasına girmesini zorlaştırıcı bir diğer etken olarak görülebilir. Buğra ve Keyder'e göre, İstanbul'un 1980 öncesi sanayi merkezi olan Alibeyköy'de işçi olarak çalışmak için kente göçmüş, çalışmış ve emekli olmuş gecekondu ailelerinin iş arayan çocukları, iş olanaklarının ve fabrikaların bu bölgelerden taşınması sonucunda günümüzde sürekli ve düzenli iş olanaklarına ulaşamamaktadır (Keyder ve Buğra, 2003: 27).

Günümüzde ailelerdeki erkek bireylerin, küçük işletmelerde kayıtsız işçilikten, işportacılık, satıcılık, küçük zanaatkarlık gibi pek çok kayıt dışı işlerde çalışıyor olmasının yanında, kadınlar, evde dikiş, orta ve üst gelirli ailelerin yanında çocuk bakıcılığı, hizmetçilik gibi işlerde çalışmaya başlamış ve bu işler zamanla geçici enformel faaliyet olmaktan çıkıp, kalıcı işler haline gelmiştir (Demir, 1993: 44).

Aileden daha fazla kişinin işgücüne katılması gerekliliği, işgücü piyasasına yönelik geliştirilen bir strateji olmanın yanında, kadınların işgücüne katılımının önünü açmıştır.

Gecekondu alanlarında işgücüne yönelik geliştirilen stratejilerde hemşehrilik, akrabalık gibi sosyal dayanışma ilişkileri de büyük önem taşır. Enformel sektörün, güvencesiz, örgütsüz ve kayıtsız çalışma koşulları karşısında, kendi çıkarlarını korumak ve güvenceye almak isteyen kesimler için enformel faaliyet alanlarında çalışırken en önemli güvence hemşehrilik, akrabalık gibi geleneksel ilişkilerin sağladığı dayanışma ve örgütlenme biçimleri olmuştur. Bu dayanışmaya ilişkileri aynı zamanda, kentsel alanda yaşayan gecekondu ailesinin işgücüne katılma, güvenlik sorunlarını ve kentsel hizmetlerle ilgili sorunlarını çözme süreçlerinde, hak arayan örgütlü bir grup işlevini görür (Demir, 1993: 70). Hemşehrilik örgütlenmeleri işçi örgütlenmelerin yerini almış ve kentsel alanda hemşehrilik kimliği, kentlerdeki göçmenler için işçi kimliğinin önünde yer almıştır.

Yoksullaşan gecekondu bölgelerinde artış gösteren en önemli sorunlardan biri de süphesiz çocuk işçiliği olmuştur. Müderrisoğlu (2005), kentsel alanlarda yaşanan yoksulluk ve enformel ilişkilerin, çocuk emeğinin artmasındaki önemli etkenler olmasının yanında, erken evlilikler, hanede yüksek çocuk sayısı, gevşemekte olan aile bağlarının bu artıştaki diğer önemli etkenler olduğunu belirtmiştir (Müderrisoğlu, 2005: 54). Hane geliri düştükçe, ailelerden daha fazla bireyin işgücüne katılması bir zorunluluk olarak gecekondu ailesinin yoksullukla mücadele yöntemi olmuştur.

Ailenin ücret gelirleri yanında, küçük üretim, ticaret rant ve geleneksel sosyal dayanışma kalıpları içindeki yardımlardan oluşan gelirler de önemli rol oynar. Bu nedenle gecekondu ailesinin gelirini yükseltme amacıyla ortaya koyduğu diğer bir

strateji de, “geçimlik üretimi” olmuştur (Demir, 1993: 69). Geçimlik üretim, ailenin piyasa için değil, kendi tüketimine yönelik yaptığı metalaşmamış, ticarileşmemiş üretimdir. Ailede özellikle kadınların emeği olan gizli emek metalaşmamış olsa da sonucunda meta üretir. Gecekondulu ailesi içinde, bahçesinde yaptığı küçük çaplı tarımsal üretimle, çocukların evin bakımı, yemek hazırlama gibi pek çok emek gerektiren faaliyette bulunmaktadır. Geçimlik üretimi ailede maddi sıkıntılar çoğaldıkça artmaktadır (Demir, 1995: 71-72).

Bahçede meyve, sebze, kümes hayvanı yetiştirmek, kont bakımının, ev içi ihtiyaçların hane halkı tarafından gerçekleştirilmesi bu stratejiye örnektir.

Gecekondulu alanlarında yaşayan kesimlerin iş durumlarını Kongar (2002), dört grupta ele alır. Özellikle az gelişmiş ülke kentlerinde egemen olan faaliyet alanının hizmet sektörü olması nedeniyle, gecekondu alanlarının işgücünün de öncelikli istihdam alanını hizmet sektörü oluşturmaktadır. İkinci sırada sanayi işçiliğinin geldiği, bu iş grubunu küçük esnaf-küçük zanaatkâr-seyyar satıcılardan oluşanların ve dördüncü olarak da niteliksiz işçilerden oluşan, nerede iş bulursa orada çalışan grubun izlediğini belirtmiştir (Kongar, 2002: 571). Kongar, bu gruplandırma ile birlikte gecekondu halkının kent nüfusunun alt gelirli kesimini oluşturduğunu fakat kent içinde gecekondu olarak tanımlanabilecek homojen yapıda bir toplumsal grup olmadığını, gecekondu halkın da kendi içinde tabakalaştığını ortaya koymuştur.

Yukarıda açıklananların ışığında, gecekondu ailesinin, gecekonduyunun dönüşüm sürecine paralel olarak değişimlere uğradığı, kültürel ekonomik ve yapısal dönüşümler geçirdiği görülmektedir. Kente geldikten sonra ekonomik koşulların elverdiği ölçüde yaşam standartlarını yükselten gecekondu ailelerinin, gecekondu

alanları dışındaki kentsel alanlara kayması eğiliminin yüksek olmasının yanında, ekonomik ve sosyal yükselme gösteremeyen aileler için, gecekondulu alanlarındaki geçiş kültürü ve geçiş ailesi olarak tanımlanan yaşam biçimi kalıcı bir niteliğe dönüşmüştür (Demir, 1998: 155).

Erder, gecekondunun kendi içindeki tabakalaşması sürecinde gecekondulu ailesini sınıflandırmıştır. Erder, gecekondulu ailesini, hane halkının işgücü piyasasına ulaşabilme durumları, kentsel mekândaki konumları ve mevcut ilişki ağları ile birlikte değerlendirmiştir.

Gecekondulu ailesini Erder (1996), üç grupta ele almıştır. “Yükselen haneler”, iş ve konut piyasalarının olanaklarından ulaşabilmiş, hatta enformel faaliyetlerde kurucu olarak ön planda olan ve yürüyen işlerin kurallarını belirleyen aileler ile kente geldiklerinde belirli bir sermayeleri olan ve işgücü piyasasında ilerleyebilmiş, avantajlı konumdaki aileler bu gruba dahildir. Ayrıca, Erder, öncü göçmenleri de bu gruba alır. Yükselen haneler, hemşehrilik gibi ilişki ağlarını en yoğun kullanan ve devam ettiren, bu dayanışmadan en çok kazanç sağlayan kesimdir. “İzole haneler”, dar çevreyle ilişki içinde olan, kendi çabalarıyla elde ettikleri işleri ve evleri olan, kente göçtüklerinde kendilerinden önce göçen hemşehrilerinden fayda görmemiş ve kentte hemşehrilerinden bağlarını kopararak, bağımsız olarak yaşayabilecekleri konut alanlarına geçme amacını taşıyan hanelerdir. Üçüncü olarak Erder, “Yoksullar ve yoksullaşanlar” olarak, iş ve konut piyasası dışında kalıp yalnızlaşmış, yoksullaşmış, umutsuz kesimdir. Yaşlılar, geçimini sağlayamayacak durumda olan hanelerin yanında, işgücü piyasasına girememiş, hemşehrilik ve dayanışma ilişkilerinin dışında kalmış ve giderek yoksullaşmış haneler gecekondulu ailelerinin en alt tabakasını oluşturur (Erder, 1996: 295-296).

Keyder'e göre, gelişen ve büyüyen gecekondu bölgelerine yerleşen göçmenlerin kentsel yaşamdaki diğer zorluklarla baş etme biçimleri de barınma sorununun çözümüne benzer enformel ilişkiler içinde gerçekleşmiştir. Göçmenlerin kentlerdeki istihdam alanı da bu ilişkilerle iç içe büyüyen enformel sektör olmuştur. Keyder, konutların yasadışı statüsünün, istihdamın yasadışılığı (enformelliği) ile paralellik gösterdiğini ve bu kesimlerin modern-formel alanlara yabancılaştığını belirtmiştir (Keyder, 2006: 180).

#### **2.3.2.2.2. Yoksullaşan Gecekondu Alanları**

Günümüzde çöküntü bölgesine dönüşen ya da araştırmanın ana kavramı olarak, "slamlaşan" gecekondu bölgeleri, "klasik gecekondu" tanımından ve hem ilk dönem gecekondularından, hem de 1980 öncesi gecekondu bölgelerinden; gündelik yaşam, ilişki ağları, kentle ilişkiler, yoksullukla mücadele yöntemleri gibi pek çok konuda farklılıklar göstermektedir. Daha önceden kente yerleşmiş bulunan kesimler ile kent ile kent ile yakın ilişkilerini sürdürmekte olan kırsal kesimlere açık olan bu fırsatlar, kentte kurulu ağlara erişemeyenlerle kapalıdır. Daha önceden geldikleri kentte kurulu ilişki ağlarının parçası olmayı başaramayan ve en önemlisi, kırsal kesimden "hazırlıksız" göç eden kişiler, kentlerde yeni yoksulluk biçimlerini yaşamaya başlamışlardır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 172).

Buğra ve Keyder (2003: 19), kentlere göçün erken dönemlerinde, göçmenlerin kendi kurduğu mekanizmalar sayesinde, gecekondu edinebildikleri, girdikleri ilişki ağları içinde iş edinip kente uyum sağlayabildiklerini belirtmişlerdir. Erken dönem gecekondulaşma sürecinde, hemşehrilik ve akrabalık ilişkileri içinde yoksullukla baş edebilen göçmenler için "devredilebilir" yoksulluğun günümüzde "devredilemez" yoksulluğa, "yeni yoksulluğa" dönüştüğünü ifade etmişlerdir (Buğra

ve Keyder, 2003: 19). Buğra ve Keyder (2003), yeni yoksulluk tanımının günümüzde yalnızca aritmetik bir değerlendirme ile değil, toplumsal dışlanma, alt-sınıf ve kenardalık (marjinalite) kavramlarıyla birlikte açıklanabilecek bir biçime büründüğüne dikkat çekmişlerdir. Kenarda ve marjinal kalan, yani sisteme entegre olamayan, modern kanallarla formel iş olanaklarına ulaşamayan, işçileşemeyen ve sınıf-altı konuma düşen, toplumsal ve sosyal yaşamın dışında, kendi kapalı alanlarına çekilen kesimler kentlerdeki yeni yoksullardır (Buğra ve Keyder, 2003: 19-25).

Kentlerin gecekondu bölgelerinin dönüşümünü ve yaşanan bu değişimlerle yoksullaşan nüfusun yanında, çöküntü bölgelerinde ve şehir içi yoksulluk alanlarında kentsel yaşama başlayan, zorunlu göçle gelen nüfusu da ele almak gerekmektedir. Bu nüfus, 1990'ların başında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan karışıklıklar, siyasi baskılar ve buna ek olarak, yine 1990'lı yıllardaki ekonomik krizler sonucunda kentlere göçmüşlerdir. Zorunlu göç kentlerdeki gecekondu bölgelerinin sosyo-ekonomik durumunu da etkilemiştir. Topluca hareket etmek zorunda kalan, köylerini çok kısa bir süre içerisinde terk ederek kente gelen aileler, ne maddi ne de manevi hiçbir yönden hazırlanmadan, gerekli parasal birikimi yapmaya veya ilişkileri kurmaya fırsat bulamadan göç etmiştir. Buna ek olarak, köyleri yıkılan veya köye giriş çıkışları yasaklanan ailelerin köyleriyle bağları tamamen kopmuş, önceki göçmenlerin yoksullukla mücadelede önemli yer tutan hemşehrilerinden ve köyden gelen maddi-manevi desteği kesilmiştir. Tüm bu etmenler, yeni göçmenlerin kentsel koşullara uyum sağlamada büyük zorluklar yaşamalarına ve tüm çabalarını hayatta kalma stratejilerine yönlendirmelerine sebep olmuştur (Yılmaz, 2003: 97).

Kentlerde yoksullukla mücadele yöntemi geliştiremeyen, maddi birikimsiz ve hem kentsel sistemden hem de kentlerde kurulan enformel ilişki ağlarından dışlanan kesimlerin bir başka konaklama alanı da, kentin merkezi bölgelerinde yer alan çöküntü bölgeleri olmuştur. Bu alanlar, daha önceki bölümlerde de tartışılmış olan, gelişmiş ülkelerin şehir içi yoksullarının yaşadığı slam alanları ile benzerlik gösterir. Bu alanlarda yaşayan nüfus, uzun süreli işsizlik ve sosyal haklardan yoksunluk ile yaşamını sürdürmeye çalışan, ekonomik, sosyal ve siyasal olarak sistemden dışlanmış, hemşehrilik gibi dayanışmacı, dönüştürücü kapasiteye sahip ilişki ağlarına girememiş ya da bu ağların işleyişinden faydalanamamış “sosyal dışlanma”, “marjinalleşme” ile kentin en yoksul kesimi haline gelmişlerdir (Kıray, 2003, Buğra ve Keyder, 2005; Erder, 2001; Işık ve Pınarcıoğlu, 2000).

1980’den günümüze kadar gerçekleşen tüm bu değişimlerin etkisiyle, kentlerde yaşanan yoksulluğun boyutları da değişmiştir. Yeni kentsel yoksulluk artık, gelir durumuna göre değil, tüketim toplumunun göstergeleri olan, günlük alınan kalori miktarı, temiz içme suyu, eğitim, sağlık, ulaşım hizmetlerinden faydalanma, hanede bulunan kolaylıklar, eşyalar gibi kriterlerle ölçülür hale gelmiştir. Kentsel haklara, iyi beslenme, okuma-yazma, sağlık hizmetlerine ulaşabilmek yalnızca gelir yoksulluğundan kaynaklanmaz. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin yanında, sosyal hizmetler ve haklara ulaşmadaki eşitsizlikler kentsel alanda yoksulların “dönüştürme kapasitesi” ve ulaşılabilirliklerinin yoksunluğundan kaynaklanır. Bu koşullar, yeni yoksulların, dayanışma ve güce dayanan kentsel ve enformel ilişki ağlarının dışında kalmış olmalarından kaynaklanmaktadır (bkz. Buğra ve Keyder, 2005).

Hem kentsel sisteme hem de gecekondü alanlarındaki kırsal kökenli dayanışma ilişkileri içine giremeyen yeni kentsel yoksullar “sosyal dışlanma” ile

karşı karşıya kalmıştır. Sosyal dışlanma, yukarıda da tanımladığımız yoksullaşan ya da kentsel sorunlarla mücadele yöntemleri geliştiremeyen grupların, siyasal, sosyal, ekonomik olarak sistemden dışlanması, yok sayılması olarak tanımlanabilir (Erder, 2001; Işık ve Pınarcıoğlu, 2000).

Bu ağların dışında kalarak iş olanaklarına ulaşamayan kesimler uzun süreli işsizlikler yaşamışlardır. Sosyal devletin ortadan kalkması ve iş olanaklarının artık teknolojiye, vasıflı işlere dayanması sonucunda kentlerdeki işsizlik hızla artmış ve iş olanaklarına ulaşamayan kesim için kronikleşmiştir. İşsizlik beraberinde suçun artışı da getirmiştir.

1980 sonrasında kentle bütünleşemeyen, rant ve kar etme mekanizmalarının, hakim ilişki ağlarının dışında kalan ve kentlerin genişlemesiyle toprak değeri düşen gecekondu alanları yalnızca kırsal alandan göçmüş yoksul kesimin yaşadığı türdeş yerleşmeler değildir. Bir yanda avantajlı arazilere ve kente yakın alanlara kurumuş olan gecekondu bölgeleri, kente eklemlenmiş ve kentlileşmiş diğer yanda dezavantajlı bölgelerde kurulu gecekondu alanları daha da yoksullaşarak yeni kentsel yoksulluğun yaşandığı bölgeler haline gelerek çöküntü bölgelerine dönüşmüştür. Çöküntü bölgelerinde hemşehrilik ağlarının işleyişi ve etkinliği de bu sürece göre dönüşüme uğrayarak suç ve çete örgütlenmelerin işleyişinde etkin rol üstlenmiş ve güç ilişkilerinde belirleyici etken haline gelmiştir.

## 2.4. SONUÇ

Farklı bakış açılarıyla ortaya konulan, kentsel gelişim sürecinde ortaya çıkan kentsel mekândaki farklılaşmaların konut alanlarına yansımaları, yalnızca konutların kentsel mekândaki konumu ve fiziksel koşullarıyla sınırlı bir ayrışım süreci değil, bunun yanında, sınıfsal, sosyal ve kültürel bir yeniden sınıflama ve dağıtım sürecidir. Bu süreç en başta, kentlerdeki hâkim sınıfların ihtiyaçlarına ve tercihlerine göre belirlenerek şekillendirilen hiyerarşik bir düzenlemedir.

Bu hiyerarşik düzenleme aynı zamanda kentteki farklı toplumsal grupların kısıt kaynaklara ulaşma, kentsel ve sosyal olanaklardan faydalanma düzeyini de belirler. Harvey'e göre, kent içindeki farklı grupların geliri yalnızca kazanılan gelir üzerinden değil, kentsel sistem içindeki olanaklardan faydalanabilme düzeyi tarafından da belirlenir. Kentteki toplumsal grupların kentin kısıt kaynaklarına ulaşımındaki kolaylıklar, sahip olunan mülkün artan ya da azalan değeri, ulaşım ve yatırım alanlarının yönünün değişmesiyle değişen kentsel arazilerin değerleri toplumsal gruplar arasındaki gelir dağılımını etkiler. "gerçek gelirin kentsel alandaki yeniden dağıtımı" olarak açıklanan bu süreçte, yukarıda da dile getirilen, kısıt kaynaklar, temiz hava, su, gürültüye uzaklık, ulaşım koşulları gibi etkenlerin yanında, güvenliğin sağlanması ya da yaşanılan yerin güvenliği, huzur sosyal kontrol ve organizasyonun düzenli olması da belirleyici faktörlerdir. Kent içindeki bir grubun kentsel hizmetlere, kısıt kaynaklara, herhangi bir gürültü kirliliğine ya da çevre kirliliğine yol açan kaynağa yakınlığı ya da uzaklığının değişimi, güvenliği o grup için sosyal konum ya da gelirin dağıtımında da önemli değişimleri ortaya çıkarır. Tüketime dayalı konut arzı, yalnızca iş olanakları ve korunaklı, kaliteli yaşam alanları sunmakla kalmaz, konut koşullarının yanında üst düzey tüketim alışkanlıklarını da

sunar. Alışveriş merkezleri, tüketim olanakları ve yeni yaşam biçimleri üst sınıflarca tüketilmek üzere piyasaya sunulur. Üst gelir grupları ve gerek yerel gerek merkezi yönetimlerin müdahalesi sonucunda, üst gelir gruplarının konut alanlarının yönüne doğru gelişen kentsel yatırımlar ve yeni yüksek ölçekli iş ve ticaret alanları kentteki arazilerin değerini de belirler. Kentlerdeki yatırımların, üst düzey konut alanları çevresindeki değer kazanan arazilere yapılması sonucunda kentlerin kaynaklarının dağıtılmasındaki öncelik de bu alanlara kayar. Kentin diğer kesimlerinde bulunan konut ve iş alanları şüphesiz bu gelişim ve dağıtım süreciyle değer kazanıp gözden düşen alanlar haline gelir. Fakat bu alanların üst sınıflar tarafından terk edilmesi, başka bir toplumsal hareketliliği de ortaya çıkarır. Eskisine göre değer kaybeden üst sınıfların eski konut alanları, daha düşük sınıfların konut alanı haline gelir. Kentlerdeki toplumsal sınıflar ve sınıflar arası ayrımların da belirleyicisi olan bu koşullar, yüksek gelirli sınıflara sağlanan kullanım önceliği ile pek çok yeni kentsel eşitsizlikleri de beraberinde getirmiştir.

Konut alanındaki bu ayırım, toplumsal yapı içerisindeki pek çok grubu dışarıda bırakmaktadır. Geçici işlerde çalışanlar, enformel sektörde çalışanlar, işsizler, gençler, engelliler gibi sosyal güvenlik sistemine dahil olmayan ve “marjinal” kategorisinde nitelendiren kesimler için sosyal konutlara ulaşım engellenmiştir. Düzenli ve yüksek gelir gibi koşullara başlangıçta sahip olmayan göçmen grupları, bu nedenle kentin boşaltılmış alanlarına yerleşmek zorunda kalmaktadır.

Bu kesimler için konut edinebilme ya da barınabilme yalnızca kentlerin eskimiş ve kötü koşullara sahip mahallelerinde, slam bölgelerinde mümkün olmaktadır.

Castells’in belirttiği gibi, “geçiş” bölgeleri (citiés de transit) olarak görülen bu

alanlar, sosyal tabakalaşmanın en altında olan “marjinal” kesimlerin uzun yıllar yaşadığı alanlar olmaktadır (Castells, 1977: 35-36).

Sınıflar arasındaki bu birbirinin yerini alma ve yer değiştirme süreci, birbirine yakın toplumsal sınıfların yakın alanlarda yaşamasını ortaya çıkarırken, bu sınıfsal fark arttıkça konut alanları arasındaki fiziksel mesafe ile birlikte sosyal ve kültürel mesafe de büyümektedir.

Gans, Wirth’ün kentlilik kuramından da faydalanarak, konut alanları ve toplumsal sınıflar arası fiziksel uzaklıkların yanında, kültürel, sosyal ve ekonomik uzaklıkları da açıklamıştır. Gelir seviyesi ve eğitim düzeyi yüksek banliyö konutlarında kent yaşamına katılım ve politik görüş şehir içine göre çok fazladır. Politika üreten ve yöneten kesimin de bu üst düzey konut alanlarında yaşıyor olması, şehrin eşitsiz gelişiminde, üst düzey konut alanlarının avantajlı ve öncelikli duruma getirmiştir.

Gans’a göre toplumsal grupların yaşadıkları alanı seçebilme hakkı ekonomik duruma bağlıdır. Alım gücü ve seçebilme şansı olmayan kesimlerin yaşam biçimleri, içinde buldukları şartlara uyum sağlamak zorunluluğunu getirir. Seçme ve istek özgürlüğü sosyal bir hak olarak değil, sosyal yapı içinde kişilerin bulunduğu konumdan kazanılmış bir haktır. Pek çok özellik bu hakların genişliğini belirler. Bu belirleyicilerden en önemlisi sosyal, ekonomik ve kültürel tüm anlamlarıyla mensup olunan sınıftır.

Kentsel alandaki kaynakların, hizmetlerin ve kent topraklarının paylaşımında, toplumsal sınıfların kurduğu ilişki ağları ve güç ilişkilerinin önemli rol oynadığı bir gerçektir. Ekonomik ve idari gücü elinde barındıran hâkim sınıfların yanında, görece daha düşük sınıfların ortak çıkarlar çevresinde birleşerek kurduğu baskı grupları,

kentsel eşitsizliklerin karşısında oluşturulan bir mücadele yöntemi haline gelir. Bu gruplar, yaşamlarını sürdürmek için ortak çıkarlarını koruma temelinde ortak hareket ederek, tercihlerini ortaya koyarak, kentsel alandaki hizmetlere, kaynaklara, istihdam olanaklarına, kentin sunduğu fırsatlara ve sistemin işleyişine ulaşarak yaşamsal gerekliliklerini sürdürecek haklara ulaşabilirler. Gecekondulaşma sürecinde de, hemşehrilik ilişkileri, Harvey ve Catells'in belirttiği bu hak elde etme mücadelesinin en önemli aktörü olmuştur. Gecekondu alanlarını slam alanlarından ayıran önemli özelliklerden biri olan dayanışma ve güven ilişkileri, yoksul sınıfların kentle bütünleşme ve yoksullukla mücadele süreçlerinde etkin rol oynamış, bu dayanışma ve ortaklığın olmadığı alanlar daha da yoksullaşarak kentin çöküntü bölgeleri haline gelmiştir.

Kentsel alandaki ayrışma, sınıflama, farklılaşma süreçlerinde ortaya çıkan bu çatışmalarda, en dezavantajlı gruplar şüphesiz bu ilişki ağları dışında kalan ve dışlanan sosyal gruplar olmuştur. Mekânsal farklılaşma ve konut alanlarının farklılaşması açıklanırken de ortaya koyulduğu gibi, kentlerin eski merkezlerindeki, vasıfsız işlerin ve küçük sanayi bölgelerinin bulunduğu, eskimiş köhneleşmiş alanların çevresindeki konut alanları bu grupların yerleşim yerleri haline gelir. Ekonomik gücünün olmayışının yanında, ortak bir duruş da sergilemeyen ve dolayısıyla kentsel ilişki ağlarının içine giremeyip, tercihlerini belirleyemeyen grupların yaşadığı bu alanlar kentin en yoksul konut alanları haline gelir. Bu alanlarda yaşayanlar, üst sınıfların konut alanları çevresinde gelişen yeni iş olanaklarına, konut piyasasına ve kentsel fırsatlara ulaşamayan en yoksul kesimdir.

İzole edilmiş bu “kaybeden” yoksulların konut alanları ve bu alanlarda yaşayan nüfus grupları, sürekli bir gerileme ve yoksullaşma içine girerken, bu

kesimin dışında kalan toplumsal sınıflar kendi içinde sürekli bir hareket halindedir. Geliri, statüsü ya da eğitimi yükseldikçe zenginleşen ve sınıf atlayan kesimler, bir üst konut alanına geçme eğilimindedir. Birbirinin yerini dolduran toplumsal sınıfların bu hareketliliği aynı zamanda kentlerdeki eşitsizliklerin ve sınıfsal yapının da sürekli yeniden üretilmesini sağlar. Şehrin içinden, üst sınıf konut alanlarına doğru sosyo-ekonomik ve sınıfsal açıdan kademe kademe yükselerek gelişen konut sınıfları, ters bir okumayla içe doğru gidildikçe gerilemekte ve yoksulluk en alt seviyede en dezavantajlı ve şiddetli bir biçimde yaşanmaktadır.

Korunaklı ve özel yaşam alanları kuran üst gelir gruplarının terk ettiği gürültülü, kalabalık şehir içleri veya kentlerin imara, yapılaşmaya uygun olmayan, hizmetlerin tam olarak ulaşmadığı, çoğunlukla pislik, gürültü, kirlilik saçan bölgelere yakın yerlerde bulunan bölgelerde, kentlerin düşük gelirli gruplarının ve yoksulların konut alanları oluşmuş ve bu slam alanları en hızlı büyüyen ve nüfusun en hızlı arttığı alanlar haline gelmiştir.

Yoksul yerleşmelerinin ortaya çıkışı, kentte yayılması ve dönüşümü, kentteki mekânsal farklılaşmaların sonucunda, orta-üst tabakaların konut alanlarının kent içindeki konumlarının değişmesi ile paralel süreçlerde yaşanmıştır. Azgelişmiş ülkelerde ve Türkiye'deki yoksul yerleşmeleri incelenirken özellikle 1980 öncesi ve sonrasındaki dünya çapında yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlerin etkisiyle şekillenen süreçlerin ortaya çıkardığı farklılıklar göz önüne alınmıştır. IMF, Dünya Bankası ve gelişmiş ülkelerin müdahaleleri ile azgelişmiş ülkelerde ve dolayısıyla Türkiye'de uygulanmaya başlayan neo-liberal politikalar ile devletin koruyuculuğu ortadan kalkmış, azgelişmiş ülkelerin ekonomileri kürese sermayeye bağımlı hale gelirken, yoksulluk da hızla artmıştır. Bu süreçten kuşkusuz en çok

zarar görenler kentlerde sosyal devletin çöküşüyle daha da savunmasız hale gelen kent yoksulları olmuştur. Kentlerdeki yoksulluğun değişen biçimleri, az gelişmiş ülkelerde dışlanmış, marjinalleşmiş, sistemin dışına itilmiş ve kronikleşmiş yoksulluğu yaşayan nüfusu ortaya çıkarmıştır.

1980 öncesinde kırsal alanlardan kentlere göçen nüfus, kurdukları ilişki ağları ile kendi barınma ve iş olanaklarını yaratarak, kentteki yoksullukla başa çıkma yöntemleri oluşturmuştur. Bu süreçte kentlerde ortaya çıkan kırsal temelli dayanışma ilişkileri gecekondulu alanlarının dönüşüm sürecinde en belirleyici rolü oynamış, bu süreçte kentleri de değiştirmişlerdir. Gecekondulaşma, enformel ilişkiler ve enformel sektör kentleşme sürecinde kırsal kökenli nüfus ile özdeşleşmiştir. Kırsal nüfusun kentlerde karşılaştıkları sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarla başa çıkmalarını sağlayan bu ilişkiler aynı zamanda az gelişmiş ülkelerde göçlerin sürmesini ve göçlerin yönünü de belirlemiştir.

1980 sonrasında, siyasi ve ekonomik etkenler gecekondulu alanlarının ticarileşmesini ve rant alanlarına dönüşmesini de beraberinde getirmiştir. Türkiye özelinde bu süreci kontrol eden ve rantlardan yüksek gelirler kazanan kesimler, Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2001) da belirttiği gibi yine hemşehrilik ağlarına dâhil olan nüfus olmuştur. Arazi değeri düşük ve kentlerin kötü koşullardaki alanlarında kurulu gecekondulu alanları, kentlerin genişlemesi sürecinde, diğer avantajlı alanların aksine kentle bütünleşememiş ve daha da yoksullaşmıştır. 1980 sonrasında kentlerde ortaya çıkan yeni yoksulluğun en belirgin özelliği bu ilişki ağları içine girememiş olmalarıdır. Bunun yanında kentlere maddi ve manevi olarak hazırlıksız göçmüş kesimler, konut edinme, iş bulma ve yoksullukla başa çıkmada kendi yöntemlerini geliştirememiş, kentlerin içlerindeki köhneleşmiş, yıkık konut alanlarına veya

dezavantajlı durumda olan çöküntü bölgelerine yerleşmişler ve sistemin dışına itilerek dışlanmışlardır. İşsizliğin, yoksulluğun kronik hale geldiği bu bölgelerdeki nüfus, suç ve yasadışı yollara yönelmiştir.

Günümüzde gecekondu alanlarının kendi içinde tabakalaşması, yoksulluğun da tabakalaşmasını ortaya çıkarmıştır. Kentlerin avantajlı konumdaki gecekondu bölgeleri kentle bütünleşirken, çöküntü bölgelerine dönüşen gecekondu alanlarının sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarında yaşanan dönüşümler, gelişmiş ülkelerin slamlarına benzer özellikleri ortaya çıkarmıştır. Suç oranlarındaki artış, dışlanma, dönüştürme kapasitesinden yoksunluk, eğitimsizlik, kronik işsizlik, organizasyonsuzluk ve yoksulluğun sürekliliği gecekondu alanlarının farklı bir sürece girdiğini göstermektedir. Gecekonduyunun bu değişim sürecinin, oluşumunda olduğu gibi, Türkiye’de ve diğer az gelişmiş ülkelerde, kendine özgü kültürel, sosyo-ekonomik değişimler göstererek yaşanacağı düşünülmektedir. Fakat bu değişim süreci ile birlikte ortaya çıkan dönüşümlerin incelenmesi, hem yoksulluğun hem de gecekonduyunun günümüzdeki yeni sosyo-ekonomik, sınıfsal ve kültürel durumunu betimlemek açısından faydalı olacaktır.

## **BÖLÜM 3: BULGULAR**

### **3.2. GÜLTEPE MAHALLESİ'NİN KURULUŞU VE FİZİKSEL YAŞAM KOŞULLARI**

Bu bölümde Gültepe Mahallesi'nin kuruluşundan günümüze kadar yaşanan dönüşüm süreci, Ankara'nın ve Altındağ'ın kentsel gelişimi ve kent içindeki değerinin değişimi ele alınmıştır. Bu süreçte, kentin gelişim yönü, kentsel alanda yapılan yatırımlar ve kentsel hizmetlerden faydalanma düzeyi ortaya koyulmuştur. Çiçin bölgesinin ve mahallenin çöküntü bölgesine dönüşmesinde (slamlaşmasında) bu faktörler önemli rol oynamaktadır. Bu faktörlerle birlikte, kente entegre olan ve kentlileşen diğer gecekondu bölgeleri ile kıyaslandığında, Çiçin Bölgesi'nde bulunan Gültepe Mahallesi'nin slamlaşma süreci incelenirken, mahallenin fiziksel koşullarının geçirdiği değişimler ve günümüzdeki fiziksel görünüşünün bir tasviri yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde tasviri yapılan, mahallenin fiziksel özellikleri ve yaşam koşulları, ileriki bölümlerde tartışılan sosyo-ekonomik ve kültürel yapı ile birlikte daha ayrıntılı ele alınmıştır.

#### **3.2.1. GECEKONDU MAHALLESİNİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ**

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, 1932'de Jansen'in planına göre şekillenen Ankara'nın yeniden yapılanma sürecinin başında, konut alanları, alt, orta ve üst gelir gruplarının yaşam alanları olarak ayrıştırılmıştı (Şenyapılı, 2004). Plana göre, Atatürk Bulvarı üzerinde, Eski Kent'in kuzeyi alt gelir grupları, Sıhhiye ve Cebeci orta, Bakanlıklardan Kavaklıdere-Çankaya'ya doğru uzanan alanlarda ise üst gelir grupları için konut alanları planlanmıştır. Bu araştırmanın alanını oluşturan Gültepe Mahallesi'nin bulunduğu Altındağ tepesi ise Eski kentin kuzeyinde, Jansen planının dışında bırakılmış bölgede yer almaktadır. 1933 yılında Bent Deresi şehrin

sınırydı ve Altındağ teperinde, 1930'ların başında, kırlardan gelen kesimlerin yaptığı az sayıda gecekondu dışında herhangi bir yerleşme yoktu (şenyapılı, 2004: 84). şenyapılı (2004), Ankara'ya göç eden yoksul kesimlerin gecekondularını yapmak için, dönemin ticaret ve hizmet merkezi olan Ulus'a yakın boş alanlara yerleşmelerinin tesadüf olmadığını belirtmiştir. İş ve istihdam olanaklarının Ulus'ta olması, Ulus'taki kahvelerin işçi pazarı görevi görmesi ve şehrin kısıtlı ulaşım imkânlarının, taşıma araçlarının yine Ulus merkezli faaliyet gösteriyor olması ile Ankara'ya göçen kesimler, barınaklarını, merkeze görece yakın olan fakat yapılaşma olmayan, oldukça elverişsiz ve eğimli bir arazi olan Altındağ tepesine yapmaya başlamışlardır. Altındağ tepesi, merkeze yakın olmasına rağmen, plana göre yerleşmede eşik niteliği taşıymaktaydı, dolayısıyla denetim ve plan dışı bırakılmıştı. Sonuçta, hem merkeze yakın, hem de denetimsiz alan olması, Altındağ'ı gecekondulaşmanın başlaması için en elverişli alanlardan biri haline getirmişti.

Öncelikle Altındağ'ın eski kent merkezi olduğu ve şenyapılı'nın aktardığı verilere göre 1945 yılında bu eski kent merkezinin kuzeyindeki Hıdırlıktepe, Kale, Bent Deresi eksenindeki yapılaşmanın %67'sinin gecekondulardan olduğu bilinmektedir (şenyapılı, 2004: 126–127). Bu alanın çevresinde ise, Asri Mezarlık'tan Mamak'a kadar olan bölgenin de %47'si gecekondular alanıdır. Gültepe Mahallesi, Hıdırlıktepe'nin arkasında, Asri Mezarlık'ın çevresinde 1950'lerden önce baraka evlerden oluşan bir bölge olarak ortaya kmış, 1955 yılında gecekondular mahallesi olarak resmen kurulmuştur (şenyapılı, 2004: 242–243). Bu tarih aynı zamanda Altındağ İlçesi'nin de resmi kuruluş tarihidir. Yukarıda belirttiğimiz, arazinin eğimi ve yapılaşmaya uygunluğuna bağlı olarak değişen toprak değerleri konusunda şenyapılı (2004: 288), Gültepe Mahallesi'nin eğiminin 6–9 metre, bu

mahallenin bulunduğu, Bent Deresi'nin arka ve iç kesimleri olarak geçen bölgenin m<sup>2</sup> başına birim fiyatının ise 10–20 lira olduğunu belirtilmiştir. Açıklayıcı olması açısından bu fiyatlar arası bir kıyaslama yapmakta yarar vardır. Aynı tarihte, kent merkezi olan Anafartalar Caddesinin m<sup>2</sup> başına birim fiyatı, 1500–2500 lira, Küçükesat'ta 15–20 lira ve Cebeci'nin iç kesimlerinde 20–30 liradır. Gültepe Mahallesinin koşullarının dezavantajlarını ve elverişsizliğini daha net ortaya koyması açısından 1950–1960 yılları arasında gecekondulu mahallelerinde odabaşına ödenen vergi miktarına bakmak faydalı olacaktır. Çiçin'de odabaşına ödenen vergi 60 lira iken, Dikmen'de bir oda+hol için 120–300 lira, Ayrançı'da 120 lira, Yenidoğan'da 120 lira ödenmekteydi.

Kuruluş yıllarında, Çiçin ve Gültepe civarındaki mahallelerin elverişsiz koşulları nedeniyle düşük olan arazi değerleri gecekondulu alanlarının bu bölgelerde yoğunlaşmasının nedeni olduğu söylenebilir. Günümüzde apartmanlaşıp, kentle bütünleşmiş, kentsel mekânda avantajlı konumda olan gecekondulu alanlarının aksine, Çiçin bölgesinin konut koşulları daha da kötüleşmiş ve çöküntü bölgesine dönüşmüştür.

Gültepe Mahallesinin bugünkü koşulları konusunda Mahalle'nin Muhtarı ile yapılan mülakatta daha net bilgilere ulaşılmıştır. Muhtar, mahallenin kurulduğu bölgenin alt yapısının çay yatağı olduğundan ve eğimli arazi olduğundan toprak değerinin düştüğünü, bu nedenlerle yatırım ve yeni yapılaşmaların yapılmadığını belirtmiştir. Bir başka deyişle, olumsuz arazi koşulları ve kuruluşundan bu yana alt gelir grubu için planlanmış konut alanı olmasından dolayı, üst gelir gruplarının konut alanlarının bulunduğu yöne doğru ve üst grupların ihtiyaçları doğrultusunda gelişen

kentsel mekânda, Çinçin Bağları, yapılaşmadan, kentsel hizmet ve yatırımlardan faydalanamamıştır.

Üst ve orta sınıfların konut alanlarının farklılaşması ve kent içinde süregelen sınıfsal hareketlilik ile yeni iş ve istihdam olanakları, alışveriş-ticaret ve rekreasyon alanları, orta-üst sınıfların değişen konut alanlarıyla beraber Kızılay'a doğru kaymış; 1980'ler ile beraber Ulus, merkezi konumunu yitirmiştir. Kentsel mekândaki bu farklılaşma ile eski kent merkezi, gelişme gösterememiş, sosyo-ekonomik olarak gerilemiştir. Bunun sonucunda Çinçin bölgesi ve Gültepe Mahallesi alt gelir grubunun konut alanı olarak gelişmiştir.

Akraba ve hemşeri dayanışması ile kurulan ve gelişen mahallenin 1980'lerden sonra hızla yoksullaştığını belirten Muhtar, bu sürece paralel olarak, suçun arttığını belirtmiştir.

Gültepe Mahallesi'nin bulunduğu Altındağ'ın Çinçin bölgesi, Ankara'nın en yoksul gecekondulu mahallelerinin bulunduğu bölgelerden biri olmasının yanında, kentin genelinde, güvenlik güçlerinin, polisin etkisiz kaldığı, mahalle dışından olanların güvenle gidemeyeceği, hırsızlığın, uyuşturucunun hüküm sürdüğü, korkulan bir mekân olarak algılanmaktadır.<sup>2</sup> Mahalle günümüzde yalnızca gecekondulu ve yoksullukla değil, hırsızlık, suç, polis baskını gibi olaylarla da özdeşleştirilmektedir.

---

<sup>2</sup> Çinçin Mahallesi, popüler dilde ve toplumun algısında yıllardır Ankara'nın en tehlikeli, suç potansiyeli en yüksek ve en çok korkulan bölgesi olarak nam salmıştır. Basındaki pek çok haberde ve hatta bölgenin bağlı bulunduğu Altındağ Belediyesinin bölge ile ilgili haberlerinde dahi bu sıfatlarına vurgu yapmıştır (bkz: [http://www.kenthaber.com/ic-anadolu/ankara/altindag/Haber/Genel/Normal/altindag-cincinde-polis-aracina-saldiri/haber\\_11415](http://www.kenthaber.com/ic-anadolu/ankara/altindag/Haber/Genel/Normal/altindag-cincinde-polis-aracina-saldiri/haber_11415); "Çinçin'de polis aracına saldırı", [http://www.dunyabulteni.net/news\\_detail.php?id=76257](http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=76257); "Polis aranca pompalı saldırı").

### 3.2.2. MAHALLENİN VE KONUTLARIN FİZİKSEL YAPISI

Konut ve yaşanan mekânın fiziksel koşulları, yaşam koşullarının ve yoksulluğun en önemli yansımasıdır. Konutların ve çevrenin koşullarının iyi ve yaşanabilir olup olmadığı, yoksullukla beraber kentsel alanda mahallenin sınıfsal ve sosyo-ekonomik konumunu da vurgulaması açısından önemlidir. Bu bölüme Mahalle'deki konutların altyapısı, sokakların durumu yaşam koşulları ile birlikte aktarılacak ve mahalle ile konutların fiziksel ve sosyal koşulları ortaya konulacaktır.

Yaşam koşulları açıklanırken öncelikle mahallenin fiziksel yapısı ve konutların koşulları ele alınacaktır. Altyapı, elektrik, su, ısınma şekli gibi konutların özelliklerinin yanında, konutlarda bulunan kolaylıklar da değerlendirilmeye alınacaktır. Bu göstergelerden aynı zamanda, hanelerin sosyo-ekonomik, demografik özellikleri ortaya koyulurken de faydalanılacaktır.

Kuruluşundan günümüze kadar, Ankara'nın en kalabalık gecekondu nüfusunu barındıran Altındağ, zamanla yoksullukla özdeşleşen bir alan haline gelmiştir. Davis (2007), Birleşmiş Milletler'in (2003) verilerine dayanarak, Altındağ'ı "Dünyanın En Büyük 30 Gecekondu Mahallesi" arasında saymıştır (Davis, 2007: 44). Altındağ, Ankara'nın en büyük gecekondu yerleşmesine sahip bölge olmasının yanında yaşanan sürekli yoksulluk ve gerileme süreci, Altındağ ve özellikle Çinçin bölgesinde kurulu olan bazı mahallelerdeki ailelerin bu bölgelerden ayrılmasına ve bu ailelerin Ankara'daki diğer ilçelere taşınmasına neden olmuştur. Bu sürecin sonunda Altındağ Belediyesi, "sunulan kamu hizmetlerinde birlik sağlamak, verilen hizmetin kalitesinin artırılmasını, vatandaşlarımızın çağın gerektirdiği kalitede hizmet almasının sağlanması, ulaşım durumları, coğrafi yapıları, nüfus yoğunlukları ve ana caddeler ile yolların durumunu da dikkate alarak mahalleleri birleştirmiştir

(www.altindag.bel.tr, 2008)”. 2009 yılı adrese dayalı nüfus sayımı sonuçlarına göre Altındağ’ın nüfusu, 370 bin olarak belirlenmiştir<sup>3</sup>. Bunun sonucunda 113 mahalleye sahip ilçedeki mahalle sayısı, 2007 sonunda 59’a düşürülmüştür. Bu süreçten sonra mahallelerin sınırları genişletilmiştir.

Gültepe Mahallesi’de 183’ten 213’e kadar numaralandırılmış 30 sokak bulunmaktadır. Mahallenin sınırını, Aktaş Mahallesi ile Gültepe Mahallesi arasından geçen Cadde belirlemektedir. Doğusunda ise Asri Mezarlık olan mahalle, Çinçin Bağları olarak bilinen bölgenin içindedir. Ana cadde işlevi gören caddenin dışında, sokaklar dar ve iç içe geçmiştir. Evlerin giriş kapıları da bu sokaklara açılmaktadır.

Tümü gecekondulu mahallesi olan gecekondulu mahallesinde iki katlı gecekonduya çok az rastlanmaktadır. Görüşülen mahalle sakinlerinin % 93,3’ü tek katlı gecekonduda, % 6,7’si 2 katlı gecekonduda yaşamaktadır. Mahallenin ilk kuruluşunda inşa edilen gecekondular çoğunlukla bakımsız kalmış ve eskimiştir. Birçok gecekondunun, çevre duvarları ya da çatılarının eskimiş kısımlarının, naylon muşamba, teneke gibi malzemeler kullanılarak yamandığı gözlemlenmiştir. Mahallenin ilk kuruluşunda inşa edilmiş olan eski gecekondularda yaşadığını belirten mahalle sakinleri ve muhtar, mahalle nüfusundaki hızlı artışa paralel olarak gecekondulu sayısının da arttığını ve daha sıkışık, bahçesiz gecekonduların çoğaldığını söylemiştir.

**Tablo 1:** Konutların Niteliği

| Konutların niteliği   | Sayı | %    |
|-----------------------|------|------|
| Tek katlı gecekondulu | 56   | 93,3 |
| 2+ katlı gecekondulu  | 4    | 6,7  |
| Toplam                | 60   | 100  |

<sup>3</sup><http://report.tuik.gov.tr>, 2009 nüfus sayımı sonuçları raporu

Muhtar ve görüülen mahalle sakinleri konutlara tamir veya bakım yapılmamasında en önemli etkenlerden birinin yoksulluk olduğunu belirtmiştir. Fakat bunun yanında mahallede başlamış olan kentsel dönüşüm ile kendi evlerinin de yıkılacağını ve yeni ev sahibi olacağını düşünen mülk sahipleri, gereksiz masraf yapmak istemediklerini belirtmişlerdir. Gecekonduların köhne ve bakımsız hale gelmesindeki bir diğer etken de mahallede son yıllarda kiracı olarak oturanların ve bedelsiz (işgal ederek) oturanların sayısındaki artıştır. Katılımcıların % 43,3'ü ev sahibi ve yine % 43,3'ü kiracıdır. Bedelsiz oturanların oranı % 13,3'tür. Mahallede kira bedeli 50–100 YTL arasında değişmektedir.

İbrahim Yasa'nın 1964 yılında Gülveren-Çinçin-Topraklık gecekondualarında yaptığı araştırmada oturan konutlardaki mal sahipliği oranı %59, kiracılık %31 olarak bulunmuştur. Araştırmaya katılanların %2'si akraba yanında yaşadığını belirtmiştir. Yasa'nın 1969 yılında, bu tez çalışmasının çalışma alanını da kapsayan bölgede yaptığı araştırmada, işgal ile evde oturan haneye rastlamamıştır (Yasa, 1969: 67).

**Tablo 2:** Konutların Mülkiyet Durumu

| Konutun mülkiyet durumu | Sayı | %    |
|-------------------------|------|------|
| Kiracı                  | 26   | 43,3 |
| Sahibi                  | 26   | 43,3 |
| Bedelsiz oturuyor       | 8    | 13,3 |
| Toplam                  | 60   | 100  |

Gecekonduların fiziksel koşulları içinde, mahallede bahçeli konutların oldukça az olduğu gözlemlenmiştir. Kuruluşundan beri gecekondu mahallesi olan mahallede, günümüzdeki gecekonduların yalnızca % 36,7'si bahçeye sahiptir. Sahip

olunan bahçelerin, depo, otomobil garajı, kömür, odun koyma gibi amaçlarla kullanıldığı gözlemlenmiştir.

**Tablo 3:** Evde Bahçeye Sahip Olma

| Bahçeye sahip olma | Sayı | %    |
|--------------------|------|------|
| Evin bahçesi var   | 22   | 36,7 |
| Evin bahçesi yok   | 38   | 63,3 |
| Toplam             | 60   | 100  |

### 3.1.2.1. Konutlarda Bulunan Kolaylıklar ve Yaşam Koşulları

Konutların fiziksel koşullarıyla birlikte oda sayısı ve konutlarda bulunan kolaylıklar yaşam koşullarını belirleyen en önemli etkenlerdir.

Konutların temel ihtiyaçları incelendiğinde, konutların hemen hepsinde elektrik, su ve ev içinde tuvalet bulunmaktadır.

Tüm konutların ısınma biçimi sobadır. Elektrik, su, soba ve ev içinde tuvalet bulunmayan hane, işgal ile bedelsiz oturmaktadır ve temel ihtiyaçları karşılayacak bu kolaylıklar kesiktir.

**Tablo 4:** Su, Elektrik, Isınma, Tuvalet Koşullarına Sahip Olma

| Kolaylıklar       | Var  |      | Yok  |     | Toplam % |
|-------------------|------|------|------|-----|----------|
|                   | Sayı | %    | Sayı | %   |          |
| Borulu su sistemi | 57   | 95   | 3    | 5   | 100      |
| Elektrik          | 59   | 98,3 | 1    | 1,7 | 100      |
| Soba              | 59   | 98,3 | 1    | 1,7 | 100      |
| Ev içinde tuvalet | 59   | 98,3 | 1    | 1,7 | 100      |

Yaşam koşullarını belirleyen bir diğer gösterge de sahip olunan dayanıklı tüketim malları ve hanelerde bulunan araçlardır (Tablo 5’de bu araçlara sahip olma oranları verilmiştir). Konutlarda sahip olunan kolaylıkların başında televizyon gelmektedir. Bulaşık makinesi yalnızca iki hanede mevcutken, elektrikli süpürge ve

çamaşır makinesine sahip olma oranı yarıdan daha azdır (% 40). Hanelerin %23,3'ü otomobil, %18,3'ü kamyonet ve %16,7'si motosiklet sahibi olduğunu belirtmiştir. Bu göstergeleri daha anlamlı kılmak için çalışılan iş ve ekonomik koşullar ile birlikte irdelemek daha faydalı olacaktır. Mahallenin sosyo-ekonomik düzeyinin Ankara'nın en düşük bölgelerinden biri olduğu göz önüne alınırsa, kamyonet ve otomobil sahibi olma oranının daha düşük olması beklenebilir. Demografik, sosyal ve ekonomik özellikleri incelenirken de açıklanacak olan bu sahip olma oranındaki yükseklik, mahallede hurdacılık ve işportacılık gibi enformel işlerin çok yaygın olmasından ve araçların, iş ile taşıma amaçlı kullanılmasından kaynaklandığı söylenebilir. Otomobil sahibi haneler içinde, hane reislerinin çalıştıkları işlere bakıldığında, %78,6'sının hurdacı, %7,1'inin işportacı, %14,3'ünün işsiz olduğu; kamyonet sahibi haneler içinde, hane reislerinin çalıştığı işlere bakıldığında ise, %36,4'ünün hurdacı, %9,1'inin esnaf, %9,1'inin işportacı, %36,4'ünün ise işsiz olduğu görülmektedir.

**Tablo 5:** Sahip Olunan Dayanıklı Tüketim Malları ve Araçlar

| Araçlar            | Var  |      | Yok  |      | Toplam % |
|--------------------|------|------|------|------|----------|
|                    | Sayı | %    | Sayı | %    |          |
| Çamaşır makinesi   | 24   | 40   | 36   | 60   | 100      |
| Bulaşık makinesi   | 2    | 3,3  | 58   | 96,7 | 100      |
| Elektrikli süpürge | 24   | 40   | 36   | 60   | 100      |
| Televizyon         | 58   | 96,7 | 2    | 3,3  | 100      |
| Buzdolabı          | 43   | 71,7 | 17   | 28,3 | 100      |
| Bilgisayar         | 13   | 21,7 | 47   | 78,3 | 100      |
| Otomobil           | 14   | 23,3 | 46   | 76,7 | 100      |
| Kamyonet           | 11   | 18,3 | 49   | 81,7 | 100      |
| Motosiklet         | 10   | 16,7 | 50   | 83,3 | 100      |

Konutlarda sahip olunan eşyalar konusunda üç çocuğu ve kocasıyla birlikte 2 odalı gecekonduda yaşayan 42 yaşındaki bir kadın şunları söylemiştir:

“Bizim televizyon, buzdolabı, süpürge, çamaşır makinesi vardır evde ama sizin sorduğunuz makineler onlar mı? Hepsi eski püskü eşyalar. Kocam meyve sebze

halinde çalışır. Orada mal taşıdığı esnaftan birinden almış çamaşır makinesini. Ucuza vermiş adam. İş görüyor ama kaç senelik eşya, öyle yeni makine falan değil. Öteki eşyalar da öyle, televizyon da eski, onu çok seneler önce almıştık da daha o zaman bile kullanılmıştı kaç sene de biz ancak öyle aldık satıcıdan. Komşuların da öyledir sorarsan. Bir kaçının iyidir, yenidir de çoğu eskidir. Benim komşulardan biliyorum ben de.”

Gecekondu sakini ev hanımı konutlarında bulunan eşyaların durumunu açıklarken, kendisinin ve komşularının çoğunlukla eski ve ikinci el eşyalar alıp kullandıklarını anlatmıştır. Bu önemli bir bulgudur, çünkü hanelerde, yaşam koşullarını ve maddi durumun göstergesi olarak sorduğumuz kolaylıklar, hanelerin pek çoğunda eski ve kullanılmış eşyalardan oluşmaktadır. Bu nedenle “kolaylık” olarak saydığımız bu araçların, orta veya üst sınıfın sahip olduğu şartlardaki aynı eşya kalitesi ve kolaylıklarla kıyaslamamak gerekmektedir. Bu konuda bir başka ev hanımı olan yeni evli 24 yaşındaki gecekondu sakini, evlendikten sonra değişen konutu ve koşulları hakkında şunları belirtmiştir:

“Biz yeni evlendik, kocam şoförlük yapıyor, düzenli işi var ama yine de bulaşık makinesi alamdık daha. Çamaşır makinesiyle televizyon bir de süpürge aldık. Annemler (aynı mahallede oturuyorlar) çamaşır makinesini daha geçen sene aldılar. Ucuz bulunca almıyor bir tek, onlar kullanılmış aldı tabi. Abim işe girdi de o aldı eve. Merdaneli eski bir tane vardı, 5 kişinin giydiği-çıkardığı birikiyordu, zor oluyordu.”

Neden bulaşık makinesi sahibi olamadığını anlatan ev hanımı evlendikten sonra daha iyi şartlardaki kolaylıklara sahip olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda, evlenmeden önce anneleriyle birlikte yaşarken aldıkları çamaşır makinesinin ikinci el ve kullanılmış olarak satın aldıklarını da aktarmıştır. Mahalle sakinlerinin

anlattıkları, konutlarda sahip olunan eşya ve kolaylıkların kullanılmış ve ikinci elden temin edilmesinin mahallede yaygın olduğunu göstermektedir.

Mahallenin tümü gecekodu olduğundan, odalar, salon ve oda olarak belirtilmemiştir. Konutların %61,7'si 3, %20'si 2, %18,3'ü 4 odadır (konutların oda sayısı Tablo 6'da verilmiştir).

**Tablo 6:** Konutların Oda Sayısı

| Oda sayısı | Sayı | %    |
|------------|------|------|
| 2          | 12   | 20   |
| 3          | 37   | 61,7 |
| 4          | 11   | 18,3 |
| Toplam     | 60   | 100  |

Gilbert ve Gugler (1992: 114), Üçüncü Dünya ülkelerinde yoksulluğun konutlara yansıdığını görmenin kolay olduğunu belirtmiştir. Konutların fiziksel koşullarının yanında, hanelerin nüfus yoğunluğu ve odaya düşen kişi sayısını da yoksulluk göstergesi olarak tanımlamıştır. Bu nedenle hanelerin nüfus yoğunluğu ile birlikte oda sayısı ileriki bölümde daha ayrıntılı ortaya konulmuştur.

Mahallenin fiziksel koşullarının, literatürdeki gecekodu yerleşmelerinin özellikleri ile paralellik gösterdiği açıktır. Azgelişmiş ülke kentlerinin gecekodu alanları, dik tepe ve bayırlara, nehir kıyıları ve sel yatakları gibi dezavantajlı ve toprak değeri düşük kentsel alanlara inşa edilmiştir. Azgelişmiş ülkelerin kent çevrelerindeki boş araziler, izinsiz kullanılarak, işgal ederek ve ucuz malzemeler ile üretilen konutlarla dolmuştur (Potter ve Lloyd, 1998; Davis, 2007; Işık ve Pınarcıoğlu, 2000; Erder, 1996; Kıray, 1998; Keleş, 2000). Gülepe Mahallesi'nin kuruluşu ve büyüme süreci de benzer bir dönüşüm geçirmiştir. Şenyapılı'nın (2004: 84) belirttiği gibi, Gültepe Mahallesi, Bent Deresi ile Altındağ'ın tepeleri arasında ve

ilk yıllarda yerleşmenin olmadığı alanlarda kurulmuştur. Eskimiş konutlar, ailelerin kendi çabalarıyla ve teneke, karton gibi eldeki malzemelerle onarılmaktadır.

Konutların sahip olduğu kolaylıklar ve araçlara bakıldığında, ısınma sorunun soba ile çözüldüğü ve hanelerde en sık televizyon ile buzdolabına rastlandığı, bu araçların dışında, bulaşık makinesi, elektrik süpürgesi, çamaşır makinesi, bilgisayar gibi araçlara sıkça rastlanmamıştır. Mahalle sakinleri, hanelerinde bulunan araçlarını büyük oranda ikinci el olarak temin ettiklerini belirtmiştir. Burada önemli bir nokta dikkat çekmektedir. Lewis yoksulluk kültürünün özellikleri içinde eşya-araç kullanımının kısıtlı ve ikinci el eşya kullanımının yaygın olduğunu belirtmiştir (Lewis, 1968: LIV). Konutlarda yaşamı kolaylaştırıcı araçların kullanımının kısıtlı olması ve mahalle sakinlerinin ikinci el eşya kullanımının yaygın olduğunu belirtmesi, yoksulluk kültürü içinde tanımlanan koşullarla örtüşmektedir.

Gültepe Mahallesi'nin klasik gecekondu tanımından ayrıldığı diğer bir fiziksel özelliği, konutların birçoğunda bahçenin bulunmamasıdır. Keleş (2000: 375), ilk dönem gecekonducularını, bahçeli, kümesli, geniş yapılar olarak tanımlamıştır. Gültepe Mahallesi ise büyük oranda bahçesiz ve genellikle 3 odalı konutlardan oluşmaktadır. Bahçesi olan konutların, bu bahçelerini depo veya kömürlük olarak kullanıyor olduğu gözlemlenmiştir. Bu fiziksel koşulları ile Gültepe Mahallesi'nin ilk dönem klasik gecekondu özellikleri taşımadığı görülmektedir.

## **3.2. GÜLTEPE MAHALLESİNİN SOSYO-EKONOMİK, DEMOGRAFİK YAPISI VE TOPLUMSAL YAPI İÇİNDEKİ SINIFSAK KUNUMU**

Araştırmanın analiz birimi hanehalkıdır. Mahallenin sosyo-ekonomik, demografik yapısı ve sınıfsal konumu ortaya konurken, katılımcıların genel profilleri verildikten sonra hanehalkı yapısı ele alınmıştır.

Ailelerin, sosyo-ekonomik, demografik nitelikleri içinde, kökenleri, eğitim düzeyleri, işgücü piyasası içindeki durumları ortaya konularak, toplumsal yapı içindeki sınıfsal konumları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

### **3.2.1. KATILIMCILARIN GENEL PROFİLİ**

#### **3.2.1.1. Demografik Özellikleri**

Katılımcıların genel profilleri kapsamında, cinsiyet, yaş, hane halkı içindeki konumları, mahalleye ve Ankara'ya ne zaman yerleştikleri, Ankara'ya sonradan yerleşenlerin geldikleri yerler ele alınmıştır. Bu veriler ışığında, araştırma kapsamında görüşülen mahalle sakinlerinin demografik özellikleri genel olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin, %60'ı hane reisi erkek, %38, 3'ü hane reisi eşi kadın, % 1,7'si ise erkek çocuktur. Görüşülen hanelerde, hane reislerinin<sup>4</sup> tümü erkektir. Görüşülen kişilerin hane halkı içindeki konumu Tablo 7'de verilmiştir.

---

<sup>4</sup> Hane reisi, eve en çok gelir getiren kişi anlamında kullanılmaktadır. Mahallede yapılan görüşmelerde, eve en çok gelir getiren kişilerin tümü erkektir.

**Tablo 7:** Görüşülen Kişinin Hane Halkı İçindeki Konumu

| Görüşülen kişi         | Sayı | %    |
|------------------------|------|------|
| Hane reisi (erkek)     | 36   | 60   |
| Hane reisi eşi (kadın) | 23   | 38,3 |
| Erkek çocuk            | 1    | 1,7  |
| Toplam                 | 60   | 100  |

Katılımcıların %20'si 17-25, %20'si 26-35, %25'i 36-45, %18,3'ü 46-55, %16,7'si 56 yaş ve üstüdür. Katılımcılardan yalnızca 1 tanesi bekârdır ve bu katılımcı evin büyük oğludur. Diğer tüm katılımcılar evlidir.

**Tablo 8:** Görüşülen Kişilerin Yaşları

| Yaş    | Sayı | %    |
|--------|------|------|
| 17-25  | 12   | 20   |
| 26-35  | 12   | 20   |
| 36-45  | 15   | 25   |
| 46-55  | 11   | 18,3 |
| 56+    | 10   | 16,7 |
| Toplam | 60   | 100  |

### 3.2.1.2. Kökenleri

Katılımcıların %68,3'ü Ankara'ya sonradan yerleşmiş, %31,7'si Ankara'da doğmuştur. Mahalle sakinlerinin yarısından çoğunun Ankara'ya göç etmiş ailelerden oluştuğu görülmektedir.

Göç ile gelenlerin kökenleri konusunda genel bir değerlendirme yapıldığında, göç eden katılımcıların neredeyse yarısı Ankara'nın ilçelerinden gelip Gültepe Mahallesi'ne yerleşmiştir. Mahallenin kuruluş yıllarında etkin rol oynadığı belirtilen Gümüşhaneliler'in, katılımcılar arasındaki oranının çok yüksek olmadığı görülmektedir. Sonradan Ankara'ya yerleşenler arasında, Bala'dan geldiğini belirten katılımcılar en yüksek oranı oluşturmaktadır (%29,3). Bunu sırasıyla, Haymana'dan

(%17,1), Gümüşhane'den (%14,6), Erzurum'dan (%9,8), Düzce'den, Kars'tan, Bolu'dan gelenler (%7,3) ve en son olarak da Beypazarı'ndan (%2,4) gelenler izlemektedir.

**Tablo 9:** Ankara'ya Sonradan Yerleşenlerin Geldikleri Yerler

| Nereden geldiği | Sayı | %    |
|-----------------|------|------|
| Erzurum         | 4    | 9,8  |
| Bala            | 12   | 29,3 |
| Bolu            | 3    | 7,3  |
| Haymana         | 7    | 17,1 |
| Gümüşhane       | 6    | 14,6 |
| Çankırı         | 2    | 4,9  |
| Düzce           | 3    | 7,3  |
| Kars            | 3    | 7,3  |
| Beypazarı       | 1    | 2,4  |
| Toplam          | 41   | 100  |

Ankara'ya gelmeden önce yaşanan yerin özelliği, ailelerin kırsal kökenli mi kent kökenli mi oldukları konusunda ipuçlarını vermektedir. Bu açıdan bakıldığında, katılımcıların %63,4'ünün Ankara'ya göçmeden önce köyde yaşadığı görülmektedir. %9,8'i ilçeden, % 27,8'i ise küçük şehir merkezinden Ankara'ya göçtüğünü belirtmiştir.

Ankara'ya köyden gelen katılımcı oranının yüksek olması, kırsala özgü yaşam ve aile biçiminin mahallede halen sürdürüldüğüne dair bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

**Tablo 10:** Ankara'dan Önce Yaşanılan Yerin Özelliği

| Yaşanılan yer       | Sayı | %    |
|---------------------|------|------|
| Köy                 | 26   | 63,4 |
| İlçe merkezi        | 4    | 9,8  |
| Küçük şehir merkezi | 11   | 27,8 |
| Toplam              | 41   | 100  |

Mahalleye yerleşme tarihleri, katılımcıların büyük çoğunluğunun uzun zamandır bu mahallede yaşadıklarını göstermektedir. Katılımcılardan mahallede doğduğunu belirten olmamıştır. Katılımcıların %46,7'si mahalleye 1980 öncesinde, %25'i 1980-1995 yılları arasında, %18,3'ü 1995-2005 yılları arasında ve %10'u 2005 yılından sonra mahalleye yerleşmiştir.

Mahalleye yerleşme tarihleri göz önüne alındığında, katılımcıların kent içindeki hareketliliklerinin çok fazla olmadığı, yerleştikleri alanda uzun süredir ikamet ettiklerini göstermektedir.

**Tablo 11:** Mahalleye Yerleşme Tarihi

| Mahalleye yerleşme tarihi | Sayı | %    |
|---------------------------|------|------|
| 1970 öncesi               | 10   | 16,7 |
| 1970-1980                 | 18   | 30   |
| 1980-1995                 | 15   | 25   |
| 1995-2005                 | 11   | 18,3 |
| 2005 sonrası              | 6    | 10   |
| Toplam                    | 60   | 100  |

### 3.2.2. HANE YAPISI

Gültepe Mahallesi'ndeki hâkim aile tipine baktığımızda, geniş ailenin (%56,7) en yaygın aile tipi olduğu görülmektedir. Çekirdek ailenin oranı % 41,7 çocuksuz, iki ebeveynli aile ise %1,7'dir. (Tablo 12). Hane yapısını incelerken çok çocukluluk ve geniş aile tipinin kırsal alana özgü bir aile tipi olduğunu belirtmiştik. Ankara'ya sonradan göçen ailelerin (%68,3) büyük çoğunluğunun kır kökenli olduğunu daha önce belirtmiştik.

Araştırmanın hane yapısı ile ilgili bulguları, daha önce yapılan araştırmalarla benzerlik göstermektedir. Demir'in (1998), Ankara'nın farklı konut alanlarında

yaptığı araştırmasının bulguları, geleneksel ailenin en sık olarak alt gelir grubunun yaşadığı gecekondular alanlarında rastlanırken, çekirdek aile orta ve üst gelir gruplarının yaşadığı alanlardaki en yaygın aile türü olmuştur. Bu veriler, hane halkı büyüklüğü ile konut alanları arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmektedir (Demir 1998: 149).

Sencer'e göre, geniş aile kırsal alana özgü bir üretim birimidir. Çekirdek aile, kentte uzmanlaşmış işbölümü, farklılaşma, ailenin üretim birimi olma özelliğini yitirmesi ile iki kuşağın bir arada yaşama ihtiyacı da ortadan kalkmıştır. Kentsel alanda tüketim birimi haline gelen çekirdek aile egemendir (Sencer, 1979: 347-349). Gültepe Mahallesi'nde kent ailesinin özelliklerinden çok kırsala özgü aile özellikleri görülmektedir.

Gökçe, Acar, Ayata, Kasapoğlu, Özer ve Uygun'un (1994) gerçekleştirdiği, "Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Modern Organizasyonlara Dönüşümü" adlı 79 yerleşme biriminin gecekondular alanlarında yapılmış olan çalışmada, Ankara, İzmir ve İstanbul metropollerindeki çekirdek aile %84,1 gibi oldukça yüksek oranda bulunmuştur. Bu oran Türkiye genelinde de hemen hemen aynı düzeydedir (%84,4). Bu oranlar, Türkiye genelinde çekirdek aile oranının arttığını göstermektedir (Gökçe vd., 1994: 56). Gültepe Mahallesi'nde elde edilen verilerde ise mahalle, Türkiye geneline göre çok düşük düzeyde çekirdek aileyi barındırmaktadır.

Araştırmanın gözlem ve görüşmelerine dayanarak geniş ailenin en fazla rastlanan aile tipi olmasının bir yoksulluk olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Anne-babaları ile oturan evli çocuklar, daha geniş veya kendilerine ait bir eve

çıkmanın maddi külfet olduğunu, ekonomik yetersizlikler nedeniyle beraber oturmanın bir anlamda kendileri için zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Kırsala özgü geleneksel aile tipinin gecekondularda hala devam ediyor olması; “gecekondulu ailesi” kavramının kalıcı bir niteliğe bürünmüş olmasından kaynaklandığı da söylenebilir. Demir, yaşam standartlarını yükselten gecekondulu ailelerinin çoğunlukla, gecekondulu alanları dışındaki kentsel alanlara kayma eğiliminde olduğunu fakat ekonomik ve sosyal yükselme gösteremeyen aileler için, gecekondulu alanlarındaki geçiş kültürü ve geçiş ailesi olarak tanımlanan yaşam biçiminin kalıcı bir niteliğe dönüştüğünü belirtmiştir (Demir, 1998: 155).

**Tablo 12:** Hane Yapısı

| Hane yapısı                  | Sayı | %    |
|------------------------------|------|------|
| Çekirdek aile                | 25   | 41,7 |
| Geniş aile                   | 34   | 56,7 |
| Çocuksuz, iki ebeveynli aile | 1    | 1,7  |
| Toplam                       | 60   | 100  |

Hane yapısı konusunda görüşülen bir ailede, kayınvalidesiyle ve iki çocuğuyla birlikte yaşayan 40 yaşındaki ev hanımı, kayınpederi öldükten sonra kayınvalidesinin bir gelirin kalmadığını, asgari ücretle geçinip kendi masraflarını zor karşıladıklarından, kayınvalideleri için ayrı bir ev tutup o masrafları üstlenmelerinin imkânsız olması nedeniyle ev küçük de olsa birlikte yaşadıklarını belirtmiştir. Mahallede çoğu komşularının anne-babalarıyla birlikte evlerini paylaştığını belirten ev hanımı, hiç beraber yaşamayan için zor olduğunu ama artık kendilerinin kalabalık ve bir arada yaşamaya alıştıklarını söylemiştir.

Bir diğerk görüşülen ev hanımı, evli olan oğlu, gelini, kocası ve çocuklarıyla birlikte yaşamalarının nedenlerini şöyle açıklamıştır:

“Oturduğumuz ev küçük, nüfusumuz çok. Büyük oğlum yeni evlendi, onlar da bizimle yaşıyor. Evde bir tek düzenli çalışan evli olan oğlum. Kendileri ev tutsalar hem gelin kendi başına kalacak evde hem de kira masrafı olacak. Biz iyi kötü oturduğumuz evi aldık zamanında. Hem bizi hem hanımını geçindiriyor. Benim eşim ve öbür oğlum işsiz şimdi, onlar iş bulursa kendileri eve çıkarlar ilerde.”

Geniş aile özelliği gösteren ailelerin, bu koşullardaki yaşam biçimini sürdürmelerinin temelinde ekonomik nedenlerin yattığı görülmektedir. Kira masrafı, işsizlik, yaşlı ebeveynler için başka bir ev masrafını karşılayamama gibi etkenler, geleneksel ailenin gecekondü mahallesinde hala yaygın aile tipi olmasının nedenlerindedir.

Ortalama hane büyüklüğü 5,5 olarak bulunmuştur. Rakamın yüksek olmasında, geniş ailelerin oranının fazla olmasının yanında, hem çekirdek hem de geniş ailelerde çocuk sayısının fazla olması da etkilidir. Tablo 13'e göre, çekirdek ailelerin % 40'ı 2, %40'ı 3 ve %16'sı 4 çocuklu ailedir. Çekirdek aileler içersinde tek çocuklu ailelerin oranı yalnızca %1,7'dir. Geniş ailelerin %50'si 3, %26,5'i 2, %11,8'i 4, %5,9'u 5 çocuklu olup, tek çocuklu olan aile oranı %5,9'dur. Sencer (1979: 327–329), “çok çocukluluğu”, tarımsal alandaki örgütlenmenin ilk özeliği olarak açıklamıştır. Kırsal alandaki ailenin işgücü ihtiyacı, doğurganlığı pekiştiren bir unsurdur. Aile temelinde şekillenen bu üretim sürecinde her bireyin kendine ait bir görevinin olması ve her zaman daha fazla işgücünün ailenin üretimini arttıracak olması, çok çocukluluk ile ailenin nüfusunu arttırma yönündeki eğilimin yanında, evliliklerden sonra kuşakların bir arada yaşamasını da pekiştirir.

**Tablo 13:** Hane Yapısına Göre Hanedeki Çocuk Sayısı

| Hane yapısı                  | Hanedeki çocuk sayısı (%) |     |      |    |      |     | Toplam |     |
|------------------------------|---------------------------|-----|------|----|------|-----|--------|-----|
|                              | 0                         | 1   | 2    | 3  | 4    | 5   | Sayı   | %   |
| Çekirdek aile                | 0                         | 4   | 40   | 40 | 16   | 0   | 25     | 100 |
| Geniş aile                   | 0                         | 5,9 | 26,5 | 50 | 11,8 | 5,9 | 34     | 100 |
| Çocuksuz, iki ebeveynli aile | 100                       | 0   | 0    | 0  | 0    | 0   | 1      | 100 |
| Toplam                       | 1,7                       | 5   | 31,7 | 45 | 13,3 | 3,3 | 60     | 100 |

Mahallede ortalama hane büyüklüğünün 5,5 olduğunu daha önce belirtmiştik. Geniş ailelerin oranının fazlalığı, hane halkı büyüklüğünün 5'in üstünde olmasının nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Oda sayısına göre hanede yaşayan kişi sayısı, ailelerin yaşam standartlarının da ipuçlarını verir. Oda sayısına göre, hanede yaşayan kişi sayısına bakıldığında; iki odaya sahip konutlarda yaşayan ailelerin %50'si 4, %25'i 5 ve % 25'in de 6 kişiden oluştuğu görülmektedir. Tablo 14'e göre, hane büyüklüğü 2 ile 9 kişi arasında değişmektedir. Üç odaya sahip konutların büyük bir oranı 5 (%37,8) ve 6 (%29,7) kişiyi barındırmaktadır. Tabloya göre, üç odalı konutlarda yaşayan hanelerin %10,8'i 7; %2,7'si 8 ve %2,8'i 9 kişiden oluşmakta; dört odalı konutlarda, hane büyüklüğü 5 ve 6 kişi olan konutların oranı %18,2'ser, 7 ve 8 hane büyüklüğü % 27,3'er ve 9 olan hane büyüklüğü oranı ise %1,7'dir. Mahallede bir odaya 2,33 kişi düşmektedir. Yapılan gözlem ve görüşmelere göre, odalar hem oturma odası hem de çocukların veya evde beraber yaşanan akraba ya da yaşlıların yatma odası olarak kullanılmaktadır. Çocukların kendilerine ait odaları olan haneye rastlanmamıştır.

**Tablo 14:** Oda Sayısına Göre Hane Büyüklüğü

| Oda sayısı | Hanede yaşayan kişi (%) |     |      |      |      |      |      |     | Toplam |     |
|------------|-------------------------|-----|------|------|------|------|------|-----|--------|-----|
|            | 2                       | 3   | 4    | 5    | 6    | 7    | 8    | 9   | Sayı   | %   |
| 2          | 0                       | 0   | 50   | 25   | 25   | 0    | 0    | 0   | 12     | 100 |
| 3          | 2,7                     | 2,7 | 10,8 | 37,8 | 29,7 | 10,8 | 2,7  | 2,7 | 37     | 100 |
| 4          | 0                       | 0   | 0    | 18,2 | 18,2 | 27,3 | 27,3 | 9,1 | 11     | 100 |
| Toplam     | 1,7                     | 1,7 | 16,7 | 31,7 | 26,7 | 11,7 | 6,7  | 3,3 | 60     | 100 |

Üç odalı gecekonduda 7 kişilik bir ailenin ev hanımı olan, 58 yaşındaki mahalle sakini, konutunun koşullarını şöyle anlatmıştır:

“Evde ben, kocam, ikisi kız, ikisi erkek dört çocuk bir de gelinim birlikte yaşıyoruz. Evde ne oturacak ne de yatacak yer var. Küçük kız ortaokula 2’de, büyük kız okutamadık. Bu kız okusun istiyorum ama daha bugün ders çalışacak yer bulamıyorum diye derslerini yapmadan çıkıp gidiyor okula. Nasıl ders çalışıp da yapacak bilmem. Gündüzleri, gelinim, ben, büyük kız, kocam hep evdeyiz. Küçük oğlum erken çıkar, arkadaşlarıyla gezer, kahveye gider, iş bakar orda burada. Kocam sıkılınca kahveye gider öğlenleri, biz de konu komşuya gideriz arada ama her zaman da gidilmez tabi. Akşam olunca kalabalık, oğullarımla kocam belki de ondandır biraz, geç gelirler eve. Saat 11’i geçer onlar gelinceye kadar. Ne mutfak yetiyor ne tuvalet. Bir de kış olunca daha zor tabi. Bir tek büyük oğlan çalışıyor düzgün işte, her odada soba yakacak değiliz ya, kömür yardımı gelmese onu da yakamayız zaten. Orta yere kuruyoruz ısınsın her yer diye. Ama gecekonduda işte, ısındığı kadar soğuyor da camdan kapıdan.”

Konutların oda sayısının yetersizliğinin yanında, konutların korunmasız ve imkânlarının yetersiz olması da yaşam koşullarını kötüleştirmektedir. Birbirinden farklı ihtiyaçları ve yaşamları olan bireylerin küçük bir alanda birlikte yaşaması, aynı odada uyuması, kendilerine ait ev içinde hiçbir alanlarının bulunmaması tüm yaşam koşullarını etkilediği görülmektedir. Küçük kızın derslerini yapacak yer bulamamsının yanında, kalabalık yaşam alanında sıyrılmak isteyen aile bireylerinin

vakitlerini dışarıda geçirdikleri belirtilmiştir. Bunun yanında, evli genç çift, baba-  
anne ve ergenlik çağındaki çocukların hiçbirinin kendi yaşamlarını düzenleyecek,  
kendilerine ait odası bulunmamaktadır.

Yasa'nın (1969), Çinçin bölgesini de kapsayan bölgede yaptığı araştırma  
sonuçları, bölgedeki gecekonduların fiziksel yaşam koşullarının, günümüze kadar  
Çok fazla değişim geçirmediğini de ortaya koymaktadır. Yasa'nın (1969)  
araştırmasında ortalama oda sayısı iki (%44) ve bir (%28) olarak bulunmuştur.  
Yasa'nın araştırmasında, oda başına düşen kişi sayısı üç olarak bulunmuştur (Yasa,  
1969: 67). Yaşam şartları karşılaştırıldığında günümüze kadar geçen süreçte  
bölgedeki yaşam şatlarında ilerleme olmadığı görülmektedir.

### 3.2.3. MAHALLE HALKININ EĞİTİM DURUMLARI

Mahalledeki eğitim düzeyi, hane reisi-hane reisi eşinin eğitim düzeyi ve çocukların eğitim durumları olarak iki ayrı başlık altında incelenmiştir. Bu inceleme, yoksulluğun kronikleşmesi ve mahallenin slamlasma sürecinde belirleyici etkenlerden birisi olan eğitim koşullarının bir sonraki kuşakta nasıl bir değişim gösterdiğini belirlemede faydalı olacaktır.

#### 3.2.3.1. Hane Reisi ve Eşinin Eğitim Düzeyi

Daha önceki bölümlerde de tartışıldığı gibi, eğitimsizlik, kronikleşen ve kuşaktan kuşağa aktarılan yoksulluğun ve işsizliğin temelinde yatan en önemli nedenlerdendir.

Hane reislerinin eğitim durumları incelendiğinde, %50'nin ilkököl mezunu, %23'ün ise ilkököl terk olduğu görülmektedir. Hane reislerinin %1,7'si okuryazar değildir. Hane reisleri arasında en yüksek eğitim düzeyi ortaokuldur. Katılımcılar arasında lise veya üniversite mezunu hane reisine rastlanmamıştır.

**Tablo 15:** Hane Reisi Erkeğin Eğitim Düzeyi

| Eğitim düzeyi   | Sayı | %    |
|-----------------|------|------|
| Okuryazar değil | 1    | 1,7  |
| İlkokul terk    | 23   | 38,3 |
| İlkokul mezunu  | 30   | 50   |
| Ortaokul mezunu | 6    | 10   |
| Toplam          | 60   | 100  |

Hane reisi eşlerinin eğitim düzeylerinde bakıldığında, kadınların erkeklerden çok daha az eğitim düzeyine sahip oldukları görülmektedir. İlk bakışta, okuryazar olmayan oranındaki artış göze çarpmaktadır (%21,7). Bir başka göze çarpan nokta,

en yüksek eğitim düzeyi olan ortaokul mezunu oranının yalnızca %1,7 olduğu ve büyük çoğunluğu ilkokul terk ve ilkokul mezunlarının oluşturduğudur.

**Tablo 16:** Hane Reisi Eşinin Eğitim Düzeyi

| Eğitim düzeyi   | Sayı      | %          |
|-----------------|-----------|------------|
| Okuryazar değil | 13        | 21,7       |
| İlkokul terk    | 24        | 40         |
| İlkokul mezunu  | 22        | 36,7       |
| Ortaokul mezunu | 1         | 1,7        |
| <b>Toplam</b>   | <b>60</b> | <b>100</b> |

Lewis (1968), yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılmasındaki en önemli faktörlerden birisinin, ailelerde ebeveynlerin çok düşük eğitim düzeyine sahip olması ve bu koşulların bir sonraki kuşakta da devam etmesi olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, hanedeki eşlerin eğitim düzeyinin yanında, çocukların eğitim durumlarını incelemek, işsizliğin ve yoksulluğun ne derece kalıcı hale geldiğini ve kuşaktan kuşağa nasıl bir değişim ile aktarıldığını ortaya koymada önemli yer tutacaktır.

### **3.2.3.2. Çocukların Eğitim Durumu**

Zorunlu eğitim döneminde olan çocukların okula gitme durumu incelendiğinde, hanedeki çocuk sayısının artışıyla, okula gitmeyen çocuk sayısının da arttığı görülmektedir. Tek çocuklu hanelerde okula gitmeyen çocuk yokken, 2 çocuklu hanelerin % 6,3'ünde okula gitmeyen 1 çocuk vardır. Bu oran 3 çocuklu hanelerde %30'a çıkmaktadır. 4 çocuklu hanelerin %50'sinde 1 çocuğun, %16,7'sinde 2 çocuğun okula devam etmediği görülmektedir.

**Tablo 17:** Hanedeki Çocuk Sayısına Göre Zorunlu Eğitim Dönemindeki Çocukların Okula Gitme Durumu

| Hanedeki çocuk sayısı | Hanede zorunlu eğitim döneminde okula gitmeyen çocuklar (%) |      |      | Toplam |     |
|-----------------------|---|------|------|--------|-----|
|                       | 0   | 1    | 2    | Sayı   | %   |
| 1                     | 100   | 0    | 0    | 2      | 100 |
| 2                     | 93,8  | 6,3  | 0    | 16     | 100 |
| 3                     | 70  | 30   | 0    | 20     | 100 |
| 4                     | 33,3  | 50   | 16,7 | 6      | 100 |
| 5                     | 0   | 0    | 100  | 1      | 100 |
| Toplam                | 73,3  | 22,2 | 4,4  | 45     | 100 |

Hane halkı reisinin eğitim düzeyinin düşük olması, şüphesiz çocukların eğitim düzeyini de etkilemektedir. Hanede zorunlu eğitim döneminde olan çocukların okula gitme durumlarının hane reisinin eğitim durumuna göre dağılımı Tablo 18’de gösterilmiştir.

Zorunu eğitim döneminde okula devam etmeyen çocuk oranının, hane reisinin eğitim düzeyi ilkokul terk olan hanelerde en yüksek olduğu görülmektedir. Hane reisinin eğitim durumu ilkokul terk olan hanelerin %36,8’inde 1 çocuk, %10,5’inde 2 çocuk okula devam etmemektedir. Bu oran genel toplam içinde %20 gibi bir orana işaret etmektedir. Tabloya göre hane reisi eğitim durumu ilkokul ve ortaokul olan hanelerde, çocukları okula devam etme oranları daha yüksektir. Hane reisinin okuryazar olmadığı tek hanede zorunlu eğitim döneminde olan çocukların okula devam ettiği görülmektedir.

**Tablo 18:** Hane Reisi Eğitim Durumuna Göre Zorunlu Eğitim Dönemindeki Çocukların Okula Gitme Durumu

| Hane reisinin eğitim düzeyi | Hanede zorunlu eğitim döneminde okula gitmeyen çocuklar (%) |             |            | Toplam    |            |
|-----------------------------|---|-------------|------------|-----------|------------|
|                             | Gitmeyen yok  | 1           | 2          | Sayı      | %          |
| Okuryazar değil             | 100   | 0           | 0          | 1         | 100        |
| İlkokul terk                | 52,6  | 36,8        | 10,5       | 19        | 100        |
| İlkokul mezunu              | 90,9  | 9,1         | 0          | 22        | 100        |
| Ortaokul mezunu             | 66,7  | 33,3        | 0          | 3         | 100        |
| <b>Toplam</b>               | <b>73,3</b>   | <b>22,2</b> | <b>4,4</b> | <b>45</b> | <b>100</b> |

H

ane reislerinin eğitim durumuna göre kız çocukların eğitimlerinin devam etmesi yönündeki tutumlar incelendiğinde, hane reisi ilkokul mezunu olan hanelerin %10,3'ü ve hane reisi ortaokul mezunu olan hanelerin %50'si üniversiteye kadar okutmak istediğini belirtmiştir. Bu oran toplam içinde %9,1 gibi çok düşük bir rakama işaret etmektedir. Çocukların eğitimi ile ilgili gene tutum çoğunlukla, “maddi durum elverdiği kadar” olarak belirtilmektedir (%38,2). Hane reisinin eğitim durumu ilkokul terk olan hanelerde çocuklarını “kendisi okuduğu kadar” okutacağı cevabını verenlerin oranı %9,1, ilkokul mezunu olan hanelerde ise bu cevabı verenlerin oranı, %10,3 olduğu görülmektedir.

**Tablo 19:** Hane Reislerin Eğitim Durumuna Göre Kız Çocukların Eğitimlerini Devam Ettirme Yönündeki Tutumları

| Hane reisi erkeğin eğitim düzeyi | Kız çocuklarını okutma istekleri (%) |              |                    |                         | Toplam              |      |     |
|----------------------------------|--------------------------------------|--------------|--------------------|-------------------------|---------------------|------|-----|
|                                  | Okumuyor                             | Liseye kadar | Üniversiteye kadar | Durumum elverdiği kadar | Kendi okuduğu kadar | Sayı | %   |
| Okuryazar değil                  | 0                                    | 100          | 0                  | 0                       | 0                   | 1    | 100 |
| İlkokul terk                     | 61,9                                 | 4,8          | 0                  | 23,8                    | 9,5                 | 21   | 100 |
| İlkokul mezunu                   | 27,6                                 | 0            | 10,3               | 51,7                    | 10,3                | 29   | 100 |

|                 |    |     |     |      |     |    |     |
|-----------------|----|-----|-----|------|-----|----|-----|
| Ortaokul mezunu | 25 | 0   | 50  | 25   | 0   | 4  | 100 |
| Toplam          | 40 | 3,6 | 9,1 | 38,2 | 9,1 | 55 | 100 |

Hane reislerinin eğitim durumuna göre erkek çocukların eğitimlerinin devam etmesi yönündeki tutumlara bakıldığında ise, yine üniversiteye kadar okutmak istediğini belirten hanelerin oranının çok düşük olduğu görülmektedir (%7,3). Hane reisi ilkököl mezunu olan hanelerin %7,1'i ve hane reisi ortaokul mezunu olan hanelerin %40'ı üniversiteye kadar okutmak istediğini belirtmiştir. Maddi durum elverdiği kadar okutacağını belirten hanelerin oranı %27,3 ve kendisi okuduğu kadar okutacağını belirten hanelerin oranı ise %16,4'ü oluşturmaktadır.

**Tablo 20:** Hane Reislerin Eğitim Durumuna Göre Erkek Çocukların Eğitimlerini Devam Ettirme Yönündeki Tutumları

| Hane reisi erkeğin eğitim düzeyi | Erkek çocuklarını okutma istekleri (%) |              |                    |                         |                     | Toplam |     |
|----------------------------------|--|--------------|--------------------|-------------------------|---------------------|--------|-----|
|                                  | Okumuyor                               | Liseye kadar | Üniversiteye kadar | Durumum elverdiği kadar | Kendi okuduğu kadar | Sayı   | %   |
| Okuryazar değil                  | 100                                    | 0            | 0                  | 0                       | 0                   | 1      | 100 |
| İlkokul terk                     | 47,6                                   | 4,8          | 0                  | 19                      | 28,6                | 21     | 100 |
| İlkokul mezunu                   | 42,9                                   | 0            | 7,1                | 39,3                    | 10,7                | 28     | 100 |
| Ortaokul mezunu                  | 60                                     | 0            | 40                 | 0                       | 0                   | 5      | 100 |
| Toplam                           | 47,3                                   | 1,8          | 7,3                | 27,3                    | 16,4                | 55     | 100 |

Tablo 19 ve Tablo 20'de kız çocukları ve erkek çocuklarının eğitimleri konusundaki tutum ve görüşlerin cinsiyet temelinde çok farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Esas belirleyicinin ekonomik durum olduğu görülmektedir. Fakat hane reislerinin eğitim durumunun düşük olmasına bağlı olarak, ailelerin eğitim konusunda kararlı bir tutum sergilemediğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

Çocukların eğitim durumları ve eğitime devam etme istekleri konusunda ailelerin ve çocukların görüşleri alınmıştır. Mahallede bakkal olan 20 sene önce mahalleye yerleşmiş olan mahalle sakininin ilköğretim ve ortaöğretime devam eden iki kız çocuğu vardır. Görüşülen kişi, ortaokul mezunu ve Çankırı'dan 20 sene önce Ankara'ya gelip tanıdıkları olduğu için mahalleye yerleşmiştir. Hane Reisinin, kızlarının okula devam etme durumları ve istekleri konusundaki görüşleri şöyledir:

“Ben iki kızımın da okumasını istiyorum. Özeniyorum okumuş çocuklar görünce. Buradaki çoğu komşumuzdan hem daha okumuş insanım hem de iyi kötü işimizle idare ediyoruz. Ama bu mahalle çocukların okuması için uygun değil.. Kızların okuluna evimiz çok yakın ama yine de okula gidip gelirlerken içimiz rahat değil. Kışın akşamları hava kararınca ben gidip alıyorum okuldan. Mahallede kavga güürültü eksik olmuyor. Korkuyorlar, biz de korkuyoruz. Bazen annelerinin okula bu yüzden göndermediği bile oldu. Çocukların okuldan soğumaması için, başarılı okusunlar da okutalım diye en kısa zamanda biraz para biriktirebilirsek başka bir mahalleye, ilçeye taşınacağız. Burada çoğu arkadaşları okulu yarım bırakıyor, çoğu zaman gelmiyorlar okula. Bizim çocuklar da onları örnek alıyor. Önemini tam anlamıyorlar okulun, eğitimin.”

Mahalle sakinin bu anlattıkları, mahallede eğitimi yarım bırakmanın yaygın ve alışıldık bir durum olduğunu göstermektedir. Çocuklarını okutmak isteyen aileler hem mahalledeki ekonomik hem de sosyal koşullardan kaynaklanan sorunlar yaşamakta olduklarını belirtmişlerdir.

Üç çocuğu olan diğer bir mahalle sakini olan ev hanımı annenin ve ortaokul birinci sınıfa giden kızının görüşleri şöyledir:

“Ben okumasını çok istiyorum ama zor gönderiyorum okula. Önlük alamadık, öğretmeni soruyormuş utanıyormuş. Ben gidip bir dahaki ay alacağız

dedim, tamam dedi öğretmen. Çoğu zaman gitmiyor, ablası okumadı, 17 yaşında nişanladık bile. Bu okusun diyorum ama babası da iş buldukça çalışıyor, okul da masraflı, nereye kadar okutabilirsek okur artık.”

“Okumak isterim ben de ama herkes önlükle gidiyor ben pantolon kazağımı giyip gidiyorum. Hepsi soruyor neden önlük giymiyorsun diye. Başka arkadaşlarım da var önlüğü kitabı defteri olmayan, onlar da gelmek istemiyorlar bazen de onlar da gelmiyorlar okula. Dersler çok zor değil ama ödevler zor geliyor bazen biraz.”

Maddi koşulların yetersizliği hem anne-babaların hem de çocukların eğitimi ikinci plana atmalarına neden olmaktadır. Bu noktada görülen; hanelerdeki yetişkinlerin eğitim düzeylerinin çok düşük olmasının yanında çocukların eğitimlerinin de yarım kalması veya yetersiz olması, yaşanan yoksulluk ve işsizliği de kuşaklar arasında aktarılmasını ortaya çıkaracaktır. Yetersiz eğitim düzeyi ile kentteki iş olanakları ve yaşam şartları karşısında dezavantajlı konumda bulunan hanelerde, çocukların da aynı derecede bu dezavantajları bir önceki kuşaktan devralacağı sonucunu doğuracaktır.

### **3.2.4. İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ KONUMLARI VE ÇALIŞMA DURUMLARI**

Bu çalışma için önemli olan bir diğer nokta da, mahallenin ve mahalle sakinlerinin kentteki işgücü piyasasında yer alma durumlarıdır. İş olanaklarına ulaşabilme ve kentteki yeni istihdam olanaklarından faydalanabilme düzeyi hem sosyal hem de ekonomik koşulların da belirleyicisidir. Genel bir işgücü ve çalışılan iş kolları analizine geçmeden önce hanede çalışan hane üyelerinin iş kolları ve hane reisinin işi ile ilişkisi ele alınacaktır. Çalışılan iş kollarını daha yakından incelemek, işgücünü yönlendiren mekanizmaları ve mahalledeki işgücünün çok büyük bir oranının enformel sektöre yönelmesindeki nedenleri açıklamak, kentsel işgücü piyasasına ulaşma ve mevcut konum hakkında analiz yapmak için faydalı olacaktır.

#### **3.2.4.1. İşgücü Piyasası ve Çalışılan İş Kolları**

Mahallede ortalama hane büyüklüğünün 5,5 olduğu göz önüne alınarak, hanelerde çalışan kişi sayısına bakıldığında, hanelerin yarıya yakınında (%48,3) bir kişi çalışmaktadır. 1 kişinin çalışma oranının en yüksek olduğu haneler 5 kişilik hanelerdir (%68,4). 4 kişilik hane içinde %60 olan 1 kişinin çalışması durumu, 7 kişilik (%42,9), 8 kişilik (%50) ve 9 kişilik (%50) olan kalabalık hanelerdeki çalışan kişi sayısının dağılımı içinde de oldukça yüksek orandadır. Tablo 17'ye göre, mahallede 9 kişilik hanelerin bulunmasına karşın, hanede çalışan kişi sayısının en fazla 3 kişi olması ve bununla birlikte hiç kimsenin çalışmadığı hanelerin oranının % 13,3 olmasının, mahallede yaşanan işsizliği ortaya koyduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte 3 kişinin çalıştığı hane oranı yalnızca %1,7'dir ve 6 kişinin yaşadığı hanede görülmektedir (hanede çalışan kişi sayısının hane büyüklüğüne göre dağılımı Tablo 21'de verilmiştir).

**Tablo 21:** Hane Büyüklüğüne Göre Çalışan Kişi Sayısının Dağılımı

| Hanede yaşayan kişi sayısı | Hanede çalışan kişi sayısı oranı (%) |      |      |     | Toplam |     |
|----------------------------|--------------------------------------|------|------|-----|--------|-----|
|                            | 0                                    | 1    | 2    | 3   | Sayı   | %   |
| 2                          | 0                                    | 100  | 0    | 0   | 1      | 100 |
| 3                          | 0                                    | 0    | 100  | 0   | 1      | 100 |
| 4                          | 30                                   | 60   | 10   | 0   | 10     | 100 |
| 5                          | 5,3                                  | 68,4 | 26,3 | 0   | 19     | 100 |
| 6                          | 25                                   | 18,8 | 50   | 6,3 | 16     | 100 |
| 7                          | 0                                    | 42,9 | 57,1 | 0   | 7      | 100 |
| 8                          | 0                                    | 50   | 50   | 0   | 4      | 100 |
| 9                          | 0                                    | 50   | 50   | 0   | 2      | 100 |
| Toplam                     | 13,3                                 | 48,3 | 36,7 | 1,7 | 60     | 100 |

Hanelerin kalabalık nüfuslarının karşısında çalışan kişi sayısının az olmasındaki önemli bir nedenin, kadınların hemen hemen hepsinin ev hanımı olması (%96,7) ve işgücü piyasasının dışında kaması olduğu söylenebilir.

Hane reisi eşlerinin yalnızca %3,3'ü çalışmaktadır. Kayıtsız ve güvencesiz çalışılan bu işler, ev temizliği, çocuk bakıcılığı gibi, tanıdık vasıtasıyla bulunmuş yine ev merkezli işlerdir. Kadınların çok büyük bir oranının ev hanımı (%96,7) olduğu görülmektedir. Mahallede kadınların çoğunluğu, işgücü piyasası dışında ev merkezli yaşamaktadır.

Gecekondu bölgelerinde kadınların büyük çoğunluğunun işgücü piyasasının dışında kalması, önceki gecekondu araştırmaları ile örtüşmektedir. Gökçe, Acar, Ayata, Kasapoğlu, Özer ve Uygun'un (1994) gerçekleştirdiği araştırmaya göre, kadınların işgücüne katılma oranı %6,4 olarak bulunmuştur. Araştırmada, işgücüne katılmayan kadınların yalnızca %2,1'i kendini işsiz olarak nitelemekte, diğer kesimler ise kendilerini ev hanımı olarak tanımlamakta veya çalışmak istemediklerini belirtmişlerdir (Gökçe vd., 1994: 167). Yasa'nın (1969: 130) araştırmasında da

benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Kadınların %90'ı kendilerini ev hanımı olarak nitelemiştir.

**Tablo 22:** Hane Reisi Eşinin İşi

| Hane reisi eşinin işi | Sayı | %    |
|-----------------------|------|------|
| Ev hanımı             | 58   | 96,7 |
| Kayıtsız işçi         | 2    | 3,3  |
| Toplam                | 60   | 100  |

Mahalle sakinlerinin işgücü piyasasındaki konumunu daha net inceleyebilmek için hane reisi erkeklerin ve eşler dışındaki diğer çalışan hane üyelerinin çalıştıkları iş kollarına ayrı ayrı bakmak faydalı olacaktır. Çalışılan iş kollarının yanında gelir düzeyi ve hanede çalışan sayısı da gelir düzeyini belirlemek açısından önem taşımaktadır. Mahalle sakinlerinin işgücü piyasasındaki konumlarını daha yakından ele almak için, erkek hane reisi ve hanedeki eşlerin dışında çalışan kişilerin konumu ve çalıştıkları iş kolu incelenmiştir. Üç kuşağı barındıran geniş aileler için hane halkı reisi, evli ikinci kuşak olarak alınmıştır ve diğer hane üyelerinin hane içindeki konumu, hane reisine göre tanımlanmıştır.

Erkek hane reislerinin çalıştıkları iş kolları (Tablo 23), mevcut işgücünün yarısının enformel sektörde istihdam edildiğini göstermektedir. Kayıtlı olarak çalışan oranı %21,6 iken, işsizlik oranı %23,3'tür. TÜİK, 2008 yılında kentsel alandaki işsizlik oranını % 12,2 olarak açıklamıştır (TÜİK, 2008). Gültepe Mahallesi'nde görülen işsizlik oranının Türkiye işsizlik rakamlarının neredeyse iki katı olduğu görülmektedir. İşsizliğin ülke genelinden iki kat fazla olmasının yanında katılımcıların yarısının enformel sektörde faaliyet gösteriyor olması, katılımcıların işgücü piyasasında işçileşmemiş, sınıf altı bir konumda olduğunun ipuçlarını içinde barındırmaktadır.

**Tablo 23:** Hane Reisinin Çalıştığı Sektör

| Hane reisinin çalıştığı sektör     | Sayı | %    |
|------------------------------------|------|------|
| Enformel sektör (kayıtsız çalışan) | 30   | 50   |
| Formel sektör (kayıtlı çalışan)    | 13   | 21,6 |
| Emekli                             | 3    | 5    |
| İşsiz                              | 14   | 23,3 |
| Toplam                             | 60   | 100  |

Klasik gecekondü ve yoksullaşmış gecekondü alanlarında işgücüne katılan nüfusun önemli bir kısmının enformel sektörde çalıştığı belirtilmiştir. Enformel sektörün kayıtsız işçilikten, kayıtsız esnaflığı, işportacılığa kadar pek çok iş kolunu kapsıyor olması, Gültepe Mahallesi'nde yaşayan kesimin ne tür işlerde çalıştığına daha ayrıntılı bakılmasını gerektirmektedir.

Enformel sektörün tek bir iş kolundan oluşmayan bir alan olduğunu belirtmiştik. Bu anlamda değerlendirmek gerekirse enformel sektör içinde çalışılan iş kolları arasında en çok dikkati çeken nokta, hurdacılığın toplam içindeki yüksek oranıdır.

Enformel sektör içinde ağırlıklı olarak çalışılan işler, hurdacılık (%25), işportacılık (6,7), kayıtsız işçilik (%8,3), hamallık (%3,3), şoförlük (%5), kayıtsız esnaflıktır (%1,7). Hane reislerinin %23,3 gibi önemli bir oranı işsizdir. Bu rakamlar dışında, memur (%5), kayıtlı esnaf (%8,3), kayıtlı işçi (3,3) olarak güvenceli çalışan kesim oldukça düşük düzeyde kalmaktadır.

Gültepe Mahallesi'nde enformel faaliyetler konusunda mahalle sakinleri, muhtar ve emniyet birimleri ile yapılan görüşmelere göre hurdacılık ve işportacılık, çevreden toplanan işe yarar parçaların bulunup satılması yoluyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle, bölgedeki enformel faaliyetler alış-verişe dayalı ticari bir süreçten çok,

“toplayıcılık” üzerinden işleyen bir mekanizmadır. Gültepe Mahallesi’nde gerçekleştirilen enformel faaliyetlerin, enformel sektör içindeki düşük hiyerarşili işlerden oluştuğu söylenebilir. Hurdacılığın ve mahalledeki işportacılığın kazancı düşük, güvencesiz, atık toplama ve satmaya dayalı bir faaliyet olması ile enformel faaliyetler arasında en altlarda yer almaktadır.

**Tablo 24:** Hane Reisinin (Erkek) İşi

| Hane reisinin işi | Sayı | %    |
|-------------------|------|------|
| Memur             | 3    | 5    |
| Kayıtlı işçi      | 2    | 3,3  |
| Kayıtsız işçi     | 5    | 8,3  |
| Emekli            | 3    | 5    |
| Kayıtlı esnaf     | 5    | 8,3  |
| Hurdacı           | 15   | 25   |
| İşportacı         | 4    | 6,7  |
| Garson            | 3    | 5    |
| İşsiz             | 14   | 23,3 |
| Kayıtsız esnaf    | 1    | 1,7  |
| Hamal             | 2    | 3,3  |
| Şoför             | 3    | 5    |
| Toplam            | 60   | 100  |

Mahalledeki mevcut işgücü piyasasını değerlendirebilmek için çalışan diğer hane üyelerinin konum ve iş kollarını da ortaya koymak faydalı olacaktır. Tablo 25’de hane reisi ve eşi dışındaki çalışanların hanedeki konumu verilmiştir. Eşler dışında çalışan hane üyelerinin olduğu hane oranı % 36,7’dir. Çalışanlar içinde en fazla erkek çocukların çalıştığı görülmektedir (%77,3). Akraba (%13,6), kız çocuk (%4,5) ve baba (%4,5) hane gelirine katkıda bulunan diğer üyelerdir.

**Tablo 25:** Eşler Dışındaki Çalışanların Hanedeki Konumu

| Hane reisi eşinin işi            | Sayı | %    |
|----------------------------------|------|------|
| Kız çocuk                        | 1    | 4,5  |
| Erkek çocuk                      | 17   | 77,3 |
| Baba (hane reisinin-eşin babası) | 1    | 4,5  |
| Akraba                           | 3    | 13,6 |
| Toplam                           | 22   | 100  |

Eşler dışında çalışan hane halkı üyelerinin işlerinin, hane reisinin işine göre dağılımı Tablo 26’da verilmiştir. Hane reislerinin % 21,6’sı memur, emekli, esnaf ve işçi olarak çalışan kayıtlı işgücünü oluşturmaktadır. Eğitim düzeyinin çok düşük olması kayıtlı çalışan işgücü oranını düşürmekte, eğitimi ve herhangi bir uzmanlığı, vasfı olmayan işgücü ya kayıt dışı çalışabilmekte ya da enformel sektörde kendine iş fırsatı yaratabilmektedir.

Vasıfsız ve yarı vasıflı işçiliğe giren garson, şoför, hamal gibi iş kollarında çalışanlar kayıt dışı çalıştıklarını belirtmişlerdir. Kayıt dışı işlerde çalışanlar, hizmet sektöründe, Ulus’taki işyerlerinde, halde ve eğlence mekânlarında çalışmaktadır. Ulus, önceki bölümlerde de tartışıldığı gibi Ankara’nın eski kent merkezi iken günümüzde hem konut hem de iş olanakları açısından köhneleşmiş, enformel sektörün, ucuz işgücünün merkezi haline gelmiştir. Bu nedenle mahallede kayıtsız olarak hizmet sektöründe çalışan kesimler, hem konum olarak hem de düşük vasıflı işgücü talebi nedeniyle yalnızca Ulus’taki iş olanaklarına ulaşabildiklerini belirtmişlerdir. Yukarıda da belirtilen iş kollarında (garson, komi, şoför, hamal, çırak) çalışanlar, iş değiştirme sıklığının çok fazla olduğunu ve hiçbir güvenceleri olmadığı için en ucuza çalışmaya razı olduklarını belirtmişlerdir.

Hane reisi kayıtsız işçi veya esnaf olan hanelerde, çalışan diğer üyelerin kayıtsız işçi olduğu görülmektedir. Erkek çocuklar, kayıtlı veya kayıtsız olarak

esnaflık yapan hane reislerinin yanında kayıtsız işçi olarak ortak çalışmaktadır. Enformel sektörün dışında, kayıtlı işçi olarak çalışan diğer hane üyelerine bakıldığında ise, hane reislerinin memur ve emekli gibi eğitim düzeyi yüksek işlerde çalıştığı görülmektedir, buna benzer olarak kayıtlı esnaf olarak çalışan tek hane üyesinin hane reisinin de emekli olduğu görülmektedir.

**Tablo 26:** Hane Reisi İşine Göre Diğer Çalışan Kişinin İşi

| Hane reisinin mevcut işi | Diğer çalışanın işi (%) |               |        |               |         | Toplam |     |
|--------------------------|-------------------------|---------------|--------|---------------|---------|--------|-----|
|                          | Kayıtlı işçi            | Kayıtsız işçi | Emekli | Kayıtlı esnaf | Hurdacı | Sayı   | %   |
| Memur                    | 100                     | 0             | 0      | 0             | 0       | 2      | 100 |
| Kayıtsız işçi            | 0                       | 100           | 0      | 0             | 0       | 2      | 100 |
| Emekli                   | 50                      | 0             | 0      | 50            | 0       | 2      | 100 |
| Kayıtlı esnaf            | 0                       | 100           | 0      | 0             | 0       | 3      | 100 |
| Hurdacı                  | 0                       | 0             | 0      | 0             | 100     | 6      | 100 |
| İşportacı                | 0                       | 66,7          | 0      | 0             | 33,3    | 3      | 100 |
| Garson                   | 0                       | 100           | 0      | 0             | 0       | 1      | 100 |
| Kayıtsız esnaf           | 0                       | 100           | 0      | 0             | 0       | 1      | 100 |
| Şoför                    | 0                       | 50            | 50     | 0             | 0       | 2      | 100 |
| Toplam %                 | 13,6                    | 45,5          | 4,5    | 4,5           | 31,8    | 22     | 100 |

Demir (1995), kırsal kesimin kentlerdeki işçileşme süreçlerini etkileyen en önemli etkenlerden birisinin enformel sektör olduğunu, 1980 sonrasında enformel sektörün, içinde yoğun kadın ve çocuk emeğini de barındıran kalıcı niteliği ile kentlerde faaliyet alanını genişlettiğini belirtmiştir. Mahalle sakinlerinin çalıştıkları iş kollarına bakıldığında, enformel sektörün egemen olduğu görülmektedir. Demir (1995), enformel sektörün, gecekondu mahallelerinde yaşayan kesimlerin işçileşme süreçlerini geciktirdiğini belirtmiştir. Bu anlamda, hane reisi eşleri ve hanelerde çalışan diğer aile bireylerin işlerine bakıldığında, yine enformel sektörün ağırlıklı olarak çalışılan faaliyet alanı olduğu görülmektedir.

Geçici işlerde çalışan gençlerden 25 yaşındaki mahalle sakini, babasının da geçici işlerde çalıştığını, erkek kardeşinin de zaman zaman işportacılık yaptığını belirtmiştir:

“Ben arkadaşların, mahalledeki ağabeylerin yanında onlara yardım ediyordum daha gençken. Şimdi daha ortak oldum işlere. Kendi sattığımın kazancını daha iyi alıyorum artık. Başka iş yok zaten. Tek iş bu bize. işportacılıktan iyi kazandığımız oluyor ama tanıdık lazım her işe girmeye. İlk zamanlar sigara satardık Yenidoğan’da, şimdi de satıyoruz da, bazen Ulus’a gidip de iş yaptığımız oluyor. Ufak tefek aletler, elimize düşerse ucuz eşyalar falan alıp satıyoruz. Kardeşim var benden küçük, Ulus’a gidince o da yardıma gelir. Onun da işi yok, bıraktı okulu da liseye başlayacakken. Ben de o kadar okudum. Başka bir yerde çalışsak, benim garsonluk yapan arkadaşlar da var, bütün gün çalışıyorlar benimkinin yarısını ancak kazanıyorlar. Bir de patronları var başlarında, onlarla uğraşıyorlar.”

İşportacılık, mahallede önemli bir iş koludur ve çoğunlukla, tütün, sigara gibi kaçak malların satılmasına dayalı olarak, mahalle için merkez görevi gören Yenidoğan’da yürütülmektedir. Yenidoğan’dan sonra Ulus işporta için gidilen ikinci yer olarak görünmektedir.

Kamyonet sahibi olan 50 yaşındaki üç çocuk babası, evli ve hurdacılıkla uğraşan mahalle sakini, kendilerinin şanslı saymaktadır.

“Biz abimlerle buraya 20 sene önce geldik. Geldiğimizde işportada, geçici bulduğumuz işlerde çalıştık önce. Sonra mahallede ucuza el arabası aldık 2 kardeş bir de abimin oğlanla birlikte hurdaya çıkıyorduk. Para getirecek malzeme bulmak için el arabasıyla çok dolaşmak gerek. Biraz kazanınca birleşip kamyonet aldık. Eski ama işimizi görüyor. Zaten abimlerle aynı bahçeye bakıyor evler, kamyonet de ortak kullanılıyor. Şimdi daha iyi ilk zamanlarımıza göre. Benim çocuklar da büyüdü. Bir oğlan da bende var, artık çoğunlukla onlar çıkıyorlar işe. Abimlerle beraber

olmasaydık belki hala el arabasıyla iş yapıyor olurduk. Çok insan el arabasıyla hurdacı burada. Günlük 3-5 kuruş ancak giriyor ceplerine, kamyonet nasıl alsınlar kendi başlarına. Biz aldık, çocukların da işi hazır oldu. Hiç bir şeyleri olmazsa bize yardımcı olurlar, kendi işlerini yaparlar.”

İş kolları arasında en yüksek oranla hurdacılık yapıldığı görülmektedir. Mahallede hurdacılıkla geçindiğini belirten tüm haneler kendi hesabına çalışmaktadır. Hurdacılığı, ticari bir faaliyet olarak satın alıp satmaktan daha çok, günlük geçimini sağlamak için çöp alanları veya sokaklardaki çöplerden, inşaat atıkları arasından, “işe yarar olanları bulup satmak” yoluyla yapıldığını belirtmişlerdir. Bu nedenle enformel sektöre dahil bir iş kolu olarak görülen hurdacılık, mahalledeki mevcut işsizlik ve geçim sıkıntısı karşısında ortaya çıkarılmış bir yöntem gibi görünmektedir. Tablo 26’ya göre hanede eşler dışında çalışan kişilerin yüksek bir oranı hurdacılık yapmaktadır (%27,3). Buradaki en önemli ilişki, hane reisi hurdacı olan hanelerde, diğer çalışanın da hurdacılık yaptığıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi hurdacılık aynı zamanda hane üyelerinin ortak olarak yaptığı bir iştir.

Enformel ve sektör ve kayıt dışı çalışmanın yanında işsizliğin de yüksek oranda olması, daha önce de belirtildiği gibi eğitimsizlik ve vasıfsızlığın ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Eğitim durumlarına göre iş kolları incelendiğinde bu durum daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

**Tablo 27:** Hane Reisinin İşine Göre Eğitim Düzeylerinin Dağılımı

| Hane reisi (erkek yetişkin) kişinin mevcut işi | Hane reisi erkeğin eğitim düzeyi (%) |              |                |                 | Toplam |     |
|--|--------------------------------------|--------------|----------------|-----------------|--------|-----|
|  | Okur-yazar değil                     | İlkokul terk | İlkokul mezunu | Ortaokul mezunu | Sayı   | %   |
| Memur  | 0                                    | 0            | 0              | 100             | 3      | 100 |
| Kayıtlı işçi                                   | 0                                    | 0            | 100            | 0               | 2      | 100 |
| Kayıtsız işçi                                  | 0                                    | 40           | 60             | 0               | 5      | 100 |
| Emekli   | 0                                    | 0            | 33,3           | 66,7            | 3      | 100 |
| Kayıtlı esnaf                                  | 0                                    | 20           | 60             | 20              | 5      | 100 |
| Hurdacı  | 6,7                                  | 53,3         | 40             | 0               | 15     | 100 |
| İşportacı                                      | 0                                    | 100          | 0              | 0               | 4      | 100 |
| Garson   | 0                                    | 0            | 100            | 0               | 3      | 100 |
| İşsiz  | 0                                    | 42,9         | 57,1           | 0               | 14     | 100 |
| Kayıtsız esnaf                                 | 0                                    | 0            | 100            | 0               | 1      | 100 |
| Hamal  | 0                                    | 50           | 50             | 0               | 2      | 100 |
| Şoför  | 0                                    | 33,3         | 66,7           | 0               | 3      | 100 |
| Toplam %                                       | 1,7                                  | 38,3         | 50             | 10              | 60     | 100 |

Tabloya göre mahalledeki en yüksek eğitim düzeyi olan ortaokul mezunlarının, memur (%5), emekli (%3,3) ve kayıtlı (%1,7) esnaf olduğu görülmektedir. Toplam içindeki oranı ancak %10'u bulan ortaokul mezunu hane reislerinin yukarıda belirtilen vasıflı ve yarı vasıflı iş kolları aynı zamanda, mahallede enformel ve kayıt dışı olarak çalışmayan tek gruptur. Hurdacılıkla uğraşan hane reislerinin %6,7'si okuryazar değil, %53,3'ü ilkokul terk ve %40'ı ilkokul mezunudur. En düşük eğitim düzeyine sahip olan bir diğer grup da işsizlerdir. İşsizlerin %42,9'u ilkokul terk, %57,1'i ilkokul mezunudur. Toplamın %6,7'sini oluşturan işportacılıkla uğraşan hane reislerinin tümünün eğitim durumu ilkokul terktir.

Mahallede eğitim durumunun çok düşük olmasından kaynaklı olarak kayıtlı ve vasıflı olarak çalışanların oranı da çok düşüktür. Formel işgücü piyasasına ulaşamayan ve kentte beceriye, uzmanlaşmaya dayalı işlerde yer bulamayan kesimler kendi enformel imkanlarını yaratmış ve kendi kuralları ile işleyen bu iş piyasası

kentte “marjinal”, sosyal olarak dışlanmış kesimlerin tutunabilme sürecinde yoksullukla başa çıkma yöntemlerinden biri olmuştur (bkz, Keleş, 2000; Kıray, 1998; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; Erder, 2000).

Daha önce yapılan gecekondulara bakıldığında, Gültepe Mahallesi’ndeki işgücünün daha yüksek oranda enformel sektörde olduğu görülmektedir. Gökçe vd.’nin (1994: 170) gerçekleştirdiği çalışmada kentte var olabilmenin şartı olan iş bulma, özellikle niteliksiz işgücünü oluşturan göçmenler için zor olmakta, bu kesim, marjinal, örgütsü, güvencesiz ve sürekliliği olmayan alanlara yönelmektedir. Özellikle kente gelmenin ilk yıllarında düz-niteliksiz işçi olarak çalışanların oranı %20, marjinal sektörde çalışanların oranı ise %20 olarak bulunmuştur. Araştırmaya göre, kentte kalış süresi uzadıkça çalışanların iş nitelikleri değişmektedir. İlerleyen yıllarda marjinal sektörde çalışma oranının düşmüş, sigortalı çalışan oranının ise artmış olduğu görülmüştür. Yasa’nın 1969 yılında yayımlanmış araştırma sonuçlarında ise gecekondularında vasıflı işçi-zanaatkâr olarak çalışan hane reisleri dörtte birinden fazlasını oluşturarak en yüksek düzeyde bulunmuştur. Bunu takip eden ikinci iş grubu ise küçük esnaf ve tüccarlardan oluşmaktadır. Yasa, gecekondularının büyük kısmını vasıflı işçilerin, zanaatkârların, tüccarların ve küçük esnasın oluşturduğunu, bu meslek gruplarının ekonomik tabakalarının birbirine eş düzeyde olduğunu belirtmiştir. Bu grup gecekondularında daha yüksek düzeyde kente uyum sağlamış olan üst tabakayı oluştururken, bu grubun dışında kalan düz işçiler, müstahdemler, kapıcılar, bekçiler çöpçüler gibi işlerde çalışanlar alt grubu oluşturmaktadır (Yasa, 1969: 124-127). Yasa’nın araştırmasında bir diğer dikkati çeken nokta, memur olarak çalışan gecekondularının da önemli düzeyde olmasıdır.

Araştırmanın kapsamını oluşturan Ankara Çiçin Bölgesi'ndeki Gültepe Mahallesi için, hurdacılık, kaçak mal satmaya dayalı işportacılık en önemli geçim kaynağı olup, işsizlik ve yoksullukla mücadelede, hanenin tüm üyeleri ile birlikte çalışılan en önemli yöntem olarak görünmektedir. Vasıflı-sigortalı işçilik, memurluk, kayıtlı esnaflık-zanaatkarlık gibi formel alandaki işlerde çalışanların oranı çok düşük düzeyde kalmıştır.

### 3.2.4.1.1. Çalışan Çocuklar

Çocuk işçiliği, mahallede çok yüksek oranda görülmektedir. Gerek enformel sektörde gerekse kayıt dışı olarak hanelerin ortak yaptığı işlerde çocukların çalışmasına sıkça rastlanmaktadır.

Zorunlu eğitim döneminde (6–16 yaş arası olarak alınmıştır) çocuğu olan hanelerin (%78,3), %25,5'inde çocuklar çalışmaktadır. Çocukların çalıştıkları iş kolları hane reisinin çalıştığı iş koluna göre aşağıda gösterilmiştir.

**Tablo 28:** Hane Reisi İşine Göre Çocukların Çalıştıkları İşlerin Dağılımı

| Hane reisinin mevcut işi | Çalıştığı iş kolu (%) |               |               |            |                 |            | Toplam    |            |
|--------------------------|-----------------------|---------------|---------------|------------|-----------------|------------|-----------|------------|
|                          | İşporta               | Bakkal çırağı | Kahvede çırak | Ev işi     | Sitelerde çırak | Hurdacılık | Sayı      | %          |
| Kayıtlı işçi             | 0                     | 100           | 0             | 0          | 0               | 0          | 1         | 100        |
| Emekli                   | 0                     | 100           | 0             | 0          | 0               | 0          | 1         | 100        |
| Kayıtlı esnaf            | 0                     | 100           | 0             | 0          | 0               | 0          | 1         | 100        |
| Hurdacı                  | 66,7                  | 0             | 0             | 0          | 0               | 33,3       | 3         | 100        |
| İşporta                  | 50                    | 0             | 0             | 0          | 50              | 0          | 2         | 100        |
| Garson                   | 100                   | 0             | 0             | 0          | 0               | 0          | 1         | 100        |
| İşsiz                    | 33,3                  | 33,3          | 0             | 33,        | 0               | 0          | 3         | 100        |
| Şoför                    | 0                     | 0             | 100           | 0          | 0               | 0          | 1         | 100        |
| <b>Toplam</b>            | <b>38,5</b>           | <b>30,8</b>   | <b>7,7</b>    | <b>7,7</b> | <b>7,7</b>      | <b>7,7</b> | <b>13</b> | <b>100</b> |

Hane reislerinin çalıştıkları iş kollarına göre çocukların çalışma durumları

incelendiğinde, hane reisleri, kayıtlı işçi, emekli ve kayıtlı esnaf olan hanelerdeki

çocukların bakkalda çırak olarak çalıştığı görülmektedir. Bunun yanında işsiz olan hane reisleri içinde çocuklarının çalıştıkları işlerin, bakkal çıraklığı (%33,3), işportacılık ve ev işine yardımcılık olduğu görülmektedir. Toplam içinde en çok çalışan çocuk, sırasıyla, hane reisi hurdacı olan (%23,1), işsiz (%23,1) ve işportacı olan (%15,4) hanelerdedir. Hurdacılıkla geçinen hanelerde çalışan çocukların %66,7'si işportacı, %33,3'ü hurdacılık yamaktadır. İşportacılık içinde çalışan çocukların çalıştıkları iş kolları ise, işportacılık (%50) ve sitelerde çıraklıktır (%50).

Özelikle enformel olarak çalışan ve işsiz olan hane reislerinde, çalışan çocukların da enformel sektör içinde oldukları görülmektedir.

#### **3.2.4.2. Hanelerin Gelir Düzeyi ve Geçimini Sağlama Durumları**

Hanelerdeki gelir dağılımı incelendiğinde, büyük çoğunluğun 1000 Lira'nın altında gelir sahibi olduğu görülmektedir.

Hanelerin gelir dağılımlarına bakıldığında, gelir düzeyi 500–700 olan hanelerin (%41,7) ve 750–1000 (%26,7) olan hanelerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Hane reisi işsiz olan hanelerin, %64,3'ü herhangi bir geliri olmadığını belirtmiştir, bu hanelerin %21,4'ünün geliri 500–700, %7,1'in geliri 100–400 ve %7,1'inin geliri 750–1000 arasındadır. Katılımcılar arasında en yüksek gelir, hane reisi kayıtsız esnaf olan katılımcıdır ve gelir, 1300 ve üstü olarak belirtilmiştir (%1,7).

**Tablo 29:** Hane Reisi İşine Göre Gelir Dağılımı

| Hane reisinin mevcut işi | Ortalama aylık gelir (%) |         |         |          |           |        | Toplam |     |
|--------------------------|--------------------------|---------|---------|----------|-----------|--------|--------|-----|
|                          | Geliri yok               | 100-450 | 500-700 | 750-1000 | 1050-1200 | 1300 + | Sayı   | %   |
| Memur                    | 0                        | 0       | 33,3    | 0        | 66,7      | 0      | 3      | 100 |
| Kayıtlı işçi             | 0                        | 0       | 100     | 0        | 0         | 0      | 2      | 100 |
| Kayıtsız işçi            | 0                        | 0       | 80      | 20       | 0         | 0      | 5      | 100 |
| Emekli                   | 0                        | 0       | 33,3    | 33,3     | 33,3      | 0      | 3      | 100 |
| Kayıtlı esnaf            | 0                        | 0       | 40      | 60       | 0         | 0      | 5      | 100 |
| Hurdacı                  | 6,7                      | 13,3    | 40      | 40       | 0         | 0      | 15     | 100 |
| İşportacı                | 25                       | 0       | 50      | 25       | 0         | 0      | 4      | 100 |
| Garson                   | 0                        | 0       | 66,7    | 33,3     | 0         | 0      | 3      | 100 |
| İşsiz                    | 64,3                     | 7,1     | 21,4    | 7,1      | 0         | 0      | 14     | 100 |
| Kayıtsız esnaf           | 0                        | 0       | 0       | 0        | 0         | 100    | 1      | 100 |
| Hamal                    | 50                       | 0       | 50      | 0        | 0         | 0      | 2      | 100 |
| Şoför                    | 0                        | 0       | 33,3    | 66,7     | 0         | 0      | 3      | 100 |
| Toplam %                 | 20                       | 5       | 41,7    | 26,7     | 5         | 1,7    | 60     | 100 |

**Tablo 30:** Hane Reisinin Çalıştığı İşe Göre Gelirin Geçimi Sağlama Durumu

| Hane reisinin mevcut işi | Hane gelirinin geçimi sağlama durumu (%) |       |               | Toplam |     |
|--------------------------|--|-------|---------------|--------|-----|
|                          | Evet                                     | Hayır | Belli olmuyor | Sayı   | %   |
| Memur                    | 33,3                                     | 66,7  | 0             | 3      | 100 |
| Kayıtlı işçi             | 0  | 100   | 0             | 2      | 100 |
| Kayıtsız işçi            | 20                                       | 80    | 0             | 5      | 100 |
| Emekli                   | 33,3                                     | 66,7  | 0             | 3      | 100 |
| Kayıtlı esnaf            | 60                                       | 40    | 0             | 5      | 100 |
| Hurdacı                  | 0  | 73,3  | 26,7          | 15     | 100 |
| İşportacı                | 0  | 75    | 25            | 4      | 100 |
| Garson                   | 0  | 100   | 0             | 3      | 100 |
| İşsiz                    | 0  | 100   | 0             | 14     | 100 |
| Kayıtsız esnaf           | 100                                      | 0     | 0             | 1      | 100 |
| Hamal                    | 0  | 100   | 0             | 2      | 100 |
| Şoför                    | 33,3                                     | 66,7  | 0             | 3      | 100 |
| Toplam                   | 13,3                                     | 78,3  | 8,3           | 60     | 100 |

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu mevcut gelirin geçimlerini sağlamadığını belirtmiştir (%78,3). Hane reisi kayıtlı esnaf olan haneler ile kayıtsız esnaf olarak çalışan hanelerde daha yüksek oranda gelirin yeterli olduğunun söylendiği

görülmektedir. Bunun yanında kayıtlı işçi, hurdacı, işportacı, garson olarak çalışan ve işsiz olan hane reislerinin hanelerinin hiçbirinde mevcut gelir düzeyinin geçimlerini sağladığı belirtilmemiştir. “Belli olmuyor” cevabını veren katılımcıların hane reislerin çalıştıkları işlerin hurdacılık ve işportacılık gibi enformel ve günlük kazanca dayalı işler olması aynı zamanda, belirtilen aylık gelirin sabit değil değişken olduğunu göstermektedir.

Aylık gelirin ihtiyaçlar karşısında yetersiz kalması durumunda en sık başvurulan yöntemin borç alma olduğu görülmektedir. Katılımcıların %44,2’si bakkaldan-esnaftan borç aldığını, %34,6’sı komşudan, arkadaştan borç aldığını belirtmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda, komşu veya arkadaştan alınan borç çoğunlukla, para ödünç alma iken, bakkaldan esnaftan alınan borç veresiye satın almak olarak açıklanmıştır. Özellikle gelir yetersiz kaldığında, gıda ihtiyaçları için mahalledeki tüm bakkallardan veresiye ile alışveriş yapılmaktadır. Katılımcıların %5,8’i market veya hallerin atıklarından faydalandıklarını belirtmiştir. Hane reisi hurdacı olan hanelerin %26,7’si, işportacı olan hanelerin %25’i ve işsiz olan hanelerin %21,4’ü aylık geliri yetersiz kaldığı durumlarda hiçbir şey yapamadığını belirtmiştir.

**Tablo 31:** Hane Reisinin, Gelirinin İhtiyacı Karşılamaı Karşıındaki Tutumu

| Hane reisinin mevcut işi | Aylık gelirin ihtiyacı karşılamaı durumunda ne yapıldığı |                                |                                       |            | Toplam |     |
|--------------------------|--|--------------------------------|---------------------------------------|------------|--------|-----|
|                          | Komşudan-arkadaştan borç alıyor                          | Bakkaldan esnaftan borç alıyor | Marketlerin atıklarından faydalanıyor | Hiçbir şey | Sayı   | %   |
| Memur                    | 50   | 50                             | 0                                     | 0          | 2      | 100 |
| Kayıtlı işçi             | 50   | 50                             | 0                                     | 0          | 2      | 100 |
| Kayıtsız işçi            | 25   | 75                             | 0                                     | 0          | 4      | 100 |
| Emekli                   | 0  | 100                            | 0                                     | 0          | 2      | 100 |
| Kayıtlı esnaf            | 0  | 100                            | 0                                     | 0          | 2      | 100 |
| Hurdacı                  | 46,7   | 26,7                           | 0                                     | 26,7       | 15     | 100 |
| İşportacı                | 25   | 25                             | 25                                    | 25         | 4      | 100 |
| Garson                   | 66,7   | 33,3                           | 0                                     | 0          | 3      | 100 |
| İşsiz                    | 28,6   | 42,9                           | 7,1                                   | 21,4       | 14     | 100 |
| Hamal                    | 0  | 50                             | 50                                    | 0          | 2      | 100 |
| Şoför                    | 50   | 50                             | 0                                     | 0          | 2      | 100 |
| Toplam                   | 34,6   | 44,2                           | 5,8                                   | 15,4       | 52     | 100 |

Düzenli geliri olmayan ve eşinin duvar işçiliği, inşaat işçiliği veya hamallık gibi işlerde çalıştığını söyleyen üç çocuklu 41 yaşındaki ev hanımı, gelirinin aylık ihtiyacını karşılayıp karşılayamadığı konusunda şunları söylemiştir:

“Bizim ancak karnımızı doyuracak, ısınacak kadar bir şey gelince şükür diyoruz. Zaten mahallede giderimiz, alış-verişimiz yok ki. Ne alacağız. Üst baş olduğu kadar giyiyoruz, çocuklar da dışarıda bir iki iş yapıp bazen harçlıklarını kazanıyorlar ama her zaman onlara da iş yok. Yardımlar gelince katkısı oluyor yakacak ihtiyacını biraz gideriyoruz. Olmayınca da yapacak bir şey yok. Çok zorda kalınca bir iki görüştüğümüz iyi komşu var onlardan ödünç alıyoruz, sonra geri veriyoruz. Onların yetmediğinde de biz verir-alırız.”

Katılımcılar arasında, çalışılan işler dışında ev içinde gelir getirici örgü, dantel, el işi v.b. herhangi bir iş yapan haneye rastlanmamıştır. Bununla birlikte hanelerin %36,7’si bahçeye sahip olmasına karşın, ev ekonomisine katkı sağlamak

veya kendi ihtiyacını karşılamak amaçlı olarak, küçük çaplı tarım ya da hayvancılık yapan haneye de hiç rastlanmamıştır.

Mevcut şartların yetersizliği nedeniyle mahallede en önemli gelirlerden birinin de yardımlar olduğunu daha önce belirtmiştik. Yapılan görüşme ve gözlemler sonucunda, alınan bu yardımların özellikle işsiz hanelerin pek çoğu için tek gelir kaynağı olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların çok büyük bir oranı bu yardımlardan aldığını belirtmiştir. Yardımlar, belediye ve valilik tarafından aylık olarak dağıtılan yiyecek ve yakacak paketleridir. Hane reisi işsiz olan, işportacı, hamal, şoför, kayıtsız işçi ve kayıtlı işçi olan tüm haneler yardım aldıklarını belirtmiştir. Hane reisi memur olan haneler yardım almazken, emekli olan hane reislerinin hanelerinin, %66,7'si, hurdacı olan hanelerin %33,3'ü, bu yardımlardan faydalandığını belirtmiştir.

**Tablo 32:** Hane Reisi İşine Göre Yardım Alma Durumu

| Hane reisinin mevcut işi | Yardım alma durumu (%) |             | Toplam    |            |
|--------------------------|------------------------|-------------|-----------|------------|
|                          | Alıyor                 | Almıyor     | Sayı      | %          |
| Memur                    | 0                      | 100         | 3         | 100        |
| Kayıtlı işçi             | 100                    | 0           | 2         | 100        |
| Kayıtsız işçi            | 100                    | 0           | 5         | 100        |
| Emekli                   | 33,3                   | 66,7        | 3         | 100        |
| Kayıtlı esnaf            | 40                     | 60          | 5         | 100        |
| Hurdacı                  | 66,7                   | 33,3        | 15        | 100        |
| İşportacı                | 100                    | 0           | 4         | 100        |
| Garson                   | 100                    | 0           | 3         | 100        |
| İşsiz                    | 100                    | 0           | 14        | 100        |
| Kayıtsız esnaf           | 0                      | 100         | 1         | 100        |
| Hamal                    | 100                    | 0           | 2         | 100        |
| Şoför                    | 100                    | 0           | 3         | 100        |
| <b>Toplam</b>            | <b>76,7</b>            | <b>23,3</b> | <b>60</b> | <b>100</b> |

Mahalle muhtarı, yardımlarla geçinmenin ve yardım almanın önemli olduğu mahallede çoğu zaman da yardım kavgaları tartışmaları çıktığını, özellikle hiç geliri olmayan ailelerin birden çok yardım paketi almak için birçok kez diğer komşularıyla veya kendisiyle tartışmaya, kavgaya giriştiklerini belirtmiştir. Muhtar, enformel sektör ve kayıtsız işlerde çalışma oranının çok fazla olması nedeniyle, aylık belli miktarda kazanan ailelerin de geliri yokmuş gibi kendini gösterip yardım aldıklarını söylemiştir.

Yardım alan ailelerden hurdacılık yapan 35 yaşında üç çocuk sahibi hane reisi olan mahalle sakini şunları söylemiştir:

“Gelirimiz hiç bir şeye yetmiyor. Çocukların biri ilkokulda, ikisi ortaokulda okuyor. Benim okur-yazarlığım var bir tek. İlkokulu bıraktım, hanım da öyle. Bir tek hurdacılığa çıkarım, oradan da ya gelir ya gelmez cebimize. Biz zor aldık bu sene yardımı. Buradaki kaç kişinin geliri var, işi var hatta arabası var yine de yardım alıyorlar. Ayıp da bilmiyorlar. Senelerdir alıyorlar. Benim gibi tek tük kazanan ailelerin çoğu zor alıyor yardımı. Sonra da kavga çıkıyor üç kuruşluk yardım için diyorlar. Üç kuruşluksa alma o zaman. Bırak ihtiyacı olanlar alsın.”

Bir diğer yardım alan iki çocuğu olan 25 yaşındaki ev hanımını da eşi işsiz kaldığı zamanlarda bir tek kömür ve erzak yardımının evlerine girdiğini söylemiştir.

### 3.3. GECEKONDUDA SOSYAL ORGANİZASYONUN VE SOSYO-EKONOMİK, KÜLTÜREL YAPININ DEĞİŞİMİ

Gecekondulaşmanın, kentleşme sürecinin başından beri kentlerin en dinamik yapısını oluşturduğunu belirtmiştik. Gecekondulaşma, günümüze kadar geçirdiği evrim sürecinde de aynı dinamik gelişmeleri içinde barındırmıştır. Erken dönemde tek bir sosyal sınıfı işaret eden gecekondu alanları günümüzde kendi içinde tabakalaşmış, heterojenleşmiş ve kimisi kentle bütünleşmiş, kimisi de geriye doğru bir evrilme göstererek slamlanmış ve çöküntü bölgesi haline dönüşmüştür (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 39; Kıray, 1998: 13-14). Araştırmada, slamlanan gecekondu alanlarına örnek olarak incelenen Çinçin gecekondu bölgesinin yaşadığı sosyo-ekonomik, kültürel dönüşümler bu bölümde analiz edilmeye çalışılacaktır. Ekonomik koşullar temelinde şekillenen sosyal ve kültürel yaşam biçimi ele alınırken, suç ve suç ilişkileri, hemşehrilik ilişki ağları, gündelik sosyal organizasyonu belirleyen koşullar ile beraber incelenecektir.

Gecekondu bölgesi olarak kurulan bölgenin, çöküntü ve suç bölgesine dönüşmesi ve slamlanması sürecinde yaşanan değişimler, bu süreci etkileyen, mahallenin kentsel alan içindeki konumunun değişimi ile birlikte incelenmiştir.

Günümüzde mahallenin kent içindeki değişen mekânsal ve fiziksel koşullarını değerlendirirken, 2007’de uygulanmaya başlanan, TOKİ (Toplu Konut idaresi) ve Altındağ Belediyesi’nin birlikte yürüttüğü, kentsel dönüşüm projesinin, Çinçin bölgesine ve mahalleye olan etkilerine de kısaca değinmek faydalı olacaktır. Çünkü mahalle, hatta Çinçin bölgesi kuruluşundan bu yana ilk kez özel ya da sosyal bir projeye tanışmış ve kentsel bir “dönüşüm”e dâhil edilmiştir<sup>5</sup>.

---

<sup>5</sup> Kentin pek çok alanında başlatılan ve sürdürülen kentsel dönüşümün içeriği, kapsamı, sosyo-ekonomik ve kültürel boyutları, çok kapsamlı ve boyutlu olduğundan başka bir araştırmanın

Öncelikle, mahalledeki kentsel dönüşüm, tapusu olan gecekondularla anlaşma üzerine başlatılmış ve tüm mahalleyi değil, şu ana kadar yalnızca 50 kadar tapulu gecekonduyu kapsamıştır. Kentsel dönüşüm ile gecekondularını yıkıp başka semtlere giden komşularını “şanslı” bulan mahalle sakinleri, kentsel dönüşümü, kendileri için maddi bir olanak olarak görmekteler. Fakat özellikle işsiz ve enformel işlerle geçimini sağlayan mahalle sakinleri, tapuları olsa dahi bu haktan yararlanamayacaklarından endişe etmekteler. Muhtarın azası olan ve doğma büyüme mahalleli olan 57 yaşındaki mahalle sakini, kentsel dönüşümün mahalleye hizmet sağlamak için değil, yalnızca Çinçin’i yıkmak için yapıldığını söylemiştir. Hurdacılıkla geçinen 59 yaşındaki bir diğer mahalle sakini ise mahalledeki kentsel dönüşümle, yeni konut sahibi olmanın zor olacağını, imarlı tapusu ve düzenli geliri olmadığını söylemiştir. Mahalle sakinlerine göre, mahalledeki yeni konutlar biraz olsun süren karmaşayı ve kanunsuzluğu azaltacak fakat çözüm olmayacaktır. Bu konut piyasasına giremeyenler ve evleri yıkılanlar, ya bu mahallede başka bir eve taşınacak ya da başka bir mahalleye göçüp yaşamlarına aynı şartlarda yakın mahallelerde devam etmek zorunda kalacaklardır.

Mahallenin kentsel mekândaki farklılaşma ve gelişme içinde değişen konumunu, mevcut hizmetler, yatırımlar, sosyal olanaklar üzerinden incelemek daha net bilgilere ulaşmamızı sağlayacaktır.

Mahallede son yıllarda yaşanan en önemli değişimin ne olduğu sorusu karşısında mahalle sakinleri tarafından verilen cevaplara bakıldığında, bu değişimlerin yalnızca yoksulluk, işsizlik gibi ekonomik temelli olmadığı görülmektedir.

---

konusudur. Kentsel dönüşüm üzerinde süren tartışmalardan bağımsız olarak; mahallede süren yıkım ve inşaa sürecinde yaşanan değişimler, gözlem ve görüşmeler yoluyla edinilen verilerin kısaca aktarılmasıyla ele alınacaktır.

Görüşülen kişilerin büyük bir çoğunluğu (%53,3), değişim konusunda fikri olmadığını belirtmiştir. Görüşülen kişilerin %13,3'ü, eski hemşehriler gidince çetelerin hakim olduğunu, %8,3'ü temel geçim kaynağının esrar ve hırsızlık olduğunu, %8,3'ü gelirlerin düştüğünü, yoksulluğun arttığını, %3,3'ü yatırım yapılmadığını, mahallenin gerilediğini, %1,7'si insanlarda ahlakın kalmadığını, her şeyin kötüleştiğini, %1,7'si ise kentsel dönüşümle rant kavgalarının başladığını söylemiştir. Mahallede son yıllardaki değişime ilişkin cevaplar, yoksullukla beraber yaşanan sorunların, kentsel yönetimin, sosyal ve güvenlik kurumlarının yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

**Tablo 33:** Mahallede Son Yıllarda Yaşanan En Önemli Değişim

| Mahalledeki en önemli değişim              | Sayı | %    |
|--|------|------|
| Yoksullukla birlikte, suç arttı            | 6    | 10   |
| Hemşehriliğin yerine çeteler hâkim oldu    | 8    | 13,3 |
| Ahlaksızlık arttı                          | 1    | 1,7  |
| Temel geçim kaynağı esrarla hırsızlık oldu | 5    | 8,3  |
| Gelirler düştü, yoksulluk arttı            | 5    | 8,3  |
| Yatırım, hizmet yapılmadı geriledi         | 2    | 3,3  |
| Kentsel dönüşümle rant kavgaları başladı   | 1    | 1,7  |
| Fikrim yok                                 | 32   | 53,3 |
| Toplam                                     | 60   | 100  |

Mahallelinin verdiği cevaplarda en çok dikkat çeken, mahalle sakinlerinin birden fazla durumu birlikte belirtmiş olmasıdır. Örneğin, “yoksulluk arttıkça, suç da artmıştır”, “eski hemşehriler gidince çeteler hâkim oldu”, “kentsel dönüşümle rant kavgaları başladı” gibi ifadeler mahallede yaşanan değişimlerin nedenleri ile birlikte sonuçlarını da ortaya koymaktadır. Suçun artmasının nedenini yoksulluğa, çetelerin hakim olmasının nedenini hemşehriliğin çözülmesine bağlayan mahalleli, son yıllarda mahallede yaşanan kentsel dönüşümün, rant kavgalarına yol açtığını

belirtmiştir. Yukarıda belirtilen diğer seçeneklerle birlikte mahallede yaşanan dönüşümlerin tamamen olumsuz yönde gerçekleştiği görülmektedir.

### 3.3.1. Mahallede Değişen Yaşam Koşulları

Mahallede son dönemde yaşanan değişimleri daha sağlıklı ele alabilmek için en önemli eksiğin ne olduğu konusunda verilen cevapları incelemek de faydalı olacaktır. Kentsel hizmetlerden ve olanaklardan faydalanma konusunda, mahalle sakinlerinin görüşleri Tablo 34’de gösterilmiştir.

**Tablo 34:** Mahalledeki En Önemli Eksik

| Mahalledeki eksik                       | Sayı      | %          |
|---|-----------|------------|
| Okul                                    | 5         | 8,3        |
| Sağlık ocağı ya da doktor ihtiyacı      | 11        | 18,3       |
| Karakol                                 | 12        | 20         |
| Kahve-cafe                              | 1         | 1,7        |
| Hiçbir hizmet yok                       | 30        | 50         |
| Kömür-gıda yardımlarını ulaştırmıyorlar | 1         | 1,7        |
| <b>Toplam</b>                           | <b>60</b> | <b>100</b> |

Mahallede en önemli eksiğin ne olduğu sorusuna, görüşülen kişilerin %50’si hiçbir hizmet yok, %20’si karakol, %18,3 sağlık ocağı-doktor, %8,3’ü okul, %1,7’si yardımların ulaşmaması, %1,7’si kahve-cafe cevabını vermiştir. En önemli eksik olarak, mahallede karakolun bulunmaması, sıkça (%20) belirtilmiştir.

Verilen cevaplar arasında en yüksek oran, mahallede hiçbir hizmet olmadığı (%50) yönündedir.

Kuramsal çerçevede tartışıldığı üzere, Harvey’in gerçek gelir (2003: 56), Castells’in dolaylı gelir (1997: 27), olarak nitelendirdiği, bölüşüm ilişkilerine dayalı,

kentsel alanda gerçek gelirin dağıtılmasında en önemli etken, mekânsal konum, kentsel hizmetlere ve kıt kaynaklara ulaşılabilirlik, eğitim, sağlık, güvenlik olarak belirtilmiştir. Bu noktadan yola çıkarak, kentsel alanda yaşanan konut alanlarının farklılaşması sürecinde, mahallenin sınıfsal, sosyal ve ekonomik dönüşümünü, bu etkenler üzerinden incelemek daha anlamlı sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır.

Mahallede öncelikli eksikler arasında “karakol” belirtilmiştir. Mahalle sakinleri, karakol eksikliğini, güvenlik güçlerinin eksikliği olarak açıklamaktadır. Bunun önemli bir sorun olarak belirtilmesi, hırsızlık, uyuşturucu ve kavgaların mahallede hâkim olmasından duyulan rahatsızlıktır. Mahallede son yıllarda, suçun artması ve güvenlik sorununun yaşanması, karakolun eksikliğinden duyulan rahatsızlığı arttırmıştır.

Mahalleye bakan, en yakın karakol, Seymenler Polis Karakolu’dur. Mahalle sakinleri, suçun ve kanunsuzluğun çok fazla olduğunu, fakat polisin bunları engellemede yetersiz ya da kayıtsız kaldığını belirtmişlerdir.

Karakoldan sonra en önemli eksik olarak belirtilen bir diğer hizmet de, sağlık ocağı-doktor olmuştur.

Mahalle sakinlerinin sağlık ve sosyal güvencesine bağlı olarak ihtiyaçlarını nereden karşıladığı Tablo 35’de belirtilmiştir.

**Tablo 35:** Sosyal Güvence Türüne Göre, Eksik İhtiyaçların Karşılanması

| Sosyal güvence türü | Sağlık ihtiyaçlarının nereden karşılandığı |                                       |               |              | Toplam |     |
|---------------------|--|---------------------------------------|---------------|--------------|--------|-----|
|                     | Yakın mahallelerdeki olanaklardan          | Şehir merkez yakınındaki olanaklardan | Karşılama yor | İhtiyacı yok | Sayı   | %   |
| Yok                 | 31,4                                       | 5,7                                   | 60            | 2,9          | 35     | 100 |
| SSK                 | 85,7                                       | 14,3                                  | 0             | 0            | 7      | 100 |
| Bağ-Kur             | 50   | 50                                    | 0             | 0            | 2      | 100 |
| Emekli sandığı      | 100  | 0                                     | 0             | 0            | 2      | 100 |

|            |      |     |      |     |    |     |
|------------|------|-----|------|-----|----|-----|
| Yeşil kart | 21,4 | 0   | 78,6 | 0   | 14 | 100 |
| Toplam     | 38,3 | 6,7 | 53,3 | 1,7 | 60 | 100 |

Mahalle sakinlerinden hiçbir sosyal güvencesi olmayanların oranı %58,3'tür. Bu orana göre görüşülen kişilerin yarısından fazlası sosyal güvenceden yoksundur. Hiçbir sosyal güvencesi olmayanların %60'ı sağlık ihtiyaçlarını karşılayamadığını belirtmiştir. Yine sosyal güvencesi olmayan mahalle sakinlerinin %31,4'ü yakın mahallelerdeki olanaklardan, %5,7'si şehir merkezi çevresindeki olanaklardan bu ihtiyacını karşıladığını belirtmiş, %2,9 ise hiçbir ihtiyacı olmadığını söylemiştir. Yeşil kart sahibi mahalle sakinlerinin (%23,3), %78,6'sı sağlık ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını, %21,4'ü yakın mahallelerdeki olanaklardan karşıladıklarını belirtmiştir. SSK'lıların (%10), %85,7'si şehir merkezi civarındaki olanaklardan, %14,3'ü mahalle yakınlarındaki olanaklardan ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Emekli Sandığı'na bağlı mahalle sakinlerinin (%3,3) tümü şehir merkezindeki olanaklardan, Bağ-Kur'a bağlı mahalle sakinlerinin (%1,7), %50'si yakın mahallelerdeki olanaklardan, %50'si merkez yakınındaki-merkezdeki olanaklardan ihtiyaçlarını karşıladıklarını belirtmiştir. Tablo 4'e göre, büyük bir çoğunluk, mahallede eksik olan sağlık hizmetleri karşısında, ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını belirtmiştir (%53,3). Bu oran, yukarıda da belirtildiği gibi, Yeşil Kart sahibi olanları ve sosyal güvencesi olmayanları kapsamaktadır.

Mahallede bir diğer eksik olarak okul belirtilmiştir (%8,3). Mahallede Gültepe İlköğretim Okulu bulunmaktadır. Mahallenin hemen yakınında ise Atilla Işık Endüstri Meslek Lisesi mevcuttur. Okulun eksik olarak belirtilmesinin temelinde yatan nedenler, yapılan mülakatlarla netleştirilmeye çalışılmıştır. Mahalle esnafından olan ve okulun karşısında bakkal dükkânı bulunan esnaf, mahalledeki güvenliksiz

ortam sonucunda, çocukların da okula güvenle gidemediğinden şikâyetçi olan mahalle sakini, kendi çocuklarını başka bir semtteki okula yazdıracağını söylemiştir.

Muhtar, okulun öğretim için yetersiz olduğunu, gelen öğretmenlerin yine huzursuz ve güvensiz mahalle ortamından korktuğunu ve sürekli öğretmenlerin değiştiğini belirtmiştir.

Görüşülen kişilerin %1,7'si yardımların ulaşmadığını belirtmiştir. Bu yardım, belediye ve valilik tarafından sağlanan yiyecek ve yakacak yardımıdır. Görüşülen mahalle sakinlerinin bu yardımlardan faydalanma oranları Tablo 36'da verilmiştir.

**Tablo 36:** Alınan Yardımlar

| Yardım alma durumu           | Yardım alma durumu |         | Toplam |
|------------------------------|--------------------|---------|--------|
|                              | Alıyor             | Almıyor | %      |
| Belediye'nin yiyecek yardımı | 76,7               | 23,3    | 100    |
| Belediye'nin yakacak yardımı | 76,7               | 23,3    | 100    |
| Valilik'in yiyecek yardımı   | 3,3                | 96,7    | 100    |
| Valilik'in yakacak yardımı   | 3,3                | 96,7    | 100    |

Belediye tarafından sağlanan yiyecek ve yakacak yardımını görüşülen kişilerin %76,7'si alırken, valilik yardımını alanların oranı %3,3'tür. Yardımlar mahalleye gelen yardım kamyonları ile sağlamaktadır. Yardımların ulaşmadığını belirtenlerin oranı yalnızca %1,7 olsa da mülakatlarda gözlemlenen, bu yardımların çoğu kez aksaklıklar yaşandığını ortaya çıkarmaktadır. Özellikle görüşülen ev hanımları ve işsiz olan hane reisi erkekler, önemli bir geçim kaynağı görevi gören yardımların gecikmesinin veya kimi zaman ulaşmamasının nedeninin hırsızlık olduğunu, kamyonlardaki yardım paketlerinin mahallede çalındığını söylemişlerdir.

Mahalledeki diğer hizmetlerden, çöplerin toplanması, sokak ve cadde temizliği gibi hizmetlerin işleyişini açıklamak, mahallenin kaynaklardan ve hizmetlerden faydalanmadaki dezavantajlı konumunu açıklamada faydalı olacaktır.

Gözlemlerden ve görüşülen kişilerden edinilen bilgilere göre, belediyenin kapsamında bulunan çöp toplama, temizlik hizmetleri düzenli olarak yapılamamaktadır. Çöp toplama kamyonu, esnafılık yapan mahalle sakinin deyimiyle “mahallenin en tenha saati” olan öğle saatlerinde gelmektedir. Mahalle sakinleri ve esnafı, bazı günlerde çöp kamyonunun, “akşamları veya geceleri mahallenin güvenli olmadığı gerekçesiyle” mahalleye gelemediğini belirtmiştir.

Ulaşım hizmetleri, mahalle sakinleri tarafından önemli bir eksik olarak belirtilmemiştir. Sonraki bölümlerde, daha ayrıntılı olarak incelenecek olan “mahalle dışına çıkma sıklığı”na, ulaşım hizmetini kullanma sıklığını belirtmek açısından burada da değinmek fayda sağlayacaktır.

**Tablo 37:** Mahalle Dışına Çıkma Sıklığı

| Mahalle dışına çıkma sıklığı | Sayı | %    |
|------------------------------|------|------|
| Her gün                      | 25   | 41,7 |
| Haftada 2–3 kez              | 8    | 13,3 |
| Haftada 1                    | 3    | 5    |
| Ayda 2–3 kez                 | 1    | 1,7  |
| Ayda 1 kez                   | 1    | 1,7  |
| Hiç çıkmıyor                 | 22   | 36,7 |
| Toplam                       | 60   | 100  |

Tablo 37’ye göre, mahalle dışına her gün gidenlerin oranı, % 41,7 iken, mahalle dışına hiç çıkmayanların oranı %36,7 ile oldukça yüksektir. Mülakatlarda görüşülen kişilere mahalle dışına sıkça gidilen yerler sorulduğunda, “Yenidoğan” en sık alınan cevap olmuştur. Kahve, alışveriş veya iş aramak için en sık gidilen yer, mahalleye yürüme mesafesinde olan Yenidoğan’dır. Mahalle için bir anlamda merkez işlevi gören Yenidoğan’dan sonra Ulus da sıkça gidilen başka bir semttir. Ulus’a gitme nedenleri de yine alışveriş, çalışmak ve iş aramak olarak belirtilmiştir.

Mahalleye, Ulus'tan ve Sıhhiye'den dolmuş ve Ulus'tan otobüs ile ulaşım sağlanmaktadır. 45 dakika ila 1 saat arayla olan otobüs seferlerine karşın dolmuş ulaşımı 15–20 dakika arayla sağlanmaktadır.

Mahallenin Kızılay veya Ankara'nın diğer semtlerine doğrudan sağlanan ulaşım yoktur. Ulaşım hizmetleri, çoğunlukla eski kent merkezi olan, Ulus'tan sağlanmaktadır. İleriki bölümlerde, iş ve istihdam koşulları çerçevesinde daha ayrıntılı değinilecek olan bir başka noktaya, kısaca burada da değinmek faydalı olacaktır. Yapılan mülakatlardan edinilen bilgiler, mahalle sakinlerinin, Ankara'nın üst gelir gruplarının konut anları ve banliyöleri çevresinde gelişen üst düzey iş olanaklarına hiçbir ulaşım olanağı olmadığını; mahalle sakinlerinin işgücü piyasası içindeki hareket alanının yalnızca eski kent merkezi ve çevresindeki olanaklar sınırında olduğunu göstermektedir.

### **3.3.2. Mahallede Hemşehrilik İlişkileri ve Dayanışma Ağları**

Hemşehrilik ağlarının dönüşümünün analizine, klasik gecekondulaşma sürecinde, konut bulma, iş bulma, yoksullukla ve kentteki sorunlarla mücadele yöntemi olarak ortaya çıkan hemşehriliğin, günümüzde aynı sorunlar karşısındaki etkinliğini irdeleyerek başlamak faydalı olacaktır.

Altındağ 1970'li yıllarda, çoğunlukla hemşehriliğin hâkim olduğu bir gecekondulaşma bölgesi olmuştur. Kongar (1996), 1971 yılında Altındağ gecekondularında yaptığı araştırmada, o dönemlerde bölgede yaşayan nüfusun çoğunlukla köy kökenli olduğunu belirtmiştir (Kongar, 1996: 233). Bununla birlikte, yine aynı araştırma verilerine göre, Altındağ gecekondularında görüşme yapılan ailelerin %53,8'i hemşehrilerine veya akrabalarına çok yakın oturmaktadır (Kongar, 1996: 210).

Mahallenin muhtarı bu bölgeye yerleşmesindeki en önemli etkenin hemşehrilik olduğunu belirtmiştir. 1970'lerde Ankara'ya, Gümüşhane'den gelen Muhtar, kendinden daha önce gelen akrabalarının yanına mahalleye yerleşmiştir. Meslek okulunda okumak için ailesi tarafından akrabalarının yanına gönderilen muhtar, işe girip, kendi köyünden bir kızla evlendikten sonra hemşehrilerinin hemen yakınından ev kiralamış, sonrasında da kendi evini yaptığını belirtmiştir. Muhtar, Ankara'ya geldiğinde Çinçin bölgesinde birçok akrabasının bulunmasının, bu bölgeye yerleşmesindeki en belirleyici etken olduğunu belirtmiştir.

Günümüzdeki hemşehrilik dayanışmasından faydalanma ve dayanışma düzeyinin nasıl olduğuna verilen cevaplar incelendiğinde, Ankara'nın yerlisi olanlar ve sonradan buraya yerleşen haneler arasında farklılık olduğu görülmektedir

**Tablo 38:** Ankara'nın Yerlisi Olma Durumuna Göre, Hemşehrilik Gruplarının Dayanışma Düzeyi

|                             | Mahallede hemşehrilik gruplarının dayanışma düzeyi |               |         | Toplam |     |
|-----------------------------|--|---------------|---------|--------|-----|
|                             | Eskiden güçlüydü şimdi zayıf                       | Oldukça zayıf | Hiç yok | Sayı   | %   |
| Ankara'ya yerleşme durumu   |  |               |         |        |     |
| Ankara'ya sonradan yerleşti | 41,5   | 19,5          | 39      | 41     | 100 |
| Ankara'da doğdu             | 26,3   | 21,1          | 52,6    | 19     | 100 |
| Toplam %                    | 36,7   | 20            | 43,3    | 60     | 100 |

Katılımcıların %68,3'ü Ankara'ya sonradan gelmiştir. Ankara'ya sonradan yerleşen katılımcıların büyük bir oranı (%41,5) hemşehrilik dayanışmasının eskiden daha güçlüyken şimdi zayıf olduğu yönünde fikir belirtmiştir. Mahalle sakinlerinin hiçbiri, mahallede güçlü bir hemşehrilik dayanışması olduğunu belirtmemiştir. Ankara'nın yerlisi olan katılımcıların yarısından fazlasının ise hiç hemşehrilik dayanışması olmadığını söylemesi bir diğer dikkat çeken noktadır. Buradan

hareketle, Ankara'ya sonradan yerleşenler için hemşehrilik gruplarının dayanışmasının biraz daha etkin rol oynadığı söylenebilir.

Bu ilişki ağının etkin olduğu alanlara bakıldığında (Tablo 38), sonradan yerleşen katılımcıların, yerlilere göre hemşehriliğin sağladığı iş bulma ve hem iş hem de gündelik yaşamlarında güvenliği sağlama konusundaki dayanışma ilişkilerinin avantajlarından daha fazla faydalandıkları görülmektedir.

**Tablo 39:** Ankara'nın Yerlisi Olma Durumuna Göre Hemşehrilikten Faydalanma Düzeyinin Dağılımı

| Ankara'ya yerleşme durumu   | Mahalledeki hemşehrilik dayanışmasından yararlanma (%) |                |                |                 | Toplam |     |
|-----------------------------|--|----------------|----------------|-----------------|--------|-----|
|                             | Güvenliği sağlamak için                                | İş bulmak için | Yararlan mıyor | Ortak çalışıyor | Sayı   | %   |
| Ankara'ya sonradan yerleşti | 31,7   | 2,4            | 63,4           | 2,4             | 41     | 100 |
| Ankara'da doğdu             | 15,8   | 0              | 84,2           | 0               | 19     | 100 |
| Toplam %                    | 26,7   | 1,7            | 70             | 1,7             | 60     | 100 |

Ankara'ya sonradan yerleşenlerden, hemşehrilik gruplarının dayanışmasından güvenliği sağlama noktasında faydalandıklarını belirtenlerin oranı %31,7 iken, bu oran Ankara'nın yerlileri arasında yarı yarıya düşmektedir (%15,8). Ankara'nın yerlilerinin neredeyse hepsi, bu dayanışma ilişkilerinden faydalanamadıklarını belirtmişlerdir (%84,2).

Mahallede hiçbir hemşehrilik derneği bulunmamaktadır. Bununla birlikte hemşehrilik derneğine üye olduğunu söyleyen katılımcı sayısı yalnızca bir kişidir. Beypazarı Hemşehri Derneği'ne üye olan katılımcı, mahalle dışındaki hemşehrileriyle bağlantılarını koparmamak için ve zor durumlarda maddi manevi destek sağlayan hemşehrilerine bu yolla ulaşmak için derneğe üye olduğunu

belirtmiştir. Bunun yanında katılımcı, mahallede hiçbir akrabası veya hemşehrisi olmadığını belirtmiştir.

Gültepe Mahallesi'nin slamlaşması sürecinde hemşehrilik ilişkilerinin dönüşümünün nasıl olduğunu ortaya koymak için, ilk olarak mahallede göçlerle ve yıkımlarla birlikte yaşanan değişimlere değinmek faydalı olacaktır. Mahalledeki yerleşim planının değışmesi, mahalledeki hemşehrilik gruplarının güç dengesini ve sosyal organizasyonunu da değıştirmiştir.

Mahallede 2007 yılının başında başlayan kentsel dönüşüm projesi ile 50 kadar gecekondulu yıkılmış ve bu yıkım sokakların düzenini ve yerleşim planını da etkilemiştir. Muhtar, mahallenin tam da merkezine denk düşen alanın yıkılması ile bazı sokakların kısmen ya da tamamen yıkıldığını, sokak planları ve ev numaralarının birbirine karıştığını belirtmiştir.

Fiziksel yerleşim planının değışimi bir anlamda, son yıllara kadar mahallenin komşuluk ve hemşehriliğe dayalı gruplaşmalar biçiminde gelişen yerleşim planının dengelerini de değıştirmiştir. Muhtar, son yıllarda farklı yerlerden gelen kişilerin mahalleye yerleştiğini ve eskiye göre daha heterojen bir mahallenin ortaya çıktığını söylemiştir. Bu süreci açıklayan Muhtar, özellikle dönüşüm projesi başlamadan önce mahalledeki yerleşim alanlarının, Gümüşhaneliler, Bolulular, Karşılar, Ankaralılar bölgesi gibi isimlerle ayrıştığını belirtmiştir. Mahalledeki görüşmeler sonucunda, hemşehriliğin çözümlenmesine paralel olarak, komşuluk ilişkilerinin ve mahalledeki yerleşimin daha esnek hale geldiği gözlemlenmiştir.

Bununla birlikte, yapılan gözlemlere ve görüşmelere dayanarak, mahalledeki hemşehrilik ilişkilerinin, şu anki yerleşimde hala belli kutuplaşmalara yol açmış olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Mahalledeki yerleşimde en belirgin

ayrım Bolu'dan Ankara'ya gelen ve mahalledeki diğer gruplar tarafından “çingene” olarak tanımlanan göçmenlerin yaşadıkları alanda kendini göstermektedir. Yukarıda değinilen yıkım sürecinden sonra aynı sokakta, komşu olarak yaşayan diğer hemşehri gruplarının aksine, Bolulular mahallede, diğer gruplardan izole olarak yaşamaktadırlar. Anket çalışması yapılırken, hemşehri gruplarının karışık olarak yaşadığı sokaklarda görüşülen kişiler, çingenelerin yaşam alanı olan “arka sokaklar” a gitmemizin “tehlikeli” olacağını, yalnızca iki sokak uzakta olan bu yerleşim alanının hırsızlık ve “diğer” kanunsuz işlerin hepsini yapan Bolulular'ın veya “Çingeneler” in yerleşim alanı olduğunu belirtmişlerdir.

Yerleşme biçimini etkileyen bir diğer etken de, kiraların ucuz olmasından dolayı mahallede yaşayan, gelir durumu düşük, Ankara'ya veya bölgeye tayinle gelmiş memurların, hemşehriliğin çözülmesi ile artan suç ve huzursuzluk sonucunda mahalleden ayrılması olmuştur.

### **3.3.2.1. Hemşehrilik Ağlarının Konut Edinme Biçiminin Dönüşümüne Etkisi**

Hemşehrilik ağlarının sağladığı kolaylıkların başında gelen konut edinme konusundaki dayanışma düzeyine bakıldığında, Ankaralı gecekondu sahipleri ile sonradan yerleşenler arasında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır.

Mahalledeki ilk konutu edinme biçiminde ortaya çıkan; sonradan yerleşenlerin yarısından fazlasının (%51,2) ilk konutunu akraba ve hemşehrilerinden kiralarak edindiğini ve yine sonradan gelenlerin ikinci konut edinme biçiminin akraba veya hemşehriden satın almak yoluyla gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Ankara'nın yerlileri arasında da hemşehriden kiralamak yoluyla konut edinme (%35) ve hemşehriden satın alma yoluyla konut edinme (%10,5) biçiminin var olduğu

görülmektedir. Fakat Ankara'nın yerlileri arasında en yaygın konut edinme biçimi, kendi çabasıyla kiralamaktır (%36,8). Bu oran, sonradan gelenlerin konut edinme biçimleri arasında çok düşük düzeyde kalmaktadır (%9,8).

Burada, Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2000: 73–83) ortaya koyduğu, gecekondunun ticarileşmesi sürecinde ortaya çıkan nöbetleşe yoksulluğun izlerini bulmak mümkündür. Işık ve Pınarcıoğlu (2000), nöbetleşe yoksulluğun konuta yansımalarını, “kendinden sonra gelen hemşehrilere imar afları ile elde ettikleri kazanımları kiralık olarak sunmuş ve bir süre sonra bu imar aflarına ihtiyaç duymadan işleyebilen bir sistem kurmuşlardır” diyerek tanımamaktadır.

**Tablo 40:** Ankara'nın Yerlisi Olma Durumuna Göre, Mahalledeki İlk Konutu Edinme Biçimi

| Ankara'ya yerleşme durumu   | Mahallede ilk konutu edinme biçimi |                       |                        |                               |  |                          |                          | Toplam |     |
|-----------------------------|------------------------------------|-----------------------|------------------------|-------------------------------|--|--------------------------|--------------------------|--------|-----|
|                             | Hemşehri yanına yerleşti           | Hemşehri den kiraladı | Hemşehriden satın aldı | Satın aldığı araziye ev yaptı | Başkasına ait boş evlerden birine yerleşti | Kendi çabasıyla kiraladı | Akraba ile ortak ev aldı | Sayı   | %   |
| Ankara'ya sonradan yerleşti | 12,2                               | 51,2                  | 17,1                   | 0                             | 7,3  | 9,8                      | 2,4                      | 41     | 100 |
| Ankara'da doğdu             | 10,5                               | 31,6                  | 10,5                   | 5,3                           | 0  | 36,8                     | 5,3                      | 19     | 100 |
| Toplam                      | 11,7                               | 45                    | 15                     | 1,7                           | 5  | 18,3                     | 3,3                      | 60     | 100 |

Mahalledeki ilk konutu edinme sürecinde, özellikle göçmenler için, hemşehriden kiralamak veya satın almak en yaygın konut edinme biçimi olarak görülmektedir. Daha önceki bölümde ortaya konulan mahalle sakinlerinin aylık gelir düzeyinin çok düşük olması ve işsizliğin çok yaygın olması, hemşehri arası kira gelirine dayalı bir ticari ilişkiyi de beraberinde getirmektedir.

Gecekonduunun ticarileşmesi süreci, muhtarla ve mahalle sakinleri ile yapılan görüşmeler sonucunda, Çiçin Gültepe Mahallesi'nde de benzer biçimlerde yaşandığı ortaya çıkmaktadır.

İki mahalle sakininin mahalleye yerleşme süreci dikkat çekicidir: Gümüşhane'den 1977 yılında okumak için gelen muhtar, tüm hemşehrileri bu mahallede yaşadığı için Gültepe'ye geldiğini, önce bir hemşehrisinin yanına yerleştiğini, sonrasında yine kendi hemşehrilerinden kiraladığı bir eve çıktığını belirtmiştir. Muhtar, mahalleye geldiğinde, kendisinden daha önce gelmiş olan hemşehrilerinin ve akrabalarının pek çoğunun kendi oturdukları evlerinin sahibi olduklarını belirtmiştir. Muhtar, 1980'lerde mahalledeki nüfus arttıkça, mahalledeki konut sahibi gecekonducular ikinci konutlarını yaptığını ya da genişlettiğini ve sonradan gelenlere bu konutları kiraya vererek, satarak gelir sağladıklarını anlatmıştır.

Mahalleye Haymana'da evlendikten sonra, 1975 yılında ailesi ile Ankara'ya gelmiş olan ve hurdacılıkla geçinen bir başka mahalle sakini esasen Haymanalıdır. İlk geldiğinde, bu mahallede yaşayan az sayıdaki hemşehrilerinin yardımıyla kiraya yerleştiğini, sonradan mahalledeki ucuz evlerden birisini alıp kendi imkânlarıyla tamir ettiğini, genişlettiğini belirtmiştir. İlerleyen dönemlerde, kendisinden sonra gelen akrabalarını yerleştirmek için, kendi evinin hemen yanına aynı bahçeye açılan küçük bir gecekondu daha yaptığını ve kiraya verdiğini söylemiştir.

Bu noktada, Işık ve Pınarcıoğlu'nun ortaya koyduğu "nöbetleşe yoksulluk" döngüsüne paralel olarak, mahalle sakinleri, kendilerinden sonra gelen hemşehrilerine, kira bedeli karşılığında konut sunarak hem kendisine ek gelir

sağlamakta hem de gecekondunun ticarileşme sürecinde, dönüşen bu hemşehrilik ilişkilerini yeniden üretmektedir.

Işık ve Pınarcıoğlu dayanışma üzerine kurulan hemşehrilğin çözülerek, yerini eşitsiz güç ilişkilerine, rant ve çıkar dayanışmasına bırakması sürecini, “hemşehrilğin mafyaya dönüşmesi” olarak açıklamıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2000: 166-171). Gecekondu alanlarının dönüşümüne paralel olarak dönüşen ve mafyalaşan hemşehrilik ilişkileri, Işık ve Pınarcıoğlu’nun da belirttiği gibi ilk önce, ticarileşen gecekondu arsası ve konut piyasasında kendini göstermiştir. “Arazi mafyası” olarak ortaya çıkan örgütlü, kendi içinde denetimli yapıya sahip ilişkiler, kentsel arazilerin denetimini enformel yollardan ele geçirmişlerdir. Bu işgaller ile kazanılan kentsel arazilerin denetim hakkı, kente gelen ilk göçmenlerin barınma amaçlı olarak işgal edilen arsalarla kendi evlerini yapmalarından çok farklı bir süreç olarak yaşanmıştır. Kentleşmenin erken dönemlerinden çok daha fazla güce sahip olan hemşehrilik grupları kentsel rantlara el koyup büyük gelirler sağlamıştır. Gecekondu alanlarında yaşanan bu dönüşümü, kentleşme sürecindeki barınma amaçlı arazi işgalinden sonra; rant sağlama amaçlı, ikinci işgal dönemi olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır.

### **3.3.2.2. Yeni Konut Edinme Biçimi: “Konut İşgali”**

Gecekondunun ticarileşmesi ve gelir elde etme yoluna dönüşmesi, Gültepe Mahallesi’nde de yaşanan bir süreç olmuştur. Fakat mahallede, diğer kente eklemlenmiş ve apartmanlaşmış gecekondu alanlarında yaşandığı gibi bir apartmanlaşma süreci yaşanmamıştır. 2007’nin başında, devlet eliyle başlatılan kentsel dönüşüme kadar, mahallenin hiçbir yerinde apartmanlaşma olmamıştır. Bu durum aynı zamanda Çinçin Bağları olarak anılan bölgenin tümünde aynıdır. Arazi değeri düşük, hiçbir yatırım ve hizmetin yapılmadığı, köhneleşmiş yerleşim alanı

olan Çinçin bölgesinde arazi spekülasyonu ve arazi işgalleri de yalnızca gecekondulaşma ve kiralama üzerinden gelişmiştir.

Günümüze gelindiğinde ise, mahalle sakinleri ile yapılan görüşmeler ve gözlemler, yeni bir konut edinme biçiminin mahallede etkin olmaya başladığını ortaya koymaktadır. Bu yeni konut edinme biçimi, mahallede, başkasına ait boş evlere yerleşerek gerçekleşen bir konut edinme biçimidir. Tablo 36’da konut edinme biçimine verilen cevaplara bakıldığında da özellikle mahalleye sonradan gelen göçmenlerin 7,3’ünün başkasına ait boş evlerden birine yerleştiği görülmektedir.

Mahallede, işgal ile boş evlere yerleşme, son yıllarda artış göstermiş bir eğilim olarak ifade edilmektedir. Bu yerleşme biçimini daha yakından incelemek hemşehrlik ilişkilerinin ve mahalledeki hâkim ilişki ağlarının dönüşümü konusunda ipuçlarını da içinde barındırmaktadır. Bu konut edinme biçiminin artış göstermesi ve yaygın bir eğilim haline almaya başlaması, emniyet, mahalle sakinleri ve muhtarla yapılan görüşmelerden edinilen bilgilere göre, çözülen eski hemşehrlik gruplarının yerine yeni hemşehrlik gruplarının alması sürecine denk gelmektedir.

Konut işgalinin nasıl yaşandığını hem Altındağ Emniyet Müdürlüğü hem de mahalle sakinleri anlatmıştır. Emniyet Müdürlüğü Asayiş Birimi’nden alınan bilgiye göre, mahalledeki bu işgal, çoğunlukla o mahallede enformel işlerle gelir sağlayan grupların o bölgedeki etkinliğini arttırmak için gerçekleştirdikleri bir konut edinme biçimidir. Bu grupla, hemşehrlerini veya diğer ortak çalıştıkları grup (mahalleli bu grupları “çete” olarak adlandırmaktadır) mensuplarını, boşalan, terk edilen veya başka bölgelere taşınan ailelerin evlerine izinsiz olarak yerleşmeleri ile gerçekleşmektedir.

Mahallede yaşanan karmaşa ve güvensiz ortam nedeniyle başka bölge veya mahallelere taşınan ailelere Altındağ Emniyeti Asayiş Müdürü, geride kalan evlerini kiraya veremeyerek veya satamayarak uzun süre boş bırakmak yerine, bu evleri yıkmalarını önerdiklerini belirtmiştir. Mahallenin muhtarı ve mahalle sakinlerine göre, bunun birinci nedeni, kiraya verilmeyen evlere izinsiz yerleşip enformel işlerini sürdürdüklerinde veya buraya izinsiz ve bedelsiz yerleşenler tarafından herhangi bir suç işlendiğinde ev sahibinin de mağdur olabileceği, ikinci nedeni ise bu evlerden taşınan ev sahipleri elektrik ve su hizmetlerinin bedelini ödeseler dahi, buraya izinsiz ve illegal olarak yerleşenler tarafından kaçak kullanılan bu hizmetlerin borçlarının ve kaçak kullanma durumundaki cezaların ev sahibine mal olacağıdır.

Hurdacılıkla geçinen ve kiracı olan mahalle sakini, boş evlere işgalle yerleşenlerle ilgili şunları anlatmıştır:

“Mahalleden uzun zamandır orada yaşayan ailelerin taşınmasından sonra, meydanın boş kalmasıyla azıtan gruplar, çeteler canları nasıl isterse öyle davranmaya başladı. Ne kanun, hak biliyorlar ne nizam. Geçen aylarda, Keçiören'deki yakınlarının yanına taşınan yaşlı kadının mahalledeki evi başlarına bela olmasın diye, kadınla akrabaları bu evi yıkmak istediler. Ama bu bazı gruplar kadını ve akrabalarını korkuttular, tehdit ettiler yıktırmadılar evi. Birileri oturuyor şimdi evde.”

Mahallede işgal ile eve yerleşenler, resmi olarak adreste oturuyor görünmüyor, herhangi bir resmi kayıt olmadığından kira vermiyor, elektrik, su gibi hizmetleri kullanıp bedellerini ödemiyor veya elektriği, suyu kesik olan evlerdeki bu hizmetleri kaçak kullanarak ev sahibini zor duruma düşürüyor. Bu işgal durumu aynı zamanda, evde yaşayanların resmi kayıtlarda görünmemesi, herhangi bir kira sözleşmesi veya anlaşma olmaması sonucunda enformel, yasadışı işler için uygun

zemin hazırlamakta, bu durum da mahallenin karmaşık ve bozuk sosyal düzenini daha huzursuz bir yapıya dönüştürmektedir.

Mahallenin dönüşüm sürecinde, kentsel dönüşümün de etkisiyle evlerini satıp mahalleden ayrılan Gümüşhaneli, Ordulu, Ankaralı ailelerin gidişinden sonra, hemşehrilik dayanışması ve mahalle içindeki yerleşimin organizasyonu da değişmiş ve daha karmaşıklaşmıştır. Bu süreç aynı zamanda, kiralar ucuz olduğu için mahallede yaşayan düşük gelirli ailelerin, hemşehriliğin çözülmesi ile artan suç ve huzursuzluk sonucunda mahalleden ayrılmasını da beraberinde getirmiştir. Mahalleden bu kopmalar sonucunda ortaya çıkan organizasyonsuzluk içinde hâkim rol oynamak isteyen hemşehrilik grupları, boşalan evlere, mahalle dışındaki veya şehir dışındaki kendi hemşehrilerinin yerleşmesini sağlayarak, mevcut işleri ve çıkarları doğrultusunda gelişen enformel işleyişin devamını sağlama konusundaki gücünü ve ilişki ağlarını sağlamlaştırmak yoluna gitmişlerdir.

Mahalledeki bu konut edinme biçimi, enformel bir süreç olan gecekondulaşmanın dönüşümü sürecinde ortaya çıkan yeni işgal biçimi, olarak adlandırılabilir. Konut işgali aynı zamanda, kuramsal tartışmalar bölümünde şehir içi slamlarının özellikleri açıklanırken de ortaya koyulduğu gibi, slamlara özgü bir barınma yöntemidir. Gecekondunun dönüşüm sürecinin incelendiği kentin en yoksul bölgesi olan Gültepe Mahallesinin, bu yönüyle slam özelliği gösterdiğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

### **3.3.2.3. Çalışma ve İş Bulma Sürecinde Hemşehrilik Ağlarının Etkinliği**

Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi, mahallede çalışılan iş kolları enformel sektörde ve kayıtsız çalışılan işlerde yoğunlaşmıştır. Bunun yanında, işsiz olan hane reislerinin oranı da oldukça yüksektir.

Mahallede hane reisi eşleri ve kız çocukların hemen hepsinin ev hanımı olduğunu ve ev merkezli bir hayat sürdürdüklerini belirtmiştik. Mahalle sakini kadınlarla yapılan görüşmelerde, kadınların işgücüne katılamamasının bir sebebinin de önceki yıllarda mahallede baskın rol oynayan hemşehrilik ilişkilerinin kadınlar üzerinde oluşturduğu baskı olduğu dile getirilmiştir.

Kadınlar, hemşehrilik ilişkilerinin daha baskın olduğu dönemde, kadınların çalışmasına kötü gözle bakıldığını, bu nedenle erkeklerin eşlerini ve kızlarını çalıştırmadığını söylemektedir. Ancak, onlara göre mahallede işsizliğin ve yoksulluğun artması karşısında, iş bulma ve yardımlaşma konusunda hemşehrilik dayanışması yeterli bir şekilde işleyememektedir. Bu durum sonucunda kocaları tarafından kadınların çalışmasına daha esnek ve olumlu bakılmaya başlandığını söylemişlerdir. Kadınlar, hemşehrilerinin kentsel dönüşüm ve artan güvensiz, huzursuz ortam nedeniyle mahalleden ayrılmasıyla ilişkilerin çözüldüğünü, kadınların çalıştırılmaması konusundaki baskıların da azaldığını belirtmişlerdir. Kadınların üzerindeki baskı azalmış olsa da, eğitim durumu çok düşük ve vasıfsız işgücünü oluşturan, tamamına yakını ev hanımı olan kadınların, işgücüne katılmada erkeklerden daha dezavantajlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

**Tablo 41:** Ankara'nın Yerleşme Durumuna Göre Hane Reisinin Mevcut İşinin Dağılımı

| Ankara'ya yerleşme durumu | Hane reisinin mevcut işi (%) |              |               |        |               |         |           |        |       |                |       |       | Toplam |     |
|---------------------------|------------------------------|--------------|---------------|--------|---------------|---------|-----------|--------|-------|----------------|-------|-------|--------|-----|
|                           | Memur                        | Kayıtlı işçi | Kayıtsız işçi | Emekli | Kayıtlı esnaf | Hurdacı | İşportacı | Garson | İşsiz | Kayıtsız esnaf | Hamal | Şoför | S      | %   |
| Sonradan yerleşti         | 4,9                          | 2,4          | 7,3           | 4,9    | 7,3           | 34,1    | 9,8       | 0      | 22    | 0              | 2,4   | 4,9   | 41     | 100 |
| Burada doğdu              | 5,3                          | 5,3          | 10,5          | 5,3    | 10,5          | 5,3     | 0         | 15,8   | 26,3  | 5,3            | 5,3   | 5,3   | 19     | 100 |

|        |   |     |     |   |     |    |     |   |          |     |     |   |    |     |
|--------|---|-----|-----|---|-----|----|-----|---|----------|-----|-----|---|----|-----|
| Toplam | 5 | 3,3 | 8,3 | 5 | 8,3 | 25 | 6,7 | 5 | 23,<br>3 | 1,7 | 3,3 | 5 | 60 | 100 |
|--------|---|-----|-----|---|-----|----|-----|---|----------|-----|-----|---|----|-----|

Tablo 41'e göre, Ankara'ya sonradan yerleşen katılımcıların işsizlik oranı (%22) ile Ankara'nın yerlisi olan katılımcıların işsizlik oranlarının (%26,3) birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ankara'ya sonradan gelen katılımcıların hane reislerinin en fazla çalıştığı iş kolunun hurdacılık (%34,1) olduğu görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta, Ankara'nın yerlisi olan katılımcılardan hurdacılık ile geçinen hane reislerinin oranı yalnızca %1,7'dir. İşportacılık yapan hane reislerinin tümü Ankara'ya sonradan gelen, garsonluk yapan hanelerin tümü de Ankara'nın yerlisi olan hanelerdendir. Burada dikkat çeken nokta, enformel sektörün iş kollarında çalışan kesimlerin ağırlıklı olarak göçle gelmiş hane reisleri olduğudur.

Ankara'nın yerlisi olan mahalle sakinleri, sonradan yerleşenlere göre formel ve kayıtlı işlerdeki çalışma oranı daha yüksektir. Bu formel işlerin, memuriyet, işçilik, esnafılık olduğu düşünülürse, enformel sektörde çalışan kesimlere göre daha az dayanışmaya dayalı, bireysel çaba gerektiren işler olduğunu söylemek mümkündür.

**Tablo 42:** Hane Reisinin İşine Göre İş Bulmada Yardımcı Kanalların Ne Olduğu

| Hane reisinin mevcut işi | Mahallede iş bulmada yardımcı kanallar (%) |          |         |      | Toplam |     |
|--------------------------|--|----------|---------|------|--------|-----|
|                          | Akraba                                     | Hemşehri | Arkadaş | Yok  | Sayı   | %   |
| Memur                    | 0  | 0        | 0       | 100  | 3      | 100 |
| Kayıtlı işçi             | 0  | 0        | 0       | 100  | 2      | 100 |
| Kayıtsız işçi            | 0  | 0        | 0       | 100  | 5      | 100 |
| Emekli                   | 33,3                                       | 0        | 0       | 66,7 | 3      | 100 |
| Kayıtlı esnaf            | 0  | 0        | 0       | 100  | 5      | 100 |
| Hurdacı                  | 46,7                                       | 0        | 0       | 53,3 | 15     | 100 |
| İşportacı                | 25   | 25       | 0       | 50   | 4      | 100 |
| Garson                   | 0  | 0        | 33,3    | 66,7 | 3      | 100 |
| İşsiz                    | 7,1  | 7,1      | 0       | 85,7 | 14     | 100 |
| Kayıtsız esnaf           | 100  | 0        | 0       | 0    | 1      | 100 |
| Hamal                    | 0  | 0        | 0       | 100  | 2      | 100 |

|          |      |      |     |      |    |     |
|----------|------|------|-----|------|----|-----|
| Şoför    | 0    | 33,3 | 0   | 66,7 | 3  | 100 |
| Toplam % | 18,3 | 5    | 1,7 | 75   | 60 | 100 |

Öncelikle Tablo 42'ye göre mahallede iş bulmada yardımcı kanalların toplam içindeki oranına bakıldığında, katılımcıların büyük bir oranının iş bulmada yardımcı hiçbir kanal olmadığını belirttiği görülmektedir. Hane reislerinin büyük çoğunluğu, mahallede iş bulma konusunda herhangi bir yardımcı olan kanal olmadığını düşünmektedir. Hane reisi hurdacılık yapan hanelerdeki katılımcıların %46,7'si iş bulmada akrabaların yardımı olduğunu belirtmiştir. Hane reisi işportacı olan hanelerdeki katılımcıların %25'i akraba, %25'i hemşehri yardımı olduğunu belirtmiştir. Diğer iş kollarıyla kıyaslandığında en fazla hemşehrilik ve akrabalık yardımının enformel sektördeki işlerde etkin olduğu görülmektedir. Bu durum, vasıfsız ve eğitimsiz olan mahalledeki mevcut dezavantajlı işgücünün ulaşabildiği iş olanaklarının sınırlılığının sonucunda, enformel sektörün yoksullukla ve işsizlikle mücadelede geçekondulu için en önemli geçim yolu olduğunu ortaya koymaktadır.

Hurdacılık ve işportacılık ile uğraşan mahalle sakinleriyle yapılan görüşmeler, özellikle işportacılık ve hurdacılık gibi enformel iş kollarında yoğunlaşan hemşehrilik ilişki ve ağlarının, enformel piyasada dönen rant paylaşımında etkin role sahip olmak için kurulan dayanışma ilişkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Mahalle sakinleri, hemşehrilik gruplarının etkin rol oynadığı alanları, ortak çalışılan enformel işlere dayalı çıkar ilişkileri, iş piyasasında veya mahalledeki güçlerini arttırmak amaçlı çıkarlarını korumaya yönelik güç ilişkileri olduğu belirtilmiştir. Mahallede mevcut ilişki ve ağların enformel sektörün iş kolları üzerinden bir hakimiyet ilişkisine dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

### **3.3.3. Sosyal Organizasyonun Çöküşü ve Sosyal Karmaşa**

Jansen'in (2003), bir bölgede aile, okul, yerel yönetim gibi toplumsal kurumların etkisinin ve işlevinin yok olması ile birlikte, o bölgede pek çok farklı suç türünün ortaya çıkacağını, toplumsal ve kişilerarası güvenin ve iletişimin ortadan kalkacağını belirtmiştir. Sosyal karmaşanın olduğu bölgeler şehir içlerindeki slam alanlarıdır ve bölgede sosyal kurumların ve polisin etkisi yoktur, yaşam oldukça karışıktır ve kuralsızlık hâkimdir. Bu açıdan sosyal ve gündelik yaşamı incelendiğinde, Jansen'in belirttiği, slam alanlarına özgü sosyal karmaşa ve organizasyonsuzluğun mahallede hâkim olduğu görülmektedir.

Gültepe Mahallesi sakinleri sosyal ilişkilerde ve gündelik yaşamda hâkim olan karmaşa ve düzensizliğin nedeninin mahalledeki çete ve suç ilişkileri olduğunu belirtmişlerdir. Bu noktadan yola çıkarak, slamlanan gecekondulu bölgedeki sosyal organizasyonun çöküşünü ve sosyal karmaşayı, mahallede etkin rol oynayan mevcut ilişki ağları ile birlikte ele almak gerekmektedir.

Yapılan görüşme ve gözlemlerden çıkarıldığı kadarıyla, mahalledeki mevcut sosyal yaşam ve ilişkilerde hemşehriliğin hala etkisini sürdürmekle birlikte, dayanışma ilişkisi olarak zayıflamış olduğu; onun yerini enformel yollar üzerinden işleyen çıkar ve suç dayanışmasının aldığı söylenebilir. Mahalle sakinlerinin bu ifadeleri, çıkar-suç gruplarının ve çetelerin hâkimiyetinin hemşehrilik ağları temeline dayandığını ortaya koymaktadır.

Mahalledeki mevcut sosyal organizasyonu belirleyen kurallar kentteki yerel yönetimlerin veya güvenlik güçlerinin kurallarından çok hâkim ilişki ağlarının işleyiş biçimidir. Bu nedenle, mahalle sakinleri tarafından belirtilen mahalledeki güvensiz ortamın kaynağının yine mahalledeki hemşehrilik ilişkileri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Başat hemşehrilik ilişkilerinin çıkar ilişkilerine dönüşmesi,

mahalledeki diğler gruplar için tehdit oluşturmaktadır. Mahallenin, güvenlik güçleri ve yerel yönetimler tarafından görmezden gelinmesi, enformel işlere ve suç ilişkilerine dönüşmüş olan hemşehrilik ağlarının mahallede kendi çıkarlarını korumak doğrultusunda hakimiyetini kurması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Mahallede en etkin hemşehri grubunun Bolulular olduğu görülmektedir. Mahalledeki yerleşim biçiminin yapısı ortaya koyulurken de belirtildiği gibi Bolu'dan Ankara'ya göçenler, mahallede en çok rahatsızlık duyulan ve düzeni tehdit eden grup olarak görülmektedir.

**Tablo 43:** Ankara'nın Yerlisi Olma Durumuna Göre Etkin Rol Oynayan Hemşehri Grubu

| Hemşehri grubu | Sayı | %    |
|----------------|------|------|
| Bolulular      | 24   | 40   |
| Balalılar      | 9    | 15   |
| Haymanalılar   | 10   | 16,7 |
| Değişiyor      | 5    | 8,3  |
| Fikrim yok     | 12   | 20   |
| Toplam         | 60   | 100  |

Mahallede Bolu'dan Ankara'ya göçen kesimlerin etkinliğinden rahatsızlık duyan mahalle sakinleri, bu hemşehri grubunun etkin rol oynamasının nedeninin sayıca fazla olmasından değil daha çok hırsızlık ve enformel ilişkilerde hakim rol oynamalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Mahallede 10 yıldır esnafılık yapan mahalle sakini, bu grubun mahalledeki hırsızlık çetelerini kontrol ettiğini ve aile temelli hemşehriliğin dağılmasıyla birlikte güç kazandıklarını belirtmiştir.

Daha önceki bölümlerde de sıkça belirtildiği gibi, mahalledeki huzursuzluk, korku ve endişe, günlük yaşamın her alanını etkilemektedir. Ev hanımı olan mahalle sakini endişeleriyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“İki tane yirmili yaşlarda oğlum var. Birisi işsiz, diğeri çalışıyor. Mahalledeki kavgadan, gürültüden uzak dururlar, kendi hallerinde çocuklardır. Bizim küçük bahçede güvercin-kuş beslerler. Mahalledeki bela gençlerden birkaçı sürekli rahatsız ediyor benim çocukları. Kuşları verin bize diyip korkutuyorlar, kavga etmeye çalışıyorlar. Çok tembihledim, onlarla kavga etmeyin diye. Bir şey yapacaklar çocuklara. Geceleri kapıyı bacayı kilitliyoruz, yine de korkuyoruz. Geçen haftalarda bahçeye girmiş birileri, çerçöp vardı bir şey de yoktu onları almışlar. Birbirini kolluyor bunlar, onun için korkuları yok kimseden. İşlerine gelmeyen her şeye huzursuzluk, kavga, korkutmayla yaklaşıyorlar.”

Mahalle sakinlerine göre, birbirini kollayan hırsızlık veya diğerk suçları işleyen mahalledeki gruplar, mahalleyi, korkulu ve güvensiz bir ortam haline getirmiştir.

Mahalledeki sosyal karmaşanın, gündelik yaşama, eğitime, ailelere etkisini, okulun karşısında bakkal dükkânı bulunan mahalle esnafı, okulda bulunan 13 bilgisayarın çalındığını, okulun tamir görmesinden sonra takılan metal su gideri borularının, sıraların ve diğerk araç-gereçlerin de sürekli zarar gördüğünü ve çalındığını söyleyerek ortaya koymuştur. Mahalledeki güvensiz ortam sonucunda, çocukların da okula güvenle gidemediğinden şikâyetçi olan mahalle sakini, kendi çocuklarını başka bir semtteki okula yazdıracağını söylemiştir.

Muhtar, okulun öğretim için yetersiz olduğunu, gelen öğretmenlerin yine huzursuz ve güvensiz mahalle ortamından korktuğunu ve sürekli öğretmenlerin değiştiğini belirtmiştir.

**Tablo 44:** Ankara'nın Yerlisi Olma Durumuna Göre, Hemşehrlik Dışındaki Diğer Dayanışma İlişkileri

| Ankara'ya yerleşme durumu   | Mahallede hemşehrlik dışında varolan diğer dayanışma ilişkileri (%) |             |           | Toplam    |            |
|-----------------------------|---|-------------|-----------|-----------|------------|
|                             | Çetelerin, hırsızların çıkar dayanışması                            | Yok         | Bilmiyor  | Sayı      | %          |
| Ankara'ya sonradan yerleşti | 31,7  | 48,8        | 19,5      | 41        | 100        |
| Ankara'da doğdu             | 52,6  | 26,3        | 21,1      | 19        | 100        |
| <b>Toplam</b>               | <b>38,3</b>   | <b>41,7</b> | <b>20</b> | <b>60</b> | <b>100</b> |

Mahalledeki hemşehrlik dışındaki diğer dayanışma ilişkileri sorulduğunda, katılımcıların tek cevap olarak belirttikleri, “çete ve hırsızların dayanışma ilişkisi”, mahallede varolan güvensiz ortamı yansıtmaktadır. Bu çıkar dayanışmasının organize bir hal alması ve “çeteleşme” olarak tanımlanması, daha önce de belirtilen, mahallenin kuruluşundan beri aktif rol oynayan hemşehrlik ağlarının dağılması ve ailelerin yerini bu illegal ilişkilerin almaya başlaması noktasına işaret etmektedir. Bu bağlamda mahallede gelişen çetecilik ve suç ilişkileri çevresinde örgütlenen gruplaşmaların hemşehrlik ilişki ve ağlarıyla iç içe girmiş durumda işlemekte olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

**Tablo 45:** Mahalledeki En Önemli Sorunlar

| Mahalledeki sorunun varlığı           | Kavga, huzursuzluk | Güvenlik eksikliği | Hırsızlık | Yoksulluk | İşsizlik | Çetelerin hâkimiyeti | Ahlaksızlık | Rantçılık | Fikrim yok | Uyuşturucu satıcılığı | Hizmet eksikliği |
|---------------------------------------|--------------------|--------------------|-----------|-----------|----------|----------------------|-------------|-----------|------------|-----------------------|------------------|
| Önemli bir sorun olarak belirtilmiş   | 46,7               | 26,7               | 61,7      | 45        | 20       | 11,7                 | 3,3         | 18,3      | 3,3        | 18,3                  | 25               |
| Önemli bir sorun olarak belirtilmemiş | 53,3               | 73,3               | 33,3      | 55        | 80       | 88,3                 | 96,7        | 85,7      | 96,7       | 85,7                  | 75               |

|        |     |     |     |    |     |     |     |     |     |     |     |     |
|--------|-----|-----|-----|----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|
|        |     |     |     | 10 |     |     |     |     |     |     |     |     |
| Toplam | 100 | 100 | 100 | 0  | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 |

Mahalledeki en önemli sorunlara katılımcıların en fazla verdiği cevap hırsızlık (%61,7) olmuştur. Bir diğer suç ilişkisini işaret eden nokta da uyuşturucu satıcılığının önemli bir sorun olarak dile getirilmesidir (%18,3). Mahallede kavga ve huzursuzluğun hâkim olduğunu belirtenlerin oranı da oldukça yüksektir (%46,7).

Mahallede çetelerin-grupların hakimiyetine dayalı bu huzursuz ve güvensiz ortam, gerek güvenlik güçlerinin gerekse yönetimlerin mahalledeki sorun ve karmaşalar karşısında yetersiz kaldığına işaret etmektedir.

**Tablo 46:** Mahallede Çıkan Kavga-Huzursuzluk Nedenleri

| Kavga-huzursuzluk nedeni                     | Sayı | %    |
|--|------|------|
| Çocukların kavgasından                       | 24   | 40   |
| Çıkar gruplarının kavgaları                  | 19   | 31,7 |
| Hırsızlıktan                                 | 6    | 10   |
| Birbirinin alanına yaşama yerlerine müdahale | 5    | 8,3  |
| Her konudan kavga çıkar, hoşgörü yok         | 6    | 10   |
| Toplam                                       | 60   | 100  |

Mahallede en fazla kavga nedeninin çocukların kavgası (%40) olduğu belirtilmektedir. Çocuklar arasında çıkan kavgalara ailelerin karışması ile büyüyen huzursuzluklar mahalledeki gruplaşmalara işaret etmektedir. Diğer kavga, huzursuzluk nedenleri olarak, çıkar kavgaları, hırsızlık ve birbirinin alanına müdahale belirtilmiştir. Burada açıklanması gereken, “birbirinin alanına müdahale”nin ne anlama geldiğidir. Hemşehrilik ilişkileri çevresinde örgütlenen

çıkar grupları ve çetelerin mahallede kurmaya çalıştıkları güç ilişkileri, kendilerine ait alanlar oluşturma ve hâkimiyetini arttırma mücadelesine dönüşmüştür. Bu nedenle kendine hakimiyet alanları oluşturmaya çalışan grupların mahalle üzerinde ve çalıştıkları alanlardaki rant mücadeleleri kavga ve huzursuzluk nedeni haline gelmiştir.

Sosyal organizasyona hâkim olan karmaşanın yanında şüphesiz ki, kentin en düşük gelirli kesimini barındıran mahalledeki en önemli sorunlardan birisi de yoksulluk olarak belirtilmiştir. Mahalledeki yoksulluk ve düşük sosyo-ekonomik düzeyin, mahalle sakinlerinin sorunlar karşısında çözüm yolu üretebilmelerindeki veya yaşanan sorunlar karşısında mahalleden ayrılmalarının önündeki en önemli engel olduğu söylenebilir.

### **3.3.3.1. Hemşehrilik İlişkileri İçinde Gelişen Suç İlişkilerinin Sosyal Yaşama ve Organizasyona Etkileri**

Mahallede suç oranının çok yüksek olmasının yanında, bu suç ilişkilerinin sosyal yaşam ve sosyal organizasyon üzerindeki etkinliğinin ve baskısının da yüksek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu baskı ve etkinlik, mahalle sakinlerinin suç karşısındaki tutumları incelendiğinde de ortaya çıkmaktadır.

**Tablo 47: İşlenen Suç Karşısında Sergilenen Tutum**

| Suç karşısında sergilenen tutum | Sayı | %    |
|---------------------------------|------|------|
| Hiçbir şikâyette bulunmaz       | 38   | 63,3 |
| Karakola şikâyet eder           | 15   | 25   |
| Kendileri ceza verir            | 4    | 6,7  |
| Uzak durmaya çalışıyor          | 1    | 1,7  |
| Şikâyet edecek merci bulamıyor  | 2    | 3,3  |

|        |    |     |
|--------|----|-----|
| Toplam | 60 | 100 |
|--------|----|-----|

İşlenen suç karşısında sergilenen tutumlara bakıldığında, ilgili birimlerin (polis, yerel yönetimler vs.), bu kayıtsızlık ve görmezden gelmesi sonucunda, mahalle halkının %63,3'ü işlenen suçlar karşısında hiçbir şikâyette bulunmadığını, %25'i karakola şikâyet ettiğini, %6,7'si kendisi ceza verdiğini, %3,3'ü şikâyet edecek yer bulamadığını, %1,7'si uzak durmaya çalıştığını belirtmiştir.

Suç konusunda neden tepkisiz kalındığını veya şikâyette bulunulmadığını bir mahalle sakini şöyle açıklamıştır:

“Bir hırsızlık veya yaralama olduğunda şikâyet edilirse o suçu işleyenler, mağdur ettikleri insanların başına bel oluyor. Hem suçlu hem güçlüler. Şikâyette bulunsan her yerde rahatsız ediyorlar, bulunmasan hırsızlık, uğursuzluk eksik olmuyor ama korkuyor insanlar, polise gitmiyor. Polis bir geliyor, iki geliyor. Sonrasında başının çaresine kendin bakıyorsun.”

Hiçbir şikâyette bulunmama ve şikâyet edecek yer bulamama cevaplarını biraz daha irdelemek gerekirse çoğunlukla aynı nedene dayandığı görülmektedir. Karakolu önemli bir eksik olarak gören mahalle sakinleri, kendilerinin şikâyetlerinin görmezden gelinmesinden dolayı artık hiçbir şeyin ellerinden gelmediğini belirtmişlerdir. Bu noktada sosyal dışlanma ile birlikte; mahallede, yeni kentsel yoksulluğun göstergelerinden olan çaresizlik içinde oldukları da söylenebilir.

**Tablo 48:** En Sık İşlenen Suça Göre Suça Karşı Gösterilen Tepkinin Dağılımı

| En sık işlenen suç | İşlenen suç karşısında gösterilen tepki | Toplam |
|--------------------|---|--------|
|--------------------|---|--------|

|                         | Hiçbir şikâyetle bulunmaz | Karakola şikâyet eder | Kendileri ceza verir | Uzak durmaya çalışıyor | Şikâyet edecek merci bulamıyor | Sayı | %   |
|-------------------------|---------------------------|-----------------------|----------------------|------------------------|--------------------------------|------|-----|
| Hırsızlık               | 53,5                      | 32,6                  | 7                    | 2,3                    | 4,7                            | 43   | 100 |
| Uyuşturucu satıcılığı   | 85,7                      | 14,3                  | 0                    | 0                      | 0                              | 7    | 100 |
| Adam yaralama           | 100                       | 0                     | 0                    | 0                      | 0                              | 6    | 100 |
| Her türlü suç işleniyor | 100                       | 0                     | 0                    | 0                      | 0                              | 3    | 100 |
| Bilmiyor                | 0                         | 0                     | 100                  | 0                      | 0                              | 1    | 100 |
| Toplam %                | 63,3                      | 25                    | 6,7                  | 1,7                    | 3,3                            | 60   | 100 |

Mahallede en sık işlenen suç olarak belirtilen hırsızlık (%71,3) karşısında hiçbir şikâyetle bulunmayanların oranı oldukça yüksek düzeydedir. Bunu karakola şikâyet etme ve kendi başına ceza verme izlemektedir. Hiçbir şikâyetle bulunmama durumu aynı zamanda katılımcıların genelinde en sık verilen cevap olmuştur (%63,3). En sık işlenen suçun adam yaralama olduğunu belirten katılımcılar ile her türlü suçun işlendiğini belirten katılımcıların tümü, uyuşturucu satıcılığı olduğunu belirten katılımcıların da yüksek bir oranı (%85,7), hiçbir şikâyetle bulunmadığını belirtmiştir.

Mahalledeki suç oranı ve suç karşısındaki tutumların analizini daha net yapabilmek için Altındağ Asayiş Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler ve elde edilen istatistikî bilgiler açıklayıcı olacaktır.

**Tablo 49:** Seymenler Karakolu 2006 Suç İstatistikleri

| Suç türü                         | Olay sayısı     |             |              | Toplam      | Savcığa sevk edilen şüpheli sayısı |            |
|----------------------------------|-----------------|-------------|--------------|-------------|------------------------------------|------------|
|                                  | Faili yakalanan | Faili firar | Faili Meçhul |             | —18                                | +18        |
| Kasten öldürme                   | 3               | 1           |              | 4           | 2                                  | 3          |
| Kasten yaralama                  | 37              | 24          | 24           | 85          | 12                                 | 15         |
| Darp                             | 44              | 16          | 4            | 64          | 11                                 | 71         |
| Adam kaçırma                     | 7               | 7           |              | 14          |                                    | 16         |
| Tehdit                           | 12              | 8           |              | 20          |                                    | 16         |
| Aile fertlerine kötü muamele     | 17              | 8           |              | 25          |                                    | 5          |
| Hakaret ve sövme                 | 8               | 1           | 1            | 10          |                                    | 9          |
| Müstehcen hareketler             | 3               |             | 1            | 4           |                                    | 3          |
| Irza geçme                       | 1               |             | 1            | 1           |                                    | 1          |
| Irza tasaddi                     | 1               |             | 1            | 1           |                                    | 1          |
| Fuhuşa teşvik                    | 2               |             |              | 2           |                                    | 4          |
| Kolluk kuvvetlere saldırı        | 7               |             |              | 7           | 1                                  | 8          |
| Diğer devlet memurlarına saldırı | 4               |             |              | 4           | 3                                  | 4          |
| Evden hırsızlık                  | 6               | 2           | 117          | 125         | 3                                  | 6          |
| İşyerinden hırsızlık             | 1               |             | 75           | 76          |                                    | 2          |
| Otodan hırsızlık                 | 17              | 4           | 476          | 497         | 18                                 | 12         |
| Oto hırsızlığı                   | 8               | 1           | 102          | 111         | 7                                  | 3          |
| Kapkaç                           | 5               | 1           | 67           | 73          | 3                                  | 2          |
| Yankesicilik                     | 1               |             | 10           | 11          |                                    | 1          |
| Hayvan hırsızlığı                |                 | 2           | 14           | 16          |                                    |            |
| Şâhısa gasp                      | 18              | 2           | 18           | 38          | 2                                  | 4          |
| Çek-senet tahsili                |                 | 1           |              | 1           |                                    |            |
| Dolandırıcılık                   | 2               | 3           | 10           | 15          |                                    | 2          |
| Emniyeti suiistimal              | 2               | 4           | 4            | 10          |                                    | 2          |
| Mala zarar                       | 28              | 14          | 122          | 164         | 6                                  | 47         |
| <b>Toplam</b>                    | <b>234</b>      | <b>99</b>   | <b>1047</b>  | <b>1378</b> | <b>73</b>                          | <b>237</b> |

Gültepe Mahallesi, Seymenler Mahallesi, Aktaş Mahallesi ve Yenidoğan'a bakan karakoldan edinilen verilere göre, bu bölgede özellikle hırsızlık vakalarındaki yüksek rakamlar karşısında güvenliğin yetersiz kaldığını göstermektedir.

Elde edilen verilerde, ilk dikkat çeken nokta, 1378 suçun 1047'sinin faili meçhul olduğudur. Bu durum bir anlamda, bölge ve mahalle sakinlerinin, suç karşısında hiçbir şey yapmama tutumundaki yüksek oranı da açıklamaktadır. Bir diğer noktayı Emniyet Müdürlüğü ve mahalle sakinlerinin söyledikleri netleştirmektedir: Emniyet Müdürlüğü Asayiş Şube Müdürlüğü, kendilerin gelen şikâyetler doğrultusunda bu istatistiklerin ortaya çıktığını, bu nedenle mahallede kayıtlara geçen olayların, mahalledeki toplam işlenen suçların toplamını değil, çok daha azını yansıttığını belirtmiştir. Bu açıklamayı, mahallelilerin ve muhtarın söyledikleri de desteklemektedir.

Mahalle sakinlerinin çoğunun işlenen suçlar karşısında çekimser ve korkuyla davranmakta olduğu ve şikâyette bulunmadığı söylenmektedir. Bunun yanında mahalle sakinleri, her gün mahallede hırsızlık, adam yaralama, yasak ürün ticareti, mala zarar verme, tehdit gibi pek çok suçun işlendiğini belirtmektedir. Bu koşullar suçun, mahallenin gündelik yaşamında her an yaşanan alışıldık bir durum olduğunu göstermektedir.

#### **3.3.3.1.1. Mahallede Çocuk Suçluluğunun Artışı**

Emniyetten elde edilen veriler aynı zamanda 18 yaş altı çocuk suçlarının hırsızlıkta yoğunlaştığını da ortaya koymaktadır. Yapılan görüşmelerden edinilen bilgilere göre, mahalledeki çete örgütlenmelerinin içinde yetişen çocuklar en sık, hırsızlık, yankesicilik gibi suçlara bulaşmaktadır. Çoğunlukla ortak bir çalışma olarak işlenen suçlardan özellikle hırsızlık ve uyuşturucu satıcılığında çocukların

kullanılması son dönemlerde çoğalmıştır. Bunun nedenini, Emniyet Amirliği'nde görüşülen yetkili, önceki yıllarda sosyal yaşamın ailelerin kontrolünde olduğunu, hemşehriliğin çözülmesi ile ailelerin kontrolünün azalması, güvenlik güçlerine karşı mukavemetin çok fazla olması nedeni ile kontrol sağlanamayan bölgede güvensiz ortamın, gençler arasındaki suç oranının ve kargaşanın daha da fazla artması olarak açıklamıştır.

Görüşmeler sonucunda katılımcılar da, bu suç ilişkilerinin Çiçin genelinde ve Gültepe mahallesinde, son yıllarda hâkim duruma gelmiş olmasını, ailelerin mahalledeki ve gençler üzerindeki etkisini yitirmiş olduğuna bağlamaktadır.

**Tablo 50:** Hane Reisi Eşinin, Çocuklarının Okul Hayatından ve Sosyal Yaşamlarından Haberdarlığı

| Haberdarlık düzeyi | Çocuklar okula düzenli devam etmez |      | Çocuklar gece eve geç gelir |      | Çocukların nerede olduklarından haberdar |      |
|--------------------|------------------------------------|------|-----------------------------|------|--|------|
|                    | Sayı                               | %    | Sayı                        | %    | Sayı                                     | %    |
| Her gün            | 0                                  | 0    | 0                           | 0    | 3  | 13   |
| Çoğunlukla         | 1                                  | 6,7  | 4                           | 17,4 | 4  | 17,4 |
| Ara sıra           | 6                                  | 40   | 12                          | 52,2 | 10                                       | 43,5 |
| Çok nadir          | 4                                  | 26,7 | 2                           | 8,7  | 5  | 21,7 |
| Hiçbir zaman       | 4                                  | 26,7 | 5                           | 21,7 | 1  | 4,3  |
| Toplam             | 15                                 | 100  | 23                          | 100  | 23                                       | 100  |

Sosyal karmaşanın yaşandığı alanlardaki ailelerin, çocukları üzerindeki etkisinin ve kontrolünün azalması sonucunda, çeteler veya suça meyilli gruplar, çocuklar üzerinde, çok daha hızlı etki kurabilir. Aileden uzaklaşan ve okuldan kopan çocuklar eğitimlerini yarım bırakıp, daha iyi yaşam koşulları sağlama olanaklarını kaçırmakta hem de küçük yaşlarda suça bulaşabilmektedir (Lewis, 1968). Sosyal karmaşanın ve organizasyonsuz toplumsal yapının hâkim olduğu alanlarda çocukların daha genç yaşlarda okul ve eğitimini bırakmasını, yoksulluk kültürünün

ortaya çıkardığı sonuçlar arasında gösteren Lewis, çocuğun suça bulaşma oranının yüksek olduğunu belirtmiştir (Lewis, 1968: LII).

Gültepe Mahallesi'nde çocukların okula devam durumlarına bakıldığında, hane reisi eşlerinin yüksek bir oranı (%40), zorunlu eğitim döneminde olan çocuklarının ara sıra okuldan kaçtığını belirtmiştir. Çocukların ara sıra gece eve geç geldiğini belirten hane reisi eşlerinin oranının (%52,2), yüksek olmasının yanında bir diğer dikkat çeken nokta da, hane reisi eşlerinin yine yüksek bir oranının (%43,5) çocukların nerede olduklarından ara sıra haberdar olduğunu belirtmeleridir.

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, mahallede ev merkezli bir yaşamı olan kadınların, çocuklarının nerede olduğundan her gün haberdar olma oranının yalnızca %13 olduğu görülmektedir. Çocukların nerede olduklarından çok nadir haberdar olduğunu belirten hane reisi eşleri %21,7 gibi bir oran oluştururken, hiç haberi olmayan hane reisi eşlerinin oranın da %4,3 olduğu görülmektedir.

**Tablo 51:** Hane Reisinin Çocukların Okul Hayatı ve Sosyal Yaşamından Haberdarlığı

| Haberdarlık düzeyi | Çocuklar okula düzenli devam etmez |      | Çocuklar gece eve geç gelir |      | Çocukların nerede olduklarından haberdar |      |
|--------------------|------------------------------------|------|-----------------------------|------|--|------|
|                    | Sayı                               | %    | Sayı                        | %    | Sayı                                     | %    |
| Her gün            | 2                                  | 6,7  | 1                           | 2,8  | 8  | 22,2 |
| Çoğunlukla         | 9                                  | 30   | 10                          | 27,8 | 5  | 13,9 |
| Ara sıra           | 7                                  | 23,3 | 7                           | 19,4 | 0  | 0    |
| Çok nadir          | 2                                  | 6,7  | 6                           | 16,7 | 12                                       | 33,3 |
| Hiçbir zaman       | 10                                 | 33,3 | 12                          | 33,3 | 11                                       | 30,6 |
| Toplam             | 30                                 | 100  | 36                          | 100  | 36                                       | 100  |

Hane reislerinin çocuklardan haberdar olma durumuna bakıldığında, çok nadir haberi olduğunu (%33,3) ve hiçbir zaman haberi olmadığını (%30,6) belirten hane halkı reislerinin oldukça yüksek bir orana ulaştığı görülmektedir. Fakat bunun

yanında, çocukların nerede olduklarından her gün haberdar olduğunu belirten hane reislerinin oranının, hane reisi eşlerinin oranından çok daha fazla olduğu görülmektedir (%22,2). Çocukların çoğunlukla gece eve geç geldiğini belirten hane reislerinin oranı %27,8, ara sıra geç geldiğini söyleyen hane reislerinin oranı %19,4'tür. Çocukların ara sıra okula düzenli devam etmediğini belirten hane reislerinin oranının %30, çoğunlukla okula düzenli devam etmediğini belirten hane reislerinin oranının ise %23,3 olduğu görülmektedir.

Gerek hane reisleri, gerekse hane reisi eşlerinin büyük çoğunluğunun çocuklardan haberdar olma durumunun düşük düzeyde olması sonucunda, çocukların dışarıdaki ilişkilerin etkisinde daha kolay kalabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Görüşülen mahalle sakinleri çetecilik yapan ve suç ilişkileri kuran grupların, hem çocukları hem de kendilerini rahatsız ettiğini bu nedenle akşamları dışarıya çıkamadıklarını ve özellikle genç erkek çocukların sürekli olarak bu grupların içine çekilmeye çalışıldığını belirtmişlerdir. Bu kaygılar en açık şekilde, bu mahallede yaşamanın çocukların geleceğine nasıl bir etkisi olduğu tartışılırken ortaya konulmuştur.

**Tablo 52:** Bu Mahallede Yaşamanın Çocukların Geleceğine Etkisi

| Mahallede yaşamanın çocukların geleceğine etkisi                | Sayı | %   |
|---|------|-----|
| Çocuklar okul yerine, kötü alışkanlıklara ve suça bulaşıyor     | 33   | 55  |
| Güvensiz ortam, geleceğe bakışı olumsuz etkiliyor               | 9    | 15  |
| Eğitim-iş olanaksızlığı, çocukların geleceğini yoksullaştırıyor | 6    | 10  |
| Fikrim yok  | 2    | 3,3 |
| Çeteler, hırsızlar çocukları sürekli rahatsız ediyor            | 1    | 1,7 |
| Okuyan insan görmeyince okumayanlara özeniyorlar                | 9    | 15  |
| Toplam  | 60   | 100 |

Katılımcıların yarısından fazlası (%55), bu mahallede yaşamının çocuklar üzerinde kötü alışkanlıklara yol açtığını ve okula devam etmek yerine suça bulaştığını belirtmiştir. Bunun yanında mahalledeki güvensiz ortamın çocukların geleceğine dair olumsuz etkisinin olduğu da dile getirilmiştir (%15).

Muhtar ve Emniyet Müdürü, çocukların erken yaşlarda suça bulaşmasındaki önemli bir nedenin de, mahallede daha önceden hapse girmiş ve “ağabey” olarak çağırdıkları gençlerin idol olarak görülmesi ve saygı duyulması olduğunu belirtmişlerdir. Mahallede hakim olan karmaşık sosyal organizasyonu veya sosyal düzensizliği kendi lehine çeviren ve bu karmaşa içindeki ilişkileri yöneten grup lideri konumunda bulunan kişiler, çocukların önündeki örneklerdir.

Sosyal organizasyonun eksikliği ve kontrolsüzlüğün neden olduğu mahalledeki güvensiz ortam ve karmaşanın, ailelerde en fazla çocukları etkilediği ve bir sonraki kuşakların suç ve enformel yollardan hayata atılması sonucunu doğurduğu söylenebilir.

Sosyal organizasyonsuzluk konusunda vurgulanması gereken en önemli nokta, mahalledeki kamusal hizmetlerin ve yönetsel, hukuksal düzenlemelerin eksikliğinin yol açtığı karmaşa, aynı zamanda kendi içinde farklı bir organizasyonu doğurmuştur. Bu yapı, kolluk kuvvetleri ve yerel yönetimlerin etkisinin ve kontrolünün dışında gelişen enformel bir sosyal organizasyonu ortaya çıkarır. Gündelik yaşamın ve ekonomik, toplumsal ilişkilerin işleyiş düzenini belirleyen

kurallar, mahallede hakim olan mevcut enformel ilişkilerin ve çeteleşmiş grupların kontrolü altında gelişen yeni bir organizasyonun varlığına işaret etmektedir. Bu noktada, sosyal organizasyonsuzluğu açıklarken, kökten yok olmuş bir sosyal düzenden söz edemeyiz. Bunun yerine, formel kentsel ve yönetsel kurallar içinde belirlenen sosyal düzenin yerine, enformel faaliyetler üzerinden örgütlenen hemşehrilik ilişkilerini, çeteleşmiş grupların kontrolünü içinde barındıran enformel bir sosyal organizasyonun mahallede hakim olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

## BÖLÜM 4: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de gecekondulaşma, günümüze kadar geçirdiği evrimler ve dönüşümler sonucunda klasik gecekondulaşma sürecinden tamamen farklılaşmıştır. Bu süreçte gecekondular alanları türdeş yerleşmeler olmaktan çıkmış ve birbirinden farklı evrim süreçleri izlemiştir.

Bu araştırmada, eski bir gecekondular bölgesi olan ve bir dönem klasik gecekondular kapsamında yer alan Gültepe Mahallesi’nin, günümüze kadar geçirdiği dönüşüm sonucunda slamlaşması incelenmiştir.

Araştırmanın birinci amacı çerçevesinde, mahallenin kuruluşu, kentin gelişim sürecindeki mekânsal farklılaşmalar içindeki konumu ile toprak ve konut değerlerinin nasıl dönüşümlere uğradığı incelenmiştir.

Araştırma, kentin eski merkezi Ulus’un yakın çevresinde, Çiçin Bağları olarak adlandırılan bölgede, 1945 yılından sonra başlayan hızlı kentleşme süreci ile birlikte Ankara’nın ilk kurulan gecekondular bölgelerinden birisi olan Gültepe Mahallesi’nde gerçekleştirilmiştir. Eğimli arazide ve çay yatağı üzerinde bulunan, kentin dezavantajlı arazileri üzerine kurulmuş olan Mahalle, kentin büyümesi ile kentin içinde kalmış, çevresinde pek çok yerleşim alanı kurulmuş fakat günümüze kadar kentle bütünleşememiş, diğer pek çok öncül gecekondular bölgesi gibi apartmanlaşmamış ve gecekondular bölgesi olarak kalmıştır.

Mahalledeki fiziksel yaşam koşullarına bakıldığında, tümü gecekondular olan konutların köhne ve bakımsız olduğu görülmüştür. Konutların durumunun yanında mahalledeki okul, karakol, sağlık ocağı, ulaşım gibi sosyal olanakların yetersizliği, yaşam koşullarını zorlaştıran diğer etkenlerdir. Mahallede eksik olan ihtiyaçları karşılayamayan mahalle sakinlerinin büyük çoğunluğunun aynı zamanda herhangi

bir sosyal güvencesi de yoktur. Yaşam koşullarının sağlıklı ve güvenli olmadığı mahallede sağlık ocağının olmaması, özellikle sosyal güvencesi olmayan mahalle sakinlerinin sağlık ihtiyaçlarını karşılayamamasına neden olmaktadır. Sosyal güvenlik sistemine dâhil olan mahallelinin yakın mahallelerdeki olanaklardan faydalanarak ihtiyaçlarını karşılamasına rağmen, sağlık ihtiyaçlarını karşılayamayanlar çoğunluğu oluşturmaktadır.

Mahallenin dönüşüm sürecinde ilk göze çarpan nokta yoksulluğun kronik bir hal almış olduğudur. Mahalle sakinlerinin eğitim düzeylerinin çok düşük olmasının yanında, eğitim düzeyindeki düşüklüğün genç kuşaklarda da devam ediyor olması işsizliğin kuşaklar arasında devretmesine yol açmaktadır. İşgücü piyasasının ihtiyacı olan nitelikli işgücüne girmeyen mahalle sakinlerinin büyük çoğunluğu geçici vasıfsız işlerde çalışmakta ve enformel faaliyetlerle gelir sağlama yoluna gitmektedir. İşsizliğin artması, enformel sektöre yönelimi arttırmakla birlikte mahalledeki suç oranını da yükseltmektedir. Özellikle erken yaşlarda okulu bırakan çocuklar arasında yankesicilik ve hırsızlık gibi suçlar oldukça sık rastlanır hale gelmiştir.

Hanelerdeki kalabalık nüfusa karşın çalışan kişi oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bunun başlıca nedeni olan eğitimsizlik ve eğitimsizliğin sonucunda ortaya çıkan vasıfsızlık, mahalle sakinlerinin işsizliğini kronik hale getirdiği açıktır. Yaşam koşullarının iyileştirilmesinin, fırsatlara ulaşabilirliğin ve yapabilme kabiliyetinin eğitim ile arttığı göz önüne alındığında, mahalledeki düşük eğitim düzeyi, işsizlik ile birlikte yoksulluğun da sürekli hale gelmesi sonucunu doğurmaktadır. Hane reislerinin yarısı ilkokul mezunu ve diğer yarıya yakın kısmı ilkokul altı seviyede eğitim almıştır. Bu oran hane reisi eşlerinde daha da

gerilemektedir. İlkokul altında eğitim alan kadınların oranı çoğunluğu oluştururken, okuryazar olmayan kadınların oranı da oldukça yüksek düzeydedir. Bu oranlara paralel olarak mahallede işsizlik en önemli sorunlardan birisini oluşturmakta ve hanelerde yüksek oranda görülmektedir.

Ailelerin çocukları okutma isteklerini olmasına rağmen, ekonomik koşullar ve hane gelirlerinin düşüklüğü nedeniyle daha fazla aile bireyinin çalışmasına duyulan ihtiyaç, eğitimin önüne geçmiştir. Mahallede etkili rol oynayan ve mahalleli tarafından suçun sorumlusu olarak görülen çeteleşmiş grupların çocuklar için örnek teşkil etmesi, çocukları erken dönemde eğitimi bırakıp suça ve enformel faaliyetlere yöneltmektedir.

Mahallede enformel faaliyetler olarak tanımlanan işlerin başında hurdacılık, işportacılık gelmektedir. Hurdacılık mahallede, ticari bir faaliyetten çok “işe yarar olanları bulup satmak” biçiminde yapılmaktadır. Hurdacılığın ortaya çıkan bir başka yönü de, hane reisi hurdacı olan hanelerde, diğer çalışanların da hurdacılık yaptığıdır. Hurdacılık aynı zamanda hane üyelerinin ortak olarak yaptığı bir iştir. Bu nedenle, hurdacılık, mahalledeki mevcut işsizlik ve geçim sıkıntısı karşısında ortaya çıkmış bir yöntem gibi görünmektedir.

Hanelerde, hane reisi dışında çalışan üyelerin çalışma koşulları incelendiğinde; evin reisinin yaptığı işin, çocukların çalıştıkları iş kolunu belirleyen etken olarak görülmektedir. yalnızca hane reisleri değil, hanedeki diğer üyeler de iş fırsatlarını enformel sektör ve kayıt dışı çalışma koşullarında bulabilmektedir. Hane reisi eşlerinin hemen hepsinin ev merkezli çalışıp atıl işgücünü oluşturduğunu belirtmiştik. Diğer çalışan hane üyeleri içinde, kız çocuklarının çalışma oranı çok düşük olmakla birlikte, kız çocukları, ev merkezli bir yaşam sürmekte ve evdeki

işlerde yardımcı olarak görülmektedir. Bunun yanında erkek çocukların hemen hepsinin babalarının çalıştığı enformel işlerde çalışması, yoksulluğun ve işsizliğin kuşaktan kuşağa aktarıldığını ortaya koymaktadır.

Araştırmada ikinci amaç çerçevesinde bölge sakinlerinin toplumsal konumu incelenmiştir. Mahallede, hanede yaşayan ortalama kişi sayısı 5,5 olarak bulunmuştur. Hanede bir odaya düşen kişi sayısı nüfus yoğunluğunun oldukça fazla olduğunu göstermektedir. Yarıdan fazlasını geniş ailelerin oluşturduğu mahallede bunun nedeninin başında ayrı evde yaşamak için yeterli maddi olanaklara sahip olamamak gelmektedir. Mahalledeki nüfus yoğunluğunun fazla olması, slama özgü bir özellik olmasının yanında, daha çok kırsal aile düzeni olan geniş ailelerin yüksek bir oranı kapsamından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında kalabalık nüfuslu ailelerin küçük ve a odalı konutlarda yaşıyor olması, yaşam koşullarını kötüleştirmekte, kişilerin kendilerine ait hiçbir alanlarının olmaması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Harvey'in (2003) "dışsal etki" olarak tanımladığı, iş olanaklarının, kentsel hizmetlerin, kıt kaynakların yeniden paylaşılması, herhangi bir gürültü ya da çevre kirliliğine yol açan kaynağa uzaklık gibi etkilerin konumunun değişmesi, beraberinde taşıma ve ulaşım ağlarının gelişim yönünü de değiştirerek kentsel mekânda yeni düzenlemeleri ortaya çıkarır. Bu süreçte, farklı toplumsal sınıfları barındıran farklı konut alanlarının da konumu değişir. Kentin gürültülü, kirli ve karışık ortamından kaçan üst sınıflar, güvenli, korunaklı ve sakin alanlara kurdukları üst düzey konut alanlarına doğru göç etmeye başlarlar. Üst gelir grubunun bu hareketi kentteki tüm mekânsal organizasyonun değişimini de beraberinde getirir. İş merkezleri ve yeni iş kollarının kentin dışına kayması, şehir içindeki eski merkezlerin gözden düşmesine

neden olur. Bu süreçte kentteki sınıfsal yapının organizasyonu mekânsal ölçekte yeniden düzenlenir.

Harvey'in "dışsal etki" olarak tanımladığı bu etkenlerin işleyişine benzer olarak, gecekondulu mahallesi olarak kurulmuş olan Gültepe Mahallesi'nin çöküntü bölgesine dönüşmesi ve slamlanması, Ulus'un ticari ve merkezi konumunu yitirmesi, yeni iş alanlarının şehrin dışına doğru kayan üst gelirli kesimin konut alanlarına doğru gelişim göstermesi ile paralel süreçte gerçekleşmiştir. Ulus'un merkezi konumunu yitirmesi ve artık bu bölgeye hiçbir yatırımın yapılmaması sonucunda Ulus, vasıfsız ve yarı vasıflı iş kollarının ve alt gelir grubunun konut alanlarının çevresinde kümelenildiği bir merkez haline gelmiştir.

Bu süreçle birlikte, Çinçin bölgesinin ve Gültepe Mahallesi'nin, kentsel mekândaki tek avantajı olan, kentin şehir ve iş merkezine yakınlığı özelliği de ortadan kalkmış, fiziksel olarak dezavantajlı arazide kurulu olan bölge, "kentsel mekândaki iş, yönetim ve kültür merkezine yakın olma" avantajını da yitirmiştir. Kentsel mekânın bu yeniden organizasyonunu sürecinde, Gültepe Mahallesi'nin bulunduğu Altındağ ve özellikle Çinçin bölgesi, kentsel yatırımlardan hiç pay alamamış, ekonomik ve sosyal bir çöküntü dönemine girerek çöküntü bölgesine dönüşmüş, slamlanmıştır. Gültepe Mahallesi, gelişmiş ülkelerin şehir içi slam alanlarının özelliklerini gösteriyor olmasına rağmen en önemli farkı, en başından beri yoksul yerleşmesi olarak kurulmuş, kentin merkezinde değil çeperinde klasik gecekondulu bölgesi özelliği taşıyan yerleşme alanından, slam alanına dönüşmüş olmasıdır.

Kentin en dezavantajlı konumda olan bölgeler, en yoksul kesimini barındıran slam alanlarıdır. Benzer bir süreç yaşayan mahallenin kentsel hizmetlerden

faydalanması veya kentsel kaynaklara ulaşması sınırlı olanaklar içinde gerçekleşmektedir. Kentsel alanın yeniden organizasyonu sürecinde, yeni konut ile iş alanlarının bulunduğu yöne doğru gelişen kentsel olanakların karşısında, eski kent merkezi Ulus çevresinde bulunan ve kentsel hizmetlerden yeterince faydalanamayan mahallede eksik olan, karakol, okul, sağlık ocağı gibi ihtiyaçlar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunların yerel yönetim ve kurumlar tarafından görmezden gelinmesi, mahallenin sosyal ve fiziksel olarak dışlandığının bir göstergesidir.

Kentsel mekândaki bölüşüm ilişkilerine bakıldığında, Harvey, kentsel hizmet ve kaynakların dağıtım ve paylaşılmasındaki eşitsizlikler ile yoksul kesimlerin kentsel alandaki hareket alanının sınırlandığını, buna karşın üst gelir gruplarının hareket alanının kentin tümünü kapsayıp, kontrol altında alır hale geldiğini belirtmiştir (Harvey, 2003: 62). Başka bir şekilde söylemek gerekirse, toplumsal sınıfların, ortak tüketim mallarına, konut pazarına, istihdam olanaklarına, kentsel hizmetlere ve kaynaklara “ulaşabilirliği” ve bu grupların kentsel alandaki hareket alanı, hiyerarşik olarak azalmaktadır. Bu koşullarda, kentin en alt gelirli kesimini barındıran Çinçin bölgesi ile üst gelir gruplarının yaşadığı bu yeni konut alanları arasındaki derin sınıfsal farklılıkların, kentteki hizmet ve yatırımların paylaşımındaki eşitsizliğe de yansıdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Harvey, mekânın yeniden organizasyonu ile üst düzey konut alanlarına doğru gelişen yeni işyerlerine ulaşmak için çok daha fazla para ödemek zorunda kalan yoksul kesimlerin tek seçeneğinin, eski kent merkezi çevresindeki vasıfsız işler olduğunu belirtmiştir. Yeni iş kollarının kentin yeni alanlarına kaymış olması sonucunda bu yöne doğru gelişen kentsel yatırımlar, yeni konut ve iş olanakları eski kent çevresini ikinci plana atmış ve daha da yoksullaştırmıştır. Yeterli eğitim ve

vasfa sahip olmayan ve yeni iş olanaklarına ulaşmak için, ulaşım ödemesi gereken ücreti ödeyemeyen, eski kent çevresindeki yoksulların tek seçenekleri, eski kentteki iş olanakları ve enformel sektör olmuştur. Gerek ulaşım ücretlerinin fazla olması gerekse vasıfsızlık ve eğitimsizlik nedeniyle yeni iş kollarına ulaşamayan kesimlerin, Harvey'in de belirttiği gibi eski kent merkezi çevresindeki olanaklardan başka şansları kalmamıştır. Bu durum bir anlamda, slamlamış gecekondu bölgesinin toplumsal izolasyonunu ve dışlanmasını da beraberinde getirmiştir.

Harvey'in ve Castells'in, "gerçek geliri" belirleyen etkenler olarak ortaya koyduğu kentsel hizmetlere ulaşabilme ve kıt kaynaklardan faydalanma düzeyinin düşüklüğü ve mahallenin toplumsal kurumlardan, kentsel olanaklardan yoksunluğu, mahallenin slamlamasının yalnızca gelir yetersizliğinden kaynaklanmadığını, kentsel mekânda değişen konumunun, mahallenin slamlamasında önemli bir neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Mahallede yaşanan yoksulluğun yalnızca bir gelir azlığından kaynaklanmadığı, bununla birlikte uzun süreli ve kuşaklar arasında aktarılan, bir süreç haline geldiği açıktır. Bu durumun, yaşam biçimini ve toplumsal değerleri etkileyen bir yapıya bürünmesi yoksulluğun, yoksulluk kültürüne dönüşmeye başladığının ipuçlarını da içinde barındırmaktadır.

Gelir yoksulluğundan farklı olarak, ekonomik ve fiziksel koşulların iyileştirilmesi ile ortadan kaldırılamayan yoksulluk kültürü; yaşam koşulları, düşük ücretler, kronik işsizlik, işsizlikten kaynaklanan çok düşük gelirle hayatını sürdürme, mülksüzlük, korunmasızlık, yiyecek ve temel ihtiyaçlar için para sıkıntısı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu koşullar yoksulların, ekonomik sisteme katılma olanaklarını

yok etmektedir (Lewis, 1968; akt: Marklund, 1990). Türkdoğan'ın Lewis'tan aktardığı yoksulluk kültürünün özellikleri, kalabalık yaşamak, alkolizm oranının yüksek olması, sık sık kavgalar, erkeklerin üstünlüğü, erkeklerin eşlerine dayak atmaları, aşırı yetki kullanmak, kadınların çilekeşliği, toplumsal kurumlar ve polise olan güvensizlik olarak sıralamıştır (Türkdoğan, 1977,112).

Kuşaklar arasında aktarılan yoksulluğun, yoksulluk kültürüne dönüşmesinde şüphesiz eğitimsizlik ve işsizliğin etkisi ön plana çıkmaktadır. Mahallede, hane reisleri ve hane reisi eşlerinin eğitim düzeyleri incelendiğinde, ortaokul mezunluğunun en yüksek eğitim düzeyi, ilkokul terk ve ilkokul mezunluğunun en yüksek eğitim düzeyi oranı ve özellikle kadınlarda okuma yazma bilmeyenlerin oranının oldukça yüksek olması, çocuklara da yansımaktadır. Mahallede, zorunlu eğitim döneminde okula gitmen çocukların yanında, okula düzenli devam etmeyen çocukların da oranının yüksek olduğu görülmektedir. Zorunlu eğitim döneminden çıkmış çocukların eğitim durumları incelendiğinde, bir önceki kuşağa göre artış gösteren eğitim düzeyinin, en yüksek derecesinin lise mezunluğu olduğu görülmektedir. Ortaokul ve ilkokul mezunluğu hala mahallen inikinci kuşağı için de en sık rastlanan eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyindeki düşüklüğün sonraki kuşaklarda da devam etmesi şüphesiz uzmanlaşmamış vasıfsız işçiliğin ve beraberinde de işsizliğin kuşaktan kuşağa aktarılmasını ortaya çıkarmaktadır. Atıl işgücü durumunda olan ve ev merkezli yaşayan kadınların yanında, hane reislerinin büyük çoğunluğunun kayıtsız işlerde ve enformel sektörde çalışması, bir sonraki kuşak için de en önemli iş olanağıdır. Bu noktada en önemli kanıt, işportacılık ve hurdacılık gibi kendi hesabına çalışılan enformel işlerde, hanede, hane reisi dışında çalışan kişinin de aynı işi yapıyor olmasıdır.

Hanelerde yoksulluğa karşı yapılan hane içi hiçbir üretim yoktur. Burada hane içi üretimden kasıt, bahçelerinde küçük çaplı tarım veya hayvancılık ya da ev içinde gelir getirmeye yarayan el işi, örgü gibi küçük üretimlerdir. Gençler arasında, eğitim düzeyinin düşüklüğüne bağlı olarak işsizliğin yüksek olması da yaşanan düşük yaşam koşulları ve yoksulluğun uzun süreli bir yaşam biçimine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Gelir yetersizliği ve işsizliğin çok yüksek düzeyde yaşandığı mahallede, belediye ve devlet yardımı çoğu aile için en önemli geçim kaynağıdır. Hiçbir geliri olmadığını belirten katılımcıların hanelerinde tek geçim kaynağının bu yardımlar olduğu belirtilmiştir.

Bu koşullarda ve ekonomik yetersizlikler karşısında çaresiz kalan ve hiçbir şey yapamadığını belirten hanelerin, yardımlarla geçindiği ve marketlerin attıkları ürünleri kullanmaları göz önüne alındığında, gelire dayalı yoksunluğun kapasite yoksunluğuna dönüşmüş olduğu söylenebilir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin sonucunda kentsel alanda yoksulların “dönüştürme kapasitesi” ve ulaşabilirlikleri de sınırlanır. Bu koşullar, yoksulların dayanışma ve güce dayanan ilişki ağlarının dışında kalmış olmalarından kaynaklanmaktadır (bkz: Buğra ve Keyder, 2005).

Mahallenin ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları içinde yaşanan yoksulluğu Lewis’in ortaya koyduğu “yoksulluk kültürü” çerçevesinde tartışmak, bu bölgede yaşanan yoksulluğun boyutlarını ortaya koymada yol gösterici olacaktır. Gültepe Mahallesi’nin ekonomik ve sosyal koşullarına bakıldığında, hem iş alanında hem de eğitim konusunda kuşaktan kuşağa aktarılan olumsuz koşullar, slamlamış gecekondulu mahallesini kronikleşmiş bir yoksulluğa itmektedir.

Lewis'in ortaya koyduğu, yoksulluk kültürünün özelliklerinden olarak ortaya koyulan yüksek suç oranı, güvensiz ortam, mahallede alışılmış ve gündelik yaşamı her an etkileyen yaşam koşullarından olmuştur. Mahallede mevcut olan güvensiz ortam ve suç içinde yaşamaya alışılmış olması, bu sürecin gelip geçici değil, süreklilik gösteren bir durum olduğunu göstermektedir. Mahalle sakinleri güvensiz ortam ve işlenen suçlar karşısında sergiledikleri tutumun çoğunlukla, "hiçbir şey yapmamak" ve "görmezden gelmek" olduğunu belirtmişlerdir. Bunun temelinde yatan neden olarak, güvenlik ve düzeni sağlayan kuruların ve yönetimlerin kendilerini umursamadığını ve görmezden geldiğini söyleyen mahalle sakinleri için kavga, huzursuzluk içinde ve suçla beraber yaşamak alışılmış gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir.

Lewis, yoksulların bir süre yoksulluk yuvalarında yaşaması sonrasında ve yoksullukla beraber, ideolojik ve psikolojik etkenlerin birleşmesi ile bir yoksulluk kültürünün ortaya çıktığını savunur. Lewis, yoksulluk kültürü içinde olan ailelerde ve kişilerde görülen psikolojik etkenler arasında sosyal dışlanma, güvensizlik, marjinalleşme, çevreye ve olaylara karşı ilgisizlik, duyarsızlık ve umutsuzluk olduğunu belirtmiştir. Güvenlik güçleri ve yönetimlere karşı duyulan güvensizliğin, mahalle sakinlerini sosyal ve temel ihtiyaçların eksikliğine alışmaya ve suçla, suç ilişkileri ile yaşamaya ittiğini belirtmiştik. Bunun yanında geleceğe umutsuz bakış ve çevreye duyarsızlık katılımcıların daha iyi ekonomik koşullara nasıl ulaşabilecekleri ve mahalledeki son yıllardaki değişimler sorulduğunda net olarak ortaya çıkmaktadır.

Yoksulluk kültürünün çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri daha fazladır bu nedenle bir sonraki kuşaklara aktarılır. Lewis (1998), slamlarda yaşayan çocukların,

içinde buldukları bu alt kültürün değerlerini ve davranışlarını çok daha kolay benimsediklerini belirtmiştir.

Bu olumsuz etkilerin temelinde yatan ve mahalledeki gündelik yaşamı, ilişki ağlarını belirleyen en önemli etkenlerden birisi de suç olayları ve suçluk düzeyidir. Kentteki sosyal hizmet ve yatırımlardan faydalanamayan ve yoksullukla beraber yoksullukla da karşı karşıya kalan gecekondu mahallesinde, işsizlik ve yoksulluğun artışıyla beraber, mahallede sosyal kontrol ve güvenlik kurumlarının etkin olmayışı sonucunda suç oranında büyük oranda artış görülmüştür.

Hırsızlık ve uyuşturucu satıcılığının gelir kaynağına dönüştüğü mahallede, hemşerilik ilişkileri de bu ortak kurulan ortaklıklar ve suç ilişkileri üzerinden yürümektedir. Mahallede varolan güvensiz ortam ve sosyal karmaşa içinde, çete ve çıkar gruplarının hâkimiyeti sosyal ve kültürel yaşamı yönlendirmektedir. Bu süreçte gençler ve çocukların suça bulaşması çok erken yaşlara rastladığı gibi, ahlaki olarak “normal” kabul edilen kanun dışı işler aynı zamanda çocukların ve gençlerin önlerindeki tek seçenek haline gelmektedir. Suç ve suçluluk tartışılırken de belirtildiği gibi, mahalledeki hırsızlık olaylarında 18 yaş altında suça bulaşan çocukların sayısındaki artış göze çarpmaktadır. Bunun nedeni de ailelerin kontrolünün yerini alan gruplar olarak açıklanmıştır. Bir diğer neden olarak, daha önce de belirtildiği gibi eğitim düzeyinin düşüklüğü ve vasıfsızlığı nedeniyle işsizlik veya enformel iş kollarından başka seçenekleri olmayan bunun sonucunda da yoksullukla mücadele yöntemi geliştiremeyen, sistemin ve ilişki ağlarının dışında kalan kesimler için bu ilişkiler ve illegal yollardan gelir getiren işler tek seçenek haline gelmektedir.

Mahallede yaşanan sosyal ve kültürel yaşam, kentsel düzenden, kanun ve güvenlik ile düzenlenmiş sistemin dışında kendine özgü bir yaşamdır. Bu sosyal ve kültürel yaşam tüm dezavantajları, olumsuz şartları ve yoksulluğuyla kendi kurallarını ve kültürünü oluşturmuştur. Bu nedenle, yukarıda tartışılan nedenlerden dolayı, mahallede yaşanan yoksulluğun yalnızca bir gelir yoksunluğundan ibaret olmadığı, sosyal, kültürel ve psikolojik eksiklikler ve nedenleri de kapsadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Gelir yoksunluğunun dışında, yukarıda sayılan bu birçok etkenin mahallede var olması, yoksulluğun kronikleştiğini ve dönüşen gecekondu mahallesinde yoksulluğun, yoksulluk kültürünün izlerini taşır hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bir başka önemli nokta olarak şunu da belirtmek gerekir; yoksulluk kültürü, slamlamış, yoksul yerleşmelerinde görülmektedir.

Mahalle sakinleriyle yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda, dayanışma temelli hemşeriliğin son dönemlerde çözülmüş olduğu, bunun yerini, baskı ve çıkar gruplarının çete ilişkileri aldığı görülmüştür. Mahalledeki hemşeriliğin çözülmesinin ortaya çıkardığı en önemli sorunlar, güvensiz ve huzursuz ortamın artması, ailelerin mahalle ve çocuklar üzerindeki etkisinin azalması olarak belirtilmiştir. Hemşerilik ilişki ve ağlarının dönüşümü, iş ve konut bulma yöntemlerini, sosyal organizasyon, güvenlik, suç, yoksulluk düzeyini etkileyen ve dönüştüren temel etken olmuştur. İleride daha ayrıntılı olarak tartışılan ve açıklanan bu durum, klasik gecekondu görülen, kentsel yaşamın maddi ve manevi zorluklarına karşı geliştirilen dayanışma ilişkilerinin Gültepe Mahallesi'nde tamamen ortadan kalktığını ortaya koymaktadır.

Mahallede son yıllarda yaşanan en önemli değişimin ne olduğu sorusuna dair verilen cevaplar, çetelerin hâkim olduğu, gelirlerin düşüp yoksulluğun arttığı, hırsızlık, esrar satıcılığı gibi işlerin temel geçim kaynağı olduğu yönündedir. Bu

sosyal organizasyonsuzluk içinde en etkin kontrol mekanizmasının, çıkar ve suç dayanışmasına dönüşen hemşerilik ilişkileri olduğu görülmektedir. Mahallede, sosyal kontrol kurumlarının ve güvenliğin eksikliği, yaşanan karmaşanın devletin sosyal güvenlik kurumları ve yerel yönetimleri tarafından görmezden gelinmesi, enformel işlere ve suç ilişkilerine dönüşmüş olan hemşerilik ağlarının mahallede kendi çıkarları doğrultusunda hakimiyetini kurması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Gecekondu alanlarının dönüşümüne paralel olarak dönüşen ve mafyalaşan hemşerilik ilişkileri, Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2000) da belirttiği gibi ilk önce, ticarileşen gecekondu arsası ve konut piyasasında kendini göstermiştir. Gecekondulaşma sürecinin her döneminde etkin rol onayan hemşerilik ilişkilerinin slam alanlarında sık rastlanan işgal ile konut edinme biçiminin ortaya çıkışında da anahtar rol oynamıştır. Gecekonduların, sürekli oturulmak amacıyla inşa edilmiş yapılar olması nedeniyle, gecekondu alanlarında mülk sahipliği fazladır. Buna karşın slamlar, geçici konaklama alanları olduğu için kiracılık yüksektir (Erder, 2001; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; Karpat, 2000; Keleş, 2000). Mahalledeki konut mülkiyeti durumu, kiracılar ile ev sahiplerinin eşit oranda olduğunu göstermektedir. Kiracılık oranındaki bu yüksekliğin, mahalle sakinlerinin çoğunun, bu mahalleyi geçici yerleşim yeri olarak görmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Kötü yaşam koşullarına ve güvensiz ortama sahip olan mahallenin sakinlerinin pek çoğu, durumları düzelirse başka bir mahalleye taşınmak istediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında konut edinme biçimleri arasında belirleyici olan bir başka fark, gecekondu alanlarında rastlanmayan işgal ile konut edinme yönteminin, slam alanlarında oldukça sıkça rastlanan bir durum olduğudur (Erder, 2001; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; Karpat, 2000).

Slama özgü bir özellik olan konut işgalinin, mahalledeki konut elde etme biçimlerinden biri olması, gecekondu bölgesindeki konut edinme ve kullanma biçimindeki dönüşüme dikkat çekmektedir. Konut işgali, şehir içi slamlarına özgü bir barınma yöntemidir. Gültepe Mahallesi'nde, son yıllarda artış göstermiş bir eğilim olarak ifade edilen bu yerleşme biçimi hemşerilik ilişkilerinin ve mahalledeki hâkim ilişki ağlarının dönüşümü konusunda ipuçlarını da içinde barındırmaktadır. Dayanışma temelli hemşeriliğin çözülmesinden sonra, ortaya çıkan organizasyonsuzluk içinde hâkim rol oynamak isteyen hemşerilik grupları, boşalan evlere, mahalle dışındaki veya şehir dışındaki kendi hemşerilerinin yerleşmesini sağlayarak, mevcut işleri ve çıkarları doğrultusunda gelişen enformel işleyişin devamını sağlama konusundaki gücünü ve ilişki ağlarını sağlamlaştırmak yoluna gitmişlerdir. Bu konut edinme biçimi, slam alanlarına özgü bir özellik olsa da, mahallenin kendi koşulları içinde, barınma amaçlı değil, hemşeri gruplarının etkinlik alanını güçlendirme amaçlı ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle, mahallede konut edinme biçiminin dönüşümü, hemşerilik ilişkilerinin, mafyalaşmasının, çıkar çatışmasının ve mahalledeki sosyal karmaşanın hâkimiyetini ortaya koymaktadır.

Mahallede var olan bu ilişkiler ve sosyal karmaşa sonucunda ortaya çıkan sosyal organizasyonsuzluk Cohen'in de belirttiği gibi, hiçbir organizasyonun olmadığı anlamına gelmez (Cohen'den aktaran: Matsueda, 2006). Cohen, özellikle slam alanlarında var olan karmaşa içinde, benzer düşünen, benzer çıkar ilişkileri içindeki grupların kurduğu, geniş ve pek çok koldan uzanmış enformel bir organizasyonun varlığına işaret eder. Gültepe Mahallesi'nde de var olan bu farklılaşmış sosyal organizasyonda, suç ya da sapkın davranışlar öğrenilmiş ve

toplumsal olarak kabul edilmiş kanun ve kurallarının dışında, belli gruplarca belirlenmiş farklı kurumsal kurallar içinde şekillenir (Matsueda, 2006).

Shaw ve McKay'ın "sosyal disorganizasyon" teorisinde toplumsal kurumların çöküşünün özellikle gençler üzerinde kontrolsüzlüğe yol açtığını, suçun bir kültür haline gelerek aktarıldığını belirtir. Bu alanlarda zayıflayan toplumsal ahlak ve normların yerini çete gruplarının belirlediği kurallar hâkim olur ve bu gruplar, gençleri suça yöneltmede, gençler arasında suçun yayılmasında baskın grup haline gelir (Matsueda, 2006)". Benzer şekilde, mahallede son yıllarda genç ve çocuk suçluluğu, artan işsizlik, yoksulluk ve dağılan sosyal kontrol mekanizmaları ile beraber artış göstermiştir.

Mahallede, dayanışmaya dayalı hemşerilik ilişkilerinin çözülmesi sonrasında, ailelerin mahalledeki örgütlenmeler ve çocuklar üzerindeki etkisi azalmış, bu sosyal kontrolün dağılması ile suç ve çıkar üzerinden rahatça örgütlenen çeteler hemşerilik ilişkilerini kullanarak hâkim güç haline gelmiştir.

Bu karmaşık sosyal yapının hüküm sürdüğü mahallenin sınıfsal konumu, Harvey'in "tortul öğeler" olarak tanımladığı konumda bulunan, marjinal, sosyal olarak dışlanmış kesimi oluşturmaktadır. Bu tanımın yanında, kentsel alanda herhangi bir dernek, kurum veya meslek örgütüne kayıtlı veya bağlı olarak çalışan veya siyasal yaşama katılan mahalleli oranı yok denecek kadar azdır. Kentlileşemeyen nüfusu barındıran mahalle sakinlerinin kentsel ya da toplumsal sorunlarla ilişkisi yalnızca kendi yaşam alanlarındaki sorunlardan ibaret olarak görülmektedir. Bu koşullar, mahallede yaşayan kesimlerin herhangi bir sınıf bilinci veya toplumsal duruş sergilemediğini göstermektedir.

Sonuç yerine söylenebilecek, gecekondunun dönüşüm sürecinin incelendiği kentin en yoksul bölgesi olan Gültepe Mahallesi, günümüzde klasik gecekondular alanı özelliği göstermeyen, geçirdiği toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümler sonucunda slamlara özgü pek çok özelliği içinde barındıran bir yerleşim alanı haline gelmiştir. İç içe geçmiş pek çok ilişkiyi, nedeni kapsayan gecekondunun dönüşüm süreci, slamlaşmanın özellikleri yanında, kendine özgü ilişki ağları ve yeni yaşam biçimlerini de ortaya çıkarmıştır.

Bu noktada, gelire bağlı yoksulluğun yerini yoksulluk kültürünün aldığı, dayanışma temelli hemşerilik ilişkilerinin çete ve suç üzerinden yürüyen çıkar ilişkilerine dönüştüğü, sosyal karmaşa ile birlikte ortaya çıkan güvensiz ve karmaşık sosyal organizasyonun gündelik yaşamın bir parçası haline geldiği eski gecekondular mahallesinde, kentsel yaşamdan ve toplumsal kurumlardan tamamen kopuk, kendi enformel ilişkileri ve kuralları ile işleyen bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. İlk kuruluş sürecinde, eski kent çevresindeki boş arazilere, klasik gecekondular özellikleri göstererek kurulmuş olan bölge, kentin büyümesi ile şehrin içinde kalmıştır. Günümüze kadar geçen sürede, eski kent merkezinin köhneleşmesi ve gözden düşmesi ile birlikte gerilemiş; kendisiyle eş zamanlı veya benzer koşullarda kurulan diğer gecekondular alanlarından tamamen farklılaşmış; şehir içi slamlarına özgü özellikler göstermeye başlayarak şehir içi yoksul yerleşmesi haline gelmiştir.

Düşük eğitim düzeyinin kuşaktan kuşağa aktırılması, işsizliğin kronikleşmesi ve artması beraberinde suçun ve enformel-illegal yollarla gelir elde eden nüfusun oranını arttırmıştır. Suçun, can ve mal güvenliğinin azaldığı, ekonomik ve sosyal, sıhhi yaşam koşullarının giderek kötüleştiği mahalleden ayrılan ailelerden sonra çözülen hemşerilik dayanışmasının yerini alan, kendi gücünü, çıkarını sağlamak

isteyen grupların çıkar dayanışmaları mahallede ve bölgede sosyal organizasyonu dönüştürmüş ve yerini çıkar gruplarının, çetelerin lehine işleyen bozuk bir organizasyona bırakmıştır.

Ekonomik ve sosyal olarak kentsel mekandaki değerini tamamen yitirmiş, yönetim ve güvenlik güçleri tarafından görmezden gelinen, köhneleşmiş ve eskimiş konutların bulunduğu ve eksik kentsel hizmetlerin verildiği bölge bir suç ve çöküntü bölgesine dönüşmüş, mahallede yaşanan yoksulluk da kuşaklar arasında miras kalarak yoksulluk kültürü özellikleri gösteren bir yapıya bürünmüştür. Hem ekonomik hem kültürel hem de sosyal olarak çöküntüye uğramış eski gecekondu bölgesi, klasik gecekondu alanlarının özelliklerinden tamamen farklılaşarak dönüşmüş ve günümüzde, slamlaşmış bir gecekondu bölgesi haline gelmiştir.

## 5. KAYNAKÇA

- Adaman, F., Keyder, Ç., Müderrisoğlu, S., Yılmaz, B., Yüksek, D. (2005), *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, Avrupa Komisyonu Çalışma Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi Yayınları.
- Bektaş, B. ve Yenkaya, U. (2002), “Kentsel Yoksulluk, Eşitsizlikler ve Gerilimler”, *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, TMMOB Ankara Şehir Plancıları Odası, s: 433-441.
- United Nations (2003), *Challenge Of Slums; Global Report on Human Settlements*,
- Burgess, E. & Park, R. (1925), *The City*, Londra: The University Chicago Press.
- Calderia, T. (1999), “Duvarlar İnşa Etmek: Sao Paolo’da Yeni Mekansal Ayrışma”, *Birikim*, no: 123, s: 87-96.
- Castells, M. (1997), *Kent, Sınıf, İktidar*, çev: Asuman Erendil, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cohen, A. (1999), *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, Ankara: Dost Yayınları.
- Cooke, Philip (1990), “Modern Urban Teory in Question”, *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, cilt. 15, no. 3, s. 331-343.
- Çukurçayır, A. (2002), “Kentler ve Tutunamayanlar: Konya Örneğinde Kentsel Yoksulluk”, *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, TMMOB Ankara Şehir Plancıları Odası, s: 405-414.
- Davis, M. (2007), *Gecekondu Gezegeni*, İstanbul: Metis Yayınları
- Demir, E. (1995) “Türkiye’de İşçileşme Süreçleri”, *Toplum ve Bilim*, s. 66, s.69-85.
- Demir, E. (1993) “İşgücü Piyasası ve Kent Emekçi Sınıfının Yeniden Kavramlaştırılması”, *Birikim*, sayı. 53, s.35-45.

- Demir, E. (1998) "Kentsel Farklılaşma, Aile ve Akrabalık", *Mürekkep*, sayı: 10-11, s. 134-159.
- Erder, S. (1999), "Göç Yerleşme ve Çok Kültürel Tanışma", *Birikim*, no. 123, s: 68-75.
- Erder, S. (2000), "Nerelisin Hemşerim?", *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında* içinde, Çağlar Keyder (der), İstanbul: Metis Yayınları, s: 192-203.
- Erder, S. (2001), *Ümraniye: İstanbul'a Bir Kent Kondu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erder, S. (2002), *Kentsel Gerilim: Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması*, Ankara: um:ag Yayınları.
- Erder, S. (2006), *Refah Toplumunda Getto*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fay, M. (2005), *Urban Poor in Latin America*, Washington: The World Bank Press.
- Flanagan, W. (1993), *Contemporary Urban Sociology*, NY: Cambridge University Press.
- Gans, H. (1995) "Urbanism and Suburbanism as a Way of Life: A Reevaluation of Definition", *Metropolis: Centre and Symbol of Our Times*, P. Kaznitz (ed), London: Macmillian.
- Gökçe, B., Acar, F., Ayata, A., Kasapoğlu, A., Özer, İ., Uygun, H. (1993), *Gecekondularda Aileler Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*, Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yay.
- Harvey, D. (1996), *Sosyal Adalet ve Şehir*, İstanbul: Metis Yayınları
- Harvey, D. (2002), "Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı", *20. Yüzyıl Kenti* içinde, A. Alkan ve B. Duru (der), Ankara: İmge Yayınları, s: 147-172.

- Hulme, D., Shepherd, A., Moore, K. (2001) "Chronic Poverty: Meanings and Analytical Frameworks", UK: International Development Department Report.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001), *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K. (2003), *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Keleş, R. (2000), *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Yayınları
- Keyder, Ç. (2000), "Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına", *İstanbul: Küresel İle Yerel Arasında*, Çağlar Keyder (der), İstanbul: Metis Yayınları, s: 171-191.
- Keyder, Ç. ve Buğra, A. (2003), *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Yayınları.
- Kıray, M. (1999), *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kongar, E. (1996), *Türkiye Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2002), *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurtoğlu, A. (2004), *Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, O. (1998), "Culture of Poverty", *Society*; c. 35, no. 2, s: 7-11.
- Lewis, O. (1968), *İşte Hayat*, İstanbul: E Yayınları.
- Lloyd, P. (1979), *Slums of Hope? Shanty Towns of the Third World*, Manchester: Manchester University Press.
- Marx, K. ve Engels, F. (1976), *Seçme Yapıtlar*, K. Somer ve M. Belli (çev), Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1993), *1844 El Yazmaları*, K. Somer ve M. Belli (çev), Ankara: Sol Yayınları.

- Morris, M. (1989), "From the Culture of Poverty to the Underclass: An Analysis of Shift in Public Language", *The American Sociologist*, Yaz 1989, s: 123-133
- Schwirian, Kent P. (1983), "Models of Neighborhood Change", *Annual Review of Sociology*, c. 9, s. 83-102.
- Simmel, G. (2003), *Modern Kültürde Çatışma*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenyapılı, T. (2004), *Baraka'dan Gecekonduya, Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü: 1923-1960*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Teitz, M. (1998), "The Causes of Inner-City Poverty: Eight Hypotheses in Search of Reality", *A Journal of Policy Development and Research*, c. 3, no. 3
- Ward, D. (1984) "The Progressives and the Urban Question: British and American Responses to the Inner City Slums 1880-1920", *Transactions of the Institute of British Geographers*, c.9, no. 3, s. 299-312.
- Wirth, L. (2002), "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme", *20. Yüzyıl Kenti*, A. Alkan ve B. Duru (der), Ankara: İmge Yayınları, s: 77-106.
- Yasa, İ. (1969), *Ankara'da Gecekondu Aileleri*, Ankara: S.S.Y.B.Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 46.
- Zukin, S. (1980) "A Decade of The New Urban Sociology", *Theory and Society*, c. 9, no.4, s. 575-601.

## 6. ÖZET

Kentleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan kentsel yaşamdaki ve kentsel alandaki eşitsizliklerin en somut biçimi kentsel mekândaki farklılaşmalar olmuştur. Kentlerde sosyo-ekonomik, kültürel ve sınıfsal olarak birbirinden farklı gruplar, farklı bölgelerde kendi konut alanlarını kurmuşlardır. Bu süreç beraberinde kentsel alan üzerinde rekabeti de ortaya çıkarmıştır. Kentsel alanın ve kentsel kaynakların paylaşılması sürecinde kentlerdeki güç ilişkileri ve ilişki ağları baskın rol oynamıştır. Üst sınıfların, sahip oldukları ekonomik ve politik güçler ile kentsel alanı şekillendirme sürecinde, kentsel kaynaklar ve yatırımlar, üst düzey konut alanlarının bulunduğu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Daha alt düzeydeki toplumsal sınıfların kentsel mekân üzerindeki rekabet aracı ise kurdukları ilişki ağları olmuştur. Bu ilişki ağlarını yerel yönetimler ve devlet üzerinde siyasi bir baskı aracı olarak kullanan kesimler, kendi haklarını aramışlardır. Kentsel mekânda hiyerarşik bir yapıya bürünen konut alanları aynı zamanda kentteki sınıfların da oturma hiyerarşisini belirler. Kentin en eski, köhne ve kötü koşullardaki alanlarda kurulmuş olan gecekonduların bölgeleri günümüzde değer kaybetmiş, sistem üzerinde ve kendi yaşam alanları üzerinde söz sahibi olamayan, ilişki ağlarının dışında kalmış kesimlerin yaşadığı çöküntü bölgelerine dönüşmüşlerdir.

Gecekonduların bu dönüşümü ile 1950'li yılların başlarında ortaya çıkan klasik gecekonduların yerleşmeleri ile günümüzdeki gecekonduların yerleşmeleri arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmıştır. Gecekonduların kendi içinde farklılaşmış, türdeş yoksul yerleşmeleri olarak görülmekten çıkmıştır. Özellikle kent arazilerindeki dezavantajlı, pislik ve gürültü kaynağına yakın, eğimli arazilere kurulu gecekonduların alanlarında yaşanan yoksulluğun boyutları da bu süreçte değişmiş,

yoksulluk kronikleşmiş ve buralarda yaşayan kesimler kentsel sistemin, toplumsal yaşamın dışına itilmiş, marjinalleştirilmiş ve uzun süre işsiz kalarak suça yönelmiştir. Bu değişim beraberinde gecekondu bölgelerinin slamlaşmasını da ortaya çıkarmıştır. Gelişmiş ülke slam alanları ile benzerlikler gösteren çöküntü alanlarında, sosyal yaşamdaki düzensizlik, artan suçluluk, yaşam biçimine dönüşen ve kültür haline gelen yoksulluk gecekondu alanlarında yeni bir sosyo-ekonomik ve kültürel yapıyı ortaya çıkarmıştır.

## **7. ABSTRACT**

Most concrete form of inequalities emerging along with the urbanization process in urban life and urban area has been the differentiation in urban locations. Different groups apart from each other according to their socio-economic, cultural and class specifications have established their habitat area at different fields in cities. This process has lead to competitiveness upon urban area also. In the process of urban area and sharing the urban sources, power relations and relation networks have played dominant roles. In the forming process of the urban area by upper classes that have economic and policy power, urban sources and investments have been condensate at the regions where top level residences endure. The competitive means of the lower society classes upon the urban area has been their relation networks. The fractions that use these relation networks as political pressure tool on state and local authorities have fought for their rights. At the same time, the residence places in a hierarchic manner at the urban areas have determined the resident hierarchy of the classes in urban life. The shantytowns that established at the oldest, old-fashioned and bad conditioned part of the city have been transformed to the breakdown regions that people live who are depreciated, have no right on system and their own life places and out of the relation networks.

Via the transformation of these shantytowns, major differences have been aroused between actual shantytowns and the classic shantytowns emerged at the beginning of 1950's.

The shantytowns have been differentiated themselves and have not been seen as homogenous poor settlements.

## **ANKET FORMU**

Anket formu Ankara’da gecekondü bölgelerinde yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel değişimleri araştırmak için hazırlanmıştır. Anket çalışması kapsamında isim, soy isim, telefon numarası gibi kişisel bilgiler istenmeyecektir. Toplanan verilerin tümü gizli tutulacak ve Ankara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi Özlem Ersavaş tarafından yüksek lisans bitirme tezi kapsamında yürütölen bilimsel araştırmada kullanılacaktır.

### **Demografik Bilgiler**

1. Cinsiyet ( 1 ) Kadın ( 2 ) Erkek
2. Yaş .....
3. Medeni Durum ( 1 ) Evli ( 2 ) Bekar ( 3 ) Dul ( 4 ) Diğer.....
4. Esas Mesleği .....
5. Çalışma durumu .....
6. Hanede yaşayan kişi sayısı .....
7. Hanenizde çalışan kişi sayısı kaçtır?  
.....
8. Hanede yaşayanlar kimlerdir?

|          | <b>Görüşölen kişi</b> | <b>Cinsiyet</b> | <b>Yaş</b> | <b>Eğitimi</b> | <b>Mevcut işi-ışleri</b> |
|----------|-----------------------|-----------------|------------|----------------|--------------------------|
| <b>1</b> |                       |                 |            |                |                          |
| <b>2</b> |                       |                 |            |                |                          |
| <b>3</b> |                       |                 |            |                |                          |
| <b>4</b> |                       |                 |            |                |                          |
| <b>5</b> |                       |                 |            |                |                          |
| <b>6</b> |                       |                 |            |                |                          |
| <b>7</b> |                       |                 |            |                |                          |
| <b>8</b> |                       |                 |            |                |                          |
| <b>9</b> |                       |                 |            |                |                          |

|           |  |  |  |  |  |
|-----------|--|--|--|--|--|
|           |  |  |  |  |  |
| <b>10</b> |  |  |  |  |  |

9. Oturulan konutun mülkiyet durumu nedir?

- ( 1 ) Kiracısı  
( 2 ) Sahibi  
( 3 ) Sahibi ya da kiracısı değil, bedelsiz oturuyor  
( 4 ) Diğer.....

10. Kiracı iseniz, ne kadar kira vermektensiniz? .....

11. Konutun Niteliği

- ( 1 ) Tek katlı gecekondü  
( 2 ) 2+ katlı gecekondü  
( 3 ) 1-2 katlı bakımlı müstakil  
( 4 ) Apartman dairesi  
( 5 ) Diğer .....

12. Oturduğunuz konutun dışında başka bir konutunuz var mı?

- ( 1 ) Evet ( 2 ) Hayır

13. Var ise, diğer konutunuz nerede?

- ( 1 ) Mahallede  
( 2 ) Başka bir mahallede .....

( 3 ) Ankara dışında .....

( 4 ) Diğer.....

14. Diğer konutun niteliği nedir?

- ( 1 ) Tek katlı gecekondü  
( 2 ) 2+ katlı gecekondü  
( 3 ) 1-2 katlı bakımlı müstakil  
( 4 ) Apartman dairesi  
( 5 ) Diğer .....

15. Diğer konutun kullanım amacı nedir?

- ( ) Kira geliri  
( ) Akraba-tanidik oturuyor  
( ) Önümüzdeki zamanda memlekette gelecek akrabalar için  
( ) Güvence  
( ) Diğer.....

16. Ortalama aylık geliriniz ne kadardır?

.....

17. Hanede bulunan eşyalar ve kolaylıklar

- ( ) Borulu su sistemi
- ( ) Elektrik
- ( ) Kalorifer
- ( ) Soba
- ( ) Kombi
- ( ) Ev içinde tuvalet
- ( ) Ev dışında tuvalet
- ( ) Çamaşır makinesi
- ( ) Bulaşık makinesi
- ( ) Elektrikli süpürge
- ( ) Televizyon
- ( ) Buzdolabı
- ( ) Bilgisayar
- ( ) Otomobil
- ( ) Motosiklet
- ( ) Oda sayısı .....

18. Hanede bir odada ortalama kaç kişi kalıyor? .....

**Mahalleve Yerleşme ve Dayanışma İlişkileri**

19. Ankara'ya sonradan mı yerleştiniz? ( 1 ) Evet ( 2 ) Hayır

20. Ankara'ya nereden geldiniz?

( 2 ) Büyükşehir merkezi .....

( 3 ) Küçük şehir merkezi .....

( 4 ) İlçe merkezi .....

( 5 ) Belde .....

( 6 ) Köy .....

21. Ankara'ya ne zaman geldiniz?

.....

22. Sizden bir önceki kuşak(Arne-babanız) Ankara'ya sonradan mı yerleşti? (

1 ) Evet ( 2 ) Hayır

23. Siz veya aileniz(anne-baba) Ankara dışından geldiyseniz, memleketinizle ilişkileriniz nasıl devam ediyor?

( 1 ) Devam etmiyor

( 2 ) Haberleşiyoruz

( 3 ) Erzak yardımı alıyoruz

( 4 ) Maddi yardım alıyoruz

( 5 ) Tatillerde, bayramlarda v.s. sık sık gidip geliyoruz

( 6 )

Diğer.....

.....

24. Ankara'da, bu mahalleden önce başka bir yerde ikamet ettiniz mi?

( 1 ) Evet ( 2 ) Hayır

25. Nerede ikamet ettiniz?

İlçe-semt ..... Mahalle .....

26. Daha önce yaşadığınız yerdeki konutunuzun niteliği neydi?

( 1 ) Tek katlı gecekondu

( 2 ) 2+ katlı gecekondu

( 3 ) 1-2 katlı bakımlı müstakil

( 4 ) Apartman dairesi

( 5 ) Diğer .....

27. Daha önceki konutunuzun mülkiyet durumu neydi?

( 1 ) Kira

( 2 ) Sahibiydik

( 3 ) Tanıdık-akraba bulmuştu, bedelsiz oturuyorduk

( 4 ) Lojman

( 5 ) Diğer .....

28. Mahalleye ne zaman yerleştiniz? .....

29. Mahalledeki ilk konutunuza nasıl yerleştiniz?

( 1 ) Kiraladık

( 2 ) Satın aldık

( 3 ) İşgal ettik

( 4 ) Arsa alıp kendimiz yaptık

( 5 ) Diğer .....

30. Mahalledeki konutunuzu nasıl edindiniz?

( 1 ) Akraba-tanıdığın evine yerleştim.

( 2 ) Daha önce burada yaşayan tanıdıklarım-akrabalarımın ev kiralamam.

( 3 ) Buraya benden önce gelmiş akrabalarımın tanıdıklarımın ev satın aldım.

( 4 ) Buraya benden önce gelmiş olanlardan arazi alıp evimi kendim yaptım.

( 5 ) Mahalledeki daha önce başkasının oturduğu boş evlerden birine yerleştim.

( 6 )

Diğer.....

.....

31. Bu mahalleye gelme nedenleriniz nelerdir? (Birden fazla cevap veriniz)

( 1 ) Akrabalarım burada yaşadığı için.

( 2 ) Kiralar ucuz olduğu için

- ( 3 ) Burada kendimize ait bir eve sahip olmak için.  
( 4 ) Bedelsiz(kirasız-parasız) olarak bir evde yaşamak için  
( 5 ) Bu bölgedeki iş olanaklarından faydalanmak için  
( 6 ) Benden önce aile fertlerinden biri önce gelip buraya yerleştiği için  
( 7 ) Diğer  
(açıklayın).....
32. Yukarıdaki cevaplardan öncelikli olan hangisidir? .....
33. Mahalleye geldiğinizden beri aynı konutta mı yaşamaktasınız? ( 1 ) Evet  
( 2 ) Hayır
34. Eğer konut değiştirdiyse, mahallede konut değiştirme nedeniniz nedir?  
( 1 ) Akraba yanından kiraya çıktık  
( 2 ) Akraba yanından kendi evimize çıktık  
( 3 ) Kiradan kendi evimize geçtik  
( 4 ) Kiradan bedelsiz oturabileceğimiz başka bir eve geçtik.  
( 5 ) Başka bir kiralık eve geçtik  
( 6 ) Diğer  
.....
35. Bu mahallede ne kadar kalmayı düşünüyorsunuz?  
( 1 ) Buraya yerleştim, sürekli kalmayı düşünüyorum  
( 2 ) İlk fırsatta başka bir mahalleye taşınmayı düşünüyorum.  
( 3 ) Başka bir yere gidecek maddi gücümüz olmadığından burada kalıyoruz.  
( 4 )  
Diğer.....
36. Sizce şu anda mahallede önemli olduğunu düşündüğünüz 3 sorun nedir?  
( 1 ) .....  
( 2 ) .....  
( 3 ) .....
37. Mahalle içinde gündelik yaşamda karşınıza çıkan sorunları çözmede hangi yola başvurursunuz?  
( 1 ) Hemşeriler ve akrabalar ile birlikte çözüm yolları ararız.  
( 2 ) Muhtara derdimizi anlatırız.  
( 3 ) Sorunları görmezden geliriz  
( 4 ) Mahallede güçlü olan gruplardan yardım alırız.  
( 5 )  
Diğer.....
38. Mahallede en önemli eksik hangisidir?  
( 1 ) Okul  
( 2 ) Sağlık ocağı-doktor  
( 3 ) Karakol  
( 4 ) Banka

( 5 ) Cami

( 6 ) Kahve-cape vb.

( 7 )

Diğer.....

39. Mahallede eksik olan ihtiyaçları nereden karşılıyorsunuz?

( 1 ) Yakın mahallelerdeki olanaklardan

( 2 ) Şehir merkezi/merkez yakınındaki olanaklardan

( 3 ) Karşılایamıyoruz

( 4 ) Diğer.....

40. İlişki halinde olduğunuz/üyesi olduğunuz bir hemşeri derneği var mı? ( 1 )

Evet ( 2 ) Hayır

41. Derneğin adı nedir?.....

42. Dernek hangi konuda çalışmalar ya da yardımlar yapmaktadır?

.....

...

43. Mahallede kendinizi yakın gördüğünüz ya da sıkça görüştüğünüz kimler vardır?

( 1 ) Bu mahalledeki hemşerilerim

( 2 ) Bu mahalledeki akrabalarım

( 3 ) Komşularım

( 4 ) Din Kardeşlerim

( 5 ) Ailem dışında kimseyle görüşmüyorum

( 6 ) Diğer

.....

44. Komşularınız genellikle kimlerdir?

( 1 ) Akrabalarımız

( 2 ) Hemşerilerimiz

( 3 ) Burada yaşayan herkes

( 4 ) Çoğunu tanımıyoruz

( 5 ) Din kardeşlerim

( 6 ) Diğer

.....

45. Mahallede hemşerilik gruplarının dayanışması hangi düzeydedir?

( 1 ) Çok güçlü ve etkindir

( 2 ) Eskiden daha güçlüydü şimdi zayıf

( 3 ) Oldukça zayıf

( 4 ) Hiç yok

( 5 ) Diğer

.....

46. Siz mahallede hemşerilik dayanışmasından nasıl yararlanıyorsunuz?

- ( 1 ) Aylık gelir yetmediğinde maddi yardım alıyoruz  
( 2 ) Mahalledeki kavga, tartışma gibi sorunları çözmede ve güvenliği sağlamada yardımcı oluyor  
( 3 ) Yiyecek-yakacak yardımlardan faydalanırken dayanışma oluyor  
( 4 ) İş bulmada yardımcı  
( 5 ) Ev bulmada yardımcı  
( 6 ) Hiç dayanışma yok, herkes kendi uğraşiyor  
( 7 )  
Diğer.....

47. Mahallede komşular arasında en çok hangi sebepten tartışma-kavga çıkar?  
.....  
.....

48. Mahallede hangi hemşeri grubu etkin rol oynamaktadır?  
.....  
.....

49. Mahallede hemşerilik dışında başvurulan başka dayanışma ilişkileri nelerdir?  
.....  
.....

50. Memleketinizde toprak ya da gelir getiren bir mülkünüz var mı? ( 1 ) Evet

( 2 ) Hayır

51. Varsa, mülkün durumu nedir?

( ) Tarım arazisi

( ) Arsa

( ) Ev

( ) Dükân

( )

Diğer.....

### **Mahalle Sakinlerinin Sosyo-Ekonomik ve Sınıfsal Durumları**

52. Şu anda herhangi bir işte çalışıyor musunuz?

( 1 ) Çalışıyor ( 2 ) Çalışmıyor ( 3 ) Ev hanımı ( 4 ) Emekli

53. Ne kadar süredir çalışmıyorsunuz?  
.....

54. Son 3 yılda hangi işlerde-nerede çalıştınız? (sondan başlayarak yazın)

(1) ...../.....

(2) ...../.....

(3) ...../.....

(4) ...../.....

(5) ...../  
55. Herhangi bir sosyal güvenceye sahip misiniz?

( 1 ) Hayır

( 2 ) SSK

( 3 ) Bağ-Kur

( 4 ) Emekli Sandığı

( 5 ) Yeşil kart

( 6 )

Diğer.....

....

56. Hanede en çok gelir getiren kişi kimdir? .....

57. Hanede gündelik temizliğe giden hanım var mı? ( 1 ) Evet ( 2 ) Hayır

58. Varsa kimler?

( 1 ) Evin Hanımı (anne)

( 2 ) Kız çocuklar

( 3 ) Anne ve kız çocuklar beraber gidiyor

( 4 ) Diğer.....

59. Hane içinde (evde) satmak için el işi, örgü, dantel v.b. gibi yapılan iş var mı?

( 1 ) Evet(açıklayın).....

( 2 ) Hayır

60. Hanede satmak için üretilen iş var ise, nereye satıyorsunuz?.....

61. Evinizde küçük çaplı bahçeniz var mı?

( 1 ) Evet ( 2 ) Hayır

62. Bahçeniz var ise, küçük çaplı tarım ya da hayvancılık yapıyor musunuz?

( 1 ) Evet ( 2 ) Hayır

63. Küçük çaplı tarım ya da hayvancılıktan hangisini yapıyorsunuz?(birden çok cevap olabilir)

( ) Sebze

( ) Meyve

( ) Kümes hayvanı besliyoruz

( ) Küçükbaş hayvan besliyoruz

( ) Büyükbaş hayvan besliyoruz

64. Hanede zorunlu eğitim döneminde okula gitmeyen çocuk var mı? ( 1 ) Evet

( 2 ) Hayır

65. Hanede okul zamanları dışında çalışan çocuk var mı? ( 1 )

Evet ( 2 ) Hayır

66. Var ise, ne yapıyorlar?.....
67. Varsa kız çocuklarınızı hangi düzeye kadar okumasını planlıyorsunuz?  
( 1 ) Okumuyor  
( 2 ) İlköğretimi bitirmesi yeterli  
( 3 ) Lise  
( 4 ) Üniversite
68. Varsa erkek çocuklarınızı hangi düzeye kadar okumasını planlıyorsunuz?  
( 1 ) Okumuyor  
( 2 ) İlköğretimi bitirmesi yeterli  
( 3 ) Lise  
( 4 ) Üniversite
69. Varsa kız çocuklarınızın gelecekle ilgili ne yapmasını istersiniz?  
( 1 ) Okuyup meslek sahibi olmasını  
( 2 ) Bir tanıdığın yanında çalışıp, iş öğrenmesini  
( 3 ) Kendi işimizde çalışıp yardım etmesini  
( 4 ) yüksek gelirli bir işe girmesini  
( 5 ) Evlenmesini  
( 6 ) Diğer.....
70. Varsa erkek çocuklarınızın gelecekle ilgili ne yapmasını istersiniz?  
( 1 ) Okuyup meslek sahibi olmasını  
( 2 ) Bir tanıdığın yanında çalışıp, iş öğrenmesini  
( 3 ) Kendi işimizde çalışıp yardım etmesini  
( 4 ) Yüksek gelirli bir işe girmesini  
( 5 ) Evlenmesini  
( 6 ) Diğer.....
71. Bu mahallede yaşamanızın çocukların geleceğine ne gibi bir etkisi var?  
( 1 ) Çocuklar okula gitmek yerine, kötü alışkanlıklar ediniyor ve suça bulaşıyor.  
( 2 ) Mahallede var olan güvensiz ortam gençlerin, çocukların geleceğe bakışını olumsuz etkiliyor.  
( 3 ) Eğitim ve iş olanakların düşük olması çocukların ve gençlerin gelecekte daha da yoksullaşmasını ortaya çıkarıyor.  
( 4 )  
Diğer.....  
.....
72. Hangi yardımlar alınıyor?  
( ) Yardım almıyor

( ) Yakacak yardımı ( ) Belediye ( ) Valilik ( ) Diğer

.....

( ) Yiyecek yardımı ( ) Belediye ( ) Valilik ( ) Diğer

.....

( )

Diğer.....

.....

73. Mahallede genellikle iş bulmada yardımcı olan ilişkiler-kanallar nelerdir?

.....

74. Son on yıllık süreçte maddi durumunuzda nasıl değişiklik olmuştur?

( 1 ) Daha da kötüleşti, gelirimiz düştü.

( 2 ) İş bulmada zorlandım, daha düşük gelirli bir iş yapmaya başladım.

( 3 ) Aynı kaldı, bir değişiklik olmadı

( 4 ) Daha iyi bir iş ve maddi gelire kavuştum.

( 5 )

Diğer.....

...

75. Gelecekte şu andan daha iyi durumda olabileceğinizi düşünüyor musunuz?

( 1 ) Evet

( 2 ) Hayır

76. Aylık kazancınız geçiminizi sağlıyor mu?

( 1 ) Evet

( 2 ) Hayır

77. Sizce daha iyi ekonomik koşullara nasıl kavuşabilirsiniz?

.....

78. Eğer geliriniz, geçiminizi sağlamıyorsa bu durum karşısında hangi yollara başvurursunuz?

( 1 ) Komşulardan-arkadaşlardan borç alıyoruz

( 2 ) Bakkaldan-esnaftan borç alıyorum

( 3 ) Faizle borç alıyorum

( 4 ) Marketlerin- hallerin kullanmadığı eşyaları, yiyecekler ile eve takviye yapıyorum

( 5 ) Hiçbir şey yapmıyorum, olduğu kadar geçinmeye çalışıyoruz

( 6 ) Diğer

.....

79. Bu mahallede yaşamamızın iş bulmanızda nasıl bir etkisi vardır?

( 1 ) Tanıdıklar, akrabaların yardımı olduğu için olumlu etkisi oluyor

( 2 ) Başka bir yerde de otursam değişmezdi, mahallenin etkisi yok.

( 3 ) Mahallenin adı kötüye çıktığı için iş bulmada zorlanıyorum.

( 4 ) Herkesin işsiz veya geçici işçi olmasından dolayı kimse kimseye yardım edemiyor.

( 5 ) İş olanaklarına uzak olduğu için ulaşamıyoruz.

( 6 )

Diğer.....  
.....

### **Sosyal ve Kültürel Yaşam**

80. Kendinizi nereye ait olarak tanımlarsınız?

- ( 1 ) Ankaralı olarak tanımlarım
- ( 2 ) Memleketimle birlikte tanımlarım.....
- ( 3 ) Müslüman'ım
- ( 4 ) Türküm
- ( 5 ) Etnik kökenimle birlikte tanımlarım.....
- ( 6 ) Hiçbir yere
- ( 7 ) Fikrim yok
- ( 8 ) Diğer.....

81. İş dışında çoğunlukla nerede vakit geçirirsiniz?

.....

82. Mahallenizde kurduğunuz arkadaşlık ilişkilerinde hangi faktörler belirleyicidir?

- ( 1 ) Çalışılan işlerin ortaklığı
- ( 2 ) Komşu olması
- ( 3 ) Akraba olması
- ( 4 ) Dini
- ( 5 ) Yakın ekonomik gelirden olması
- ( 6 ) Aynı kahveye gidiyor olması
- ( 7 ) Diğer.....

83. Mahallede sizce en sık işlenen suç hangisidir?

- ( 1 ) Hırsızlık
- ( 2 ) Yasadışı satıcılık
- ( 3 ) Adam yaralama
- ( 4 ) Cinayet
- ( 5 ) Fuhuş
- ( 6 ) Diğer.....

84. Suçu çoğunlukla kimlerin işlediğini düşünüyorsunuz?

.....

85. Size karşı işlenen suç karşısında sizin veya mahallenin tepkisi nasıl oluyor?

- ( 1 ) Hiçbir şikâyette bulunmayız
- ( 2 ) Karakola şikâyet ederiz
- ( 3 ) Kendimiz ceza veririz

( 4 ) Diğer.....

86. Mahalle dışına hangi sıklıkta gidiyorsunuz?

- ( 1 ) Her gün
- ( 2 ) Haftada 2–3 kez
- ( 3 ) Haftada 1
- ( 4 ) Ayda 2–3 kez
- ( 5 ) Ayda 1 kez
- ( 6 ) Hiç gitmiyorum

87. Mahalle dışına gitme nedeniniz nedir?

- ( 1 ) Çalışmak için
- ( 2 ) Kültürel-sosyal aktiviteler için
- ( 3 ) Tanıdıklarımı-arkadaşlarımı ziyarete
- ( 4 ) Eğitim-okul için
- ( 5 ) Alışveriş için
- ( 6 )

Diğer.....

...

88. Sizce Ankara genelinde düşündüğünüzde mahalleniz fiziksel ve maddi koşulları bakımından hangi düzeye girmektedir?

- ( 1 ) En yoksul bölge
- ( 2 ) Yoksul bölgelerden biri
- ( 3 ) Orta halli gecekondü bölgesi
- ( 4 ) İyi halli gecekondü bölgesi
- ( 5 ) Suç bölgesi
- ( 6 )

Diğer.....

.....

89. Sizce son yıllarda mahallede yaşanan en önemli değişiklik ne olmuştur ve nasıl sonuçları olmuştur?

.....

.....

**90.** Eklemek istedikleriniz varsa lütfen belirtiniz.

## Gültepe Mahallesi Muhtarı (İbrahim Çağlar)

Gültepe Mahallesi'nin kuruluşu nasıl olmuştur?

Mahalle 1955 yılında gecekondu bölgesi olarak kuruldu. Eski şehrin ve yeni şehrin ayırım noktası olarak Bent Deresi olarak belirlenmiş. Bu bölgenin alt yapısı çay yatağı olduğundan ve eğimli arazi olduğundan sit alanı oldu ve toprak değeri düştü. Eğimli arazi olduğu için toprak değeri düşük olduğundan yeni yapılaşma ve yatırım yapılmıyor. Eski alanlarda yaşıyor.

Siz mahalleye ne zaman geldiniz, geldiğinizde mahalle nasıldı?

Mahalleye 1970'li yıllarda yatılı okulu kazanıp, kendi hemşerilerim olan Gümüşhaneliler'in yanında oturmak için mahalleye geldim. Ortaokul mezunuyum. Mahalledeki en yüksek eğitim düzeyi benimki. İlk geldiğimde daha huzurlu, aile ortamı olan bir mahalleydi. Mahallede suç arttıkça ve giderek sosyal durum kötüleştikçe Gümüşhaneliler mahalleden ayrıldılar. Kalanlar da son senelerde başlayan kentsel dönüşüm projeleri kapsamında evlerini verip ayrıldıktan sonra hemşerilik ilişkileri dağıldı. Bunun sonucunda mahallede dayanışma ve güvenlik de azaldı. Bunun yerini enformel yasadışı ilişkiler hakim olmaya başladı. Etnik köken ve memleket karışık, önceleri hemşerilik ile mahalleye gelinirdi. Evlerin yıkılmasıyla dağılan hemşerilikten sonra ekonomik durumu zayıf olan ailelerin gelip yerleştikleri bir mahalle oldu. Gelen ailelerden de durumu düzelen ayrılıyor ya da ayrılmak istiyor. Son senelerde Karşılılar ve Erzurumlular vardı Göçmenlerle (çingenelerle) yaşanan kavgalar sonrasında onlar da ayrıldılar. Önceden hır-gür çıkmazdı, mahalle büyükleri araya girer sorunlar çözüldü.

Mahalleye gelenler nerlerden geliyor, burada ne işlerle meşgul oluyorlar?

Mahalleye bu aralar göç en çok Ordu'dan yaşıyor. Ama bu öyle çok büyük sayılarda değil. Çevre mahallelerden gruplaşmış akrabalarının yana gelenler daha fazla aslında. Bu gruplar mahallede hurdacılıkla, işportacılık gibi işler yapanlar. Bunların dışında hırsız, yankesici grupları da var.

Aile olarak gelenlerin erkekleri Ulus'taki gazinolarda garson olarak çalışıyor. Gelen göçmenler maddi olarak düşük gelirliler ve mahalledeki yıkık dökük evlere yerleşiyor. Çankırı'dan da gelenler oluyor ve Çankırlılar arasında hemşerilik

ilişkileri yoğun. Bekâr olarak gelen göçmenler-mahalle nüfusunda çok önemli yere sahip değil ama son yıllarda arttı. Bunlar geçici işçi olarak kalıyorlar ve geçici işlerde çalışıyorlar. Sosyal güvencesi ve geliri olmayan mahalleliler gelenlere mülklerini kiraya veriyorlar.

Mahalleden dışarıya göç nasıl yaşıyor?

Bu mahallede yaşayanlardan durumu düzelenler Keçiören-Yenimahalle tarafına taşıyorlar. 1970'lerden 1980'lerde bölgede yaşayanlar göçlerin etkisiyle kötüleşen koşullar sonucunda buradan ayrılıp başka mahallere göçtüler. Kalanlar da durumları iyileşirse ayrılmak istiyorlar mahalleden.

Mahallelinin çalışma koşulları nasıl? Geçimlerini nerelerden sağlıyorlar?

Kayıtlı ve düzenli çalışan nüfus yok denecek kadar az. Geçici işlerde çalışıyorlar, badana, boya, inşaat işleri, işportacılık gibi işlerde çalışıyorlar. Bunun yanında mahallede kaçakçılık, hırsızlık, esrar satıcılığı çok fazla yaygın. Bununla birlikte hurdacılık yapan sayısı da çok fazla, çoğunluğu da çalıntı mal alıp satıyorlar. Mahalle sakinleri temel geçim kaynağı olarak belediye ve kaymakamlıktan gelen yardımları görüyorlar. Hergün mahallede dolaşan yardım araçları, yiyecek, giyecek ve yakacak yardımı getiriyor, mahallenin tamamına yakını bu yardımlardan alıyor(muhtar % 80'ninin aldığını söyledi). Sosyal güvencesi olmayan herkese yardım veriliyor. 10-15 sene önce mahallede işi sayısı daha azdı. Suç arttıkça çalışan oranı da düştü. Şimdi hırsızlık ile zengin olan birçok insan var. Pek çok hırsızlıkla hapse girip çıkan insan var. Buna rağmen yaşadıkları evleri yıkık dökük fakat arabaları, eşyaları eksiksiz.

Mahallenin %60'ı kiracı ya da mülksüz. Mülk sahiplerinin de 2'ser, 3'er evi var. Mahallenin %20'si hareketli nüfus, kayıtsızlar ve işgalle oturuyorlar. Boş evleri işgal edip oturuyorlar, ev sahipleri de zor duruma düşüyor, komşuları da. Çocuklar da çalıştıkları için okula gidemiyorlar. Bunun dışında gelir kaynağı olmayan kesimler de bedelsiz ve işgalle oturuyorlar. Mahallede %80 gibi bir oran okuma-yazma bilmiyor.

Mahallede altyapı düzgün (elektrik, su, yol). Bir kesiminde kentsel dönüşüm projesi kapsamında evler yıkılmışken, mahallenin diğer kesiminde henüz dönüşüm projeleri başlatılmamış.

Bölgede yaşayanların kent merkeziyle ilişkisi yok ya da çok az. Kent merkezine inmiyorlar, kentle ilişkileri çok az ve çoğunlukla mahalle içinde ya da ulus civarında süren bir sosyal hayat var.